

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
(DİN SOSYOLOJİSİ)

NIETZSCHE'DE TOPLUMSAL TAHAYYÜL
-DİN, TANRI, ÜSTİNSAN-

Yüksek Lisans Tezi

Nizameddin Duran

Ankara-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
(DİN SOSYOLOJİSİ)

NIETZSCHE'DE TOPLUMSAL TAHAYYÜL
-DİN, TANRI, ÜSTİNSAN-

Yüksek Lisans Tezi

Nizameddin Duran

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İhsan TOKER

Ankara-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
(DİN SOSYOLOJİSİ)

NİETZSCHE'DE TOPLUMSAL TAHAYYÜL
-DİN, TANRI, ÜSTİNSAN-

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İhsan TOKER

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

imzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi: .../.../....

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (/ /2017)

Nizameddin DURAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ	1
1- Araştırmanın Konusu	6
2-Araştırmanın Amacı ve Önemi	10
3-Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları	13
BİRİNCİ BÖLÜM.....	16
ANA HATLARIYLA NİETZSCHE’NİN HAYATI VE 19. YÜZYIL.....	16
A. Nietzsche Çağı.....	16
1. Zamanı ve Olayları Değerlendirmede Ölçü.....	16
2- Nietzsche Dönemini Hazırlayan Faktörler ve Gelişmeler.....	19
3- 19. Yüzyıl Batı Medeniyetinin Çıkmazı/Krizi ve Nietzsche Gerçeği	26
4- Nietzsche’nin Hayat Hikâyesi, Kişiliği ve Döneminin Kültürel Olaylarından Kesitler.....	34
4.1. Tecessüsün Filozofları: Nietzsche ve Tolstoy.....	49
4.2. Nietzsche’nin Düşünce Dünyasının Oluşmasında Önemli Düşünürler ...	53
4.2.1. Arthur Schopenhauer (1788-1860).....	53
4.2.2. Richard Wagner (22 Mayıs 1813- 13 Şubat 1883).....	61
4.2.3. Nietzsche’nin Düşünce Hayatında, Kız kardeşi Elisabeth’in Yeri ve Önemi	65
5. Nietzsche Düşüncesi ve Yunan Medeniyeti	78

B. Nietzsche’de Dil ve Anlatım	99
1. Nietzsche’nin Dil ve Üslubu Çerçevesinde Nietzsche’yi Anlamak.	101
2. Nietzsche’de Dekadans ve Nihilizm.....	107
İKİNCİ BÖLÜM	116
NIETZSCHE DÜŞÜNCESİNDE DİN/TANRI, İNSAN VE TOPLUM.....	116
A. Nietzsche Düşüncesinde Din, Tanrı ve Ahlak Anlayışı	116
1. Nietzsche Düşüncesinde Din ve Dinler:	123
1.1. Hristiyanlık	135
1.2. Diğer Dinler	145
1.2.1. Yahudilik	145
1.2.2. Budizm	150
1.2.3. İslâmiyet	153
2. Tanrı Anlayışı	165
3. Ahlak Anlayışı	187
B. Nietzsche Düşüncesinde İnsan	208
1. Üstinsan Anlayışı ve Tarihsel Dayanağı.....	211
2. Nietzsche Anlayışında İnsan Sınıflaması ve Üstinsan (übermensch).....	216
3. Üstinsan Düşüncesinde Merhamet Kavramının Tahlili.....	219
4. “Üstinsan” ve “İnsan-ı Kâmil” Etrafında Düşünceler	227
C. Nietzsche Anlayışının Toplumsal Etkileri	242
SONUÇ.....	251
KAYNAKÇA	265
ÖZET.....	275
SUMMARY	276

KISALTMALAR

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

bkz.: bakınız

bs.: basım

c.: cilt

ev.: Çeviri

ed.: editör

haz.: hazırlayan

hz.: hazreti

mat.: matbaa

s.: sayfa

ss: sayfa aralığı

t.y.: tarih yok

vs.: vesaire

vb.: ve benzerleri

vd.: ve diğerleri

ÖNSÖZ

Friedrich W. Nietzsche, gerek fikirleri ve gerekse şahsiyeti itibariyle, 19. yüzyılın en fazla tartışılan düşünce adamlarından biridir. Düşünceleri ve şahsiyeti üzerinde birçok tartışma yapılmış olsa da, onun düşünceleri her kesimin ilgisini çekmiş ve çekmeye devam etmektedir. Bizce bu ilginin nedeni, Nietzsche'nin, hiç değinilmemiş konularda kendi felsefesini oluşturmuş olmasıdır. Bu bağlamda onun felsefesi, biri geleneksel Avrupa düşüncesini temsil eden kiliseye karşı; öteki modern düşünce içerisinde yapısını kuran pozitivist düşünceye karşı, bir eleştiri retoriği üzerine kuruludur.

Nietzsche, yaşadığı yüzyılın çalkantılı ve kriz ortamında yetişmiş ve çağını iyi tahlil etmiş bir aydın olarak, gerek Hristiyanlığın ve gerekse pozitivist düşüncenin, sunduğu değerlerin çare olamayacaklarını, aksine bu değerlerle insanları yanılttıklarını ve değerleri araçsallaştırarak insanları sömürdüklerini belirtmiştir. Bu nedenle Nietzsche, tüm değerlerin yeniden ele alınması gerektiğini söyleyerek toplumu uyarmaya çalışmıştır. Nietzsche, insanın ahlak soy kütüğünü öne çıkararak, kilise ve pozitivist öğretilerle mücadele etmiştir. Onun alternatifi üstinsan projesidir. Problemlerin çözümü ancak 'üstinsan'ladır. Bu düşüncede esas olan, insanın her şeyden önce kendi varlığını keşfetmesidir.

Nietzsche ile ilgili tartışmaları derinleştiren temel konu, 'Üstinsan' düşüncesinde düğümlenmektedir. Bu konu hakkındaki farklı yaklaşımlar, Nietzsche hakkında bir kanaat sahibi olmayı da güçleştirmiştir. Nietzsche konusunda net bir bilgiye ulaşmanın zorluğu bir yana, her iddianın bir karşı iddia ile karşılık bulması da meseleyi daha karmaşık ve içinden çıkılmaz hale sokmuştur.

Nietzsche ile ilgili eleştiriler, genellikle birçok zafiyeti barındırır. Bu bakımdan, Nietzsche'yle ilgili araştırmalar, büyük bir titizliği gerektirmektedir. Mesela Nietzsche'nin, kimine göre nihilist ve hatta nihilizmin kurucusu sayılması, kimine göre nihilizmi yıkan kişi olarak bilinmesi; kimine göre Tanrı'ya inanan, kimine göre de inkâr eden, hatta onu öldüren biri olarak görülmesi ve bu şekilde tanınması/tanıtılması okuyuculara şaşırtıcı gelmektedir. Bu durumun yanı sıra, diğer konular hakkındaki düşünceleri de benzer şekilde ikili değerlendirmeye dönüşecek bir derinliğe sahiptir. Bu sebeple Nietzsche'nin, kendini nasıl ifade ettiği; düşünceleri, kitapları, yaşama tarzı önem kazanmaktadır. Biz Nietzsche'yi Nietzsche'den öğrenmenin ve onu anlamaya çalışmanın daha doğru bir yol olacağı kanaatindeyiz.

Son olarak şunu söyleyebiliriz: “Nietzsche’de Toplumsal Tahayyül, Din, Tanrı ve Üstinsan” ile ilgili olan bu araştırmamız, nihai bir araştırma olmadığı gibi bu konuda, son kararın verildiği bir çalışma da değildir, sadece ulaşılan veri ve araştırmanın sonuçlarıdır. Ancak “Din Sosyolojisi” yüksek lisans tezi olarak, alanında yapılan bir ilk olma niteliğinden dolayı, çalışmayı önemli gördüğümüzü ifade etmek isteriz. Çünkü araştırmalarımızda görebildiğimiz kadarıyla, Nietzsche'yle ilgili yapılan yüksek lisans tezleri genelde, felsefe alanı içerisinde yapılmıştır. Bu araştırmanın, Nietzsche'nin, düşüncesi çerçevesinde, toplumla kurmaya çalıştığı ilişkiyi ve bu ilişkinin yansımaları anlamaya yönelik bir çaba olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Tezin seçim evresi dâhil, başlangıcından bitimine kadar, çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, yol gösteren tez danışmanım ve çok değerli Din Sosyolojisi Hocam Prof. Dr. İhsan TOKER'e, bizlere hususiyetle ayırdığı zaman

ve sağladığı imkânlardan dolayı şükranlarımı sunarım. Ayrıca Felsefe Tarihi Hocam, muhterem Prof. Dr. Celal TÜRER'e bu konudaki ilgileri için teşekkürlerimi arz ederim. Son olarak değerli meslektaşım, araştırma görevlisi M. Latif Çevik'e yardımları konusundaki nezaketi için teşekkür ederim.

GİRİŞ

Nietzsche’de Toplumsal Tahayyül, Din, Tanrı ve Üstinsan konularını ve onun bu husustaki görüşlerini incelerken, öncelikle yaşadığı çağın özelliklerini, ortamını, döneminin siyasi, sosyal, dini ve kültürel yapısını bilmenin, konunun anlaşılması açısından önemli olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Nietzsche, hangi ortamda yetişmiştir, sosyal yaşayışı, insanlarla iletişimi, kültürel gelişimi nasıl olmuştur? Bu sorular, çalışmamız için hayati öneme sahiptir. Bütün bu şartlara ve onun şahsiyetini ön plana çıkarıcı özelliklere ve bilgilere muttali olmayı, yürüyeceğimiz yolda amacımıza daha sağlıklı, daha emin bir şekilde ulaşmamıza yardımcı olacak unsurlar olarak görmekteyiz.

Nietzsche’yi okumak ve anlamak kuşkusuz, başlı başına bir mesaiyi, bir ilgiyi ve emeği gerektirir. Çünkü Nietzsche’nin, kendine özgü bir anlatım biçimi vardır. Yazılarında, sözlerinde ve dizelerinde aforizmalardan, metaforlardan müteşekkil, yakıcı bir üslubun, hayret verici bir tarzın hâkim olduğu bilinmektedir. Öyle olunca tabiatıyla, düzgün bir şekilde oluşturulmuş bir aforizmanın hemen ilk okuyuşta anlaşılması beklenemez. Anlayabilmek için de okuyucunun, yeteri kadar, yorumlama sanatına vakıf olması gerekmektedir. Bundan dolayı, Nietzsche’ye ait bir iki cümleyi zikretmekle Nietzsche’nin anlaşılması, olası bir iş değildir. Onun sadece kullandığı ironi dilini anlamak için çokça ‘Nietzsche okumaları’ yapmak gerekecektir. Onun bazı cümlelerini alarak istenilen maksada uygun sonuç çıkarmak her zaman olasıdır, ama bu doğru olmayacaktır. Karşımızda büyük bir düşünce tarihini, bütün trajedisiyle içeren bir fikir dünyası vardır ve bu dünyayı takip etmek, düşünce tarihini de tanımayı gerektirir. Anlaşılma meselesini, Nietzsche’nin çok önemseydiği

söylenemez. Onun için, kendisini kaç kişinin anladığı önemli değildir. Anlaşılmazlığı veya en azından anlaşılmak için bir çaba, bir gayret ve bir amacının olmadığını zaten Nietzsche'nin kendisi de söylemektedir. 'Böyle Söyledi Zerdüş't kitabının başına yazdığı, 'Herkes için ve hiç kimse için bir kitap' cümlesi, bunu anlatmaktadır. 'Herkes' derken, kimi kastettiğini anlamak önemlidir. Acaba kendisini anlayanları kastetmiş olabilir mi? Ancak bu ihtimali, o ortadan kaldırmaktadır; çünkü kendisinin anlaşılamayacağını da kendisi, 'Beni ancak geleceğin bir yüz yıl sonrasının insanı anlayacaktır!'¹ diyerek belirtmiştir.

Öteden beri, kendisine özgü dili, üslubu, duruşu ve karakteri öne çıkarılan Nietzsche'yi, ancak bunlara aşina olan kişilerin anlayabileceği söylenmektedir. Bir anlamda bu açıklamalar, onun anlaşılmazlığına gerekçe hazırlama çabaları olarak görünmektedir. "Nietzsche'nin yapıtları herkes için değildir çünkü Nietzsche ortak değer değildir..."² şeklindeki açıklama da bu görüşü destekler niteliktedir.

Nietzsche üzerinde çalışmalar yapan günümüz araştırmacı ve bilim insanlarının bu konu üzerinde ortak bir görüşünün olmaması ve düşünce birlikteliğine varamamaları da bu düşünceyi doğrular mahiyette ortaya çıkmaktadır. Hatta bu konuda, aksi yönde daha iddialı olanlar da vardır. Mesela, Mainz Üniversitesi hocalarından Richard Wisser, 1885-1888 yıllarına ait önsözler için, malzeme niteliğindeki notlarından birinde Nietzsche'nin şöyle dediğini yazmaktadır: "Birkaç bin yıllık değer yargıları Zerdüş'tün karşısına dikilmiş durumda. Bir bütün olarak Zerdüş'tü bugün hiç kimsenin anlayabileceğine kesinlikle inanmıyorum. Ayrıca, onu

¹ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, 2. bs., çev. Mustafa Bahar, İstanbul: İskele Yayıncılık, 2009, önsözden.

² Yonca Gökalp, *Modern Dünyanın Sorunu: Değerlerin Değersizleşmesi Siyasal Felsefede Nihilizm ve Nietzsche*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2009, s. 166

anlama, günümüzde zaman eksikliğinden ötürü hiç kimsenin girişemeyeceği denli filolojik, filolojikten de öte yoğun bir çabayı gerektirir".³

Aslında her tür şartlanmışlığın ve önyargının ötesinde, bir insanın veya bir düşüncenin anlaşılamayacağına dair yargıda bulunmak, bütün bir insanlığı, itham etmek anlamına gelir. Neden hep anlaşılamadığından söz edilmektedir? Oysa yukarıdaki cümlelerde ifadesini bulan şekliyle anlaşılamamasının önündeki engelin üslup meselesi olduğu belirtilmiştir. Bu yaklaşım, bir paradoksu taşıyor mu? Eğer mesele buysa, bunu ifade etmenin önündeki çekince ne olabilir ki?

Konuya dikkat çekmek açısından bir notu özellikle eklememiz gerekmektedir: Nietzsche'nin anlaşılmazlığı etrafında fikir serdedenler, onu anlamayan ve dilini kavrayamayan kimselerden söz ederken, bir anlamda kendilerinin ne kadar zeki olduklarını ve bu sebeple onu çok iyi anladıklarını ihsas etmek(tedirler) istemektedirler. Oysa ona methiyeler düzenlemekle (veya aleyhinde olmakla) kendilerine yer bulmaya çalışanların, onun anlaşılması konusunda bir gayretlerinin öne çıkıp çıkmadığı tartışılmalıdır. Burada, Nietzsche'nin papazları neden lanetlediğini ve onlardan neden öğrendiğini hatırlamak yerinde olacaktır. Onun hakkında böyle bir algının oluşturulmasıyla, onunla ilgili olarak bir çalışma ve bir değerlendirme yapacak olanların da cesaretleri kırılmış olmaktadır. Ayrıca Nietzsche'nin anlaşılmazlığı konusunda iddia sahibi olanların bu tutumlarıyla, bilerek veya bilmeyerek, bir anlamda ona dokunulmazlık zırhı giydirilmiş olunmaktadır. Böyle bir ayrıcalığı Nietzsche'nin istediği/isteyeceği düşünülebilir mi? Biz Nietzsche'ye ve konumuz olan Nietzsche'nin düşüncelerine eğilirken bütün bu inceliklere dikkat etmeye çalıştık.

³ Richard Wisser, *Friedrich Nietzsche: Üstinsan Görünürde mi?* İstanbul Üniversitesi, Felsefe Arşivi Dergisi, 27: (1990), ss. 75-97

Nietzsche'nin şahsında bütün düşünürlerin, filozofların ve sosyologların içinde bulundukları ve yaşadıkları toplumlardan soyutlanmış bir yaşam sürdürdüklerinin söylenemeyeceğini ifade edebiliriz. Çünkü bu kişilerin fikirleriyle ortaya çıkışları, bunun böyle olmadığını göstermektedir. Bunlar, cari toplumda devam eden aykırılıkları ve farklılıkları görebilen, fark edebilen ve üzerinde yoğunlaşarak fikir üretebilen kimseler olmaktadır.

Bu anlamda, filozofları ve sosyologları toplumun yapısından, olup bitenden ve gelişmelerden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Aksine onlar toplumun işleyişine, gidişatına, gelişmelerine, daha açıkçası temel değerlerine doğrudan müdahil olan, karışan, ona yeni bir şekil veren, yönlendiren ve değiştiren bir konumda, itici güç konumunda görünmektedirler. Hikmetli düşünceleriyle, isabetli tespitleriyle de esasında bu düşünceyi teyit etmişler, doğrulamışlar ve perçinlemişlerdir.

Bu çalışmamızda, varlıklarıyla bile mensubu oldukları topluma çok şey katmış olan ilim/bilim, düşünce ve hikmet adamlarından birinin düşüncelerini, inançlarını, bunun topluma katkıları noktasındaki değerlendirmeler çerçevesinde anlamaya ve anlatmaya çalıştık. Hem çağını, hem kendinden sonra gelen çağı etkilemiş birini, 'Beni ancak yüz yıl sonra gelenler anlayacaktır' diyen birini; gün geçtikçe hakkında sürekli araştırmaların yapıldığı, ancak araştırma ve çalışma yapıldıkça, yorumların da arttığı, çoğaldığı birini ve onun bazı konulardaki görüşlerini araştırmaya, görmeye ve anlamaya gayret gösterdik.

Konumuzun tespitini yaptıktan sonra yaptığımız ilk iş bu alanda yapılmış çalışmaları bulup göz atmak olmuştur. Çalışmamızın içerisinde de konumuzu ilgilendiren yönleri itibariyle yer yer onlardan söz etmekteyiz. Bire bir olmasa da,

mutlaka konular arasında benzerlikler vardır, ancak konulara bakış ve kaynakları kullanım açısından, takip edenler ciddi düzeydeki farklılıkları görecektir. Zaten konuların ağırlığı kaynakların değişkenliğini de ortaya çıkarmıştır. Bize göre burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, aynı konu üzerinde Nietzsche'nin görüşünün nasıl değerlendirildiği olmuştur. Ayrıca bizim bu konuların Nietzsche'nin kendisinin çok önem verdiği düşüncelerinden biri olan bu dünya ve yaşayan hayatın kendisiyle olan ilişkisi bağlamında nasıl telif edildiğidir. Çünkü hayatla ilintilendirilmeyen düşüncenin, şüphesiz Nietzsche'yi ifade etmekten uzak olduğu söylenebilir.

Kısacası biz, Nietzsche'yi bu bakış açısıyla araştırarak, anlamaya ve sunmaya çalıştık. Hakkında olumlu veya olumsuz pek çok iddia olan bir insandan söz etmekteyiz. Bizim burada ele almaya çalıştığımız yön, şüphesiz konumuzun sınırlarıyla belirlenmiş olan hususlar olmuştur. Nietzsche'yi Nietzsche yapan yönlerinin mihenk taşı oluşturmanın onun inançları ve özellikle Tanrı inancı, ahlak anlayışı ve düşüncesinin temel noktası olan 'üstinsan' anlayışdır. Bu olgular, çalışmamızın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Biliyoruz ki, Nietzsche'yi Nietzsche yapan çağdır, çağının bunalımlarıdır. Vakaların, olguların ve kurumların insana ve topluma sunduğu reçetelerin yanlışlığıdır. Nietzsche'yi Nietzsche yapan faktörler, başka bir doktoru ve başka bir reçeteyi aramayan, sorgulamayan ve denemeyen bilim adamından siyasal erkine kadar, din adamından, dinsel kurumlara kadar hepsine olan isyanıdır.

Nietzsche, sonunda reçetesini sunmuştur: 'Üstinsan'. Peki, bu proje, isteneni verebilmiş midir? Ve her şeyden ve herkesten önce kendisi bununla umduğunu bulmuş ve tatmin olmuş mudur? Ahlaki anlayışının getirisi ne olmuştur şeklinde bir

muhasabe yapma fırsatı bulabilmiş midir? Reçetenin topluma olan katkısı, etkisi ve yansıması olmuş mudur, yoksa bir hayal kırıklığının faturası ve bir çıkmaz sokağın neticesi olarak, intihara teşebbüsün kıvılcımlarını mı çakmıştır? İşte bu soruların yanıtlarını bulmaya çalıştık.

Burada üzerinde önemle durulan noktalar, Nietzsche'nin karşı çıktığı hususların neler olduğu ve onun bu hususlara neden karşı çıktığıdır. Diğer bir konu, bunların yerine onun neyi önerdiği. Her şeye karşı çıkmayı, her şeyden şüphe etmeyi ve bunun sonucunda düşüncüyü irdelemeyi, kritik etmeyi ilkesel olarak benimseyen Nietzsche'nin, bu ilkesine sadık kalarak, kendi metodunu, onun düşünce ve önerilerine yönelttiğimizde, uyguladığımızda nasıl bir tabloyla, nasıl bir sonuçla karşılaşacağımız merak konusuydu. Tabiatıyla, kendi yolundan yürümekle vardığımız sonuç, ilginç olmuştur. Şüphesiz bu metot, kendine özgü olan bir metottur ve yine kendisinin kavramıyla ifade edecek olursak, bu metot, 'jeneolojik sorgulama metodu'* olarak yerini almıştır.

1- Araştırmanın Konusu

Nietzsche düşüncesinde din, Tanrı ve Üstinsan anlayışını incelerken şu hususun akılda tutulmasının, konunun anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatini taşıdık. Nietzsche, söz konusu kavramlar hakkında düşüncelerini ortaya koyarken, toplumda bunlarla ilgili bir algının, bir idrakin ve bir anlayışın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bir kere dinin varlığının hakikati kabul edilmektedir. Zaten, dinin inceleme konusu olabilmesi için de bireylerin ve toplumun onun varlığını kabul

* Söykütük yöntemi: Nietzsche, kendinden sonraki felsefeye de bir yöntem olarak büyük bir etkiye sahip olacak olan, 'jeneoloji' metodunu geliştirir ve bu yöntemi ahlakın kökenlerinin bir seçeresini çıkarmakta kullanır. Bkz. (*F.Nietzsche:Hayatı ve Felsefesi*,<http://www.cangungen.com/2011/02/23/frederich-nietzsche/>)

etmesi ve inanması gerekmektedir.⁴ Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte⁵, dinin işlevsel yönünü kabul etmekle birlikte, bu işlevselliği farklı bir yöne evirmenin gerektiğini iddia etmiştir: O, "Geleneksel dinin, sosyologların kıdemli din adamları olduğu pozitif bir dinle yer değiştirmesi gerektiğini ileri sürmüştür."⁶ Din olgusu, Tanrı inancı, öylesine kabullenilmiştir ki, kilisenin anlayışına ve inancına karşı çıkılmış olsa da, bilimsellik adına geleneksellik külliye reddedilmiş olsa bile, Öz'ün kabul edilmiş olması kaçınılmaz olmuştur. Öyle ki, mevcut anlayışın dışında, ancak ve yine mevcut olan kavramlarla yeni kabullerin ifade edilişi görülmektedir. Toptan Dinin ve Tanrının reddine gidilmemiş; ancak onlara yeni bir değer biçme faaliyeti öne çıkmıştır. Kurulacak olan bu yeni dinin; 'İnsanlık Dini-Pozitif Dini'nin ilmihali yazılacak ve kendileri de, bu dinin hem kurucusu (Tanrısı) hem bir peygamberi ve hem de o dinin bir papazı olmuş olacaktı.⁷

Onlar, toplumun değer yargılarına karşı çıkmadan bu değer yargıları üzerinden hareketle metafizik anlayışa ve inanca başka bir yorum getirerek, başka bir anlayış ve algılama katarak yepyeni bir veçhe kazandırmış olmaktadır. Bu işlem, esasında metafizik değerlerin kibarca reddedilişi anlamına geldiği açıktır. Bu bilimsel (pozitivist) anlayışın ve inancın yanında cari olan (geleneksel) bir Tanrı, bir din anlayışı zaten mevcut idi.

⁴John Hick, *Hayatın Dinsel Anlamı: Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, Yayına haz. J. Runso,-N. M. Martin, çev. Gamze Varım, İstanbul: Say Yayınları 2002, s.406

⁵Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora kitaplığı, 2010, s.52,53

⁶Alan Aldridge, "Sekülerleşmenin Yükselişi: Dinin Toplumsal Önemi Kaybetmesi" çev. İhsan Çapcıoğlu, Sinan Yılmaz, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, M. Ali Kirman; İhsan Çapcıoğlu (ed.), Ankara: Otto Yayın, 2015, s.77

⁷Bünyamin Solmaz, "Sosyoloji ve Din Sosyolojisi Tarihinde Din Odaklı Yaklaşım ve Yöntem Tartışmaları", Bünyamin Solmaz, İhsan Çapcıoğlu (ed.), *Din Sosyolojisi: Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2006, s.36

İşte Nietzsche'nin, söz konusu kavramlarla ilgili olarak ortaya koyduğu düşünceler, toplumda bir şekilde var olan, kabul edilen kavramlarla ilgili olmuştur. Yani tartıştığı şeyler, toplumun yabancı olduğu konular değildir. Bir anlamda bilinen ve farklı yorumlarla kabul gören konulardır. Ancak kendisinin, bilinen bu kavramlara getirdiği açıklama ve yorumlar, getirdiği açılımlar, o güne kadar gelen ve aşına olunan algıların dışında olduğu için dikkat çekici olmuştur.

Çalışmanın esasını oluşturan araştırma soruları şöyle sıralanabilir: Nietzsche'nin dine, Tanrıya, ahlaka bakışı nasıldır, nasıl olmuştur? Kendi bakış açısının, var olan bu anlayışların dışında olduğunu ortaya koyan gerekçeleri nelerdir? Bu düşüncelerinde ne kadar isabet etmiştir? Düşünceleri ile hakikat arasında bir yakınlık varsa neden 'aykırı bir filozof' olarak telakki edilmiştir? 'Üstinsan' fikri, nereden çıkmıştır? Bu projenin ortaya çıkmasını gerektirecek ne gibi eksiklikler tespit etmiştir? Yani, 'üstinsan' projesini zaruri kılan şartlar neler olmuştur? Gelişmeler ve yaşanan süreçler, nasıl bir manzara göstermiştir? Bütün bu soruların cevapları, bir anlamda konumuzun ana gövdesini teşkil etmiş olmaktadır. Bunun da bizlere, hiç şüphesiz hem Nietzsche'nin daha iyi anlaşılmasına imkân tanıdığını, hem de Nietzsche'yi Nietzsche yapan 'üstinsan' düşüncesinin sosyal hayattaki yerini algılama açısından farklı bir perspektif sunduğunu düşünmekteyiz.

Konunun kapsamı, işlenişi ve orijinalitesi açısından birkaç hususa daha değinmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz: Çalışmaya esas olacak konunun tespitinden sonra, öncelikle ve imkânlar ölçüsünde, bu alanda yapılmış olan çalışmalar; yazılan yazılar, makaleler, tezler araştırılıp tetkik edildi. Yapılan tetkiklerden, -önsözde de ifade edildiği üzere- bu tez çalışmalarının genelde felsefe ağırlıklı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple, Tanrı, din, ahlak, değerler vs.

konular, bu çerçeveden bakarak değerlendirilmiştir. Mesela ‘Tanrı’ meselesinde genelde bir Hristiyan Tanrı’sına odaklanma görülmektedir, tahliller ona göre yapılmış ve konu Nietzsche’nin Tanrı’ya inanıp inanmamasına bağlanmıştır. Bundan sonra da onu, onun Tanrı’yı kabul ettiği veya etmediği hususundaki açıklamalar takip etmiştir.

Nietzsche’yle ilgili yapılan bir çalışmada, onun teist mi yoksa deist mi olduğu, Tanrı’nın varlığının bilinmez olduğunu mu söylediği, yoksa tamamen Tanrı’ya inanmamakta veya inkâr etmekte mi olduğu sorularına cevap arayarak şu tespiti yapmaktadır: “Nietzsche, insandaki Tanrı inancının kaynağını, insanın güçlü ve şaşırtıcı kuvvetleri kendine izafe etmeye cesaret edememesine dayandırmaktadır.”⁸ Başka bir çalışmada, Tanrı’yı reddetme görüşünün, Nietzsche’nin yaşamı boyunca yazdıkları incelendiğinde kendini tekzip ettiği söylenmektedir.⁹ Bununla da o, Nietzsche’nin Tanrı’ya inandığı sonucunu çıkarmaktadır. Yine bir çalışmada, Nietzsche’nin, Tanrı’ya inanmadığını söylemediği, sadece Hristiyanların Tanrı olarak kabul ettiği Tanrı’ya inanmadığını söylediği ifade edilmektedir.¹⁰ Bu doğrultudaki açıklamaların dışında onun ateist olduğuna ve bir Tanrı inancı olmadığına dair yaygın görüşler de bilinmektedir. Mesela, Nietzsche’de nihilizm düşüncesinin, Tanrı’nın yokluğu ile ilişkilendirdiğine bağlayanlar olmuştur. Onlara göre Nietzsche, önce Tanrı’nın öldüğünü duyurmuş, sonra da bunu insanlığın yaşadığı acılara bağlamıştır. Chaix-Ruy’un, dünyaya hâkim olan acıların adaletle sığmadığı ve dolayısıyla iyi bir Tanrı’ya mal edilemeyeceği şeklindeki açıklamasına

⁸ Ayşe Sevinç, *Fredrich Wilhelm Nietzsche’nin Ahlak Görüşü*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 5

⁹ Birol Dok, *Nietzsche’nin Nihilizmi*, Ankara, Seba Yayınları, 1996, s. 69

¹⁰ Sema Tekçe, *Nietzsche’de Din ve Tanrı Problemi*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize: 2014, s.22

dayanarak, yaşanan acıların Tanrı'nın var olmadığını ortaya koyduğu söylenmektedir.¹¹

Nietzsche'nin Tanrı'ya inandığı veya inanmadığı hususunda ileri sürülen görüşler tarafından, konunun mahiyeti hakkında etraflı bir bilginin verilmediği görülmektedir. Söz gelimi, Nietzsche'nin Tanrı'ya inandığı, Tanrı'nın varlığını kabul ettiği söylenmiş, ancak onun nasıl bir Tanrı inancında karar kıldığı noktasında bir ayrıntıya bir açıklamaya gidilmemiştir. Ayrıca Hristiyanlığın dışında kalan dinlerde de, şüphesiz bir Tanrı inancı vardır, Nietzsche'nin bunlara bakışı konusunda da kanaat verici bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bizim üzerinde önemle durduğumuz husus, Nietzsche'nin, Hristiyan dini ve Tanrısı konusundaki bilinen görüşünün dışında kalan diğer dinlere ve genel anlamda 'din' olgusuna bakışı nasıldır ve onu nasıl değerlendirdiğidir. İslam dini hakkında olumlayıcı ifadelerin değeri nedir? Bu dinin ortaya koyduğu 'Tanrı inancı' ile ilgili bir itirazı var mıdır? Bir itirazı yoksa bu düşüncesi ile 'üstinsan' teorisini nasıl telif etmektedir? İnanıyoruz ki bütün bunlar, büyük bir çoğunluk tarafından merak edilen ve cevabı aranan konulardır. Belki de bu düşüncelerin tavzihi, din olgusunun çok daha iyi anlaşılmasının önünü açarak, sosyolojik açıdan toplumun din olgusuna karşı güven ve eğiliminin artmasına zemin hazırlayabilecektir.

2-Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmayla, Nietzsche'de Toplumsal Tahayyül, Din, Tanrı ve Üstinsan anlayışının köklü ve temelli bilgilerle ne olduğunun anlaşılması amaçlanmaktadır.

¹¹ Deniz Tansal, *Varoluşçuluk ve Yeni Kara Film: David Lynch Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, 2007, s.13

Bilindiği üzere Nietzsche'nin görüşleri ve bu görüşlerin içerisinde özellikle Tanrı konusundaki görüşü, din konusuna bakışı, kendisini tartışmaların odağı haline getirmeye yetmişti. İşin esası neydi? Nietzsche'nin bu konudaki görüşleri, yorumsuz olarak ne olabilirdi? İşte bizim buradaki bütün çabamız, işin hakikatini anlamaya yönelik olmuştur. Aslında konuya dikkatlice odaklanan herkes, bu konuda farklı iki tutumun olduğunu görebilir, insanların bir kısmı, adeta kendi inançlarına bir zemin, bir destek bulmuşçasına Nietzsche'nin inkârcılığına sarılmaktadırlar. Tanrıyı öldürmekle adeta onlara bir bayram hediyesi verilmiş gibi sevinmektedirler. Oysa ne gariptir ki Nietzsche'nin en fazla eleştirdiği kesimlerden bir grup, bugün kendilerine ateizmde yer bulmakla övünen sosyalistler olmuştur. Onlar dine olan aşırı düşmanlıkları sebebiyle önyargılı olmuşlar ve söylenenleri bir türlü anlayamamışlardır.

Ve yine insanların bir kısmı, sanki Tanrıyı çok seviyorlar, sanki O'nunla çok barışıklarmış gibi, Nietzsche'ye karşı O'nu savunma ikiyüzlülüğünü göstermişlerdir. İnsanlara, elden ayaktan düşmüş, aciz bir Tanrı sunduklarının farkında değıllermiş gibi davranmaktadırlar! Üstelik ellerinde bulundurdıkları kurumların sağladığı güçle ve inanca dayalı psikolojik baskıyla, bu 'Tanrı' figürünü mazlum halka zorla kabul ettirmek istemektedirler. Sonuçta böyle bir 'Tanrı' algısının da, muhayyel bir Tanrının yaşadığını ve etkin olduğunu iddia etmekten başka bir anlam taşımadığı görülmüştür.

Tüm kötülüklerin egemen olduğu bir dünyaya en ufak bir mesajı olmayan Tanrının, esasen yaşadığı iddia edilememesi ile birlikte, zalimlerin zulmü, yeryüzünü kasıp kavururken sesi çıkmayan bir varlığın Tanrılık özelliğı taşımadığı da söylenebilir. Üstelik kendi görevlileri eliyle zalimlerden yana, işbirliği halinde saf

tutuyorsa, bırakın Tanrıya, alelade bir insana bile yakışmayacak böylesine tavırlar, eğer Tanrıya reva görülmüşse, artık Nietzsche'nin gelip 'Tanrı öldü' demesine gerek olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü o söylemese de böyle bir Tanrı yaşamıyor demektir.

Bir gerçeğin tespitini yapan Nietzsche'ye, Tanrı'nın üzerinden egemenliklerini ve köle düzenlerini devam ettirmeye çalışan kimseler; sözde dindarlar, Tanrı severler, Nietzsche'yi hedef tahtasına oturtular. Gerçekte işin esası ve rengi nedir? Bizim bu çalışmamız ve araştırmamızın yegâne gayesi, Nietzsche'nin bu konulardaki düşüncesini anlamaktır. Şüphesiz böyle bir amacın önemi büyüktür. Öyle ki bu çalışma, insan haklarına, insan masumiyetine olan saygının bir nişanesi olarak da görülebilir. Çünkü bu araştırma, insanın hakkını teslim etme, insanı, ithamların dışında tutma ve onu olduğu gibi anlama amacına yönelik bir çalışma olarak kendi amacını belirlemiştir. Kısacası amacımız, Nietzsche'nin şahsında, insana insanca değer vermek suretiyle şahsiyetini ve düşüncelerini sübjektif değerlendirmelerden uzak bir şekilde sunmak olmuştur. Bunun da ancak, konumuzun iyice anlaşılması ile mümkün olacağı kanaatindeyiz.

Konunun önemine gelince, bir defa konunun kendisi önemini ortaya koymaktadır. Çünkü konu, tartışma götürmeyecek kadar herkesin ilgisini çekmekte ve bir şekilde ve bir yönüyle herkesi ilgilendirmektedir. Yeryüzünde yaşayan insanlar arasında pek tabiidir ki Tanrı'ya inanmayanlar olmuştur, ancak Tanrı'ya inanmadıklarını söylemeleri bile esasında 'Tanrı' kavramının kabulü anlamına gelmektedir. Bunun dışında, ister beşeri bir din olsun, isterse de ilahi bir din olsun, Tanrıya inansın veya inanmasın (kendisi inanmadığını söylemiş olsa da) yeryüzünde hiç kimse yoktur ki onun bir dini olmamış olsun! Konuya böyle bakınca dinin, insan hayatında neden önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Böylesine önemli bir konu, Nietzsche gibi bir bilim adamının bu konulara bakışı, bunlara getirdiği yorum elbette önem arz etmektedir. Çalkantılı çağda, onun ‘üstinsan’ gibi bir modeli ortaya atmasının altındaki manayı anlamak işin esasını oluşturmaktadır. Nietzsche bu projeye neden gereksinim duymuştur, bununla o, neyi amaçlamış ve neyi hedeflemiştir? Ve en önemlisi, projenin sonucu ne olmuştur? Bu projenin anlaşılabilmesi, onun iyice tahlil edilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü ‘üstinsan’ konusuna girildiğinde, onun pek çok soru ve cevapları içinde barındıran bir mesele olduğu anlaşılmaktadır. Üstinsan kimdir? Bu kategoriye kimler girecek, daha doğrusu girebilecektir? Üstinsan, bir statü müdür? Bir statü ise, bu statüyü kim belirlemiştir? Yoksa bir ideal midir? Eğer idealse, bu idealin ölçüsü nedir ve bunu belirleyicisi kimdir?

Görüldüğü gibi konuyla ilgili sorular insan zihnini sürekli meşgul etmekten geri durmamaktadır. Belki, Nietzsche’nin karakteriyle özdeşleşen sorgulamak, soru sormak onu anlamış olmanın bir ön adımı sayılabilir. Aslında akla gelebilen bu türden soruların atlanmaması ve bu soruların önemsenmesi gerekmektedir. Çünkü cevapların, birçok çözümü içinde barındırma ihtimali vardır. Konuyu ilginç hale getiren şeyin aslında Nietzsche’nin kendisi olduğu da söylenebilir.

3-Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın, konusu ve amacı çerçevesinde gerçekleşebilmesi için, araştırmamıza uygun bir metoda ihtiyacımız vardı. Biz öncelikle, Nietzsche’nin gerçek görüşlerini anlama hususunda kendi metinleri üzerine eğildik. Çünkü tezimizin konusu çerçevesinde Nietzsche’nin görüşleri adı altında, hem de onun adına sayısız yazılar ve yorumların yapıldığını bilmekteyiz. Hafızalarımızı

yokladığımızda Nietzsche'nin sağığında, Zerdüş konusunda benzer bir tavır sergileyerek bir düzeltme yönüne gittiğini görebiliriz; Zerdüş'te bir aidiyet bulma çabası içerisinde olanlara yönelik olarak, “*Zerdüş* adı ne anlama geliyor, sormadılar bana, sormalıydılar: Çünkü o İranlının tarihteki, korkunç benzersizliğini yapan şey, benimkinin tam tersidir”¹² demişti.

Bu örnek, araştırmamızda başvurduğumuz metodun doğruluğunu göstermektedir. Sağlıklı bir sonuca ancak sağlıklı bir yolla ulaşılabileceği kanaatiyle başvurduğumuz kaynaklar, öncelikle onun eserleri olmuştur. Onun adına, ona rağmen yazma gayretlerini, bu ölçütlere göre değerlendirdik. Öyle davranmaktaki amacımız, Nietzsche konusunda emek sarf ederek çalışmalar yapan değerli ilim erbabının çalışmalarını yok saymak değildir. Elbette onların çalışmalarından da azami faydalanma yoluna gittik. Bizim söylemek istediğimiz ve üzerinde hassasiyetle durduğumuz mesele şudur: Bir konuda Nietzsche'nin kendi görüşünün ifadesi olan bir sözü varsa ve bu söz eserlerinde yerini almışsa, artık başka bir söze ve teville gerek kalmamaktadır. Onun sözlerine rağmen, onun adına söz söylemenin çok doğru olmadığını düşündük.

Din konusunda ve ilgili başka konularda, Nietzsche'nin kendi eserlerinden ve bu konuda yetkin ilim erbabı tarafından özel olarak kaleme alınmış kitaplarından, sosyolojinin ortaya koyduğu verilerden faydalanmaya çalıştık. Yapılmış çalışmaları, tezleri, yazılmış makaleleri tarayarak, konumuzla ilgili olanlardan azami şekilde yararlanmaya gayret ettik.

Araştırmayı sınırlandırmakta zorlandığımı itiraf edebilirim. Nietzsche'nin hemen hemen değinmediği, hakkında fikir beyan etmediği konu yoktur ve pek

¹² F. Nietzsche, *Ecce Homo: Kişi Nasıl Kendisi Olur*, çev. Can Alkor, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.101

çoğuyla ilgili olarak da kitaplar yazmıştır. Bizim bu çalışmamızda Nietzsche'nin bütün yönlerini, fikirlerini, anlayışlarını ayrıntılı bir şekilde konu edinmemiz, 'Nietzsche' konusunun derinliği düşünüldüğünde, hem zaman açısından, hem de araştırmamızın sınırları açısından pek olası görünmemiştir. Biz, Nietzsche denildiği zaman akla gelen anlaşılmış veya anlaşılmamış yönünü ortaya çıkaran sözünü ettiğimiz hususları, araştırmamızın konusu yaptık. Bu husustaki düşüncelerini ve onun sunduğu 'üstinsan' projesini araştırmakla sınırladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA NİETZSCHE’NİN HAYATI VE 19. YÜZYIL

A. Nietzsche Çağı

Nietzsche’in önemli özelliklerinden biri, Avrupa kültürünün en güçlü eleştiricilerinden biri sayılmasıdır. Onun zamanına kadar, toplumu, tarihi, kültürü ve hatta kendi insan varlığını korkusuz bir biçimde eleştirme cesareti gösteren kimse çıkmamıştır. Nietzsche, olaylara ve olgulara alışlagelmişin dışında yaklaşmış ve onları farklı değerlendirmiştir. Oturmuş tüm kalıpları, standartları ve sistemleri değiştirmek istemesi bundandır. Sistem-karşıtı olması, eskinin, yeni ve yaşanabilir bir hayata faydası olmayacağı düşüncesi bu inançtan kaynaklanmaktadır. Onun hayata renk katmasını istediği tarihin durağan ve ölü yapısını eleştirmesi de bu hissiyattan ileri gelmektedir. O güne kadar tarih dâhil olmak üzere her şeyi, alışlagelmiş kurallar ve kaideler içerisinde değerlendirmeye alışmış ve bir düzene oturtmuş olan Avrupa insanına, bu yaklaşım çok ters geliyordu. Bu yüzden o, oturmuş düzeni yıkmaya çalışan bir ‘anarşist’ olarak da değerlendirildi.

1. Zamanı ve Olayları Değerlendirmede Ölçü

Etkinliğimi artırmadan ya da doğrudan doğruya canlandırıp (yaşamıma) bir şey katmadan bana yalnızca bilgi veren her şeyden nefret ediyorum.

Goethe

Nietzsche’nin tarihe bakışı ve değerlendirişi, bir anlamda Goethe’nin bakış açısıyla paralellik arz etmektedir. Tarihi, canlı ve yaşama ışık tutan özelliğiyle önemsemektedir. O, canlılık yaratmayan bir öğretmenin, etkinliği uyuşturan bir

bilimin ve anlatma yetisi için pahası bir artık-bilginin ve lüks olarak görünen tarihin bize neden gerçekten, Goethe'nin sözleriyle, nefret edilmesi gereken bir şey olarak görünmediğini sormaktadır. Nedenini, yaşam için en zorunlu olan şeyin henüz bizde eksik oluşuna bağlamaktadır. Bizim, yaşam ve eylem için tarihe olan ihtiyacımız, ne onlardan yüz çevirmek için, ne de bencil yaşamaların ve alçakça davranışların ve kötü yapıp etmelerin ayıbını örtmek içindir. Bizim tarihe hizmetimizin, tarihin yaşama hizmet ettiği ölçüde olduğunu söylemektedir.¹³

Nietzsche'ye göre “Tarih, bir başarılar akışı, yaratmalar dizisidir. Onun yaşadığı çağa kadar tarih, olayları anlatma, olup bitenleri bir öykü niteliğinde başkalarına bildirmektir. Tarihin ne olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini araştırmak, onun gerçek görevini, özünü ortaya koymak, çağının dışına çıkan, yaşadığı ortamın sınırlarını aşan bir görüş, bir düşünceydi.”¹⁴ Nitekim Nietzsche, ‘çağımızın bir çocuğu olarak kendi üzerimde zamana aykırı deneyimlere vardığımı söylemeliyim’¹⁵ demektedir.

Tarih bilmek ve tarih şuuruna vakıf olmak, yaşadığımız dünyada anlamlı bir yere ve konuma talip olmak demektir. Tarih bilmek şüphesiz muhakeme gücünü artırarak olaylar arasında bağlantı kurabilme yetisini kazandırır. Böylece, olaylar ve buna bağlı olarak gelişmeler daha kolay tahlil edilebilir ve daha doğru ve sahih sonuçlara ulaşılabilir. Tarih ütöpik bir dünya değildir. Yani, bir masal, bir mitoloji dünyası değildir. Orası, görmek isteyen herkesin görebileceği reel bir dünyadır. Tarih, nedensiz ve gerekçesiz olarak üstü örtülemeyecek bir bilimdir.

¹³ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine, Çağa Aykırı Düşünceler'den*, 4. bs., çev. Nejat Bozkurt, İstanbul: Say Yayınları, 1997, s.57, 58,

¹⁴ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, çev. İ. Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Özgür Yayınları, 2013, s. 40

¹⁵ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s.60

Bu sebepten dolayıdır ki, derin tarih bilgisiyle donanmış olanlar, hayata, olaylara ve düşüncelerin niteliğine hâkim olurlar ve hiçbir kimse, bir gerçeği bunlara rağmen altüst edemez, tahrif edemez. Nietzsche'nin alegorik bir şekilde ifade ettiği gibi, “Önünde yayılan sürüyü gözle bir. Ne dünü bilir ne bugünü, bir o yana sıçrar bir bu yana, yer, uyur, geniş getirir, yeniden sıçrar, sabahtan akşama, bugünden öbür güne, kısacık yaşamının haz ve acılarıyla bağımlı, anın tepeciklerinde yaşar durur. Bu yüzden de ne bir üzüntü, ne de bir bıkkınlık duyar. Bunu görmek insana ağır gelir, çünkü insan insanlığıyla göğsünü kabartır hayvan karşısında.”¹⁶ diye açıkladığı bir sürü değildir bunlar, aksine her biri gören, okuyan, tarih yazan, mümeyyiz varlıklardır.

Bu bakımdan herkesin ve özellikle ilim adamlarının, kimlere neyi, nerede ve ne söylediğine dikkat etmek durumunda olmaları bu hassasiyetin gereğidir. Çünkü değerlendirmenin sahilhiği yönünden, bir konuda söylenen kadar, söyleyenin durumu da önemlidir ve mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Cemil Meriç, tarihi, ilmi zihniyetin en geç fethedildiği alanlardan biri olarak görmektedir. Bu konuda olayları inceleyerek tarihi kanunlar bulmaya çalışan ilk yazarlardan birinin Vico'nun olduğunu söyler. Ancak onun söylediklerinin bir asır sonra anlaşılabilmesine dikkat çekerken, tarih ilminin kolay kolay mazinin ilmi olamadığını da ifade eder.¹⁷

Tarihi bir konunun, ilmi ölçütlere göre araştırılması gerekmektedir. Aksi yönde yapılacak bir araştırma, sağlıklı bir netice vermeyeceğinden ilmi bir değer ifade etmeyeceği gibi hem kamuoyunu yanıltacak, hem de tarihi olayların yanlış

¹⁶ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, 61,

¹⁷ Cemil Meriç, *Kırk Ambar, Rümuz-ül Edep*, 16. bs., c.1, Yayına haz. Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 380,

aksettirilmesine ve yanlış anlaşılmasına sebebiyet verecektir. Bu durum karşısında, ‘sağlıklı bir yol izlemek için neler yapılabilir?’ sorusu bizlere ışık tutabilir. Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde ‘nesnellik’ sorununu çözerek işe başlanabilir.

2- Nietzsche Dönemini Hazırlayan Faktörler ve Gelişmeler

Toplumların, modern dönemde, baş döndürücü bir hızla değişim yaşadıkları olgusu gerçek bir durumdur. Onlar, farkında olarak veya olmayarak kendilerini bu olgunun içinde bulmaktadırlar. Tabiatıyla büyük değişim ve dönüşümleri etkileyen tarihsel hadiselerin nedenlerini bilmek önem arz etmektedir. İnsan hayatını temelden etkileyen tarım ve endüstri gibi buluşlar, tarihin seyrine devrimsel etkide bulunmuşlardır.¹⁸

Rönesans, dünyayı ve hassaten Avrupa’yı köklü bir şekilde etkisi altına alan önemli hareketlerden biridir. Bu hareket, Modern Batı Uygarlığı’nın doğuşuna etkide bulunan atılımın ve değişimin adıdır. Rönesans etkisini, özellikle batılı insanın düşüncesinde meydana getirdiği değişimde göstermiştir. Rönesans’la birlikte insanın kendisini, çevresini ve hadiseleri algılama biçimi değişmiştir.¹⁹

Kaynaklar, Avrupa’nın temel kurumlarının, geç ortaçağda, yani 10. ve 11. yüzyıllarda oluştuğunu kaydetmektedir. Rönesans ise, Avrupa’nın bu kurumlarının uzun süreli bir dönüşüm sürecine girdiği bir düşünce ve duygu dönemi olarak açıklanmaktadır. Rönesans, kısaca yeryüzünün ilgi çekici ve araştırılmaya değer bir yer olduğu, insanın ise güçlü olduğu ve bu gücüyle büyük başarılar elde edebileceği,

¹⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918’e*, 10.bs., Ankara: İmge Kitabevi, 2002 s. 29

¹⁹ Niyazi Akşit (haz.), *Rönesans, A’dan Z’ye Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, 2.cilt, Rönesans maddesi, Ankara: Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, Serhat Yayınevi, 2004, s. 257,258

insanın sürekli faal ve etkin olmasının onurlu, gerçeğin de güzel bir şey olduğu temel anlayışına dayanmakta ve onunla anlam kazanmaktadır. Bu düşünceden hareketle Rönesans, bir bakıma, insanın kendisini ve çevresini yeni bir algılama ve kavrama biçimi olarak değerlendirilebilir.²⁰

Bu çağın genel hususiyetleri belirtilirken yapılan çeşitli tanımlama ve açıklamaların müşterek yönlerine rastlanabilmektedir. Bu çağ, Ortaçağın son bulduğu ve artık 'insanın aklını kullanma cesaretini göstermeye' başladığı, Avrupa'da, insan iradesinin kilisenin hegemonyasından, insan aklının ve ruhunun Hristiyan ideolojisinin ipoteğinden kurtulduğu çağ olarak görülmektedir. Bu çağda bilimsel bilginin yaşama geçirilmesi sonucunda büyük bir hızla gelişen teknoloji, yaşam kolaylıkları sağlamıştır. Böylesine zenginliklerle dolu görkemli bir yapıda, çiğnenen binlerce yıllık ahlak yasalarının ve Tanrı'nın inkârının Avrupa insanının ruhunda açtığı derin boşluğu hiç bir şey dolduramamıştır. Tanrı'yı ve inancı dışlayan Avrupa aydınlanmasının iki temel belirleyeni olan akıl ve bilim, Fransız Devrimi ile birlikte Tanrı'nın ve dinin yerini almaya başlamıştı. Avrupa insanının ruhunu kuşatan kuşkuculuk, sadece Katolik Kilisesi ve Tanrısını hedef almakla kalmamış, zaman içerisinde akla ve bilime yönelerek, Aydınlanmanın ikinci yarısında aklın ve bilimin de sorgulanmaya başladığı bir çağ haline dönüşmüştür.²¹

18. yüzyıl boyunca pek çok düşünür, Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle, bütün sosyal kötülüklerin müsebbibi ve tek sorumlusu olarak dini ve batıl inançları

²⁰ Oral Sander, *age.*, ss. 81, 82

²¹ Tuncar Tuğcu, *Batı felsefe tarihi*, 3. bs., Ankara: Alesta Yayınları, 2000, s. 548, 563

görmüştür. Dolayısıyla bu dönemde ruhban sınıfı karşıtlığı hemen hemen bütün toplumun genel karakteri haline geldiği söylenebilir.²²

Eski asırlara genel olarak, antik dönemler denmiştir. Ortaçağ ise, dini devre ve iman devresi olarak görülmektedir. Rönesans da, hem teknik hem de fikri maceraların baş gösterdiği asırdır. Genel olarak 17. asır, aydın fikirliliğin asrı, 18. asır, akli kullanma ve rasyonalizm asrı, 19. Asır ise, ideoloji asrı olarak değerlendirilmektedir.²³

İnsan emeğine teaddi, hakka tecavüz, hukuk tanımazlık, zorbalık insanlık tarihiyle eşit sayılır. Değişen zaman ve gelişen olaylara paralel bu işlerin mahiyeti de değişerek kendini güncelledi. Artık hak ve hukuk tanımazlık birey bazlı olmaktan çıkıp toplumsala dönüştü ve devletler eliyle yapılmaya başlandı. İşte devletlerin emperyalist girişimleri böylece kendine zemin buldu. Bu bağlam ve düşüncede olan Avrupa devletlerinin, sömürgeler kurarak genişlemeleri, 19. Yüzyılda ortaya çıkan bir hadise olmayıp, daha öncelere; 15. Yüzyıla dayanmakta olduğu, o zamandan beri Avrupa tarihinin önemli bir özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Fakat ‘emperyalizm’ sözcüğünün 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlandığı ve 1870’ten sonraki dönemin de ‘emperyalizm çağı’ olarak adlandırıldığı ifade edilmektedir.²⁴ Emperyalist dönemde, sömürücü güçler, kendi programlarını oluşturarak kendi yönetim düzenlerini kurmuşlardır. İnsan haklarına, emek ve özgürlüğe düşman olan bu sistemin payandalığını pozitivist çağ ve aydınlanma

²²Niyazi Akyüz; İhsan Çapcıoğlu, “*Din Sosyolojisinin Doğuşu ve Gelişimi*”, *Din Sosyolojisi, El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları,2012, s.71,72,

²³Ali Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, çev. İbrahim Keskin, Ankara: Fecir Yayınevi,1987, s. 249

²⁴Oral Sander, *age.*, s. 225

dönemi yapmıştır. Böylelikle, sosyolojik açıdan büyük felaketlerin yaşanmasına da sebep olmuşlardır.

Aydınlanma geleneğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan Pozitivizme göre, inancın ve vahyin bilgi kaynakları olarak görülmesi artık mümkün değildir. Sosyolojik pozitivizmin başlangıcı da, 19. yüzyılın başında Aguste Comte'un çalışmalarına dayandırılmaktadır. Pozitivizmin felsefi ve sosyolojik illiyetine de şöyle yaklaşılmaktadır:

(...) Pozitivizmin kökeni, bilindiği gibi aydınlanmanın materyalist felsefesine dayanıyordu. Pozitivizm, felsefi ve sosyolojik bir hareket olarak, bilimin her türlü bilginin temeli olduğuna inanmayı (adlandırıldığı biçimiyle, bilimciliği), toplum teorisinde istatistiki analizlerin kullanılmasını, toplumsal fenomenler için nedensel açıklamalar aranmasını ve tarihsel değişimin ya da insan doğasının temel yasalarını da kapsayan çeşitli farklı anlamları taşıyordu. Ancak 18. yüzyıl aydınlanma pozitivizmi öz olarak eleştirel ve devrimciydi. (...) Bilgi, yalnızca deneyim ve ampirik irdeleme sayesinde edinilir: Gerçeklik, Tanrı ile kavranamaz. Bu eleştirel pozitivizmin 19.yüzyıl sosyolojik pozitivizmine dönüşmesi, devrim-sonrası Fransa'sında gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın pozitivizmi, başından beri, aydınlanma felsefesinin bireyci atomizmine karşıydı.²⁵

Bu dönemin öne çıkan en önemli niteliği, şüphesiz bilimin putlaştırma derecesinde yüceltilmesi olmuştur. Pozitivizmin düşünce alanında kendine yer bulması bunun önemli kanıtı olarak kabul edilebilir. Pozitivizm, din ve metafizik anlatıların bilimden dışlandığı bir bilimsel dünya görüşünü ihtiva eder. Hegel gibi bir idealist felsefeci dâhil uzun süre hak ettiği itibarı göremez.²⁶

Bilim ve teknolojinin hayatın her kademesinde etkin olması ve yeni bir toplum yapısı oluşturması, “büyüsü bozulmuş bir dünya”nın ortaya çıkmasına sebep

²⁵ Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010, s.31,33

²⁶ Cemal Yıldırım, *100 Soruda Bilim Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974, s. 221

olmuştur. Comte, dinin, doğal ya da sosyal dünyayı anlamak için yeterli bir sisteme sahip olmadığını, dinin, insanın ilgi ve merakını yaşanan bu dünyadan koparmakta ve dünyevi eylemlerden uzaklaştırarak onu aşkın bir sisteme ve düzene yönlendirmekte olduğunu söyleyerek, bu dünyanın ikinci planda kaldığını belirtmektedir. Bu anlayışla, var olmayan Tanrıları memnun etmenin diğer insanlara yapılacak iyi ve özverili davranışlardan daha önemli hale geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla dinin, bilimsel ilerlemeyi tehdit ederek, sosyal yapıyı zayıflattığını iddia etmiştir. Bu sebeple, sosyologların kıdemli din adamları olduğu pozitif bir dinle geleneksel dinin, yer değiştirmesi gerektiği kanaatine ulaşmıştır.²⁷ Bütün bu gelişmeler, insan hayatında ve toplumsal yaşantısında önemli değişmelere neden olmuştur. Bilime paralel olarak gelişen bu değişime ve yenilenmeye modernlik adı verilmiştir.

Modernlik, insanlık tarihinin alışılmış, yaşanmış bütün deneyimlerinin alaşağı edildiği ve geçmiş bütün birikimine meydan okunduğu yeni bir insanlık deneyiminin genel adı olarak tanımlanmıştır. O güne kadar ulaşmış ve oluşmuş felsefi, dini, tarihi ve kültürel insanlık tarihinin geleneksel bütün birikiminin yok sayılması ve adeta insanlığın yazgısının yeniden yazılması girişimidir. Mutlak doğrulayıcı olarak akıl ve bilginin kabul edildiği modern bilim anlayışında, her şeyin buna göre değerlendirilip değer bulduğu bir bakış açısı sebebiyle ilk karşısına aldığı alanların dini ve metafizik varlık, bilgi ve inançlar olması son derece doğal bir sonuç olmaktadır.²⁸

Pozitivist bir kimlik taşıyanlar, toplumda bir üst sınıfta yer aldıklarını ve adeta dokunulmaz olduklarını, her vesileyle hissettirmektedirler. Onların sözlerinin üzerine

²⁷ Alan Aldridge, "Sekülerleşmenin Yükselişi: Dinin Toplumsal Önemini Kaybetmesi", çev. İ. Çapcıoğlu, S. Yılmaz, M. Ali Kirman; İhsan Çapcıoğlu, *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara: Otto Yayın, 2015, s.77,

²⁸ Mehmet Akgül, "Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din", Niyazi Akyüz; İhsan Çapcıoğlu, (ed), *a.g.e.*, s.181,182

söz olamazdı. Kibirli bu ruh yapısı ve üstenci psikolojisiyle, toplumun tüm değerlerini; düşüncelerini, inançlarını, davranışlarını, ilişkilerini, yaşantılarını her şeyini sil baştan değiştirmişlerdir. Bu maksada matuf algı operasyonları gerçekleştirmek, en önemli özellikleri arasında sayılabilir. Fiiliyata döktükleri alanların başında kavramlar üzerinde yapılan algı operasyonları daha çok ön plana çıkmaktadır. Mesela, modernlik, modernleşme, gelişmişlik, azgelişmişlik, batılılaşma kavramlarında bu olgu görülebilir. Bu konuyu Anthony Giddens şöyle açıklamaktadır:

Sanayi Toplumu kavramı çoğunlukla, dünyadaki sanayileşmemiş toplumlar açısından, modernleşme kuramı ile yakından ilişkilendirilir. (...) Modernleşme kuramındaki kilit fikir, 'azgelişmiş' toplumların Batı'da ulaşılan ekonomik refaha sahip olmak için kurtulmak zorunda oldukları geleneksel kurumlar içinde sıkışıp kaldıklarıdır. Bu bakış açısı daha az ya da daha çok sofistike bir biçimde tekrar formüle edilmiştir. Bazen 'modernleşme' sadece 'Batılılaşma' anlamına gelir ki bu da, tüm sanayi toplumlarının temel olarak aynı oldukları varsayıldığında, ulaşılması çok kolay bir çıkarım olur. Ancak çoğu yazar, 'Sanayi Toplumu'nun köken olarak Batı kültürü içerisinde oluşturulan kurumları içerdiğini ve sanayileşme yolundaki diğer toplumların bazı açılardan Batı'dan farklı olacağını düşünür. Aynı zamanda, 'azgelişmişlik'in ancak mevcut sanayileşmiş toplumlarda bulunan davranış biçimlerinin benimsenmesiyle aşılabileceği fikrindedirler.²⁹

Bilim ve tekniğin gelişmesinin toplum üzerinde derin etkiler bıraktığı müşahade edilmektedir. Buna paralel olarak, bireysel ve toplumsal tüm sorunların çözüm merciinin bilimin olduğu algısı, topluma sürekli pompalanmıştır. Ancak durum, istenildiği ve söylendiği gibi gelişmemiştir. Toplum, hiç ummadığı kadar kendisini sorunlar yumağı içerisinde bulmuştur: Savaşsız bir dünyada, karnı tok, üstü

²⁹ Anthony Giddens, *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, 5. bs., çev. Ülgen Yıldız Battal, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013, s.36

pek, eşitlikçi ve özgür bir hayat beklerken, bu beklentilerinin karşılık bulmadığına şahit olmuş ve hayal kırıkları yaşamıştır. Toplumda sınıf farklılıklarının alabildiğine yaşandığı, aile bağlarının çözüldüğü, geçim sıkıntılarının korkutucu boyuta ulaştığı, bireylerin ailelerine, topluma, hayata ve hatta kendilerine yabancılaştığı bir dünya ile karşı karşıya kalınmıştır. Bütün bu hayal kırıklıklarının bireylerin ruhlarında açtığı derin yaralar, toplumun derinden sarsılmasına zemin hazırlamıştı. İskoç Aydınlanması denilen düşüncede bu açmaza işaret edilmiştir:

Ferguson ile Millar, sanayiye dayalı değişimin insan kültüründe bir ilerleme kaynağı olduğunu saptamışlar, ancak beraberinde, kaçınılmaz olarak insani özün boşalmasını ve yabancılaşmayı getirdiğini de görmüşlerdi. Toplumsal gelişme çelişkiliydi. Bu, toplumsal gelişmenin bir aşamasından başka bir aşamasına geçişi temel alan ve İskoçların sosyolojik düşünceye katkılarının özünü oluşturan analizdir.³⁰

Gerek Rönesans hareketi, gerekse Aydınlanma çağı ve gerekse onu takip eden pozitivist hareket esas özünü, eski putperest Yunan ve Roma Medeniyet geleneğinin oluşturduğunu söylemek abartılı bir düşünce olmayacaktır. Kadim pagan kültürünün, söz konusu medeniyetlere bir fayda getirmediğini, onların tarihi süreçleri göstermektedir. Bu yapıyı örnek alan pozitivist düşüncenin de, toplumu hangi çıkmazlara soktuğu, hangi uçurumlara ittiği, hangi bunalımları yaşatarak toplumu nasıl derin boşluğa sürüklediği tecrübeyle görülmüştür. Çağına neşter vurma düşüncesinde olan ve asrın dâhisi olarak görülen Nietzsche'nin de bu sarmala düşmekten kurtulamadığı söylenebilir.

³⁰ Alan Swingewood, *age.*, s. 25

3- 19. Yüzyıl Batı Medeniyetinin Çıkmazı/Krizi ve Nietzsche Gerçeği

Aydınlanma çağının düşünsel krizi, 19. Asrın ikinci yarısında, kendisini göstermeye başladı. 20. Asrın girişinde ise en üst seviyeye ulaştı. 19. Asrın Fransız edebiyatçısı Baudelaire ve şair Rimbaud gibi sanatçı ve düşünürler, işaretleri görünen ve yıkımı çok dehşet boyutta felaketlere sebebiyet verecek olan bu asrın korkunç krizini haber veriyorlardı. 19. Asırda Batı dünyası, maddi dünyada ulaştığı zirvenin aksine mana dünyasında felakete yuvarlanma ile karşı karşıyaydı. Ruhsuz, dayanaksız bir dünya kuran bu çağ, önü alınmaz sosyal, ekonomik felaketler ve yıkımlar beklemekteydi. Büyük bir hızla gelişen felaketi gören ve önlem almak için çare üretme derdine düşen bir kısım Batı aydını, genel-geçer değerler bulma amacıyla çıktıkları yolu kuşku, vehim ve inkâr taşlarıyla döşediler. Bundan dolayı, bu yolda güvendikleri ve her şeyin çözümünü ondan bekledikleri bilimin, dertlere derman olmadığı, yaşanan süreçte anlaşılmış oldu.³¹

Çözumsuzlüğün ağır yükü altında ezilen Batı insanı, farklı arayışlara yönelmiştir. Doğa bilimlerinin mutlak hâkimiyetinin olduğu bu dönemde farklı çözümler üretecek farklı fikirlerle öne çıkmış bilim ve sanat adamları olmuştur. Gelineen noktada bir sorgulama cihetine giden ve kendi kendini hesaba çekerek düşüncenin nerede tıkanıldığını sorgulayan Pascal, bu şahsiyetlerden bir tanesidir. O, farklı düşünceleriyle felsefe ve ilahiyat alanlarında iz bırakan bir düşünür olmuştur. O, krizden çıkmak için Peygamberlerden başka hiç kimsenin yol gösterici olamayacağını iddia eden bir düşünürdü. Şu sözü de bu manada söylemiştir: "Bana Allah lazım, haberini filozofların verdiği değil, Peygamberlerin getirdiği Allah!"

³¹ Necip Fazıl Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1976, s. 45, 46, 48,

Bunun yanında Heidegger, bütün Batı değerlerine karşı köklü bir eleştiride bulunmuş, makineleşmenin asla mutluluk getirmeyeceğini, insanlara yeni bir çıkış yolu açmak gerektiğini ve Batı insanının, icat ettiklerinin elinde öleceğini, ruhen çöküntü ile beraber yavaş yavaş ölüme gittiğini söylemiştir. Bu yüzden onun verdiği ıstıraba Angstfilozofi= hafakan felsefesi ismini koymuştur. Heidegger felsefesi egzistansiyalizm mektebinin ortaya çıkmasını direkt etkilemiştir.³²

Nietzsche çağı, görüldüğü üzere, çelişkilerle, tezatlarla ve çalkantılarla dolu bir dönemi içermektedir. Bu çağ, Avrupa'da, büyük bir aydınlanma görüntüsü içerisinde olmasına karşın, düşünce bakımından karışıktır. Bu karışıklık içerisinde uluslar, Avrupa'da yavaş yavaş kendi kimliklerini bulmaya başlamışlardır. Bu dönemde, baskılara karşı Avrupa'nın içinde ve dışında uyanışlar kendini gösterir. Bilim, sanat çevrelerinde yaşamla düşünceler arasında bağlantıların kurulmak istendiği, insan değerlerinin yorumlandığı, insanla davranışları arasındaki ilişkilerin açıklandığı bir akıl söz konusudur.³³

Rönesans ve onu takip eden süreçleri takip ettiğimizde, 19. Yüzyılda gerçekleşen kaosun düşünsel arka planını daha iyi anlayabiliriz. Reform hareketi, Luther'in kiliseyi eleştirmesiyle başlamıştır. Luther'in düşünceleri; Hristiyanlığın ilah tasavvurunun putperestlikten aşağı olduğu, Allah'ın çocuk sahibi olmayacağı, O'nun hulul etmeyeceği, insanlığın muhayyel bir günahın ebedi cezasına mahkûm edilmeyeceği, Kilisenin değil Allah'ın affedeceği, Kilise otoritesinin saçma olduğu gibi tezleri içermektedir. Luther'in Hristiyanlık içinde başlattığı bu hareket, yeni bir

³² Necip Fazıl Kısakürek, *Sahte Kahramanlar (konferans)*, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1976, s. 25-27, 125, 194,195

³³ Friedrich W. Nietzsche, *Seçmeler*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul, Özgür Yayınları, 2013, s. 26

mezhebin doğmasına sebep olmuştur. Protestanlık bu özelliğiyle, yeni bir dini yorumun gelişmesine neden olmuştur.

Voltaire, Rousseau, Diderot, Montesquieu gibi ansiklopedist aydınlar, Fransız İhtilalini hazırlayan fikri zemini oluşturmışlardır. Bunların karakteristik özelliğinin tamamının kilise karşıtı olmalarıdır.³⁴ Görünüşte kiliseye olan bu karşıtlık, temelde dine, inanca ve bunların topluma getirdikleri temel değerlere olan karşıtlıktır. Bakıldığında Rönesans'ın, Avrupa'da 17. ve 18. yüzyılların müjdecisi olarak kiliseye karşı bir tepki olarak geliştiği görülebilir. Bu da 300 yıllık süre içerisinde, 'insan'ın, Karanlık Çağı kuran ve koruyan güçlere karşı verdiği savaşların süreci olarak değerlendirilebilir. Avrupa insanının verdiği bu savaş, kilisenin örgütsel ve hiyerarşik yapısına karşı olduğu kadar kuramsal temellerine karşı da olmuştur. Ve kiliseye karşı verilen bu mücadelede yaslandıkları tek güç olarak, kültürlerinin, yaşam biçimlerinin köklerini oluşturan Antik Yunan Kültürü ve Latin Materyalizmi olmaktadır. Ne var ki, karşı oldukları ve yıktıkları inanç sisteminin yerine yeni bir inancı ve yeni bir Tanrıyı koyma düşünceleri bulunmamaktaydı. Kilisenin bin yıllık acımasız terörünün karşısında Tanrı'ya ve inanca yabancılaşan Avrupa insanına, Rönesans döneminde ve sonraki dönemlerde sunulan ise bir din olarak hümanizm, Tanrı olarak da 'insan'dır. Ancak bu düşüncelerin pek işe yaradığı söylenemez.³⁵

Gözden kaçırılmaması gereken husus, kiliseye karşı savaşırken, sırtlarını ve ruhlarını dayadıkları kültürün köklerinin Antik Yunan olmasıdır. Ayrıca, reform hareketleri yapılırken, işlenen zulümlerin ulaştığı nokta itibarıyla, eleştirilen yapıyı aşacak boyuta ulaştığı söylenebilir. Bundan da en fazla etkilenen gerçek aydınlarıdır.

³⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *a.g.e.*, s. 217,218

³⁵ Tuncar Tuğcu, *age.*, s. 390

Bruno ne bir ateist ne de bir materyalistti, böyle olmasına rağmen İsa'yı inkâr etmiyordu. O, İsa'yı çarmıha gerenlerin, Pavlos'un yarattığı bir sanal İsa'nın çevresinde örgütlenerek eski pagan İmparatorluğu'nu yeniden kuran kilisenin karşısında olduklarını ve kendilerinin gerçek İsa'ya inandıklarını söylemekteydi. Kilisede reformun bir yanılgı olduğunu, daha önemlisi kilisenin kendisinin, doğrudan doğruya Tanrı'ya karşı olduğunu ve inancı yok ettiğini, Protestanların siyasi erki ele geçirdikleri yerlerde Katoliklerden nasıl daha zalim, acımasız ve bilim düşmanı olduklarını görmeleri yeterliydi.³⁶

Rönesans insanının, bu kahramanca mücadelesinin sonunda kazandığı özgürlüğe ve bilimin sağladığı güce ve imkânlarla rağmen, maddeci dünya görüşü ile yoğrulmuş materyalizm cenderesinden kurtulamadığı için onun sığ ve bereketsiz ortamına mahkûm oldu. Ortaçağ yenilip de kendi karanlıklarına gömülürken, tohumlarını gelecekteki tüm zamanlara da serpti.³⁷

Serpilen bu yabancı tohumlar, yeryüzünün tarlalarında ayrık otu gibi bitip yayıldı ve zehirli sarmaşıklar gibi her tarafı sararak hayat veren bitkilerin neşvünema bulmalarının yollarını tıkadı. Toplumu ve bireyleri ayakta tutan düşünce, zihniyet ve değerler bir şekilde yara alıp hayat damarları da zedelenince yaşama olan bakışlarında olumsuzlukların büyümesi olağan hale geldi. 19. yüzyılın en hızlı pozitif bilim adamlarından biri olan Auguste Comte, toplumu derinden saran yarayı en fazla bilenlerden biriydi. O, 19. çağın toplumlarının yaşadıkları krizin 'müşterek bir ideal yokluğu'ndan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Onları, ortak inançlara yöneltmek gayesiyle 'üç hal kanunu'nu ortaya koymuştur. Bu teoriye göre, insanlığın tarih boyunca geçirdiği sosyolojik devreler ve bu devrelerdeki inanç sistemleri anlatılmış,

³⁶ Tuncar Tuğcu, *age.*, s. 400

³⁷ Tuncar Tuğcu, *age.*, s. 391

bu düşüncenin son evresi ise ‘pozitif’ evresidir ve bu evrenin en önemli özelliği de pozitif bilimleri esas almasıdır.³⁸

Bunun yanında, dinin toplum üzerindeki etkisini asla yadsımamış ve kendine göre bir din yaklaşımı ve açıklaması olmuştur. Bir kere o bir din kurucusudur ve öyle olmak istemiştir. İlginç fikirlerin sahibi olan Comte, dinin pozitivist bir içeriğinin olabileceğini ve olması gerektiği kanaatiyle bu dinin geçmişin dini olamayacağını, çünkü geçmişin dininin geçerliliğini yitirmiş bir düşünce biçimi olduğunu ve bu yüzden bilimsel düşünceli insanın geleneksel anlayışa göre vahye, kilisenin din dersine ya da Tanrısallığa inanamayacağını düşünmektedir. Diğer taraftan, dinin insan için vazgeçilmez olduğunu ve temel bir ihtiyacı karşıladığını söylemekten de imtina etmemiştir.³⁹

Raymond Aron’nun ifadesiyle ‘Auguste Comte’un iyi bir yandaşı’ olan Sosyolog Durkheim, ‘geleneksel dinin, bilimsel düşünce adını verdiği şeyin gereklerine yanıt vermediğini saptadığına inanıyordu.’ Hatta daha da ileri giderek, “toplumlar, ortak yaşamın aşırı yoğunluğundan kaynaklanan coşkunluk durumunda olduklarında Tanrılar ya da dinler yaratma eğilimi gösterirler”⁴⁰ diyebiliyordu.

Pozitivist düşüncesinin temsilcileri ve taraftarları olarak hazırladıkları yüzyılın şartlarının, toplum üzerinde meydana getirdiği tahribatı bizzat kendileri de müşahade etmişler ve kendilerini sıkıntıların sebepleri üzerinde yoğunlaşmak mecburiyetinde hissetmişlerdir. İnkârcı ve putperest bir düşüncenin ve imanın temellendirdiği yaşam felsefesi karşısında insanlar, çaresizlik içinde bunalımdan bunalıma taşınmışlardır. Kurtuluşu intiharda görerek birer birer intiharı seçmişler. Sebebini türlü mazeretlerle

³⁸ Mustafa Yazgan, *Çağımızın Ana Meseleleri*, Ankara: Baylan Mat., 1972, s.23

³⁹ Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 2. bs., çev. Korkmaz Alemdar, İstanbul: Bilgi Yayınevi 1989, s.89

⁴⁰ Raymond Aron, *age.*, s.220, 251

ve bahanelerle açıklamaya çalışanların aksine Durkheim, intiharların gerçek sebebine inmeyi yeğlemiştir. Baktığımızda çoğu konularda, çoğu zaman adına bilim adamı dediğimiz kimseler, Durkheim'in aksine, meseleleri bilimin ağırlığına yakışmayan bir yaklaşımla çözmeye, daha doğrusu çözmemeye kalkışmışlardır. Bunun sebebi ise bazen ideolojik, bazen de cehalet olabilmektedir ve sonuçta, bu sapmalardan en fazla Din, Tanrı, ahlak gibi kavramlar etkilenmektedir.

İşte Durkheim, meseleyi önemseyerek 'İntihar' kitabını yazmıştır. Denilebilir ki, vakıalar, onu yazmak zorunda bırakmıştır. Durum her ne olursa olsun, bu çerçeveden bakıldığında yapılan işin önemi anlaşılmaktadır. Böylece, öve öve bitirilemeyen bilimsellik putunun açtığı yaralara yine o bilimin takipçileri tarafından parmak basılması, bilim insanlığı açısından sevindirici olmuştur.

Aydınlanma hareketinin bilimsel çıkmazı ve toplumu getirdiği açmazla karşı "aydınlar arasında gelişen muhalefet, çığ gibi büyümeye başlamıştı. Bunların arasında Giambatista Vico, Edmund Burke ve Jean Jacques Rousseau, gibi önemli aydınlar bulunmaktaydı ki, onların eserleri güçlü ve etkili bir ses ortaya çıkarmıştır"⁴¹

Muhelif sesler, yükselmeye devam ediyordu. 19. yüzyılın irrasyonalistlerinden biri olan Nietzsche de, "Schopenhauer gibi, akli olmayan bir insan doğası anlayışını öne çıkartırken, yine Schopenhaur'le birlikte akıl veya zihnin esas itibariyle içgüdünün, hayatın ve iktidarın hizmetinde olan bir aracından başka bir şey olmadığını ve insan için yanılsamanın en az hakikat kadar gerekli olduğunu ileri sürmüştür."⁴² Nietzsche, Aydınlanma üzerine düşünürken, Aydınlanmanın argumanı olan akli en keskin bir biçimde kullanmıştır. Ona göre, Tanrının ölümü karşısında, hümanizmin

⁴¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 5. bs., İstanbul: Say Yayınları, 2014, s. 760

⁴² Ahmet Cevizci, *a.g.e.*, s. 799

de anlamını yitirdiğini, çünkü Tanrı olmayınca, insanın da metafiziksel olarak ilk ve temel olma iddiasının bir dayanağının olmayacağını iddia etmiştir. Hümanizme karşı çıktığında, insanı Tanrılaştıran, ona hayvani varoluşu aşma imkânı veren başarılarının temelinde, hakikatin değil de yanlış ve yanılsamanın bulunduğunu açıklamıştır. Yine ona göre Batı metafiziğin, gerçekliği Sokrates'ten bu yana çarpıtan ve insanlığın temel yanlışlarını, sanki onlar en temel hakikatmış gibi ifade eden sözde bir bilim olduğudur. Bu noktada akıl da, duyuların tanıklığını çarpıtmak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla o, görüşlerin fenomenal dünyası dışında hiçbir şeyin olmadığını savunmuştur. Bu değerlendirmelerin ışığında Nietzsche'ye bakıldığında onun, 19. yüzyılın filozoflarına göre olan farklılığı anlaşılacaktır. Diğer filozoflar, 19. yüzyılın gelişmelerine bakarak onu bir güç ve güvenlik çağı olarak değerlendirirken o, bu değerlendirmelere esas olan değerlerin çöktüğünü haykırması ve gelecekte insanlığı korkunç savaşların beklediğine dair sezgisini dile getirmiştir. Bu çağda aslolanın bilimsel gelişmelerin değil, asıl önemli olanın, Hristiyanlığın Tanrısına duyulan inancın sarsılmış ve Hristiyan ahlakının dayanağını yitirmiş olmasıdır, der.⁴³

Nietzsche, Modern (çağdaş) insanın, evrensel sürecin piramidi üzerinde azametle ve mağrur bir şekilde durduğunu, bilgisinin kilit taşını da üstüne koyarak ve her yönden kendisine boyun eğen doğaya karşı, kibirli bir şekilde çıktığını ifade etmektedir. Kendisinin ereğine vardığını ve onun erek olduğunu, sonuna ermiş yetkin yaratık olduğunu, bu yüzden de tümüyle doğa olduğunu dile getirerek eleştirir. 19. yüzyılın Avrupa'sını ve Avrupalı'sını mağrurlukla ve burnunun büyük olmasıyla itham eder. Üstenci tavrıyla çok gürültü ettiğinden söz eder. Kibirli olmanın

⁴³ Ahmet Cevizci, *a.g.e.*, s. 5. bs., İstanbul: Say Yayınları, 2014, s. 947, 948

aldanışıyla, bilgisinin doğayı kuşatamayacağını, kendi doğasını kendisinin öldürdüğünü, mevcut bilgiyle bir şeyler yapabileceği, göğe de yükselebileceği ancak bütün bunlara rağmen kaosa düşmekten kurtulamayacağını, yaşamak için de örümcek ağlarından başka hiçbir dayanağının kalmadığını, onları da bilgisinin yaptığı her yeni atılımın o örümcek ağlarını da parça parça etmekte olduğu konusunda önemli uyarılarda bulunur.⁴⁴

Nietzsche, 17, 18 ve 19. yüzyılı değerlendirirken, 17. yüzyılın genel karakteristiği olarak, ‘soyludur, emirler verir, hayvansallara kibirle tepeden bakar, kalbe karşı serttir, sıcak değildir, duygu yoktur, ‘Alman değildir’, alaycı ve doğal olan şeylere karşıdır, genelleştirmelere ve geçmişle karşı karşıya kalan hükümdarlara eğilimlidir. Güçlü istencin ve güçlü tutkuların yüzyılıdır.’ diye belirtir. 18. yüzyılın egemenlerinin kadınlar olduğunu, çünkü onların coşkularının bunu sağlamış olduğunu söyler. Ancak derinliği olmayan bir yapıya sahip olmalarıyla birlikte, en tinsel olandan keyif alma çapkınlıklarıyla tüm otoriteleri yıkmakta olduklarını da ifade eder. 19. yüzyıla gelince, daha hayvani özelliklerin öne çıktığı bir yüzyıldır. Gizemli olan bu yüzyılın daha kötü, daha gerçekçi ve bayağı olduğunu söylerken, bu özelliğinin onu daha ‘iyi’, ‘daha dürüst olmasını da sağladığını belirtir. Her ‘gerçekçiliğe’ karşı hem daha itaatkâr, hem de daha doğrudur; ancak istenç açısından daha zayıftır. Karanlık arzularla doludur ve kadercidir. Bu çağda ahlaklılık tek bir içgüdüye indirgenmiş, o da ‘merhamet’tir. 19. yüzyılın belirgin yapısı, içgüdüsel olarak gerçeklere kaderci bir biçimde boyun eğmesini savunmak için teoriler aramak şeklinde tezahür etmiştir.⁴⁵

⁴⁴ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 159

⁴⁵ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, 1. Kitap, 2. bs., çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları, 2014, s. 85, 86,

Nietzsche'nin eleştirilerinden alınacak dersler ve bunların değerlendirilmesi: Nietzsche'nin gelecekle ilgili tespitleri ve değerlendirmeleri göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir ve üzerinde düşünülmelidir. Yüzyıl önce geleceğin, çok büyük kitlesel ölümlere, büyük bir iştahla hazırlandıklarını haber vermişti. Bugün yaşanan olaylar bize, bütün dünyanın bu korkunç gerçekle burun buruna geldiğini göstermektedir.

Milliyetçi aşırılıklar konusundaki tespiti doğru olmakla birlikte 'üstinsan' projesinin mahiyeti itibarıyla ırkçılığa ve milliyetçiliğe zemin hazırladığı unutulmamalıdır. Değerler meselesindeki tespitleri de malul olup, aynı derecede görecelidir. Çünkü Ortaçağ Hristiyanlığından hareketle, 'değerlerin değerlendirilmesi' bağlamındaki düşüncesi ancak Hristiyanlık düşüncesi çerçevesinde değerlendirildiğinde, isabet etme olasılığına sahiptir. Ama kabul etmek gerekir ki, Ortaçağ'da dini hayat, sadece Hristiyan dininin meydana getirdiği bir dini hayattan ibaret değildir! Böyle olunca, sadece onun değer ölçüleriyle de sınırlandırılması mümkün olmamaktadır.

O halde değerlerin yeniden ele alınması konusunda Nietzsche'nin kast ettiği, Hristiyanlığın değerlerinin yeniden değerlendirilmesidir. Kendisine izafe edilen, 'İslam'ın önünde diz çökmeli idik...' sözüyle, İslami değerlerin yeniden değerlendirilmesinden söz etmediği açıktır.

4- Nietzsche'nin Hayat Hikâyesi, Kişiliği ve Döneminin Kültürel Olaylarından Kesitler

Bazı insanlar özeldir. Bunların her davranışı, her sözü nerdeyse bir olay olur, gündem belirler, toplumu ayağa kaldırır, peşinden sürükler. Bu evsafa olanlar çok

nadir yetişir. Aslına bakarsanız onlar, içinde bulundukları toplumun da iftihar vesileleridir ve onlar için bir nimet olarak telakki edilebilir ve edilmelidir de. Şu tespiti katılmamak mümkün değildir: “Tek bir cümlesinden hemen tanıdığımız pek az düşünür vardır. Nietzsche bunlardan biridir. Tıpkı ‘cogito ergo sum’ün (Düşünüyorum o halde varım) Descartes’i ya da ‘Kendini bil’ in Sokrates’i hatırlattığı gibi, ‘Tanrı öldü’ ifadesi akla hemen Nietzsche’yi getirir.”⁴⁶

Nietzsche, olaylara ve olgulara alışlagelmişin dışında yaklaşması ve onları değerlendirmesi ile farklı bir düşünür profiline sahip olduğunu belli etmiştir. Bir söz ustası ve fikir adamı olan Nietzsche'nin kalıplara, standartlara ve sistemlere sığmayan karakteri, yapısı ve ilkeleriyle, ‘sistem-karşıtı’ olan isyankâr ruhuyla toplumuna, ‘Ben buradayım, ben varım ve benim söyleyeceklerim var!’ diyordu. O güne kadar cari olan tüm değerlere ve değer yargılarına başkaldırarak işe başlıyordu. Tüm değerlerin eleştiriden geçmesi ve değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ısrarla söylüyordu. Okulda, çevrede, bulunduğu her yerde fikirleri ve sözleri olay oluyordu. Dikkatler üzerindeydi. Çünkü insanlar, o güne kadar tanımadıkları, bilmedikleri bir dille karşı karşıya olduklarını fark ediyorlardı; onların şaşkınca bakışları bu yüzdendi.

Peki, kimdir bu insan, ilmi, tahsili, düşüncesi nedir? Bir filozof, bir bilge midir yoksa yarı meczup bir deli midir? Kimdir hakkında polemikler oluşturulan bu muamma adam? Toplumun değerlerine ters, aykırı birisi olduğu kesindir! Ama böyle

⁴⁶ Patrick Roney, *Aşkınlık ve Yaşam: Nietzsche ve 'Tanrı'nın Ölümü' Üzerine*, çev. Elis Şimşon, Kaygı, Uludağ Üniversite Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 20: (2013), ss. 305-321

olması, onun delinin birisi olduğunu mu gösterir? Hayır, söyledikleri, hiç de bir delinin söyleyecekleri cinsten şeyler değildi, aksine, üzerinde dikkatlice durulması, düşünülmesi gereken öneme haiz şeylerdi. Böylesine ilginç bir şahsiyeti merak etmemek mümkün değildir! İlginç kişiliğiyle nerede yetişmişti? Anası-babası ve ailesi kimlerdir? Arkadaşları, hocaları, bu toplumun bildiği kimseler midir? Koca bir çağa baş kaldırma cesareti nerden kaynaklanıyordu? Biz şimdi bütün bunları şayet öğrenebilirsek, ancak o zaman nasıl bir insanla karşı karşıya olduğumuz hakkında fikir sahibi olabileceğiz. Bunu da anlamamanın yolu, onun hayat hikâyesi hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bu süreçte onun yaşadıkları, söyledikleri, yazdıkları, hal ve tavırları bize gerçek manada ışık tutacaktır.

Ancak şunu bilmemiz gerekir ki, kendi asrını ve özellikle sonraki asırları düşünceleriyle, ciddi manada etkilemiş olan böyle bir düşünür hakkında bilgi sahibi olmak, gerçekten kayda değer bir husustur. “Martin Heidegger'in de belirttiği gibi, bugün düşünen herkes, ister ‘izinde’ isterse ‘karşısında’ olsun, Nietzsche’nin aydınlattığı yolda veya gölgesinde düşünmektedir.”⁴⁷

Anlaşılan o ki, toplum, nasıl bir insanla karşı karşıya olduğunu gün geçtikçe daha fazla merak etmektedir! Fikirleriyle, yaşantısıyla, aşklarıyla ve hatta vefatının son demlerindeki halleriyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış ve bu ilgiyi çoktan hak etmiş olan bu dahi düşünürün hayat çizgisinin bizlere anlatacağı çok şey olduğuna inanıyoruz.

Nietzsche’nin Kronolojik Olarak Hayatı

Onun hayat hikâyesini öncelikle, kronolojik olarak ve derli toplu bir şekilde vermeye çalıştık. Bunu mümkün merteye hayatının akışına göre düzenledik:

⁴⁷ Kaith Ansell-Pearson, *Kusursuz Nihilist, Politik bir düşünür olarak Nietzsche’ye giriş*, 3. bs., çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, s.17,

15* Ekim 1844'te, Prusya (Almanya)'da Röcken'de doğar. 1849'da babası, çok geçmeden ardından erkek kardeşi Joseph ölür. 1858-1863'te Pforta Kolej'inde eğitimine başlar. 1864'te papaz olmamak ister. Bonn Üniversitesi'nde klasik filoloji eğitimi görür. 1865-66'da Nietzsche, Leipzig Üniversitesi'nde çalışmaları devam etmektedir. 1867'de Orduya katılır fakat eğitim sırasında attan düşmesi sonrasında geri gönderilir. 1868'de, Wagner ve Liszt'in kızı Cosima ile tanışır ve onlarla dost olur. 1870'de, İsviçre'de profesör olarak çalışmalarını sürdürür. Burada da İsviçre vatandaşı olur. Fransa-Almanya savaşında Prusya güçlerine gönüllü, hastabakıcı olarak katılır. Ekim ayında hastalanır, bunun üzerine Basel'e döner ve burada dinlenir. Wagner, Cosima von Bülow ile evlenir. 1871-72'de 'Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu' adlı yapıtını yayımlar. Bu onun ilk kitabıdır. 1873-77 yılları arasında Nietzsche, gezi için dostları Brenner ve Paul Reé ile birlikte İtalya'ya gider. Tatilini, Malwida von Meysenburg'la birlikte Sorrento'da geçirir. Wagner ile araları açılır. 1878'de, 'İnsanca, Pek İnsanca'yı yayımladıktan sonra on yıl boyunca, her yıl bir kitap yayımlar. 1879'da iyice sağlığı bozulan Nietzsche için zor bir dönem başlar. Üniversiteden emekliye ayrıldıktan sonra, on yıl boyunca otel odalarında ve pansiyonlarda yaşayan adeta yalnız bir gezgin yaşamı sürecektir. 1880'de, 'İnsanca, Pek İnsanca'nın İkinci Cilt, İkinci Kısım: 'Gezgin İle Gölgesi'ni yayımlar. 1882'de, 'Şen Bilim' adlı eserini bastırır. 1883'te, "üstinsan" anlayışını işleyen 'Böyle Buyurdu Zerdüş'tün ilk bölümünü Rapallo'da yazar, ikinci kısmını da Sils Maria'da bitirir. İkisi de ayrı ayrı olarak 1983'te yayımlanır. 1884'te, Zerdüş' ün üçüncü

* Kendi eserleri dâhil pek çok eserde gün olarak, 15. gün gösterilirken, onun *Tarih Üzerine* adlı eserinin 'yaşam öyküsü' bölümünde 13. gün olarak gösterilmiştir. Jules Chaix-Ruy'un *Nietzsche, Yaşamı ve Felsefesi* adlı eserinde de, 18 Ekim olarak gösterilmiş, ancak kitabın editörü, bu tarihin tartışmalı olduğunu ancak özgün metine sadık kalındığı için bu tarihin yazıldığını okuyucuya duyurmuştur.

kısmını yazar. 1885'te, Zerdüşt'ün dördüncü ve son bölümünü bitirir ve sınırlı sayıda, kendi imkânlarıyla yayımlatır. 1886'da, 'İyinin ve Kötünün Ötesinde'yi, 1887'de de, 'Ahlakın Soykütüğü' nü yayımlar. 1888'de kışı Nice'de, yazı Sils Maria'da geçiren Nietzsche, ilkbahar ve sonbaharı da Turin'de geçirir. 'Wagner Olayı' kitabını yayımlar.

1889'un Ocak ayının başlarında bunama krizi (Démence) geçirir. Overbeck onu Bazel'e geri getirir ve genel bir paralizi (felç, inme) durumu nedeniyle Jena'da bir sağlık evine yatırır. Sonra, annesi onu buradan çıkararak Naumburg'a götürür. 1897'de annesinin ölümü üzerine kız kardeşi Elizabeth Förster Nietzsche, ona bakmaya başlar, onu Weimar'da kendi bakımı ve gözetimi altına alır. Nietzsche arşivini de beraberinde taşımıştır. 1895-99: 1888 yılında yazılmış olan 'Deccal-Hristiyanlığa Lanet' ve 'Nietzsche Wagner'e Karşı', filozofun yapıtlarının 8. cildi olarak yayımlanır. 1900 senesinin 25 Ağustos'unda Nietzsche hiçbir zihinsel iyileşme belirtileri göstermeden Weimar'da ölür. 1884'ten bu yana oluşturduğu notlardan kız kardeşi Elizabeth Förster'in, 1901 yılında dört yüz sayfa kadarını 'Der Will zur Macht' (Güçlülük İstenci) adı altında yayımladığı belirtilmektedir.⁴⁸

Hayatının önemli noktalarına gelince, Nietzsche'nin babası papaz, annesi de bir papaz ailesindendi. O, dindar bir ailede yetişti. Babası hastalanıncaya kadar çocukluk yılları mutluluk içinde geçti. Babasının ağır hastalığı, mutluluk içinde geçen çocukluk yıllarını, acılı ve üzüntülü zamanlara dönüştürmüştü. Sonunda olan oldu ve yakalandığı hastalıktan kurtulamayan babasını kaybetti.

⁴⁸ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, 4. bs., İstanbul, Say Yayınları, 1997, s.15-39; Kaith Ansell- Pearson, *a.g.e.*, s. 13-16; Jean Granier, *Nietzsche*, çev. Işık Ergüden, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005, ss.9-16; Abdussamed Geçer, *Nietzsche'nin Kronolojik Yaşam Öyküsü-1*, (<http://www.edebifikir.com/biyografi/nietzschenin-kronolojik-yasam-oykusu.htm>)

Babasının ölümü, Nietzsche için hayatının dönüm noktası olmuştur. Babasına karşı duyduğu hissiyatı eserlerinde de dile getirmiştir. Babasının ölümü ile birlikte Nietzsche, daha çocuk denecek yaşta, yalnızlığı ve garipliği yaşamaya başlamıştı denilebilir. Aile ve eğitim çevresinin bu ruhu coşkun, zapt edilemez çocuğun derdine merhem olamaması, bunun en önemli göstergesidir. Buradan hareketle bu yetersizliği bir yerlere atfetmeyi bir fırsat olarak değerlendirenler olmuştur: "Nietzsche, sağlam ahlaki özelliklere sahip ve örnek fedakârlıkta bir kadın olmakla birlikte kıt zekâlı biri olan annesi tarafından eğitilecektir. Dolayısıyla, Nietzsche çok genç yaşta entelektüel yalnızlık deneyimini tatmış ve buna bağlı olarak da aile ortamının dar kafalılığından çekmiştir."⁴⁹ Başka bir ifadede de "Katı geleneklere sahip kadınların onun bakımını üstlenmeleri nedeniyle, Nietzsche'nin duygularının derinliklerinde bu uzun ve bunalımlı yılların izi kalmıştır. Nietzsche, daha sonra, Naumburg'da annesi, halaları ve genç kız kardeşinin (Elizabeth) yanında geçirdi."⁵⁰denilmektedir.

Bu yorumlara baktığımızda, babasından sonra Nietzsche'nin, ciddi bir aile terbiyesi almadığı sonucuna varılabilir. Hayatının bu denli çalkantılı ve tutarsızlıklarla dolu olmasının faturasının da kıt zekâlılıkla itham edilen ailesine çıkartıldığı anlaşılmaktadır. Oysa Nietzsche'nin en zor zamanlarında, hastalığının Nietzsche'yi çaresiz bıraktığı demlerde, en yakın dostlarının yanında olmadığı zamanlarda, kendisini nasıl terk ettiği görülmüştür. Herkes ondan kaçarken, bakımını annesi ve kız kardeşi üstlenmiştir.

Nietzsche'nin hayat hikâyesinden bazı kesitlerin kendisinden dinlenilmesi, ihtimal ki, bizim Nietzsche'ye ve çevresine biraz daha yaklaşmamıza ve onunla ilgili

⁴⁹Jean Granier, *a.g.e.*, 2005, s.10

⁵⁰Jules Chaix-Ruy, *Nietzsche Yaşamı ve Felsefesi*, 3. bs., çev. N. Berna Serveryan, İstanbul: Çiviyazıları, 2001, s. 12

olarak da daha fazla bilgiye ulaşmamıza imkân sağlamış olacaktır. Bunun için Nietzsche'nin yazdığı mektuplar önem arz etmektedir. Onun 'Seçilmiş Mektuplar'ından örnekler vermeden önce, kitabın editörünün notlarına ve naklettiklerine bakılması daha doğru olur. Mütalaasında, İnsani bir varlık olarak Nietzsche'nin kusursuzluğundan, parasızlığından, lekesizliğinden ve saflığından söz ederek onun harika bir insan oluşu, kendi kuşakları için dönemin depremi ve Alman dilinde Luther'den sonra gelen en harika dâhisi olduğu dile getirilmekteydi. Onu açık bir eleştiriye tabi tutan Georg Lukacs'ın eleştirilerinde bile Nietzsche hakkındaki düşünceler netleşmemiştir. Kitapları oldukça eksantrik olan, acı ve ölümün yüzünü sorgulayan filozofun, can çekişen 19. yüzyılın en büyüklerinden olduğu şüphesizdir. O, Kierkegaard, Leopardi, Amiel, Baudelaire, Dostoyevski ve hatta Wagner'in ruh ikizi olduğu kabul edilmektedir. 1876 yılına kadar Gersdorff'a, Rohde'ye, Malwida Von Meysenbug'a yazdığı mektupları arkadaşlık protestolarını içermektedir. O, "Gaya Scienza Kardeşliği"nin hayalini kurmaktaydı. Ancak 1876'dan sonra yalnızlığının ve çevresinde var olan büyük boşluğun farkına vardı. Gerçek anlamda kendisinin durumunu kimsenin anlayamayacağını, daha kötüsü ise, on yıldan bu yana kendisini gerçekten etkileyen tek bir kelime bile duymadığından yakındı. 1883'te, yaşadığı bu atmosferde kendi kendine, tüm insani ilişkilerini bir maskenin altında gerçekleştirdiğini ve tamamen saklı bir hayatı yaşamanın ebediyen kurbanı olmak zorunda olduğunu itiraf ediyordu. 1871'de, bir şeylerden artakalan ve müzikal anlamda ele alınamayan her şeyin kendisini tiksindirdiği ve korkuttuğu düşüncesinden söz etmekteydi. Belki de son yazılarının aykırılığı, bu savunulamaz durumdan çıkarılmıştır. Nietzsche'nin niyetleri ve amaçları sadece ailesinin ve toplumun önyargılarına aykırı düşmekle kalmamış, aynı zamanda onu ölüme ve

ölüme olan arzusuna, kendisine yapılan fiziksel işkencelerden daha çok yaklaştırdığı söylenebilir.⁵¹

Nietzsche'nin mektupları, onun düşünceleri, görüşleri, inançları hakkında bilgi sahibi olmamızda ve hayatının bazı kesitlerini tanımamızda önemli belgeler niteliğindedir. “Nietzsche'nin mektupları; düşüncelerini yönlendiren psikolojik güdülerin neler olduğu, kendi dünyasındaki fiziksel nesneleri nasıl algıladığı, fikir ve görüntü fırtınaları kendisine çarptığında nasıl hissettiği ve insanları nasıl gözlemlediği gibi onun hakkında bilmek istediğimiz birçok şeyi bize anlatıyor. Tüm zekâsını, karmaşıklığını ve dürüstlüğünü kitaplarına yansıtıyor. Mektuplarının çoğu, büyüyen ve yalnızlaşan varlığının göstergeleridir.”⁵² Aralarından seçim yaparken editörün, iki gereksinimi unutmadığını ve özellikle bazı noktalara dikkat ettiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki, okuyucuya, kendisini Nietzsche’de yaşıyormuş hissini vermesi, ancak bunu yapmanın önündeki zorluğun ise Nietzsche’nin ketum oluşudur. Mutlak suskunluğun ustası oluşu da buna katılabilir. Bunun dışında, anlaşılabilir, sürekli ve süreç içinde gelişen bir Nietzsche’yi ve onun kişiliğini olabildiğince şeffaf biçimde sunmaktır. İkincisi ise, yaşam biçimini ve hayatının dönüm noktalarını ortaya koyanları seçmektir. Tercih ettiği mektuplar, onun ruh haline ilişkin ipuçları veren ve düşüncelerinin değişimini şekillendirmede etkin olanlardı. Nietzsche'nin ilgi alanına giren konular arasında fikirler, felsefe, tarih, ahlak, müzik ve edebiyattı ama buradaki problem bu alanlar hakkında nasıl ve ne düşündüğünü gösteren mektupların bir araya getirilmesiydi.⁵³

⁵¹ Nietzsche, Friedrich, *Seçilmiş Mektuplar*, ss. 12-15

⁵² Nietzsche, *a.g.e.*, s. 16

⁵³ Nietzsche, *a.g.e.*, s. 16, 17

Yalnızlıktan ve anlaşılamamaktan dolayı genellikle mektuplarına yansıyan melankolik bir ruh hâkimdir; 63. Mektubunda bunun bir örneği görülmektedir: "Bir gergedan gibi yalnız dolaş. Hayatın değersiz olduğu ve tüm amaçların aldatıcı olduğu kanısı üzerimde çok güçlü bir etki yaratıyor, özellikle hasta yatağımda yatarken..."⁵⁴ diyerek vefasızlıktan, ümitsizlikten dem vurmaktadır. 173. Mektubunda 'Sevgili yaşlı Anavatan'daki insanlar bana bir yerlere kapatılması gereken bir insanmışım gibi davranıyorlar, onların 'anlayış' biçimi bu! Dahası, Bayreuth'un miskinliği beni engelliyor. Eski baştan çıkartıcı Wagner, ölümünden sonra bile, üzerinde biraz etkim olabilecek geri kalan son birkaç insanı benden alıyor..."⁵⁵ Bu yazılarda da görüldüğü gibi dışlanmışlıktan yakınmaktadır. 198. Mektubunda; "Ben Almanları fazlasıyla bayağı insanlar olarak görüyorum ve Tanrı'ya bütün kalbimle, başka bir şey değil de Polonyalı olduğum için dua ediyorum..."⁵⁶ diyerek Almanları aşağılayan, Polonyalı olmaktan da gurur duyduğunu söyleyen bir ruh haline sahip bir Nietzsche görülmektedir. Annesine yazdığı mektupta ise;

Çocukluğundan beri kendisi hakkında derin ve anlaşılmış bir şey söylenildiğini duymadığını, bunların hepsinin onun kaderinin bir parçası olduğunu, ama buna rağmen bundan şikâyet ettiğini de hatırlamadığını söyleyerek yakınmalarını sürdürmüştür. Sonra, annesini rahatlatmak gayesiyle, ortaya koyduğu çelişkinin, özellikle onun Hristiyanlık görüşüyle bir ilgisi olduğunu düşünmemesi gerektiğini, çünkü oğlunun o kadar 'zararsız' olmadığını, kendisinin karşıtlarının da zararsız olmadıklarını söylemiş, annesi için yazdığı yargıların, şu anda var olan açıkça itiraf

⁵⁴ Nietzsche, *a.g.e.*, s.183

⁵⁵ Nietzsche, *a.g.e.*, s. 389

⁵⁶ Nietzsche, *a.g.e.*, s. 439

edilmeyen taraflardan geldiğini, bunların ilahiyatçıların yargıları olmadığını belirtmiştir.⁵⁷

Görüldüğü gibi Nietzsche'nin özgeçmişi hakkındaki bilgilerin ilk ağızdan, kendisinden alınmış olmasının, onunla ilgili olarak yapıla gelen yorumlara ve polemiklere açıklık getirdiği görülmektedir. Nietzsche'nin, Bazel'deki hayatının başlangıcından itibaren Richard ve Cosima Wagner ile tarif edilemeyecek yakınlıkta ilişkiler kurmuş olmayı, kendisi için iyi bir şans olarak görmesine rağmen, daha sonraki süreçte, durum değişecektir. Hatta Wagner'in ölümünün kendisine büyük rahatlama verdiğini düşünmüştür. Bir ara Almanya'da etkilemeye değer bütün insanları kendisinden aldığını ve onları karmaşık ve kötü niyetine sürüklediğini fark ettiğini, bunu da Cosima'ya yazdığını söylemiştir.⁵⁸

Nietzsche'nin çalkantılı hayatının getirdiği sorunlar, esasen çocukluk çağında; ailesinde başlayarak gelişmiştir. Nietzsche, o yıllardan itibaren, kartopu gibi büyüyerek içinden çıkılmaz bir hale gelen sorunları önünde buldu. O, çeşitli vesilelerle bunlardan söz etmiştir. Sevdği Lou ile kız kardeşinin yıldızları bir türlü barışmamıştı. Oysa Nietzsche, kız kardeşinin Lou'yu bir gün seveceğini ümit etmekteydi. Ancak bu beklenti gerçekleşmediği gibi aksine onun amansız düşmanı oldu. Bu yüzden Nietzsche, kardeşinin hem ahlaki olarak baştan sona kötü davranışlar içinde olduğunu, hem de kendi felsefesi hakkında ahkâm kesmeye başladığını düşünmeye başlamıştı. Annesinin de olanlara bigâne kaldığını, hatta ertesi gün erkenden Leipzig'den ayrılmasına neden olacak şeyler söylediğini belirtti.⁵⁹

⁵⁷ Nietzsche, *a.g.e.*, s. 348

⁵⁸ Nietzsche, *a.g.e.*, s. 269

⁵⁹ Nietzsche, *a.g.e.*, s. 252

Bu çalkantılı aile hayatının ortamı içerisinde Nietzsche, eğitimine Naumburg'da adım atmıştı. Okul hayatının başlamasıyla birlikte hayat mücadelesi de başlamıştı. Kendisi çalışkan bir çocuktü ve azimliydi, hiçbir engel onu yıldırmıyordu. Yetişmesinde sosyal hayatın çok önemli rolü olmuştu. Yaşadığı çevrede olaylar arasındaki irtibatsızlık ve çelişkiler öylesine yoğundu ki insanların bunlardan etkilenmemeleri mümkün değildi. Ancak, gittiği okulun son derece disiplinli olması, kendisinin de okuluna ve eğitimine dört elle sarılmış olması, engelleri aşmasını kolaylaştırmıştı. Nietzsche esasen içine kapanık, kendi halinde bir çocuktü. Dine olan yakınlığında dindar bir aileden geliyor olmasının etkisi büyüktü. O yaşta kendisine 'küçük bir papaz' diye hitap edilecek kadar dinine bağlılığı ve düşkünlüğüyle öne çıkmaktaydı. Hatta büyüyüp üniversite çağına geldiğinde ilahiyat okumaya başlamıştı. Ancak ilahiyata daldıkça, bu zapt edilemez dahi gencin düşünce dünyasında fırtınalar kopmaya başlamış, beyinde çakan şimşekler, soru kıvılcımları halinde ruhunu ateşlemişti. Zihni, ardı arkası kesilmeyen sorular ve sorgulamalarla meşgul olmuştu. Öğrenmeye çalıştığı din, sorularına çözüm getirmekte yetersiz kalmaktaydı. Dinin yetersizliğini gördükçe, sanki sorular inadına kafasına sökün etmekteydi. Genç öğrenci, kafasına takılan şu sorulardan kurtulamamaktaydı: "Varoluşun nedenlerini bilmek, anlamak ve çözmek acaba çok mu zordu?"⁶⁰ Öğrenilmeye çalışılan Hristiyanlık, dogmatik bir din midir? Okuduğu ilahiyattan gereken cevapları alamadığı gibi, bu dinin öğreticileri ve temsilcileri de farklı bir tavır ortaya koymuyorlardı. Aksine bu tür düşüncelerin doğru olmadığı noktasında baskılar kurmaya çalışıyorlardı.

⁶⁰ Jules Chaix-Ruy, *a.g.e.*, s. 12

Durum ne olursa olsun, Nietzsche gibi bir adamı düşünmekten, muhakeme etmekten alıkoymanın imkânsızlığı ortadaydı, henüz on üç yaşındayken ilk otobiyografisini yazmaya başlamış, kötülük olgusu, daha o zamandan kafasını kurcalamıştı. Hiçbir adalete sığmayan, sayısız çatışma ve acıların, iyi bir Tanrı'ya mal edilmesini anlamıyordu. Çocukların küçük yaşta kaygı ile tanık olduğu, yaşadığı bedensel acıların ve işkencelerin kaynağına bir açıklama getirilememesini de aklı almıyordu. Bu kuşkular büyüyerek Nietzsche'nin bilincinde belli bir kıvama da gelerek, bundan dört yıl sonra, 1861 yılında, ilk şiirine malzeme teşkil edecekti. Beynini kemiren, içinden çıkamadığı bu türden soru ve kuşkuların ardından Genç Nietzsche, olup bitenden anladığı ve algıladığı biçimde bir karara, hükme ve kanaate doğru gitmekteydi: "Bilinmeyen Tanrı'ya, yalnızca can sıkıntısından kurtulmak amacıyla uzaya dünyalar fırlatan ve sonrasında hiç aldırmaksızın onları kendi yazgılarıyla baş başa bırakan o sanatçı Tanrı... Nietzsche'nin bu zihinsel durumu, Hristiyan Tanrı'dan, vicdanları dikkatle izleyen ve suçluluk duygusu dürtüsüyle onları doğru yola sokan ahlakçı Tanrı'dan -Rousseau ve Kant'ın Tanrı'sından- daha şimdiden ne kadar uzaklaşmış"⁶¹ olduğuna işaret ettiği yorumu yapılmıştır.

Kendi doğrularından asla ödün vermeyen mizacıyla Nietzsche, yanlışları eleştirme konusunda da aynı hassasiyeti gösterir. Onun "Avrupa kültürünün en güçlü eleştiricilerinden biri sayılması haklı nedenlere dayanmaktadır. Çünkü onun kadar kendisiyle, toplumuyla, tarihiyle ve kültürüyle cesur bir şekilde hesaplaşmayı deneyen kimse olmamıştır"⁶² denildiğinde, bu gerçeğin altı çizilmiş olunmaktadır.

⁶¹ Jules Chaix-Ruy, *a.g.e.*, s.12,13

⁶² Mustafa Günay, "Ölümünün Yüzüncü Yılında Nietzsche ve Felsefesi", Just another Word Press.com weblog (<https://makalearsivi.wordpress.com/2009/06/24/olumunun-yuzuncu-yilinda-nietzsche-ve-felsefesi-mustafa-gunay/>) (06.02.2016)

Nietzsche'yi farklı kılan ve öne çıkaran özelliğini çalışmalarındaki tutumunda ve ilkelerinde görmek mümkündür. Bu tutumun dayanakları şöyle açıklanmaktadır:

Nietzsche'nin yöntemi, çağdaşlarında da, kendinden öncekilerde pek görülmeyen bir soykütüğü ve arkeoloji çalışmasına dayanır: Kalkış noktası, aslında modern Batı uygarlığının yaşadığı felsefi krizdir; ama varış noktası, bu krizin iki temel kaynağını oluşturan akıl sorunu ile Tanrı sorunudur... Akıl sorunuyla antikiteye yolculuk yapar, Tanrı sorunu ile de Hristiyanlığa...⁶³

Nietzsche'nin, olaylara ve olgulara alışlagelmişin dışında yaklaştığını ve onları farklı değerlendirdiğini ifade etmiştik. Aslında o, oturmuş tüm kalıpları, standartları ve sistemleri değiştirmek istemektedir. Sistem-karşıtı olması, eskinin yeni ve yaşanabilir bir hayata faydası ve getirisi olmayacağına dair inancından ileri gelmektedir. Tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğindeki ısrarı da bundandır. Hâlbuki 19. yüzyıl Avrupa'sının o güne kadarki kazanımlarıyla ve geldiği nokta itibarıyla, bu türden fikirlere açık değildi. Çünkü bir düzen, bir sistem içerisinde bu noktaya gelinmişti. Bu da düşüncelerinde 'değişmez değerler' oluşturmuştu. Bütün olayları ve oluşumları buna bağlı olarak yorumlamak adeta bir kural, bir tabu, bir inanç halini almıştı. Nietzsche'ye gelinceye kadar bakış açısı böyleydi. Avrupa'nın önde gelen bilgeleri, ilk çağdan yüzyılımıza doğru Eflatun'un düşüncesi doğrultusunda hep bir çatı altında toplanarak bu çalışmalar yürütülmekteydi. Bu sisteme göre, bütün düşünceler ve davranışlar için, önceden belirlenmiş bir düzen gerekmekteydi. Nietzsche'ye göre ise bu düzen bir önyargı demektir ve hiçbir doğa olayı, düzenlenen ilkeler çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Onlar, yeni atılımlar, yeni oluşumlarla gerçekleşmektedir. Nietzsche'ye kadar bu

⁶³ Yusuf, Kaplan, *Medeniyet Buhranı, Bediüzzaman ve Dil'i: Bir Mîlat ve Üstdil Kurucu Düşünür Olarak Bediüzzaman, Köprü-Üç Aylık Fikir Dergisi*, 102: (Bahar 2008)

şekilde düşünülmemiştir. Önemli çalışmalara imza atan bilgiler çıkmış ve önemli çığırılar açmışlardır, ancak onlar kendi kurdukları bu çığırının şartlarıyla kendilerini bağımlı hale getirmişlerdir. Bu sebepten dolayıdır ki sadece düşüncede ve düşünce evreninde varsayılanları görüp kabul ettiler. Spinoza, Kant, Hegel gibi düşünürlerin inandıkları gerçeklere akıp giden hayatta karşılaşmak mümkün olmamaktadır. Onlar düşünce evreninde vardılar, yani insan düşündükçe var olmuşlardır, ama insanın kendisi düşünse de, düşünmese de hayat olayları kendi kendini gerçekleştirmektedir. Doğa olaylarının insanlarla, insan düşünceleriyle bağımlı olmadıkları halde, her nasılsa bir takım düşünürler, bunları insana bağımlı olarak görmüşlerdir. Berkeley böyle düşündü, düşündükçe ve düşüncede yer ettikçe evreni var saydı. Bu düşünceye göre de insanın düşüncesinin dışında, kendi başına buyruk bir nesnenin varlığına, gerçekliğine inanmadığı anlaşıldı. 19.yüzyıla gelinceye değin bu düşünceler insan üzerinde etkili oldu. Ancak Nietzsche'nin, söylendiği gibi kendisini bu düşüncenin dışında tutarak, doğa olaylarını düşünce ilkeleriyle değil, düşünce ilkelerini doğa olaylarıyla yorumlamaya koyulduğu ve insanın içine kapanma yerine dışa dönmesini, doğaya açılması gerektiğini savunduğu ifade edildi.⁶⁴

Nietzsche, hiçbir kalıba sığmayan bir yapının, olayları ve olguları sorgulayan bir karakterin sahibi olarak Batı düşüncesini baştan aşağı süzgeçten geçirerek eleştirilerini çekinmeden yapmıştır. Kız kardeşine yazdığı şu mektuptaki ifadelerin samimiyeti, bir anlamda bütün Avrupa insanının, samimiyetsizliğini ortaya koyması açısından açık bir itirafname olarak kabul edilebilir:

(...) Yeni yollara sapmak, alışkanlıklarla savaşmak, bağımsız yönlerimizden emin olmamak, kalbin hatta bilincin sıklıkla gelen tereddütlerini kabul etmek, her zaman gerçeğin, iyinin, güzelin sonsuz amacını kovalamak bundan da mı zor?

⁶⁴ Friedrich W. Nietzsche, *Seçmeler*, s. 12,13, Giriş

O zaman bu, insanın kendini oldukça huzurlu hissettiği Tanrı, dünya ve gönül alma fikrinin kazanılması meselesi mi? Gerçek araştırmacı için araştırmasının sonuçlarının hiçbir önem arz etmediği gerçek değil mi? Araştırmalarımızda sükûnet, huzur ve mutluluk arayışına giriyor muyuz? Hayır, sadece gerçeği arıyoruz, korkutucu ve çirkin olsa da. Son bir soru daha: Eğer çocukluğumuzdan beri kurtuluşun **İsa'dan değil de** başkasından, mesela **Muhammed'den** geldiğine inansaydık, gene de aynı kutsamaları yaşayacağımız kesin değildir, değil mi? Emin olmak için, kader sadece kutsamaya olanak sağlar, onun arkasındaki amaçlara değil. Bunları sana sadece içsel deneyimlerinin kanıtlarını çağıran ve ondan kaderlerinin kesinliğini, yanılmazlığını çıkaran inançlı insanların en sıradan kanıtlarına karşı gelmek için yazıyorum sevgili Lizbeth. Aslında bütün gerçek kaderler yanılmazdır; inanan insan içinde ne bulmak istiyorsa kader o şekilde hareket eder, fakat nesnel gerçeği oluşturmak için hiçbir destekte bulunmaz. Burada insanların yolları ayrılır. Eğer aklın huzurunu ve mutluluğu yakalamak istiyorsan, inançlı ol; eğer gerçeğin müridi olmak istiyorsan, araştı. İkisi arasında çok sayıda orta yol bulunur. Fakat hepsi esas amaca bağlıdır.⁶⁵

Nietzsche, araştırmacılık vasfını kullanarak, Batı'nın tereddütsüz kabul ettiği ve dokunulmazlığı olan tüm değerlerini süzgeçten geçirmiş ve onları yeniden kurmaya çalışmıştır. Onun yaptığı şey, Batı uygarlığını ve insanlığı intiharın eşiğine sürükleyen karamsar düşünceyi yıkmak olmuştur. Yusuf Kaplan, Nietzsche'nin bu konudaki yaklaşımı konusunda şu açıklamayı yapar. Descartes şüpheyi sistematize ederek, modernliğin temellerini atar. Nietzsche, Deccal'de Kant ve Descartes'ın aşırılıklarına dikkat çekerek, bir yandan aklın sınırlarını aşma çabası içinde olmuş, öte yandan da, tuhaf bir şekilde, aklın aşırılıklarının tam bir terör havası estirdiği Fransız Devrimi'ni göklere çıkarmıştır. Kant, Nietzsche'yi yeterince tedirgin eder. O Almanların yücelttikleri Kant'ı, "Alman felsefesinin yerlerde sürünmesine neden

⁶⁵ Nietzsche, *Seçilmiş Mektuplar.*, s. 26

olan ve Batı felsefesini zehirleyen teolog-filozof” olarak lanetlemekten geri durmayacağını söylemiştir.⁶⁶

Hayatı, olağanüstü olaylar, çatışmalar, mücadeleler ve hastalıklarla geçen asrın dahi adamı Nietzsche, en verimli yaşında; 56 yaşında vefat etmiştir. Hayatının son on bir yılında akli melekesini tamamen kaybetmiş,⁶⁷ yaşamını, vefatına kadar annesinin, ondan sonra da kız kardeşinin bakımında tamamlamıştır.

4.1. Tecessüsün Filozofları: Nietzsche ve Tolstoy

Nietzsche’nin hayatına benzer bir hayatı biz, Lev Nikolayeviç Tolstoy’ da görmekteyiz. (1828-1910). Tolstoy, düşünce ve tecessüs sahibi bir bilgedir. Hayatında birçok önemli eser geride bırakmıştır. Romanlarının en önemlilerinden biri ‘Savaş ve Barış’ romanıdır. Tolstoy, eserinin temasına uygun davrandı. Savaşa ve şiddete, bilgeliğine yakışır bir şekilde karşı olan ünlü Tolstoy, ne acıdır ki, bu eserinin ardından bunalımlar geçirmeye başlamıştır.⁶⁸

Tolstoy, felsefesinin önemli konularından biri olan varlığın hikmeti üzerinde uzun uzadıya tefekkür etti. Bir sonuca varmak maksadıyla bir manastırda inzivaya çekildi. Bu konuda birçok din adamıyla kıyasıya tartışmalar yaptı. Ancak umduğunu bulamadığı gibi Hristiyan din adamlarının yetersizliğine de şahit oldu. Bunun yanı sıra dine olan inancı konusundaki itimadı da sarsıldı. Ancak onun arayışları hep devam etti. Toplumda baskın olan kültür, inançsızlık üzerineydi. Tolstoy’un şüphelerini besleyen nedenlerde, bir anlamda bu ortamın da etkisi olmuştur. Din adamlarının vaaz ettikleri dinin hayata uygulanamazlığı, insanları inançsızlığa ve

⁶⁶ Yusuf, Kaplan, *a.g.m.*

⁶⁷ Friedrich W. Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s. XIV

⁶⁸ Lev Nikolayeviç Tolstoy, *İtiraflarım*, çev. İhsan Özdemir, İstanbul: Antik Dünya Klasikleri, 2005, s.3

inkâra yöneltiyordu. Tolstoy bu durumu şu şekilde anlatır. "(...) İnandığım bir şeyler vardı. Neye inandığımı ise hiç anlatamıyordum. Bir Tanrıya inanıyordum. Ya da daha doğrusu Tanrıyı inkâr etmiyordum. Ama nasıl bir Tanrıya inandığımı tanımlayamıyordum. İsa'yı ve öğretisini de inkâr ettiğim yoktu, ama öğretisinin içeriğini gene tanımlayamıyordum."⁶⁹

Tolstoy'un hayatını okuduğumuzda, tüm hayatının arayış içinde geçtiğini görebiliriz. En emin olduğu konularda ve vardığı sonuçlarda bile bir yanılgı payını düşünmüş, araştırmalarında bir şeyi gözden kaçırmış olma ya da yanlış anlamış olma ihtimalini hep hesaba katmış olduğu görülmektedir. O, çalışmalarında titiz davranmış, ulaşılabilir ve faydalanılabilecek bütün ilim dallarına başvurmayı ihmal etmemiştir. Konusunda bu kadar titizlenmesinin sonunda şu kanıya varmıştır: "Benim gibi hayatın anlamını bilimde arayan hiç kimsenin de hiçbir şey bulamadığına ikna oldum."⁷⁰

Yaşanan hayatta her düşünürün aklına gelebilecek soruları Tolstoy da düşünüp sormuştur. Zaten, düşünmeyen ve sorgulamayan bir varlığın insan olamayacağı düşünülecek olursa, Tolstoy gibi bir düşünürün araştırmaya yönelmesini anlamak daha kolay olur. O şöyle demektedir:

Benim sorduğum soru -ki beni elli yaşında intiharın eşiğine getirmişti.- sorulabilecek en basit soruydu ve budala bir çocuktan tutun da bilgeler bilgesi bir yaşlıya kadar herkesin ruhunda yatan şeydi. Bu, insanın cevabını bulamazsa yaşayamayacağı türden bir soruydu ve bunu tecrübelerimle öğrenmiştim. Soru şuydu: 'bugün yaptıklarımın ve yarın yapacaklarımın sonucunda ne olacak? Hayatımın tamamının sonucunda ne olacak?'

⁶⁹ Lev Nikolayeviç Tolstoy, *a.g.e.*, s.3,8

⁷⁰ Lev Nikolayeviç Tolstoy, *a.g.e.*, s.28

Farklı bir şekilde söylersek, 'Ne için yaşayayım, niçin herhangi bir şeye karşı istek duyayım, niçin herhangi bir şey yapayım?' şöyle de sorulabilir: 'Hayatımın, beni bekleyen, kaçınılmaz olan ölümün yok etmeyeceği bir anlamı var mı?'

'(...) Şunu anladım ki, bilimin izlediği yolda hayatın anlamına ilişkin soruya yanıt yok. Ancak bilgi alanında, 'hayatımın anlamı nedir?' sorusuna alabildiğim tek yanıt şuydu: "sen, 'hayatım' dediğin şeysin, sen parçacıkların rastlantı sonucu bir araya gelmesinden oluşan geçici bir şeysin. Bu parçacıkların karşılıklı etkileşimleri ve değişimleri sende 'hayatım' dediğin şeyi oluşturmaktadır. Parçacıklar bir süre daha bir arada kalacak, sonra bunlar arasındaki etkileşim duracak ve senin 'hayat' dediğin şeyin de, sorunlarının da bir sonu gelmiş olacak. Sen rastlantısal olarak bir şeyin küçük bir parçasısın. O küçük parça mayalanmakta. Küçük parça bu mayalanmaya 'hayat' adını veriyor. Parça bütünden kopacak, mayalanma ve de bütün sorular son bulacak." Bilimin aydınlık alanı böyle cevap veriyor. Başka türlü de verememektedir.'

Bu yanıt, yanıt değildir. Ben hayatımın anlamını bilmek istiyorum, ama benim hayatımın sonsuzluğun bir parçası olması ona bir anlam vermek şöyle dursun, mümkün olan her türlü anlamı da ortadan kaldırıyor.⁷¹

Ve sonunda Tolstoy, tüm soruların yanıtını inançta bulmakta ve sadece, inancın, Tanrıya inancın yaşama anlam kattığına kanaat getirmektedir.⁷²

Nietzsche'nin de doğa bilimlerine bakışı ve değerlendirmesinin, benzer şekilde olduğu söylenebilir. O da tıpkı Tolstoy gibi, eleştiri oklarını doğa bilimlerinin yetersizliği üzerine çevirmekte ve eleştiri dozunu artırmaktadır. Bu eleştiriler, doğa bilimlerine ve onları putlaştıracak derecede yücelten Avrupa medeniyetinin düşünürlerine karşıydı. Nietzsche'nin bilime getirdiği eleştiriler, Avrupa kamuoyunda büyük yankı uyandırdı, düşünce ve eleştirileri pek çok düşünürü etkiledi ve onlar tarafından kabul gördü.

⁷¹ Lev Nikolayeviç Tolstoy, *a.g.e.*, s.29,36,37

⁷² Lev Nikolayeviç Tolstoy, *a.g.e.*, s. 88,59

Nietzsche'nin bilimsel bilgiyle ilintili sorunu Weber'in rasyonalizm ve demir kafesle ilgili kötümserliğinin temelini hazırladı. Nietzsche aklın doğa üzerinden kurduğu tahakkümü iktidar- istencinin bir etkisi ve bundan dolayı gerçekliğin düşünce ve eylem tarafından düzenlenmesinin bir sonucu olarak gördü. (...) Nietzsche'nin insan ve doğayı insan amaçlarından yabancılaşmış güçlerin tahakkümüne sokması nedeniyle bilime yönelttiği eleştiri bir yandan Heidegger ve öbür yandan Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisyenlerince benimsendi. (...) Nietzsche'nin bilim eleştirisinde ortak bir kökü vardır: Nietzsche tıpkı insana karşı içe yöneltilmiş hıncın bedeninin bir nevrozu ile sonuçlanması gibi, bilimi de yaşamın bir yadsınışı olarak insana karşı içe yöneltilmiş insan isteminin şeysselleşmiş bir biçimi olarak eleştirmişti.⁷³

Yapılan bir çalışma, Nietzsche'nin, bilgiye de bilgi teorilerine de pek itibar etmediği ve onlara kör bir inançla inanan filozofların aklına şaştığını ortaya koymuştur. O çalışmada bilginin, şartları tespit etmek, isimlendirmek ve bilinçli hale getirmek demek olduğu, yani bilginin, devamlı bağımlı, şartlı, sınırlı ve sahte olduğu ve işe hile kattığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte felsefeci tarafından bilgide doğrudan doğruya bir kesinlik olmadığının bilinmesi ve bilimin kavrayamadığı ve düşüncenin nüfuz edemediği bir çizgi ötesi muhitin var olduğu ve burasının ancak şaşmayan bir bakışla görülebileceğinin idrak edilmesi gerektiği söylenmektedir. Aklın idrakinin dışında kalan bu metafizik alanda, varlığın yüreği olduğu, burada doğa bilimlerine ve felsefeye yer olmadığı, çok hassas bir yer olan bu alanın hakkını verenin sanat olduğu, çünkü sanatın koruyup kollayan sihirli bir dünyasının var olduğundan bahisle sanatta var olan ve bizi dünyanın yüreğine götüren dionyzik bir an'ın olduğu ifade edilmiştir.⁷⁴

⁷³ G. Stauth ve B.S. Turner, *Nietzsche'nin Dansı: Toplumsal Hayatta Hınç, Karşılıklılık ve Şiddet*, çev. Mehmet Küçük, Ankara: Ark Yayınevi, 1995, s.106

⁷⁴ Senail Özkan, *Nietzsche, Kaplan Sirtında Felsefe*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007, s. 207, 208, 215

İki düşünce adamı arasındaki müşterek yönlerinin tespiti ile birlikte, aralarında düşünce ve eylem yönünden farklılıklarının da bulunduğu ifade edilmelidir. Nietzsche'nin hakikat arayıcılığı yolunda yaptığı soylu araştırma ve tecessüs çabaları, onu dini ve inancı reddetmeye götürürken, Tolstoy'un araştırması ise, onu, dine, inanca ve Tanrı inancına sevk etmiştir. Yani, biri şu veya bu sebep ve gerekçelerle Tanrıyı öldürürken diğeri, O'nu hayatın ve yaşamının odağına yerleştirmektedir. Doğrusu, hayatı yaşamaya bir kutsiyet atfeden Nietzsche'den de benzer bir son beklenirdi.

4.2. Nietzsche'nin Düşünce Dünyasının Oluşmasında Önemli Düşünürler

Nietzsche'nin düşünce dünyasının oluşmasında çevre faktöründen daha çok, müzik ve sanat adamlarıyla olan ilişkisinden bahsetmeliyiz. Schopenhauer, Wagner bu durumun en iyi örnekleridir.

Nietzsche'nin Leipzig hayatı yani üniversiteye başladığı dönemler verimli, huzurlu ve mutlu bir dönem olmuştur. Hayatı boyunca saygıyla andığı hocası Friedrich Wilhelm Ritschl, oradaydı. Yine, özellikle düşünce hayatının şekillenmesinde çok büyük rol oynayan ve sonraları, dostlukları ilerleyecek olan iki sanat ve fikir adamıyla orada tanışmıştı. Konumuzun sınırları içerisinde, araştırma alanımızda yer alan bu iki dâhiden biri Arthur Schopenhauer, diğeri de Richard Wagner'dir. Üç dâhinin temel özelliği onların romantik karakterlerinde ortaya çıkmaktadır.

4.2.1. Arthur Schopenhauer (1788-1860)

1788-1860'da Danzig'de doğan ve varlıklı bir ailenin çocuğu olan filozof, Kant'ın fikirlerini benimsemiş ve onun yolundan yürümüştür. Ancak, Kant'ın

ardından gelen ve Alman idealizminin önderlerinden olan Fichte, Schelling ve Hegel'den büsbütün ayrılır. Gökberk, Schopenhauer'un, Hegel'in felsefesine karşı bir anlayışa sahip olduğunu söyler, "ona göre dünya anlamlı bir dünya değildir; bundan dolayı felsefeye düşen iş de, anlama yönelik yorumlar olmayıp, bu anlamsız dünya içinde insanoğluna bir şekilde yolunu buldurmaktır. İçinde anlam bulunmayan dünya bütünüyle kötüdür ve var olmamak yeğdir. Bu, karamsar bir dünya görüşü. Schopenhauer, pesimizmi bir metafizik sistem olarak geliştirmiştir."⁷⁵

Bu değer ölçüleri muvacehesinde, Schopenhauer'in hayata bakışı da kötümser bir tavra sahiptir. İnsanlar ve olaylar arası ilişkilerde de kötümserlik kendi felsefi retoriğini devam ettirir. Hayatın içinde gündelik yaşamımızın ifade biçimleri olan kavramlarda buna göre anlam kazanır. Mesela acıma, merhamet, sevgi, saygı, ahlak ve benzeri tüm kavramlar bu kötümserlik içinde yeniden yorumlanır. Bir eylemin 'acımak'tan doğabilmesi için, iyilik yapmak isteyen ile kendisine yönelinen kimse arasında bir 'özdeşlik' kurmak gerekiyor, bunun nasıl olacağı hususunu Schopenhauer şöyle açıklamaktadır:

Bu, kendi iç özünün başkasının da iç özü olduğunu bilmekle gerçekleşebilir. O zaman başkasının acısı benim de acım olur. Gerçi, 'acımak' yüzünden eylemek ahlakidir; bizi doğru olmaya, insanları sevmeye götürür. Ancak bundan üstün olan bir davranış daha vardır: İçimizde ve çevremizde oluşan yaşama istencini kesin olarak reddetmek. Gerekçesi şudur: "Hayatın kendisi, 'istenç', ardı arkası kesilmeyen bir acıdır. Çünkü istenç, bütün görünüşlerinde bir iştah, bir istek olarak kendini gösterir. İsteğin olması da, eksikliğin, dolayısıyla acının olması demektir. Ama bir istek hiçbir zaman tam ve sürekli olarak doyurulamaz; şöyle biraz doyurulunca hemen bir yenisi belirir ve bu böyle sonsuzluğa kadar gider: Acının ne sonu ne de sınırı vardır. Hayat, sefalet ile can sıkıntısı arasında bir rakkas gibi gidip gelir. İsteklerin yerine getirilmemiş olması sefaleti doğurur;

⁷⁵ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 28. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016, s.398,399

yerine getirilir gibi olması da bunalıma düşürür. (...) Bütün bu görüşleriyle Schopenhauer'un felsefesi, kesin bir kötümserliğe götürür.⁷⁶

Nietzsche gibi Schopenhauer da rasyonalizme karşı başkaldıran filozoflar arasındadır. Dünyaya, hayata ve topluma bakışıyla da bir ekol olma becerisini göstermiş ve Nietzsche gibi aykırı bir düşünürün hayranlığını kazanmış önemli bir düşünür, filozof ve aydındır. Onun, düşüncesi ve hayatı yorumlaması konusunda pek çok yazı yazılmış ve araştırma yapılmıştır. Bundan kısaca şöyle söz edilebilir: Karamsarlık felsefesinin en büyük temsilcisi olarak bilinen Schopenhauer'un, modernizme, ilerleme ideolojisine, iyimserlik felsefesine, kısaca aydınlanma efsanesine olan karşıtlığıyla tanınmaktadır. O, gerçekliğin insan tarafından bilinebileceği iddiasında olan Batı akılcılığını ciddi eleştiriye tabi tutan ve ona başkaldıran bir filozoftur. Schopenhauer'un geldiği nokta itibarıyla, 'dünyanın mümkün dünyalar içinde en iyisi olduğu ve bu mükemmel dünyanın sonsuz iyilik ve kudret sahibi bir Tanrı tarafından yaratıldığı iddiasını'nın kesinlikle yanlış olduğunu söyler. Bununla birlikte, hayatın her alanında acıyı ve kötülüğü görüp de böyle bir iddiada bulunmanın çok gülünç olduğunu söylemektedir. Schopenhauer, ortaya koyduğu bu bakış açısıyla çok kötümser bir dünya görüşü sergilemiştir. Buna rağmen o, kendisinin esenlik öğretisiyle sönen umutları canlandırmak istemiştir.⁷⁷

Yaşadığı zor ve kırılmalı bir hayatın savurduğu ve tıpkı Nietzsche gibi yalnızlığa ittiği bir adamın bu noktada kötümserliğe düşmesi doğaldır. Ancak onun kötümserliği, kendi içinde iyimserlik tohumları taşıyan bir öfkenin dışı vurumudur. Bu, Hegel'in öfkesi gibi ulusal olmadığı gibi, Marks'ın öfkesi gibi sınıfsal da değildir.

⁷⁶ Macit Gökberk, *a.g.e.*, s. 399, 404,

⁷⁷ Celal Türer; Murtaza Korlaelçi, *Felsefe Tarihi*, Ankara Üniversite Uzaktan Eğitim Yayınları, s. 288-290

Bu öfke, ‘özellikle Nietzsche’nin geliştirdiği ‘Üstün-Aşağı-İnsan’ kategorileri hatırlanırsa, Schopenhauer’un masum olduğu bile düşünölebilir.’ şeklinde yorumlanmaktadır.⁷⁸

Nietzsche ve Schopenhauer

Nietzsche, 1865 yılında bir gün Leipzig’de, sahaflar çarşısında bir dükkânda eski püskü, yaprakları dağılmış vaziyette olan “İrade ve Tasavvur Olarak Dünya” isimli Schopenhauer’a ait kitap dikkatini çeker. Kitabı alır ve vakit kaybetmeden okumaya başlar. Nietzsche’nin Schopenhauer’la tanışması böyle başlamıştır. Nietzsche, kitaptaki düşöncelerin kendi düşönceleriyle çoğunlukla örtüştüğünü görecek ve Schopenhauer’un bu başyapıtı hakkındaki intibalarını şöyle not edecektir:

"Burada her satır bir feragatti, itirazdı, inkârdı, resignasyon (terk-i dünya) çığlığıydı. Burada, dehşetle dünya, hayat ve kendi ruh halimin yansıdığı bir aynaya bakıyordum. Burada kendimi, alakaları tümnden bertaraf olmuş sanatın güneş gözüyle gördüm."⁷⁹ Nietzsche, Schopenhauer hakkındaki değerlendirmelerini şöyle sürdürür: “Önemli bir biçimde Schopenhauer Pascal’ın hareketini yaşatacak ilk kişidir: *Un monstre et un chaos* (ne bir canavar ne kaos!), sonuç olarak inkâr edilmek zorunda olan bir şeydir. - yani tarih, doğa ve İnsanın kendisi".⁸⁰ Bu intibalarından sonra Nietzsche, onu eleştiriye de tabi tutar, ona göre Schopenhauer’un istenç konusundaki en temel yanılığının (sanki arzu, içgüdü, dürtü istencin *özüy müş* gibi) tipik bir hareket olarak telakki etmesi ve istencin değerini gerçek bir hata yapma noktasına kadar indirgemiş olmasıdır.⁸¹ Nietzsche, onun ve onun gibi olan değerli düşünürlerin

⁷⁸ Celal Türer; Murtaza Korlaelçi, *a.g.e.*, s. 290, 291,

⁷⁹ Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 310, 311, 3013

⁸⁰ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, 2.bs., 1. Kitap, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları, 2014, s.77,

⁸¹ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, 1. Kitap, s.78

kıymetinin bilinmesi ve hakkının verilmesi gerektiğini de savunur. Ortaya çıkmakta olan bir filozofun, değerinin bilinmesi, hiç olmazsa rahat nefes alması ve en elverişli durumda, Schopenhauer'inkine benzer bir varlığın, kolay olmamakla birlikte en azından mümkün olan bir yapının ortaya çıkması için hangi koşulların istenmesi veya lüzumunda sağlaması gerektiği⁸² üzerinde düşünür. Nietzsche, eğitimci olarak Schopenhauer'a ve onun gibilere gereken değer verilmesi ve gereken zeminin hazırlanması konusunda insanların dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Nietzsche, Yaşam isteminin inkarına dayanan ve fikri eğitiminin oluşum yıllarında, kendisini derinden etkilemiş olan Schopenhauer'un kötümserlik felsefesini, Hristiyanlık idealinin başka bir yansıması olarak değerlendirmektedir.⁸³ Öte yandan Schopenhauer'ın felsefesini Hristiyan ahlaki geleneğinin bir uzantısı şeklinde değerlendirmekle Nietzsche, Schopenhauer'un, kendisinin akıl hocası olduğunu reddetmiş olmaktadır. Ancak o zaman için, Nietzsche'nin o dönemin akademik, eğitimsel, politik ortodoksilerine karşı sarılabileceği tek Alman felsefecisi Schopenhauer'dı.⁸⁴ Nietzsche'nin düşünce biçiminin çelişkili, hatta birbiriyle bağdaştırılamayan yönlerinin olduğu⁸⁵ ve fikri plandaki bu türden çelişkilerin, araştırmacılar tarafından dile getirilirken onun şu paradoksu kabul ettiği söylenmektedir: “Varoluşa dair, sağlıktan kaynaklanan bir kötümserlik? Artık Wagner'in müziğinde ve Schopenhauer'ın felsefesinde bulduğu şey, hastalıklı bir ‘romantik kötümserlik’tir.”⁸⁶

⁸² Friedrich Nietzsche, *Eğitimci Olarak Schopenhauer*, 4. bs., çev. Cemal Atila, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 73

⁸³ Keith Ansell-Pearson, *Kusursuz Nihilist, Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş*, çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008, s. 59

⁸⁴ Keith Ansell-Pearson, *a.g.e.*, s.99

⁸⁵ Keith Ansell-Pearson, *a.g.e.*, s. 80

⁸⁶ Keith Ansell-Pearson, *a.g.e.*, s. 109

Nietzsche, Schopenhauer'un felsefesini Hristiyan ahlak geleneğinin bir uzantısı şeklinde değerlendirdiğini ifade etmiştik. O, Hristiyanlığı, acıma dini olarak nitelendirmesinin yanında onun, yol açtığı reaksiyonlar göz önüne alındığında, acımanın, ahlaki bakımdan çok daha tehlikeli yönünün açık bir şekilde ortaya çıkacağını söyleyerek bu iddiasını ilintilendirmektedir. Nietzsche'ye göre, acımayı, bir erdem olarak nitelendirme işi bir cesarettir. Hatta acımayı, bütün erdemlerin temeli ve kökeni olan yegâne erdem olarak kabul etmek demektir. Halbuki bu düşünce yaşamın inkârı anlamına gelen nihilist felsefesinin benimseyebileceği bir düşüncedir. Bu düşüncelerle bu olgunun canlı tutulmakta ve yaşatılmakta olduğunu söyleyen Nietzsche, Schopenhauer'un yaptığı şeyin de bu olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁷

Nietzsche ile birlikte Schopenhauer'a hayran olan isimler arasında, Richard Wagner, Jakop Burckhardt, Paul Deussen gibi düşünürler de vardır. Aşırı derecede arzu sahibi insanın, dünyaya sadece dıştan bakan bir varlık olmakla kalmayarak bizzat bir yaratıcı konumunda olduğu, çünkü 'Yaratıcılık' vasfının insanda Tanrısal bir güç olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Nietzsche, Antik Yunan trajedisinde sanat hayatının iki kaynaktan doğduğunu, bunlardan birinin tasavvur etme sanatı, diğerrinin de irade olduğunu söylemiştir. Nietzsche'nin, Trajedinin doğuşu ile ilgili görüşlerini temellendirirken Schopenhauer'un izinden gittiği, hatta onu baş şahidi olarak gösterdiği açıklanmıştır⁸⁸

Nietzsche'nin, Schopenhauer'un fikirlerinden ve sanatından ciddi oranda etkilendiği söylenebilir, ancak dünyaya bakışı, hayatı ve yaşamayı değerlendirişi

⁸⁷ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, 2. bs., çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2009, s. 11, 12

⁸⁸ Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 238, 247

ondan açık bir şekilde ayrı olduğu müşahade edilebilir. Schopenhauer, varoluşu ‘kör bir irade’nin peşine takıp pesimizmin kurtuluşu olmayan uçurumuna yuvarlarken; Nietzsche’nin, hayatı aklın önyargılarından, çelişkilerinden ve gaye oyunlarından kurtardığı belirtilmektedir. Ona göre hayatın tek gayesi kendinde oluşudur. İnsan, oluşum gayesizliği içerisinde kendinden geçmemek, acılara asla teslim olmamak; aksine onları daha güçlü olmak üzere bir varoluş kırbağı gibi kullanmak ve bu durumu bir hayat ilkesi haline getirmek gerektiğini söyleyen Nietzsche’nin farkının da burada olduğu vurgulanmıştır. Muhammed İkbal, her iki filozofun felsefelerini karşılaştırırken hayattan şikâyet eden filozofa Nietzsche’nin adına şu cevabı vermektedir: 'Dikene uy, o zaman tepeden tırnağa bahçe olacaksın!'⁸⁹

Sanatta, bizi dünyanın yüreğine götüren dionyzik bir an vardır. Sanat buradan dünyanın özünü yansıtmaktadır. Sanat, Schopenhauer'un algıladığı gibi bizi endişeye sürükleyerek pesimizm ve hiçlik anlayışının ortamına götürmek ve hayatımızı yok etmek yerine hayatı olumlayan bir bakış açısı kazandırmaktadır. Böyle bir bakış açısı, Nietzsche’nin dile getirdiği şekilde, hayatı anlamlandırmak ve onu güçlendirmek biçiminde tezahür etmektedir. Hayatı yok etmek yerine, hayata anlam katmak ve yeniden inşa etmek burada esas noktayı belirlemektedir. Senail Özkan, Kant ve Schopenhauer’ın, estetiği, ‘pasif bir temaşa’cının penceresinden gördüklerini, hâlbuki Nietzsche’nin yaratıcı sanat üzerinde durduğunu belirtmektedir.⁹⁰

Nietzsche’nin, katılmadığı görüşleri eleştirmekten çekinmediği bilinmektedir. Mesela Schopenhauer, ‘saf bilgi’ yoluyla iradeye sahip olunabileceğine inanmaktadır.’ O, aklın karşısına asketizmi (riyazet, çilecilik, inziva) çıkarmaktadır.

⁸⁹ Senail Özkan, *a.g.e.*, s.114, 194 (159 nolu dip not)

⁹⁰ Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 215, 233

Varoluştan ve hayattan kaçış manasına gelen ve bir korkaklık gibi görünen bu pesimist tavır, ona göre kahramanlıktır. Çünkü o, kahramanlığın tanımını farklı algılamaktadır. Ona göre kahraman, dünyayı fetheden değil, aksine dünyadan vazgeçen mistik adamdır. Nietzsche ise Schopenhauer'un bu yorumuna katılmaz, onun gibi düşünmez ve onu eleştirir.⁹¹

Müzik, Schopenhauer ve Nietzsche

Schopenhauer'ın, müzik estetiği ve felsefesi hakkında kaleme aldığı düşünceleri onun felsefesinin özünü teşkil etmektedir. Schopenhauer'e göre müzik, iradenin vasıtasız dilidir. Dili bilincin bir organı; müziği ise varlığın kendisi, kendi sesi olarak kabul ettiği ve bütün sanatların görüntülere dayandığı düşüncesinde olduğu yönündedir. Ayrıca idea'ları tasvir ettiği, ancak müziğin bizzat varlığın kendisinden bahsettiği ve varlıkların yüreğinden seslendiği, onun, bizatihi kendinden şeyin yankılayan sesi olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.⁹² Yine Schopenhauer, diğer bütün sanatların, musikinin yarattığı etkiyi yaratamayacağını ifade etmiştir. Nietzsche, 'Ama görüntü, tasarım, kendinden nasıl müzik doğurabilir? Sualini sorduktan sonra 'Ancak, dertli bir keman sesinin veya inleyen bir neyin bizi, âdeta âlemin özünden yükselen 'arzu' ile kozmik iradeyle birleştirebileceği ve bize gamın, kederin, kahrın ve üzüntünün en ağırını ve en şiddetlisini yaşatabileceği söylemektedir.'⁹³

Nietzsche'nin, sonradan araları bozulmakla birlikte en sevdiği arkadaşlarından birisi olan Wagner'le ortak noktaları Schopenhauer idi. Nietzsche, Schopenhauer'ın müziğini ve düşüncelerini kendi duygularıyla aynı olanını benimseyip kabul ederken,

⁹¹ Senail Özkan, *a.g.e.*, s.316

⁹² Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 299

⁹³ Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 299, 302

romantik ‘söylev’ felsefesini ve bu içeriği taşıyan müziğini reddeder. Esasında Tripschen'de gerçekleşen ilk görüşmelerin havası içerisinde gösterilen ilgi ve güvene yaslanır, ancak bu yakın arkadaşlığın karşılığında kendisinden aynı şeylerin istendiğinin farkında olmamıştır. Sonraları yaşadığı hayal kırıklıkları da, bu süreçlerin açığa çıkmasıyla kendisini göstermiştir.⁹⁴

4.2.2. Richard Wagner (22 Mayıs 1813- 13 Şubat 1883)

Alman besteci ve yazar Wagner, 22 Mayıs 1813'te Leipzig'te doğdu ve 13 Şubat 1883'te Venedik'te öldü. Nietzsche, çocukluk yıllarında, babası sağken yaşamış olduğu mutluluk zamanlarından sonra, hayatında belki de çok az yaşadığı o mutluluk anlarının benzerini Wagner'le beraberken yaşamıştır. Wagner'le geçirdiği birlikteliğin bir bölümünde, derin bir zihni ve bedeni dinlenme fırsatını yakaladığını ve bunun için de ona minnet borcu olduğunu söylemiştir. Nietzsche, Wagner'le olan ilişkisi konusundaki açıklamaları önemlidir. O, İnsanlarla kurduğu diğer ilişkilere önem vermediğini, ama Tripschen'de (İsviçre'de Wagner'in oturduğu villa) geçirdiği günlerin karşılıklı güven, sevinç ve derin anlarla dolu günleri hiçbir şekilde yaşamından silmek istemediğini dile getirmiştir. Almanlar'ın arasına düşmenin zorluğundan bahisle, dayanılmaz bir baskıdan kurtulmak için insan nasıl afyon isterse onun gibi kendisine de Wagner'in musikisinin gerekli olduğunu, o olmadan da gençliğinin çekilmeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü Wagner'in kendisi de zehir olmasına rağmen onu iyi bir panzehir olarak değerlendirmektedir.⁹⁵

Nietzsche, arkadaşı Carl von Gersdorff'a, 12 Aralık 1870'de yazdığı mektupta;

⁹⁴ Jules Chaix-Ruy, *a.g.e.*, s. 63

⁹⁵ Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, 3. bs., çev. Can Alkor, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.33-35,

"Sana tek bir bayrak altındaki çabalarımızın ve düşüncelerimizin birliğinin sembolü olarak Wagner'in Beethoven üzerine yazdığı son eserini yolluyorum. Wagner bu eserinin amacına ulaşacağını belirtiyor. Derin bir saygıyla ve mutlulukla okuyorum. İçinde derin sırlar var, güzel ve korkunç, müziğin en derin taraflarını açığa çıkaran..."⁹⁶ diyerek Wagner'in eserini övmektedir.

Nietzsche, Mannheim Wagner topluluğu için Wagner tarafından düzenlenen bir konsere gittiğini ve programdan çok büyük bir keyif ve haz aldığını arkadaşı Erwin Rohde'ye yazdığı mektupta, müzik bilgisine güvendiğini ve Wagner ile birlikte bu hafta Mannheim'da edindiği deneyimler sonucunda bunun doğruluğu konusunda ikna olduğunu söylemektedir.⁹⁷ Nietzsche'nin düşünce ve sosyal hayatında Wagner'in yerini ve önemini anlama konusunda ona yazmış olduğu şu satırlar da ilişkileri açısından önemlidir:

Başlangıç noktasından bugüne kadar kitabıma gösterdiğiniz ilgi, beni gerçekten utandırıyor. Ve eğer kendi başıma doğru yaptığımı düşünürsem, bu sadece sizin ve sanatınızın sonsuza dek doğru olduğu anlamına gelir. Her sayfada sadece bana verdiğiniz her şey için size teşekkür etmeye çalıştığımı göreceksiniz. (...) Bu arada göze çarpmayı başarabildiğim ve artık insanlar tarafından adamın her zaman sizinle birlikte anılacağı için gurur duyuyorum... Eğer bu kitabı yeni yılın başlangıcında, dostane bir belirti olarak kabul ederseniz, saygıdeğer üstat, çok mutlu olacağım..."⁹⁸

Nietzsche'nin, Wagner'e karşı aşırı saygısından, saygısını nasıl ifade edeceği konusunda şaşkınlıklar yaşadığı söylenebilir. Ancak bu aşırı ilginin zaman içerisinde kaybolduğu ve ondan uzaklaştığı da ayrı bir vakıa olarak tespit edilmiştir. Nietzsche, Franz Overback'e, 22 Şubat 1883'te yazdığı mektupta ona karşı olan duygularını

⁹⁶ Friedrich Nietzsche, *Seçilmiş Mektuplar*, çev. Ayşe Yazgan, İstanbul: Say Yayınları, 2012, s.102

⁹⁷ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.118

⁹⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.127

ifade etmiştir: “Wagner tanıdığım en *dolu* insandı ve bu açıdan altı yıl için pek çok şeyden vazgeçmeliyim. Ama ölümcül bir hakaret aramıza girdi ve eğer daha uzun süre yaşasaydı çok kötü şeyler olabilirdi.”⁹⁹

Annesi de dâhil olmak üzere Wagner’in müziğini beğenmeyenler ve hatta onun müziği çalındığında bayılanların olduğunu söyleyenlere karşı Nietzsche, bu iddiaları pek abartılı bularak karşı çıkmış Wagner’i savunmuştur. Öyle ki Wagner’in müziğinin öyle çok kolay anlaşılır müzik olmadığını işaret etmiştir. 1865 yılında yaptığı bu değerlendirmeye ilgili olarak Nietzsche’nin henüz Wagner’in Müziği hakkında yeterli bir bilgiye ve kanaate sahip olmadığı söylenebilir. Yine 8 Ekim 1868 yılında arkadaşı Erwin Rohde’ye yazdığı mektubunda Wagner’in müziğini değerlendirir:

Geçenlerde Jahn’ın müzik üzerine yazdığı yazıları okudum, Wagner’in üzerine yazdığı da dâhil. İnsanın böyle bir insana adil davranması için oldukça istekli olması gerek, oysa Jahn içgüdüsel olarak ona karşı antipati duyuyor ve onu kulaklarından birini kapayarak dinliyor. (...) Wagner’in O. Jahn’dan tamamen sakladığı bir duygular alanı var: Jahn bir sınır kahramanı olan sağlıklı bir adam olarak kalıyor.(...) Wagner’de, Schopenhauer’da olduğu gibi, etik havayı seviyorum: Faust’un kokusunu, haç, ölüm, mezar, vb.¹⁰⁰

Yukarıdaki satırlarda geçen “etik hava, faustian koku, haç, ölüm, mezar, gibi kavramlar, Nietzsche’nin o günlerde bir ‘kurtuluş fikri’ çerçevesinde gezindiğini göstermektedir. Daha sonraki yıllarda ise Nietzsche bu Parsifal’daki ‘etik hava’ ve ‘haç (çarmıh) ıstırapı’ndan dolayı Wagner ile araları açılacaktır. Nietzsche, her ne kadar Wagner’in müziğine ve sanatına ilgi duymuş olsa da, Wagner’in o yıllarda

⁹⁹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.271

¹⁰⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 56,57

kurmaya çalıştığı geleceğin sanatına ("Kunstwerk der Zukunf") karşı kritik bir tavır içinde olduğu belirtilmektedir.¹⁰¹

Henüz otuz yaşlarında iken, ateşli bir Wagner hayranı olan Nietzsche, düşünce ve sanat açısından tekâmül ettiği çağa gelince, yani şahsiyeti oturup kendi olunca, haliyle olaylara ve olgulara bakışı değişmiş daha oturaklı değerlendirmelerin sahibi olmuştur. Hal böyle olunca, o güne kadar, kayıtsız şartsız kabul ettiği arkadaşının bir anlamda yanlışlarını, zaaflarını, yetersizliklerini fark etmeğe ve görmeye başlamıştır...¹⁰² Hâlbuki bir iki yıl önce Nietzsche, Wagner'e, okuyanları şaşkına çevirecek bir mektup yazmıştır:

...eğer orada olduğum sürece benden memnun kalmadıysan, bunu çok iyi anlarım; fakat elimden bir şey gelmez, çünkü çok yavaş algılıyor ve öğreniyorum. Seninle olduğum her an daha önce hiç düşünmediğim ve aklıma kazımak istediğim bir şey fark ediyorum. Böyle bir ziyaretin senin için tatil olmadığını çok iyi biliyorum sevgili üstad; hatta bu bazen çekilmez olmalı. Sıklıkla, en azından daha fazla özgürlük ve bağımsızlık görünümü vermek istiyorum fakat sonuçsuz kalıyor. Yeter! Senden beni bir öğrenci gibi basit görmeni rica ediyorum, mümkünse elimde kalemim ve önümde defterimle, oldukça yavaş akıllı bir öğrenci olarak. Sana bir şekilde yardım etmeyi ne kadar çok istediğimi hissettiğimde ve bunda ne kadar başarısız olduğumu anladığımda her gün biraz daha hüzünlü olduğum doğru; seni eğlendirmek için bile bir şeyler yapamıyorum...¹⁰³

Nietzsche'nin, Wagner ile aralarındaki uçurumu Bayreuth'un fark ettiği söylenmektedir. Wagner'in yalnızca kendi zaferinin peşinde olan, büyük bir egoistlik yüzünden çıkarına pek düşkün ve emrine amade yandaş ve dalkavukları olan bir

¹⁰¹ Senail Özkan, *a.g.e.*, s.325,326

¹⁰² Senail Özkan, *a.g.e.*, s.423

¹⁰³ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, , s. 157

insan olduğu ifade edilmektedir. Bu sebepten dolayı, bu dalkavuklara ya yaklaşmak, ya da onlardan uzaklaşmak gerektiği söyleniyordu.¹⁰⁴

Birbirine çok yakın olan bu iki arkadaş, sanatçı ve düşünce adamı, hayatta iken birbirleri hakkında çok yaralayıcı ifadeler, sözler sarf etmelerine rağmen, hadd-ı zatında birbirinin yokluğunu da çok arayan iki insandı. Aralarının açılmasından sonra birkaç defa bir araya gelmiş olmalarına rağmen, bu teşebbüs dostluklarını kurtarmaya yetmemiştir. İkisinin de arkadaşı olan Malvida de Meysenbug'un, onları bir araya getirip barıştırma teşebbüsü de sonuç vermemiştir.¹⁰⁵

Wagner'in ölümü, Nietzsche'yi müthiş sarsmıştır. Buna rağmen zor da olsa derin hüznün dönemlerini atlattığını, fakat hiçbir şekilde etkisinden kurtulamadığını, belirtir. Tüm varlığına saygı duyduğu ve sevdiği Wagner gibi birisinin muarızı olmanın ne kadar zor olduğunu, özellikle bir hasım olarak susmaya mahkûm olmanın zorluğunu ve hayatında bir tek onu sevdiğini, başka da hiç kimseyi sevmediğini dile getiren Nietzsche bunları söyleyerek ona karşı olan duygularını da dile getirmiş olmaktadır.¹⁰⁶

Görüldüğü gibi, Nietzsche, Wagner'in ölümünden sonra bile onu aradığını, onu çok sevdiğini; hatta tek sevdiğinin o olduğunu itiraf etmiş olsa da, bunun bir fayda getirmediği anlaşılmaktadır.

4.2.3. Nietzsche'nin Düşünce Hayatında, Kardeşi Elisabeth'in Yeri ve Önemi

Unutmak, şüphesiz insanoğlunun 'insan' olma vasıflarından biridir. 'Hafıza-i beşerin nisyan ile malul oluşu' insanın bu vasfını en iyi açıklayan deyiştir. Ancak

¹⁰⁴ Jules Chaix-Ruy, *a.g.e.*, s.71

¹⁰⁵ Jules Chaix-Ruy, *a.g.e.*, s.73,75

¹⁰⁶ Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 433

insan olmanın bir sonucu olan ‘unutma’ ile vefasızlığın sonucu olan ‘unutma’ arasında büyük bir fark vardır. Biri, beşeri bir haslet olması itibariyle hoş görülebilir. Diğeri ise, bu beşeri hasletin arkasına saklanarak meselelerin ciddiyetini savsaklama niyetini taşıması sebebiyle, görmezlikten gelinmeyecek kadar ehemmiyet arz eder. Yani önemsememeden ileri gelen unutmanın, insan olmakla bir ilgisi yoktur. Gayri ciddi bir tavrın sahibi olarak unutan, tabiatıyla ve şüphe yok ki kendisi de unutulur. Bu sebeple unutmak sıfatıyla malul olan vefasızlık libasını giyinmiş olur. "Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın." (59/Haşr-19) ilahi uyarısındaki inceliğin, bu manaya dikkat çektiği düşünülebilir.

Hayat öyle tuhaf bir yaşam alanıdır ki, bazen insana hiç ummadığı ve beklemediği yerden dersler verebilmektedir. Önemli olan bunu fark edebilmektir. Yaşam tarzı, hep bir şeyleri unutma ve göz ardı etme üzerine kurulu olan birinin, yeri ve zamanı geldiğinde ‘unutulmak’tan şikâyet etme hakkı olabilir mi? Esasen bu hakkı ta baştan kendisinin, kendi eliyle kaybettiği söylenebilir. Özellikle hayati meselelerdeki unutuş, telafisi mümkün olmayan sıkıntılara düşürür. Mesela, yaradılıştaki inceliği ve hikmeti unutmuşsa, göz ardı etmişse, üstelik gerçeği öğrenme çabası içinde olması gerekirken, sırtını ona dönüp bir de onu çarpıtma yoluna gitmişse, artık işin vahameti anlatılamayacak kadar büyük demektir. Karşılaşacağı acılarla ve hayal kırıklıklarıyla dolu tabloyu, ne yazık ki yaşayarak görmek durumunda kalacaktır.

Aslında, unutulması gereken şeyler, önemsenmeyecek ve umursanmayacak olanlar, geçici dünya hayatının gaileleridir. Sağlıklı bir dimağın unutmaması gerekenler ise, yaşamın kendisidir, incelikleridir; bu incelikler çerçevesinde oluşan,

gelişen ve sona eren olay ve olgulardır. Bu incelikleri yaşatan ve hatırlatan, insanlar arası her türden ilişkilerdir. Hal böyleyken unutmak ile savsaklamak arasındaki inceliği/farkı göz ardı ederek, hayatı yorumlamaya ve ona anlam katmaya çalışmak beyhude çabalar olarak kalacaktır.

Bu değer ölçüleri çerçevesinde Nietzsche'nin yaşadığı hayat süreci incelendiğinde, onun, unutuşun her iki halini yaşadığı gözlemlenebilir. Hayatının son demlerini ise bu unutuşların da ötesinde bir unutuş içerisinde geçirdiği yaşam vakıası, ibret vericidir. O zaman onun kız kardeşiyle olan ilişkilerini de bu çerçevede değerlendirmenin de yerinde olacağı kanaatindeyiz. Buna göre bu ilişkiler üç bölümde (aşama, safha) incelenebilir:

Birinci bölüm, ilişkilerinin iyi olduğu dönem,

İkinci bölüm, ilişkilerinin bozulduğu dönem,

Üçüncü bölüm, son on bir yılını kapsayan ve Nietzsche'nin akli melekelerini yitirmesi sonucu, önce annesinin, sonra da kız kardeşinin bakımına muhtaç olduğu dönem.

Birinci bölüme dostlarıyla ilişkilerin iyi olduğu dönem diyebiliriz. Nietzsche, hayata yalnızlıklarla başlamış bir adamdır. En mutlu ve en güzel günlerini babasının sağlığında yaşamıştır. Çok erken bir zamanda babasını kaybetmesi ile birlikte yalnızlık ve kimsesizlik ile yüzleşme dönemi başlamış sayılabilir. Erkek kardeşi de daha çocukken ölünce, erkek olarak yalnız kalacaktır. Yanında, annesi ve kız kardeşi Elizabeth ve diğer akrabaları vardır.

Kimine göre, onun yetişmesi, son derece olumsuz ve yetersiz olan bu kadınların ve oluşturdukları çevrenin eliyle olmuştur. Eğitim hayatı böylesi bir süreç

içinde başlamıştır. Dolayısıyla daha baştan entelektüel yalnızlığı yaşamıştır.¹⁰⁷

Kimine göre, kız kardeşi Elizabeth'in onun hayatında ayrı bir yeri olmuştur:

Friedrich, iki yaşındayken kız kardeşi Elizabeth doğar; arkadaşı, yoldaşı, sırdaşı, zindancısı, celladı, hemşiresi ve muhtemelen sevgilisi olan kız kardeşi. Elizabeth'in, ağabeyinin hayatında oynadığı rol, bir anlamda beceriksiz bir sahte imzacıya ve ölümünden sonrasına ait belgelerin meraklısına indirgenebilir. İlk dönemde, ağabeyinin belgelerini aşırı sahiplenici ve vicdansız bir tarzda kullandığı ve son derece dar bir ölçek haricinde fikirlerini anlamadığı doğru olsa da, Nietzsche'nin eserinde gerek hacim gerek önem açısından belirleyici bir yere sahip belgelerin onun sayesinde düzenlenip kurtarıldığı ve saklandığı da bir o kadar doğrudur.(...) Öte yandan, Elizabeth'in müdahalesinin korkunçluğu ve önemi kardeşinin ölümünün sonrasında değil, hayatında aranmalıdır. Kız kardeşin ağabeyine beslediği ve içine gurur, şefkat, arzu, kıskançlık ve merhamet bulaşmış, beklentisi çok olan harareti tutkuya kim derinlemesine nüfuz edebilir ki... Kim Nietzsche'nin Elizabeth'e karşı hissettiği hayranlığı bütünüyle idrak edebilir? Elizabeth'in -sakar ve Hitlervari Elizabeth'in- Nietzsche'nin hayatında açıkça bir talihsizlik olduğuna hükmetmek bütünüyle safdillik olurdu; o olmasaydı Nietzsche evlenir ve normal bir cinsel hayata (bunun ne anlamı olabilir ki?) sahip olurdu. Deliliğe düşmez, kendi eserini kişisel olarak düzenleyip layıkıyla sarılırdı. Oysa Nietzsche'yi Nietzsche yapan büyük ölçüde kız kardeşiydi.¹⁰⁸

Nietzsche'nin, bu dönemde gerek annesine ve gerekse kız kardeşine yazdığı mektuplarda sevecen ve samimi bir dil kullandığı gözlemlenebilmektedir. Mesela, 11 Haziran 1865'de yazdığı mektubunda bunu ihsas etmektedir: "Sevgili Lisbeth, kız şiirleri ile dolu, zarif son mektubundan sonra, cevap için seni daha fazla bekletmek

¹⁰⁷ Jean Granier, *a.g.e.*, s. 9,10

¹⁰⁸ Fernando Savater, *Nietzsche'nin İdeası*, çev. Saliha Nilüfer, Ankara: İletişim Yayınları, 2008, s.26,27

nankörlük olur, özellikle bu sefer bu kadar zengin malzemem varken ve aldığım zevki seninle paylaşmaktan mutluluk duyuyorken."¹⁰⁹

Nietzsche, zaman zaman kız kardeşiyle, 68. mektubunda olduğu gibi, Sevgili kız kardeşim, iyi değilim..." kabilinden cümlelerle dertleşmektedir. 70. ve 73. Mektuplarında da aynı durum söz konusu. 35. mektubunda annesinin ve kız kardeşinin gönderdiği hediyelerden son derece memnun ve mutlu olduğunu ifade etmektedir. Kız kardeşinden sonra, annesinden gelen hediyelerle ilgili hissiyatını duygular içerisinde anlattıktan sonra Nietzsche, can alıcı cümleyi ortaya koymaktadır: "Beni düşünen herkese -sizden daha fazla kim olabilir ki- yılın sonunda herkese içten teşekkür ediyorum..."

Nietzsche, 132 nolu mektupta annesine ve kız kardeşine ‘canlarım’ diye hitap etmektedir. 78 nolu mektupta kız kardeşi için, ‘benim iyi kız kardeşim...' diye hitap ederken, arkadaşı Carl von Gersdorff'a yazdığı 61 nolu mektupta kız kardeşinin yardımlarını anlatmakta ve bu anlatımda kız kardeşinin mizacının kendisine ne kadar benzediğini söylemektedir.

İkinci bölüm; ilişkilerinin bozulduğu dönemdir. Nietzsche'nin sorunlarının ailesi içerisinde de başladığını görmek mümkündür. ‘sevgili, canım, canlarım...' şeklindeki hitapların sahipleri, her nedense birdenbire başkası oluvermekte ve neredeyse birbirlerine karşı yabancılaşmakta oldukları görülmektedir. Nietzsche'nin annesi, kız kardeşi ve sevdiği kadınlar arasında vuku bulan olaylar düşünüldüğünde, bütün sosyal vakaların, en samimi ve dostane ilişkilerin gevşemesinin, bozulmasının ve kopmasının arka planında kadın parmağının ve rolünün hangi boyutta olduğu konusunun araştırılmaya değer bir konu olduğu düşünülebilir.

¹⁰⁹ Friedrich Nietzsche, *Seçilmiş Mektuplar*, s. 26

Şimdi, Nietzsche'nin kadınlarla olan ilişkilerine bakalım: Nietzsche, kendisini tanımlarken, 'tutkular tarafından harap edilmiş adam' demektir. (1875), Burada, kaçınılmaz olarak Lou Salome ile olan ilişkisine işaret etmektedir. (1882). Karmaşık olarak değerlendirilen bu ilişki, üzerinde polemikler yapılan Nietzsche'nin cinsel çekiciliğinden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Neticede bu durumun onun lehine mi yoksa aleyhine mi tecelli ettiği konusu farklı yorumlara açık olsa da Lou'nun bu yaklaşımı ona bir gariplik ve belki dürüstlükten yoksunluk olarak etki ettiği söylenebilir.¹¹⁰ Sokrates'in Ksenophon'un Memorabilia'sında Theodota'yla konuşması Nietzsche'nin ümitsizliğini en iyi şekilde tanımlayan antitez olarak belirtilmektedir. Nietzsche'nin bu ümitsiz aşkı, onun dünyasında onulmaz yaralar açtı; bu sebeple onu, bir yandan toplumun önyargılarına aykırı düşürürken diğer yandan yaşama olan bağlarını kopardı ve neredeyse intiharın eşiğine getirdi. 1876'da, Livonian, Mathilde Trampedach'a, "Sana sorduğum bu sorudan korkmamak için kalbinin tüm cesaretini topla! Karım olur musun? Seni seviyorum ve bana ait olduğunu hissediyorum." diyerek yazılarında ona evlenme teklifinde bulunur. (Ancak kabul görmediği için evlilik gerçekleşmez) Nietzsche, "yaşça daha büyük kadınlara karşı bazen Malwida'yla ve Sils Maria'ya yaptığı son ziyaretlerinde Bayan Mansurov ve Fynns'le olan ilişkilerinde (ki mektuplarla belgelenmediği belirtilmekte) daha rahat gözüktüğü ifade edilmektedir. Nietzsche'nin kadınlarla olan ilişkisinin, bu minval üzere hep hayal kırıklıklarıyla sonuçlandığı görülmektedir. Kız kardeşiyle ilgili açıklama ise: "Onun Xanthippe'siydi. (Xanthippe (zentipi), Sokrat'ın karısının aynı zamanda hırçın ve şirret kadın anlamına gelen ismi) Kız kardeşiyle olan tartışmaları uzun ve dayanılmaz derecede acı vericiydi; Fakat bu tartışmaları

¹¹⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 15

Elizabeth'i susturmak ve işlerine yoğunlaşabilmek için uzlaşmayla noktaladığı”¹¹¹ yönündedir.

1982'de Roma'da, zekâsı ve güzelliği ile sıra dışı olan Salome ile tanışan Nietzsche, onu kendisine yakın bulmuştu. Daha önceleri onunla, başka kadınlarla konuşmadığı biçimde ve kimseyle konuşmadığı şekilde konuşabiliyordu. Öyle ki kendisine eş olabilecek kadının bu olduğunu düşünüyordu. Bu düşünceyle kendisine iki defa evlenme teklifinde bulunmasına rağmen Lou, onu hep reddetmişti. Bir düşünür olarak onu ilginç buluyordu ama bir erkek olarak da tam tersine onu çok itici bulduğunu belirtmiştir. Onun Nietzsche'ye karşı hissettiği, bir psikiyatristin hissediydi; yeteneğine saygı duyuyordu, hepsi o kadar. Onun gözünde o, ancak bir vakaydı. Durum böyleyken Elizabeth ise onu, kardeşini elinden çalmaya çalışan bir kadın olarak gördüğü için Lou'ya bir türlü ısınamadı ve ona karşı kötü hisler besledi. Bu zamanda Nietzsche'nin yalnızlığına paralel hastalığı da ilerledi; Lou da, kendisinden uzaklaşmış sonra da, Doktor Andreas'la evlenmek üzere sözlendiklerini duyurmuştu. Kız kardeşi de, Nietzsche'nin, antisemitizmi nedeni ile nefret ettiği, bir kölecî çiftlik sahibi olan Forster'le evlenip Paraguay'a gitmişti.¹¹² Nietzsche'nin, arkadaşı Franz Overback'le dertleşirken Eylül, 1882'de yazdığı 104. Mektupta, kız kardeşinin, Lou'ya karşı beslediği düşmanca duygulardan söz etmiştir.

Nietzsche'nin, tanıştığı ve âşık olduğu Salome'ye karşı beslediği derin duygular onu ciddi bir zafiyete düşürür. Ancak anlatıldığına göre, ikiye bölünmüş kız kardeşi Elizabeth'in entrikaları ve Salome'nin Paul Ree'yi tercihi, onun ruh dünyasını allak bullak eder. Bu romantik vakaların sonunda ailesi ile araları açılır. Neticede Nietzsche, hiç olmadığı kadar yalnızlaşır. Aile içi korkunç entrikalar, haliyle onun

¹¹¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 15

¹¹² Fernando Savater, *a.g.e.*, s. 35

eserlerini de etkilemiştir. Eserleri üzerinde yapılan sahtekârlıklar, gizlenemeyecek hale geldiği iddia edilmektedir. Mesela, *Erk istenci* kitabının onun kontrolünde bir eser olmayıp, kız kardeşinin bir ‘cadı’ olduğunun (bu arada Peter Gast’ın da bu konuda yardımları olduğunun) tespit edilmesinden sonra, ana anlaşmazlık konusu ortadan kalkmıştır. Eser, gerçekten de, Nietzsche’nin not defterlerinde yer alan ve ölümünden sonra bulunmuş ve metinler ihtiraslı bir şekilde büyük bir aç gözlülükle bir araya getirilerek ortaya çıkarılmıştır. ‘Ölçsüz ve küstah aptallığı’ndan Nietzsche’nin nefret ettiği bu kız kardeşin çevirdiği oyun iki yönde etkili olmuştur. İlk önce, Nietzsche’nin bir ‘sistemi’ olduğu algısı aldatıcı bir şekilde yaygınlaştırılmakta, ardından, ‘*Erk istenci*’ diye duyurulan bu sistemin doğal olarak nasyonal-sosyalizm felsefesine doğru evrilmeye elverişli olduğuna inanılması istenir. Kız kardeşin bu olumsuz tavrı, aslında ona göre olağandı, çünkü *Ecce Homo*’da bile bazı bölümleri düzeltmekten çekinmemiştir. Bunların hoşuna gitmediğini sonradan itiraf etmiştir. Bu bölümler arasında, ‘Annemin ve kız kardeşimin bana karşı şu ana kadarki tavırları bende ifade edilemez bir tiksinti uyandırmakta: Tam bir cehennem çarkı işletiyorlar ve beni en acımasızca yaralayabilecekleri anı şaşmaz bir kesinlikle bekliyorlar.’¹¹³ dediği ifade edilmektedir.

Nietzsche’nin kız kardeşiyle olan ihtilafının asıl sebebi, esas itibarıyla şu hususlara bağlanabilir. Annesi ve kız kardeşinin onu üniversitede ders vermesi konusunda baskı yaptıkları sırada, bir de onu ‘hoş olmayan’ insanlarla ilişkide olmakla suçlamışlardı. Nietzsche’nin, 1 Şubat’ta Gast’a yazdığı mektupta kız kardeşinin antisemitist içerikli mektuplar yazıp ona kötü davrandığından yakınmaktaydı. Kız kardeşinin antisemitizmi ona rahatsızlık veriyordu. 2 Nisan

¹¹³ Jean Granier, *a.g.e.*, s. 15-20

1884'de Overbeck'e, 'Kız kardeşimle benim aramdaki ırkçı ayrılık nedeni' diye yazmıştı.¹¹⁴

Üçüncü döneminde Nietzsche, tekrar ailesi ile barışmaktadır. Annesine yazdığı 128 nolu mektupta, "Sevgili anneciğim, bu arada çocuklarının yeniden iyi geçindiği ve sağlıklı ve mutlu oldukları büyük haberini almış olacaksın..." demektedir. (34 nolu dipnotta, "Nietzsche, Ekim ayında kardeşiyle Zürih'te buluştu, iki kardeş barıştılar. Elizabeth, 22 Mayıs'ta Foster'le evlendi. Nietzsche, kız kardeşiyle Paraguay'a gidecekleri için barışmış olmalı" diye editör açıklık getirmektedir. Nietzsche, 132 nolu mektupta, annesi ve kız kardeşine 'canlarım' diye hitap etmektedir. 134 nolu mektubunda da kız kardeşine 'benim sevgili Lama'm' diyerek onunla uzun uzadıya dertleşmektedir. Nietzsche'nin bu dönemde, yine eskisi gibi, ailesiyle olan bağlarını sıkı tutmakta bunu sevecenlikle güçlendirmeye çalışmakta olduğu görülmektedir.

Nietzsche'nin Yalnızlığı ve İtilmişliği: Bu bölümün en trajik evresi Nietzsche'yi içe kapanıklığa iten, bunalımları yaşatan ve çok sevdiği hayattan koparan yalnızlığı ve buna ilaveten, ilerleyen süreçte onmaz hastalığının onu kısıvrak teslim almasıdır. Zaten Nietzsche, neredeyse hayatının tüm evrelerinde yalnızlığı iliklerine kadar yaşayan bir adamdı. Gün gelmiş, arkadaşları tarafından, gün gelmiş sevdiği kadınlar tarafından dışlanmış ve hatta hor görülmüştür. Nietzsche de bu durumdan şikâyetçi olduğunu yazdığı mektuplarında, "(...) Bu iki insan Loe ve Ree ayakkabılarımı bile yalatmaya değmezler. Bu fazlasıyla erkeksi benzetme için beni affedin! Bu, tam bir yalancı ve utanmaz bir iftiracı olan R'nin benim yoluma çıkmış olması büyük bir şanssızlık. Ve ben ona karşı ne kadar da sabırlı ve sempatik

¹¹⁴ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 283, 284, 19 nolu dipnot,

davrandım! O zavallı bir insan ve birisi ona yön vermeli. Onun zavallı ve namussuz düşünce ve yaşam tarzı beni iğrendirdiğinde bunu kendime ne kadar sık söyledim!"¹¹⁵ diyerek açıklamaktadır. Bunu değişik vesilelerle ve değişik şekillerde dile getiren Nietzsche, annesine yazdığı 155 Nolu mektupta yakınmalarını sürdürmektedir: "Çocukluğumdan beri benim hakkımda derin ve anlaşılmış bir şey söylenildiğini hiç duymadım. Bunların hepsi benim kaderimin bir parçası; aynı zamanda bundan şikâyet ettiğimi de hatırlamıyorum."¹¹⁶

Nietzsche, sıkıntılarını dostlarıyla paylaştığı da olmuştur. Bunlardan biri, Malwida von Meysenbug'a Temmuz 1888'de yazdığı 173. Nolu mektuptur: "(...) İnsan 'ölümsüz' olmaktan ölmeli! Şansın bir cilvesi olarak, benim de en büyük şanssızlığım Alman düşüncesinin zavallı bir şekilde yoksullaştığı ve daraldığı bir döneme denk gelmemdi. 'Sevgili yaşlı Anavatan'daki insanlar bana bir yerlere kapatılması gereken bir insanmışım gibi davranıyorlar, onların 'anlayış' biçimi bu! Dahası, Bayreuth'un miskinliği beni engelliyor."¹¹⁷

Lou ve Ree'ye, Aralık, 1882'de yazdığı 108 nolu mektupta arkadaşlarına melankolik halinden söz etmektedir:

"Sevgili Lou ve Ree,

'Megalomanlığım' ve 'yaralı kibrimin' patlak vermesi sizi üzmesin. Hatta bir gün herhangi bir tutku yüzünden kendi hayatıma son versem bile, yas tutacak fazla bir şey olmayacak. Benim fantezilerimin sizin için ne önemi var? (Hatta benim

¹¹⁵ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, 118 nolu mektup, s. 279

¹¹⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 349

¹¹⁷ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 389

gerçeklerim bile şu ana kadar sizin için bir şey ifade etmiyordu). Beni ikiniz de, uzun süreli yalnızlıktan dolayı yabanileşmiş, başı ağrıyan bir yarı-deli olarak düşünün." ¹¹⁸

Nietzsche'nin Hastalık Dönemi: Nietzsche, Franz Overback'e, 22 Şubat 1883'te yazdığı 112 nolu mektupla ruh dünyasını anlatır. Her şeyin gerçekten çok kötü olduğunu, sağlığının üç yıl önceki durumuna döndüğünü, her şeyin bozuk, midesinin rahatlatıcıları bile kabul etmeyecek kadar çok kötü durumda olduğunu uzun uzadıya anlatır. Büyük acılar içinde, uykusuz geceler geçirdiğini, daha kötüsü büyük bir öfkenin yakasını bırakmadığını anlatmaktadır. Doğanın kendisini kendisine eziyet etmesi için çok fena bir şekilde teçhizatlandığını söylemektedir! Ancak dışarıdan görenlere, sanki çok mantıklı bir hayat sürdürüyormuş gibi gelebildiğini ifade etmektedir. İnzivaya çekilerek, sağlığını yeniden kazanmayı düşünmektedir. Geçen sene, yalnızlıktan vazgeçmek istemesini bir hata olarak değerlendirmektedir. Entelektüel yapılarla haşır neşir olmasının onu hassaslaştırdığı, bu yüzden günümüz insanıyla iletişim kurmasının onun için ıstırap çekmek olduğunu, bu sebeple her şeyden vazgeçmesine neden olduğu manasına gelmektedir. Sonuçta bu durum, onu sert ve adaletsiz yaptığından onun yapısına uymadığından söz etmektedir. ¹¹⁹

Annesine Mayıs, 1885'te yazdığı 135 nolu mektupta, ona rahatsızlığının ciddiyetini ve geldiği vahim durumu anlatmaktadır:

“Benim sevgili iyi annem,

(...) Gözlerim her geçen gün daha kötüye gidiyor ve eğer biri gelip bana yardım etmezse, bu yılın sonunda kör olabilirim. Bu durumda daha fazla okumamaya

¹¹⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 257

¹¹⁹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 270, 271

ve yazmamaya karar vermem gerekiyor ama insan tamamen yalnızken bundan olduğu gibi vazgeçemiyor."¹²⁰

Nietzsche, Ekim 1885'te Franz Overback'e de yazdığı 137. Mektubunda halini anlatmakta bir beis görmemektedir. Annesinin bundan sonra tek başına olacak olması da kendisini kaygılandırıldığını ve ihtimal ki her yılın bir bölümünü Venedik'te kendisiyle beraber geçireceğini, böyle olmasının kendisi için büyük bir avantaj olacağını, çünkü fiziksel durumu ve yarı körlüğü göz önüne alındığında, düşünceli bir hasta bakıcının gittikçe daha da gerekli olduğunu yazmaktadır. Aslında bu yüzden annesinin kendisinin evlenmesini istediğini Overback'ın fark edeceğini ancak bunu istemesinin faydasızlığını belirtmektedir. İçsel yalnızlığının aldığı hal nedeniyle bu konuda hiçbir şey söylemek istemediğini, çünkü en güçlü iradenin bile ondan kendisini çekip çıkaramayacağı konusundaki karamsarlığını dile getirmektedir. Bu yalnızlığını da kendi talihine bağladığını ancak bunu aynı zamanda bir talihsizlik olarak görmeden onunla başa çıkmak istediği yolundaki azmini belirtmektedir. Sonunda insanların kendisini yavaş yavaş unutmasını ve yalnızlığının utanmaz dedikoduların bahanesi olmasından kurtulmasını nasip etmesini Tanrı'dan dilediğini yazmaktadır.¹²¹

Kız Kardeşinin Bakımı ve Nietzsche'nin Ölümü: Nietzsche'nin, mazbut bir hayata sahip olduğu söylenemez. Pansiyonlarda, otel odalarında geçen düzensiz ve disiplinsiz bir hayatın sağlığını etkileyecek vakaları taşıması kaçınılmazdır. Hatta gençliğinde yaşadığı bu disiplin dışı hayatın kendisine kazandırdığı bir rahatsızlığın/hastalığın ileri yaşlarda delilik boyutunda kendini göstermesini buna bağlayanlar da olmuştur: Nietzsche'nin gençliğinde bu türden (kökeni neredeyse

¹²⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 313

¹²¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 317, 318

daima enfeksiyon olan beyin menenjitini) bir frengi enfeksiyonuna maruz kaldığını kabul etmek için sağlam gerekçelerin olduğu söylenmektedir. Gesdorff'a gönderdiği 4 Ağustos 1865 tarihli mektup dikkate alınırsa bu mektupta, Nietzsche'nin, tam da şiddetli baş ağrılarından şikâyet ettiği tarihe denk geldiği, bu semptomun da genellikle frengi kökenli menenjitte görüldüğü ifade edilmektedir. Bundan dolayı, inatçı baş ağrılarının, kusmaların, Nietzsche'ye hiç durmadan işkence çektiren göz ağrılarının, enfeksiyonun üçüncü evresine denk düştüğü iddia edilmektedir.¹²² Nietzsche'nin deliliği ile ilgili yayınlanmış çok sayıda tıbbi araştırmanın ortak kanısının 'genel felç' teşhisi olduğu söylendikten sonra yukarıdaki açıklamayla bunun beyin menenjitine, frengi enfeksiyonuna bağlama gayretleriyle ne amaçlandığı açıkça ifade edilmemiştir.

Her ne sebepten olursa olsun, Nietzsche'nin son on bir yılını, akli melekelerini kaybetmiş bir halde geçirmiş olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Ve bu dönemin ilk yıllarında annesi, sonrasında ise, ölünceye kadar geçen zaman diliminde tüm bakımını kız kardeşi Elizabeth üstlenmiştir.

Burada dikkate şayan nokta, çocuklukları, gençlikleri birlikte olan bir ailenin bireyleri arasında, her ailede olabilecek tartışmaları, çekişmeleri büyütür bir faciaya dönüştüren yaklaşımlardır. Kavgalarını, öylesine değer ve yargılarla temellendirmeye çalışanların, Nietzsche'nin gerçek dostları, yakınları ve arkadaşları olduklarını sanırsınız. Daha da ileri giderek söyleyelim, sanırsınız ki bunlar, Nietzsche felsefesinin taşıyıcılarıdır. Ama hakikat bize başka bir resim çizmektedir: Kötülemeye çalıştıkları annesi ve de özellikle kız kardeşi, Nietzsche'nin sağlığındayken de, hastalığındayken de onun yakınları olmuş, hatta ölümüne kadar

¹²² Jean Granier, *a.g.e.*, s.27

bakımını üstlenmiş oldukları görülmüştür. Hal böyleyken Nietzsche düşüncesine annesinden ve özellikle kız kardeşinden daha fazla kim hizmet etmiş olabilir ki? diye bir soru akla gelebilmektedir.

5. Nietzsche Düşüncesi ve Yunan Medeniyeti:

Batı Modernizminin, akıl ve bilimin temel değerleri çerçevesinde geliştirdiği teknolojinin sahip olduğu egemen paradigma, 19. yüzyılda meydana gelen problemlere çare olmadığı gibi insanlığın önünü açıcı fikir ve projeler de üretip geliştirememiştir. Aksine adeta Ortaçağın dogmatik ve despotik yapısına öykünerek, olası gelişmelerin önünü tıkamıştır. Bu gerçeğin tespitini Nietzsche, akılı putlaştıran bu değer ölçülerine sarsıcı eleştiriler getirmiş ve adeta tapınma mesabesinde kayıtsız şartsız boyun eğilen bilim putunu yıkmıştır. Böylelikle bilimin yol göstericiliğine olan inancı temelinden sarsmıştır.

Modernitenin yumuşak karnı, şaşmazlığına inandığı ve kuramlarını onun üzerine bina ettiği görüşlerinin temel dayanağı, nedenlerle sonuçları mutlak bir ölçü olarak kabul etmesi ve birbirine karıştırmasıdır. Oysa alışlagelmiş bir anlayış içerisinde olan determinizm, elbette bizleri çıkmazlardan kurtaramayacaktır. ‘Tabiatta bir olayın sebebi, insanın maddi alanda davranışlarını tayin edebilir mi? Bu durumda insanın hür iradesinden bahsedilebilir mi?’ Bu sorulardan sonra getirilen açıklamaya göre, nedensellik ve belirlilik ilkelerinin mevcut olduğu, yani sınırlı ve sonlu olan hiçbir şeyin sebebi de kendisinin olmadığı şeklindedir. Bundan daha aklının ne olabileceği sorusuyla da bu mantık güçlendirilmiştir. Deyim yerindeyse, kastedilen determinizmin, varlıkların ilahi iradeye boyun eğmesi anlamında ilahi

determinizmdir, başkası değildir. Nedenselliğin reddedilmesi durumunda insanların yaslanacakları akli bir dayanağın da kalmayacağı yönünde açıklamalar yapılmıştır.¹²³

Nietzsche'nin Yunan düşüncesi ve medeniyeti ile ilgili görüşlerinden önce bazı konulardaki düşüncelerini bilmemiz gerekmektedir: Nietzsche'nin düşüncesi, hayatı gibi çalkantılarla doludur. Nietzsche düşüncesinin net bir şekilde anlaşılmasının önündeki temel problem bu çalkantılı hayatın ortaya koyduğu karmaşadan kaynaklanmaktadır. Nietzsche okuyucuları da önlerinde buldukları bu yapıyı kendi anlayışları, kapasite ve dünyaya bakış açılarına göre anlamaya çalışmışlar ve ondan anlamlar çıkarmışlar ve yorumlamalarda bulunmuşlardır.

Nietzsche kimine göre, geçici hevesin, keyfi seçimin ve belki de bir modanın ürünü olarak öne çıkan, ona gerçek bir ihtiyacın olmadığı, ilerlememize ve gelişmemize vesile olan kültürün ya da bilimin inkişafına herhangi bir şekilde katkısı olmayan kişidir. Bunun çok açık bir durum olduğu, hatta daha da ileri giderek, Nietzsche'nin enikonu kültür, bilim ve ilerleme karşıtı bir tercihe sahip olduğu eleştirisi de yapılmıştır. Yahut da denebilir ki, Nietzsche'nin bize tanıtıldığı gibi değil de, derinlerde onun da bizim gibi bir demokrat, bir âlim, aynı zamanda bir Hristiyan ve asıl olarak da insanlığın geleceği hakkında umut besleyen bir adam, olduğudur. Ancak bu görüşlerin hepsi birer emare olduğundan, ortaya konan yaklaşımların hepsinin de, birinin de ötekisinin de büyük bir yanlışlık içinde oldukları söylenmektedir.¹²⁴

Nietzsche hakkındaki bu türden uç yaklaşımların, onun düşüncesini anlamayı zorlaştıracığı bellidir. Onu anlamak veya anlamaya çalışmak, zor bir araştırma ve

¹²³ Muharrem Çakar, *Varlığın sebebi Allah: Felsefenin Temel Meselesi*, İstanbul: Türk Kültür Yayınları, 1977, s.23, 170, 176

¹²⁴ Fernando Savater, *Nietzsche'nin İdeası*, çev. Saliha Nilüfer, Ankara: İletişim Yayınları, 2008, s.15,16,

çalışmayı gerektirir. Bilinmeli ki her düşünür, kendine özgü düşüncesini, ancak kendi düşünce dünyası ve muhayyilesi çerçevesinde ortaya koyabilir. Bu da, yoğun düşünce atmosferinde, bireyin ve toplumun, dolayısıyla insanlığın yararına, pratik yaşamına yönelik katkı sağlayıcı tespitlerde bulunabilmesi oranında tezahür edebilir. Bu bakımdan araştırılan kişinin hayatının her yönüne eğilmekle ancak istenilen hasıl olacaktır. Değişik düşüncelerin ortaya konuluşu, aralarındaki tartışmaları böyle okumamız toplumsallık açısından daha isabetli olsa gerektir. Körü körüne taraftar olmak veya karşı olmak, toplumlara yön veren, ufuklarını genişleten, düşünce dünyasına hiçbir şey kazandırmaz.

Şu olaydaki farklı anlayışları böyle yorumlamak gerektiği kanaatindeyiz: Platon'un bilinen meşhur mağara istiaresinde, mağaradaki insan ve mahkûmların durumu meselesine farklı perspektiften yaklaşıp farklı yorumlara ulaşılabilir.

Nietzsche'nin farklı düşünme yöntemine sahip olduğunu, birçok filozofun, mağara alegorisi hakkında yaptığı yorumun özelinde görebiliriz. Platon'a göre, mağaradan çıkış mümkündür. Sayıları az da olsa, bu iş zahmetli de olsa birkaç insan buradan, herhangi bir doğa gücünün yardımı olmadan, kendi doğal güçleri ve akıllarıyla kurtulabilirler ve idealar dünyasına yükselebilirler.

Kierkegaard'a göre, elbette mağaranın dışında güzel ve aydınlık bir dünya vardır. Mağaradan kurtuluş ve mağaranın dışındaki güneşli dünyaya yükseliş, doğal yollarla değil de, doğaüstü bir yoldan, yani imanla, insanın kendisini Tanrıya teslim etmesi suretiyle olur.

Nietzsche'ye göre ise durum tamamen farklıdır. Bir kere mağaradan çıkış mümkün değildir. Çünkü mağaranın dışında başka bir dünya yoktur. Ancak buradaki tutsaklıktan kurtulmanın mücadelesi verilebilir. Hem de mümkün olmadığını bile

bile bunu tekrarlayan, bu acımasız gerçeği kabullenecek kadar güçlü olan ve bu şartlarda gülebilmeyi beceren insanla olur. Bu da Nietzsche'nin üstinsanıdır.¹²⁵

Nietzsche düşüncesinin esas temellerinden biri ve en önemlisi üstinsan anlayışıdır. Cari olan tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi, Tanrı, din, ahlak ve birçok kavramların yeniden anlamlandırılması, 'coşkulu yaşam sevgisi' Nietzsche düşüncesinin esasını oluşturmaktadır. Aynen bunun gibi, olaylara farklı zaviyelerden bakarak farklı neticelere varmak veya yorumlamak yaşanan hayata katkı bakımından her zaman bir kazanımdır. Modern çağın en büyük eksikliği işte budur. Genelin, konuyu aynen tekrarlaması, durağanlığı ve fikri sabiteyi doğurmuştur. Örnekleyecek olursak; modern çağda Tanrıyı göz ardı etmiş, Tanrıyı öldürmüş bir siyasal anlayışın hüküm ferma olduğu bir yerde doğan boşluğun, insanın 'Tanrılaştırılması'yla doldurulmaya çalışıldığı söylenebilir.

Tanrılaşan ve doğacılığı kutsayan insanın, toplumun huzurunu inşa etme yönünde hiç çalışmamış ya da çalışsa bile herhangi bir neticeye ulaşma konusunda yanlış bir yöntem kullanmıştır. Çünkü yaslandığı tüm değerler, inşa edici değil, yıkıcı bir karakter taşımaktadır ve zaten rollerinin de gereği bu olmuştur. Daha açık ifade edersek, bu değerlerin öz'lerinde yapıcılık ve inşa ediciliğin aksine yıkıcılığın yatmaktadır.

Bu bağlamda Batının çıkmazlarını çok iyi gören Nietzsche'e yaptığı tespitler doğrultusunda, Batı medeniyetini amansız bir şekilde eleştirmiştir.

Çöl büyüyor; vay haline içinde çöl saklayanın...

Taş taşı kütürdetir, çöl afiyetle tıklar, boğulur.

¹²⁵ Friedrich Nietzsche kimdir? http://www.turkcebilgi.com/friedrich_nietzsche#bilgi (erişim tarihi: 07.02.2016); not: Mağara istiaresi için bkz: Y.Kumeyri'den, *İslam Felsefesinin Kaynakları*, çev. Fahrettin Olguner, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1976, s102,

Dikip şevkten kararmış gözlerini muazzam ölüm

çiğner, çiğnemek hayatının ta kendidir...

Unutma insan, zevkusefa çukuruna düşmüş:

Sensin –taş, çöl, ölüm sen... ¹²⁶

Nietzsche, çöl atmosferinin yaşamı kasıp kavurduğu gibi Batı medeniyetinin düşünce ve sosyal hayatı, bir yok oluşun eşiğine getirdiğini anlatmaktadır. Onun yaptığı, yaşamı görmezlikten gelen, dünyayı hiçleyen bir anlayışı düşünce dünyasına taşıyanlara karşı bir başkaldırıdır. 'Çöl büyüyor' diye haykırmasının altında bu gerçekliğin kaygısı yatmaktadır. O, Batı dünyasının geldiği nokta olan yıkıma, pesimizme, yozlaşmaya karşı çıkarak insanı öncelemektedir.

Batı Uygarlığı'nın ulaştığı nihai nokta, mutluluğu engelleyen, insanların sırtlarındaki kamburları olmuştur. Meselelerini çözmek bir tarafa kendisi, meselelerin kaynağı olmuş ve sosyal yapıda derin yaraların açılmasına neden olmuş veya en azından zemin hazırlamıştır. Nietzsche'ye göre bilim camiasının yaşamın anlamını kavrayamamaları, bakışlarındaki ve değerlendirmelerindeki yanlışlıktan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki,

Resmi anlayabilmek için önce resmi keşfetmelidir. Ama ne var ki tüm bilgi alanlarındaki koca bilim camiası, resmin kendisini değil, o tuval ve renkleri anlamakla meşgul; aslında yalnızca yaşamın ve varoluşun o genel tablosunu yakından gözlemlemiş olan kişinin, kendisine zarar vermeden, bilginin tekil alanlarını zarar vermeden kullanabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü böyle genel bir resmin sağladığı ölçüt olmaksızın, bu bilgi alanları,

¹²⁶ Friedrich Nietzsche, *Dionysos Dithyrambosları*, 3.bs.,çev. Murat Batmankaya, İstanbul: Say Yayınları, 2010, s.47; Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, 6. bs., çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.311

herhangi bir amacı olmayan ve yalnızca hayat içindeki yolumuzun daha karışık ve labirentli hale gelmesine hizmet eden birer iplik yumağından ibarettir.¹²⁷

Yaşamın anlamını belirtmek ve resmini çizmek için filozoflar ne kadar çaba gösterebilirler de Nietzsche, bu girişimin saçma olduğunu söylemektedir. Çünkü ona göre, en büyük ressam düşünürün ellerinden bile sadece tek bir yaşamın; o da kendi yaşantılarının resimleri ve resimciklerinin çıktığını, oluşum halindeki bir şeyin de, oluşum esnasında kendini kesin ve kalıcı bir şey olarak yansıttığının mümkün olmadığını söylemektedir.¹²⁸ Nietzsche, bilimin amacına yönelik açıklama yaparken, onunla ilgili tereddütlerini, ‘Bilimin en son amacı insana olabildiğince çok haz, olabildiğince az rahatsızlık verecek ha!’ diyerek belirtmektedir. Bunun da nasıl olacağını sorgulayan Nietzsche, haz ve rahatsızlığın birbirine sıkı biçimde bağlı olması durumunda, birini edinmek isteyen, diğerini de edinmek zorunda kalması gerektiğini söyler. Mesela ‘göklere yükselme coşkusu’ öğrenmek isteyen, aynı zamanda ‘ölümün üzüntüsüne’ hazırlaması gerektiğini, durumun böyle olduğunu söylemektedir. En azından Stoacılar’ın böyle olduğuna inandıklarını, hayattan olabildiğince az rahatsızlık duymak için olabildiğince az haz alma arzusu taşırlarken, tutarlı olduklarını söylemektedir. Bugün için de bir tercihin önümüzde durduğunu, Ya olabildiğince az rahatsızlığı, yani acı yokluğunu ya da olabildiğince çok rahatsızlığı, alınan zevklerin ve keyiflerin bollaşmaya doğru gidişinin bedeli olarak seçileceğini ifade etmektedir. Sonuçta, insanın bilimle iki amacı da gerçekleştirebileceğini, belki de bilimin şimdiye dek, insanın sevinçlerinden alıkoyma, onu daha soğuk, daha Stoacı kılma gücünün daha iyi bilindiğini

¹²⁷ Friedrich Nietzsche, *Eğitimci Olarak Schopenhauer*, 4.bs., çev. Cemal Atila, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 27, 28

¹²⁸ Friedrich Nietzsche, *İnsanca Pek İnsanca*, 2.bs., çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 22

belirtmektedir. Oysa büyük acı getirici yanının da açığa çıkabileceğine dikkat çekerek, belki o zaman bilimin karşı kuvveti ifade eden, yeni sevinç gök adaları yaratacak görkemli gücün görülebileceğini söylemektedir.¹²⁹

Senail Özkan, Nietzsche'nin, varoluş muammasını mantık marifetiyle anlamaya çalışan 'her asil ve kabiliyetli insanın, eninde sonunda varacağı son noktanın, bilimin nüfuz edemediği bir sınır ötesinin olduğunu iddia ettiğini ve burada 'trajik bilgi' denilen yeni bir bilgi biçiminin ortaya çıktığını söylediğini ifade eder¹³⁰ ve bilimle ilgili açıklamasını da şöyle yapar:

Bilimin kavrayamadığı, tefekkürün nüfuz edemediği bir çizgi ötesi muhit vardır ki burası ancak 'şaşmayan bir bakış'la görülebilir. Aklın görüş alanının dışındaki bu metafizik çekirdek varlığın yüreğidir. Burası tabii bilimlere ve felsefeye kapalı olduğu gibi, oldukça da tehlikelidir. İşte bu tehlikeli alanı iplik iplik çözen, nakış nakış işleyen, dokuyan ve dolduran sanattır,¹³¹

Nietzsche'ye göre sanat bilgidен daha güçlüdür; çünkü o hayatı ister. Ona göre aslolanın hakikat değil, hayat olduğudur. Hayatı güçlendiren ve yaşanılır kılan güç sanat olduğu için Nietzsche'nin, sanat ile hakikat arasında hiç de uzlaştırıcı bir tavır içinde olmadığı görülmektedir. "Nietzsche, 'oluş'a inanır, 'varlık'a (sein) değil; varlıktan kastettiği de hakikattir. Metafizik, ahlak, din, ilim... Bunların hepsi 'hakikat'tir ve hakikat çirkindir, hayatın baş düşmanıdır, hayatı 'inkıraz'a sürükler. (...) 'Hakikat (Wahrheit) çirkindir, bereket versin ki sanata sahibiz, hakikate saplanıp batmayalım diye"¹³² ve çok tartışılacak şu cümleleri kurmaktadır:

¹²⁹ Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim*, 3.bs.,çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 34,35

¹³⁰ Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 213

¹³¹ Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 215

¹³² Aktaran : Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 221-223

Sadece *tek* bir dünya vardır ve bu dünya sahte, zalim, çelişkili, baştan çıkartıcı ve anlamsızdır – Bu şekilde oluşan bir dünya gerçek dünyadır. Bu gerçekliği fethetmek için, *yalanlara ihtiyaç duymaktayız*, yani *yaşamak* için bu ‘gerçeğe’ ihtiyaç duymaktayız- Yalanları yaşamak için gerekli olması, varoluş karakterinin korkunç ve kuşkulu bir parçasıdır.¹³³

Nietzsche, bilime karşı çıkarken sanatı putlaştırdığını düşünüp düşünmediğini bilmiyoruz ama en azından bilime kaldıramayacağı bir yükü ve sorumluluğu yüklediği söylenebilir. Nietzsche'nin böyle düşünmesinin nedeni ne olabilir? Nietzsche, varoluş karakterinin yanlış anlaşıldığını düşünür. Bir kere o, yaşamı esas alır ve her şeyin başına onu koyar. Bunu en iyi sağlayacak olanın da sanat olduğuna inanır. “Yaşamın gerçek görevi olarak sanat, yaşamın *metafizik* aktivitesi olarak sanat,”¹³⁴ sözüyle bu durumu belirtir. Nietzsche, bir değer olarak yaşama önem verdiği için, sanatı da her şeyin üzerinde tutar; çünkü hayata, hayat verecek olanın da sanat olduğuna inanır; ancak bunun gerçekleşmesi yolunda, “yalan” a başvurulmasını da tecviz eder:

Metafizik, ahlaklılık, din, bilim (...) onların yardımıyla insan yaşama *inanç* duyabilir. "Hayat, Güven *uyandırmalıdır*": Bu şekilde zorla kabul ettirilen görev olağanüstüdür. Bunu çözmek için insanın doğuştan yalancı ve her şeyden önce bir *sanatçı* olması gerekir. Ve *öyledir* de: metafizik, din, ahlaklılık, bilim - hepsi sadece insanın sanat istencinin, yalan istencinin, "gerçekten" kaçma istencinin, "gerçeği" inkâr etme istencinin bir ürünüdür. (...) İnsanın kendisi her şeyden önce gerçekliğin, gerçeğin, doğanın bir parçasıdır: o zaman nasıl *yalan söyleme dehasının* da bir parçası olmasın ki!¹³⁵

Nietzsche'nin sanata bu kadar yaslanmasının elbette dünyaya ve yaşama bakış açısıyla ilgili olduğunu belirtmiştik. Bilgi, hayat, eylem insanı, ıstırap çekme

¹³³ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 536, 537

¹³⁴ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 539

¹³⁵ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 537

karşısında sanatın yerini nasıl görmektedir. O sadece sanatın, hayatı, hayatın o büyük baştan çıkartıcılığını, o büyük uyarıcısını mümkün kılmayı sağlayan araçları olduğunu, hayatı inkâr etme istencine karşı tek güç olarak sanatın, anti-Hıristiyan, anti-Budist, anti nihilist olarak sanatın, insanının kurtuluşu olarak sanatın, eylem insanının kurtuluşu olarak sanatın, ıstırap çekenin kurtuluşu olarak sanatın -ıstırapın istençli olduğu, yüceltildiği, Tanrılaştırıldığı durumlara giden, ıstırap çekmenin büyük bir hazzın biçimi olduğu durumlara giden bir yol olarak sanatın işlevini öne çıkarmaktadır.¹³⁶

İnsanın başarısını sanatta gören Nietzsche bu konudaki değerlendirmesini yaparken Yunanlıları da bu konuda örnek göstermektedir: “İnsanın en temel başarısı ahlak değil sanattır; acının, ancak sanat yordamıyla sevince çevrilebileceğini biliyordu Eski Yunanlılar”¹³⁷ diyerek hem sanatın işlevini hem de onun kıymetini bilenler olarak Yunanlıları yüceltmektedir. Bu ifadelerle onun, Antik Yunan’a olan hayranlığını görmek mümkündür. Hıristiyanlığı hayatın en korkulası sayrılığı¹³⁸ olarak gören ve ahlaki kurallara ‘hayır’ diyen Nietzsche’nin, politeist bir medeniyetin ürünü olan sanatı sayesinde eski Yunanlıların mutluluğu yakaladıklarına vurgu yapması, bu hayranlığını pekiştirmektedir.

Nietzsche’nin Eski Yunan felsefesini değerlendirmesinde iki isim öne çıkar. Apollon ve Dionysos. Apollon ve Dionysos Yunanlıların, yarattıkları pek çok Tanrı gibi, kendi sanatlarına kaynak göstermek ve gizem yüklemek amacıyla yarattıkları iki Tanrıdır. Nietzsche, bu isimler hakkında bize şu bilgileri verir:

¹³⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 538

¹³⁷ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. A. Turan Oflazoğlu, İstanbul: Önsöz, Cem Ye., 1991, s.16

¹³⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 16

...Yunanlılar kendilerinin sanatına çifte kaynak olarak iki Tanrı çıkarmışlardır, Apollon ve Dionysos. Bu isimler sanat alanında, genelde rekabet halinde yan yana yol alan ve sadece bir kez, o da Helen 'istencinin' zirvede olduğu an, 'attica tragedyası' denilen sanat yapıtı adına kaynaşmış görünen üslup farklılıklarını simgelerler.

(...) Apollon, Düşsel tasarımların Tanrısı olması bağlamında Sanat Tanrısı konumuna getirilebildi... Kendini bütünüyle aydınlıkta gösteren, güneş ve ışık Tanrısıdır. Güzelliğin kaynağıdır. Ona sonsuz gençlik bağışlanmıştı. Daha yüce hakikat, bu durumların mükemmelliği, kısmen kavranan gündüz gerçekliğinin tersine, onu kehanet Tanrısı konumuna yükseltir ama özellikle de sanat Tanrısı konumuna. Güzeli görünüm Tanrısının, aynı zamanda da gerçek bilgi Tanrısı olması gerekir.

Oysa Dionysos sanatı, coşku ve esrimeyle* yapılan oyunla ilgilidir. Nahif doğa insanını, kendinden geçirecek coşku seviyesine ulaştıran iki güç önceliklidir, bahar dürtüsü ve narkotik içki. Bunların etkileri Dionysos figüründe ifadesini bulur.

Düşüncede Dionysos'a özgü şey, daha yüce bir dünya düzeni olarak, basit ve kötü bir dünyayla karşı karşıya getirilir: Yunanlı bir suç ve yazgı dünyasından tamamen kaçmak istemiştir. Ölümünden sonraki bir dünya umuduna kapılmamıştı hiç, onun özlemi daha yükseklerle, Tanrıların ötesine uzanmıştır, renkli bir şekilde parlayan Tanrılar yansımasıyla bütünleşmiş yaşamı yadsımıştır.¹³⁹

Nietzsche, Dionysos'çuluğu bir din olarak görür ve o dönemin hiç bir topluluğu, yaşamın korkunç uçurumlarına bu kadar açıklıkla bakamamış, yine sanat açısından (Yunanlılar kadar) bu denli başarıyla işleyememiş ve böylece, tutku ve sarhoşluk içindeki bir yaşamın onuruna kurulan bir dinin (Dionysos'çuluk) içine tragedyayı sokmayı başaramamış olduğunu söyler.¹⁴⁰

* Esrime: Kişinin, duyulur dünyanın dışına çıkarak kendinden geçmesi, kendini Tanrı'yla birleşmiş sayması durumu. Vecit, coşku. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975, s. 67, 233

¹³⁹ Friedrich, Nietzsche, *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, çev. Mahmut Kahraman, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 35,36, 46

¹⁴⁰ Friedrich, Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 48,

Nietzsche'nin, ikinci bir hayat telakkisi ve beklentisi olmadan sunduğu yaşam biçimine temel kabul ettiği düşünce de Antik Yunan düşüncesi ve felsefesidir. Bundan da anlaşılıyor ki, onun düşüncesine kaynaklık yapan felsefenin temeli, yaşam tecrübesi olmuş bir medeniyetin ürününe ve sonucuna dayandığını göstermektedir. Nietzsche, hayallerden ve öte dünya tasarımlarından kurtulup insan doğasındaki kötülükleri ahlaksallaştırmaya çalışarak, onu güzelleştirmeden, bu yaşamı olduğu gibi görerek ve her şeye rağmen onu olurlamak gerektiğini söyler. Buna ancak eski Yunan Ozanları ile Rihhart Wagner gibi Tragedya sanatçılarının ulaşabileceklerini ifade eder. Bunun sebebi olarak, Tragedya'nın bize yaşamı olduğu gibi göstermesini ve onu onaylamayı öğreten biricik sanat olmasını gösterir.¹⁴¹

Senail Özkan, Nietzsche'nin, insanoğlunun asırlardır bir varoluş kavgası vermekte olduğunu, bu kavgada başarılı olmak için bilinçli olarak yalanlar, yanılgılar ve görüntüler üretmiş ve sonra da yaşayabilmek için kendi eseri olan bu illüzyonlara sığınmak zorunda kalmış olduğunu, bunun da yaman çelişki taşıdığını söylemiştir. Ona göre Nietzsche'nin, hayatla sanat arasındaki ilişkiyi değerlendirirken hep hayatı ölçü aldığını, hakikati yaşanabilir ve katlanılabilir olmadığı için iradenin, illüzyona alıştırılması ve bu istikamette rehabilite edilmesi gerektiğini, çünkü hayatı güçlendiren ve yaşanılır kılanın sanat olduğunu belirtmektedir.¹⁴²

Nietzsche hakkında yapılmış bir çalışmada, bilinç dışı hallerde insanın daha üretken olduğunu söylediği iddia edilmiştir. Nietzsche'nin kanaatine göre, bilinçdışı hallerde insanın daha üretken olduğu ve daha mükemmel eserler yarattığı yönündedir. Ona göre şuur, yaratıcılığın önünde en büyük engeldir. O, bilgiyi bir harami gibi eylemin yolunu keserek onun hareket sahasını daralttığını, hatta yok

¹⁴¹ Friedrich, Nietzsche, *a.g.e.*, s. 48,

¹⁴² Senail Özkan, *a.g.e.*, s.217, 221

ettiğini söylemektedir.¹⁴³ Onun bu konudaki sözleri şöyledir: “Çok uzun zaman boyunca, bilinçli düşünce, düşüncenin kendisi sayıldı. Tinsel etkinliğimizin büyükçe bir bölümünün bilincinde olmadığımız, onun büyük bir bölümünü duyumsamadığımız bizim kafamıza ancak şimdi dank ediyor.”¹⁴⁴

Bu bilgileri içselleştiren ve ilke edinen bir sanat, müzik ve düşünce adamı için hayatın seyri, bunların rehberliğinde olacaktır. Yaşam felsefesi haline gelen bu değerlerin, yaşamın her alanında kendini göstermesi de olağan bir durum olacaktır.

“Ona göre şuur, yaratıcılık önünde en büyük engeldir...”, cümlesinden hareketle bilinçsizlik durumuna özel bir meziyet atfederek adeta öne çıkartılmak istenmektedir. Şayet bilinçsizlik durumu bu denli önem arz eden bir tespit ve bir hakikat ise, elbette bilim adamlarının ve araştırmacıların mutlaka bu konuyu incelemeye ve araştırmaya değer olarak önemsemeleri gerekmektedir. Çünkü önerilen konu, hem tıp, hem psikoloji, hem de sosyoloji ilmini ilgilendirdiği açıktır.

Diğer yandan bugüne kadar bilinçsizlik durumunun fert ve toplum açısından açtığı derin yaraların vahameti bilinmektedir. Bütün akademisyenlerin, nihai noktada toplumun istenilen manada bir bilince sahip olmadıklarından şikâyetle, onu istenilen düzeye getirmek için yoğun çalışmalar ortaya koymaktadırlar. Aydınların bu konu üzerinde, gerek titizlikle durmaları ve gerekse yoğun ve ciddi çalışmalar yapmaları ile bilginin ‘harami’ bir şey, ‘şuur’un ise yetenek köreltici bir şey olduğu söylemi veya tespiti arasında ciddi bir çelişki gözükmemektedir. Bu konu o kadar önemli ki, öyle askıda bırakılacak bir konuya benzememektedir. Öte yandan Nietzsche'nin hakikati istemeye getirdiği eleştiri de o denli dikkat çekicidir:

¹⁴³ Oruç, *a.g.t.*, s. 81

¹⁴⁴ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, s. 197

Hayır! Bu kötü beğeni, bu hakikati isteme, ‘ne pahasına olursa olsun hakikati’ isteme, bu hakikat aşkına gençlik çılgınlığı, artık bizim için çekiciliğini yitirdi: Bunun için çok deneyimli, çok ciddi, çok ateşli, çok yanık, çok deriniz... Artık örtüleri çıkarıldığında hakikatin hakikat olarak kaldığına inanmıyoruz; inanmayacak kadar çok yaşadık. Bugün çıplak olan her şeyi görmek istememeyi bir edep meselesi sayıyoruz ya da her şeyde bulunmayı ya da her şeyi anlamayı ve ‘bilmeyi’. ‘Tanrının her yerde bulunması doğru mudur?’ bir küçük kız soruyor annesine; ‘sanırım bu edepsizce’ –bir ipucu filozoflara! Doğanın bilmecelerin alacalı bulacalı belirsizliklerin ardına gizlediği edep yerlerimize daha fazla saygı gösterilmeli. Belki de hakikat, gerekçelerini görmemiz için gerekçeleri olan bir kadındır. Belki de onun adı –Yunanca konuşursak– Baubo’dur...[•]

Korkarım, yaşlı kadınlar ruhlarının en gizli köşelerinde tüm erkeklerden daha kuşkucudurlar: varoluşun yapaylığını onun özü sanırlar; tüm erdemler ve derinlikler onlar için bu ‘hakikat’ın üstünde yalnızca bir örtüdür, üstünde arzu edilmeye değer bir örtüsü olan pudendum^{••} - anlayacağınız bir edep ve utanç nesnesi, daha fazlası değil!

Ah! Şu Yunanlılar! Nasıl yaşayacaklarını biliyorlardı: Bunun için gereken, cesurca yüzeyde durmak; kıvrımda, tende, görünüşe hayranlık. Formlara, seslere, sözcüklere, görünüşün tüm Olympos’una inanmak. Bu Yunanlılar yüzeyseldi –derinlikten uzak! Ve tam da buradan geri dönüp gelmiyor muyduk, biz gözü pek ruhlar, en yükseğe, şimdiki düşüncenin en yüksek doruğuna, tırmanıp da oradan etrafa bakanlar – biz oradan aşağı bakanlar? Bizler tam da bu bakımdan Yunan değil miyiz? Formların, seslerin, sözcüklerin hayranları? Bundan dolayı da sanatçılar değil miyiz?¹⁴⁵

Nietzsche, Helenizm ile ortaya çıkan, özellikle yaşamın amacını ve mutluluğa erişmenin yollarını araştıran felsefenin çığırlarının önde gelenlerinden Epikür ve

• İlkel, müstehcen, dişi bir cin, kadın cinsiyet organlarının kişileştirilmiş biçimi, (Nietzsche, *Şen Bilim*, Ana Metin 1, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 19, çev.nin notu)

•• Cinsel organ, özellikle kadın cinsel organı. (Nietzsche, *Şen Bilim*, Ana Metin 1, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 71, çen.nin notu)

¹⁴⁵ Friedrich, Nietzsche, *Şen Bilim*, Ana Metin 1, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 18, 19, 71,

Epikürcülüğe olan hayranlığı da şaşırtıcı gelmemektedir. “Evet Epikuros'un karakterini belki de herkesten farklı algıladığım için gurur duyuyorum, onunla ilgili işitip okuduğum her şeyde geçmişin ikinci mutluluğunu tadarım.”¹⁴⁶

Epikür düşüncesinin Yunan Medeniyeti üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Çünkü Yunan uygarlığında din ve mitoloji, bu uygarlığın esasını ve temelini oluşturan öğeler arasında yer almaktadır. Bu bakımdan onların Yunan medeniyetinde özel konumları bulunmaktadır. “Bu husustaki bilgileri almak için bir din kitabına müracaat edemiyoruz. Bu konuda yegâne kaynak, Homeros’un M.Ö. XI. asırda yazdığı ‘İlyada’ ve ‘Odysseia’ eserleridir”¹⁴⁷ sözü bu durumun göstergesidir. Nietzsche’nin bu medeniyetin tüm değerlerini sahiplenmesinin de elbette bir anlamı vardır. Yunan Tanrılarının, Homeros’ta karşımıza çıktıkları halleri ile mükemmel oldukları, onların bir ihtiyaç veya bir zorunluluk sonucunda doğmadıkları veya bunların, aşırı korkan birinin vehmiyle yaratılmadıkları, aksine hayata yapışmak için, olağanüstü bir buluşla imgelendiklerini ifade eder. Bu imgelerden çıkan sesin de, görevi ya da münzeviliği ya da ruhaniliği değil yaşamın dini olduğunu söyleyerek şöyle devam eder:

Diğer dinlerin ciddiyeti, kutsiyeti katılığıyla kıyaslandığında, Yunanlıların dini, hayali bir eğlence diye aşağılanma tehlikesi ile karşı karşıyadır - eğer en derin bilgeliğin genelde atlanan bir özelliğini düşünmeyecek olursak, bunun sayesinde Epikürcü yaklaşımla Tanrının varoluşu, birden eşi bulunmaz sanatçı halkın yaratıcısı ve neredeyse en yüce yaratı diye görülür. Zincire vurulmuş orman Tanrısının ölümlülere gizini açtığı halkın felsefesidir bu. (...) İşte bu yüzden modern insan, doğa ve insan arasında tam bir uyumun olduğuna inandığı o çağı özler, işte bu yüzden Helence sözü, istençlerinin bilinçli olarak onaylanması için, etraflarındaki parlak örneklerle bakmak zorunda kalan herkes için

¹⁴⁶ Friedrich, Nietzsche, *a.g.e.*, s.56

¹⁴⁷ Ahmet Kahraman, *Dinler Tarihi*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1975, s. 98

anahtar oluşturur; işte bu yüzden sonunda "Yunan neşesi" kavramı, sefaya düşkün yazarların ellerinden çıkmıştır, öyle ki, saygın olmayan serseri bir tembel yaşam, "Yunanlı'ya özgü" sözüyle mazur gösterilmeye, hatta değerli gösterilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁸

Yunan inancında, inanılan Tanrıların ve Tanrıçaların döllerinin olduğunu, Tanrılarla ölümlü kadınların birleşmesinden ise kahramanların, ya da yarı Tanrıların doğduğunu, bunların da dünyayı başarılarıyla dolduran Herakles, Atlas, Argos, Theseus, Perseus, Kentauros'lar ve Lapith'ler vd. olduklarını, diğer yandan Tanrıların, insanlardan ve kahramanlardan üstün bir erke sahip oldukları halde, insan tabiatının kaprislerine boyun eğmiş durumda kaldıklarını, Yunanlıların kendi suretlerinde Tanrılar yaratmış olduklarını ve kendi törelerine, kendi düşüncelerine uygun şairce masallar hayal etmiş olduklarını tarih kitapları kaydetmektedir.¹⁴⁹

Tanrılar, topluca 'Olympos' dağında barınırlar. Çok yüce kudretler olduklarından yeryüzünde değil oradalar. Yunanistan'ın kuzeyinde Yunanlılarca dünyanın en yüksek dağı kabul edilen, zirvesi kar ve bulutlarla kaplı, hiçbir insanın tırmanamadığı bu dağ, ancak Tanrıların yaşadıkları ve meclislerini kurdukları yer olabilirdi.

Bu anlatılanların, tarihi olgular içindeki durumlarının nasıl olduğuna, ilmi bir gözle bakmayı gerektirmektedir. Tanrılara insani sıfatlar yakıştırılmış: Bazen cesur, fedakâr, iyiliksever ve bereket verici güzel sıfatlar; bazen de sefih, rezil, hırsız, hilekâr ve fahişe olarak yüz kızartıcı sıfatlar verilmiştir. Mesela Hermes için 'hırsız', Afrodite için 'fahişe' denmiştir. Kadınlarla ilişki kurmak için tuzaklar kurmak, kılıktan kılığa girmek Tanrılar için sıradan bir iş olarak görülmekteydi. Leda'nın iki

¹⁴⁸ Friedrich, Nietzsche, *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, ss. 40-42

¹⁴⁹ *Başlangıçtan Bugüne Dünya Tarihi*, c.1, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1974 s. 76, 77; George Thomson, *Eski Yunan Toplumunu Üstüne İncelemeler*, "Tarih Öncesi Ege", 2. bs., c. II, İstanbul: Payel Yayınevi, 1991, ss.391-395

kızı vardı: Klytaimestra ve Helena. Klytaimestra'nın babası Tyndareos'du. Ama Helena, kuğu kılığına giren Zeus'un becerdiği Leda'nın doğurduğu ya da bulduğu bir yumurtadan çıktığını yine tarih kitapları kaydetmektedir.¹⁵⁰

Yunanlılar, edebe mugayir böyle vasıfları, nasıl olur da Tanrılarına yakıştırabilmişler sorusunun cevabı oldukça ilginç olmuştur: “Yunanlılar, kendi ahlaki düşüklüklerinin Tanrılarda da varlığını kabul etmek suretiyle bu hallerini Tanrılarla paylaşmış oluyorlar ve böylelikle teselli buluyorlardı. Tanrıların yaptığını insanlar niçin yapmasın? Bu gibi ahlaksızlıkları Tanrılar yaptıktan sonra, insanlar elbette ma'zur görülür ve affedilirdi.”¹⁵¹

Bu manada Yunanlılar, ilkel toplumun gerçekliklerini yakından tanımaktaydılar. Atina Kralı Kekrops'a kadar evlilik diye bir kurumun olmadığı, kadınların ortaklaşa kullanıldığı, belli bir aile yapısı olmadığından cinsel ilişkinin de rastgele oluşundan dolayı çocukların babalarını tanımadığı gibi babalar da çocuklarını tanımazlar. Thukydides, bu geleneğin varlığına inanmamak için bir nedenin olmadığını belirtmektedir. Yunanlılar da bir zamanlar bugünkü barbarlar gibi yaşadıklarını söyler. Aynı gerçeği Aiskhylos ve Hippokrates'in yazılarından da çıkarmak mümkündür. Bu gelenek, materyalist gelenektir. Yunan Uygarlığında ilkel ortaklaşmacılık, küme evliliği ve anaerkillik gibi şeylerin olduğu yazılmaktadır. Yunan toplumunun bu yapısı Demokritos ve Epikuros gibi materyalistlerin düşüncelerinde de görülebilir. Kısacası sosyal yapıda ahlaksızlığın egemenliği her yönüyle kendini göstermekteydi.¹⁵²

¹⁵⁰ Thomson, a.g.e., c.II, s.174; Nizamettin Duran, *Kültür Uygarlık ve Spor*, Antakya: Hatay'a Hizmet Vakfı Yayınları, 2003, ss 33-33; A. Kahraman, a.g.e., s. 98

¹⁵¹ Ahmet Kahraman, a.g.e., s.100

¹⁵² Thomson, a.g.e., c.1, s.158-160,230

Necip Fazıl, olaya ironik bir şekilde yaklaşarak, Yunan düşüncesinin ihdas ettiği bir sürü uydurma Tanrıdan ve işledikleri şenaatlerden bahseder. Bundan ve sosyal yapının bozukluğundan söz ederken, diğer taraftan Yunan'da büyük fikri atağın üç büyük filozofla başladığını da belirtir. Bunlar, Sokrat, Platon, Aristo'dur. Sokrates, için 'neden', 'niçin'den evvel 'nasıl'ı getirmiş adam¹⁵³ der ve onun döneminin insanını hikmete ve düşünceye yönlendirdiğine işaret etmekte ve ondan sitayişle bahsetmektedir.

Sezai Karakoç da dönemin politeizmini tahlil ederek aydınların duruşu ile ilgili bilgiler verir ve biri, Pitagoras'ın cebirinden mülhem mistisizminden, diğeri de Sokrates'in başkaldırışından olmak üzere Yunan Uygarlığı içinde Grek politeizmine karşı iki başkaldırıştan söz etmektedir. Ancak Sokrates, bu uğurda canını vermiştir. Böylece onun hayatına son veren politeizm ve Yunan Uygarlığı da ilk darbeyi yemiş oldu.¹⁵⁴ Şayet Sokrates'in, toplumun yanlış inanç ve kötü geleneklerini sarsması, başarıya ulaşıyorsa, insanlıkla Yunanlılar arasındaki duvarın yıkılmasını ve ikisinin bir hizaya gelmesini sağlamış olacaktı. Oysa onu din düşmanlığı yapmakla, gençliğin ahlakını bozmak ve geleneklerle alay etmekle suçlamışlardı.¹⁵⁵ Sonunda sudan bahanelerle onu öldürdüler. Öldürme sürecinde "Karısı: Ah! Bu insafsız yargıçlar! Seni haksız yere öldürüyorlar. diye ağlayıp sızlanırken, Sokrates: Ya haklı olarak öldürseler daha mı iyi olurdu?!"¹⁵⁶ demiş ve haklı ve onurlu bir duruşun örneğini sergilemiştir. Montaigne, o çağın insanının inanç yapısından, ahlaki ve sosyal yaşayışına kadar tüm değerlerini betimleyen bir tabloyu gözlerimizin önüne serer:

¹⁵³ Necip Fazıl Kısakürek, *Sahte Kahramanlar*, s. 200, 201

¹⁵⁴ Sezai Karakoç, *Ruhun Dirilişi*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 1975, s.56,57

¹⁵⁵ Sezai, Karakoç, *Sur*, İstanbul: Diriliş Yayınları,1975, s. 50; Necip Taylan, *İlim-Din İlişkileri, Sahaları, Sınırları*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979, s.152

¹⁵⁶ Montaigne, *Denemeler*, çev. Sabahaddin Eyyüboğlu, İstanbul, Cem Yayınevi, 1999, s.131

Tanrılar bize benzer tasarlamak, onları bizim gibi arzuları, öfkeleri, kinleri, karıları, hazları, ölümleri, mezarları olan birer varlık olarak düşünmek insan düşüncesinin bir sarhoşluk zamanına rastlamış olsa gerektir. (...) Mademki insanlar ille de Tanrılarla akraba olmak istiyorlar, bari Cicero'nun dediği gibi kendi kusur ve sefaletlerini göklere çıkaracaklarına, Tanrıların değerlerini yere indirip kendilerine mal etselerdi.¹⁵⁷

Yunan tarih, kültür ve uygarlığını öğrendiğimiz en büyük kaynağın Homeros olduğunu belirtmiştik. Homeros Yunan destan şairidir. Hayatı hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Memleketi olarak yedi ayrı şehir gösterilir* ve kendisinin kör olduğu da rivayet edilmiştir. Herodot' Homeros'un, M.Ö. 850'lerde yaşadığını, 'İlyada' ve 'Odesia' adlı destanlarının olduğunu rivayet etmiştir. Bunun yanında Homeros'un kişiliği gibi eserlerinin de tartışıldığı, hatta Homeros diye birinin hiç yaşamadığı, destanının da, saz şairlerinin yazdığı birçok şiirin birbirine eklenmesinden meydana geldiği söylenmektedir.¹⁵⁸

Günümüzde Homeros, Yunan şiir geleneğinin başlatıcısı olarak ünlüdür. Homeros, Yunan tarihini, kültürünü, dinini, sanatını, felsefesini eserlerinde yansıtmaktadır. Aşağıdaki metinde görüleceği gibi eserlerinde geçen anlatımlar şiirsel alanın paradigması üzerine kuruludur. "Bugün okuyucu Homeros destanlarının tadına varmak için bilimden ne kadar arınmaya çalışırsa çalışsın, boşuna uğraşır. Bilime ne kadar dalsa, o kadar çıkmaza girer, kısacası bilimle de yapamaz, bilimsiz de edemez. Ama Homeros'u bilime başvurmadan dinleyen çağlar varmış."¹⁵⁹

¹⁵⁷ Montaigne, *a.g.e.*, s.79, 81

* Bu Şehirler: İzmir, Rodos, Kolophon, Salamis, Khios, Atina, Argos (Montaigne *a.g.e.*, s. 225)

¹⁵⁸ *Meydan Larousse*, Homeros maddesi, c. 6, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1987; Nihat Keklik, *Felsefe, Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978, s.162,163

¹⁵⁹ Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat, A. Kadir, önsöz, İstanbul: Can Yayınları, 1997, s.7

Görüldüğü gibi Homeros eserlerine ve burada anlatılan Yunan kültürüne bu ölçüyle yaklaşılmıştır.

Yunan dinini ve efsanelerini Hesiodos‘la Homeros’un kurduğu ve Platon’a değin Homeros’u anmayan hemen hemen bir tek Yunan yazarının olmadığı, ne var ki bu anıların birbirini pek tutmadığı da söylenmiştir. Ayrıca Homeros’un, Yunan dünyasında bütün inanışların babası olduğu, bu dünyada dile gelen ne varsa, onunla dile geldiği, Yunanistan’da eğitimin Homeros’un destanları üzerine kurulu olduğu, yani, yalnız Atina’nın değil, bütün Yunan Devletlerinin Homeros’u bir çeşit kutsal kitap gibi, her türlü bilginin özü diye benimsedikleri ifade edilmektedir.¹⁶⁰

Homeros’un ‘Odesia’sının kahramanı Odysseus, cin fikirli, üstün zekâlı, gerektiği zaman yalan söyleyen, masal uyduran, el âlemi kandırmasını beceren biri olarak anlatılır.¹⁶¹ Bu tarz tamamen Homeros’a aittir. Çünkü o, Montaigne’in ifadesine göre, “kendinden önce gelenlerden hiç kimseyi taklit etmediği için kendinden sonrakilerden hiçbiri de onu taklit edememiştir.”¹⁶² Dolayısıyla sanal âlemde geliştirdiği kültürel öğeler onundur ve toplumunu temelinden oluşturmuştur. “Troya, Helena ve savaşları belki de olmuş şeyler değildir; ama onları bildiğimiz kadar neyi biliriz? Çocuklarımıza hala Homeros’un üç bin yıl önce uydurmuş olduğu adları veriyoruz. Hektor’u, Akhilleus’u kim tanımaz? Yalnız birkaç soy değil, ulusların birçoğu kaynaklarını bu masallarda arıyor.”¹⁶³ İnançlardaki rolü öylesine büyük ki o bir Tanrı olarak da değerlendirilmek istenmiştir. Montaigne; “Bu adamı büyük ve neredeyse insanüstü bir varlık sayarken ben, birçok başka şeyleri hesaba

¹⁶⁰ Homeros, *İlyada*, önsöz, s.8

¹⁶¹ Homeros, *Odyseia*, çev. Azra Erhat, A. Kadir, önsöz, İstanbul: Can Yayınları, 1998, s. 16

¹⁶² Montaigne, *a.g.e.*, s. 224

¹⁶³ Montaigne, *a.g.e.*, s. 225,

katıyorum. Hatta bazen, dehasıyla bunca Tanrılar yaratmış, insanlara da kabul ettirmiş bir adamın Tanrılar arasında yer almamış olmasına şaşıtığım bile oluyor.”¹⁶⁴ demektedir.

Homeros’un coğrafyası, güç, yalan, zulüm ve sanallık üzerine kurulu bir dünyadır. Orada sevgi yok, orada merhamet yok. Orada temel olan; fuhuş, zevk ve cinsel sapıklıktır. Toplum bu anlayış üzerine kuruludur. Yazılanlar ve anlatılanlar bizi bu kanaate götürmektedir. Mesela, Aristippos, “kendisinden çıkmış olan çocuklarını nasıl olup da sevmediği söylenince tükürmüş ve demiş ki, bu tükürükte benden çıktı; bitler, kurtlar da çıkıyor benden! Plutarkhos’un kardeşi ile barıştırmak istediği biri de şöyle der. Aynı delikten çıktık diye kardeşimin büyük önemi olamaz benim için.”¹⁶⁵

Yunan Uygarlığın bir parçası olan ve İ.Ö. 341-270 yılları arasında yaşamış olan Yunan filozofu Epikur’un, (İ.Ö. 306)’da Atina’da bir bahçede okul kurarak burada öğretmenlik yaptığı, burada felsefesini yaydığını, çeşitli yerlerden gelen öğrencilerini eğittiği, felsefesini benimseyenlere ‘bahçe filozofları’ dendiği yazılmıştır. Epikur’un düşüncesine göre, mutluluk, huzur ve barışa, ancak önyargılardan kurtulmak ve doğaya uymak suretiyle ulaşılabileceğinden dolayı zevkler rastgele kullanılmamalı ve sadece doğal ve zorunlu olan zevklerle yetinilmelidir. Onun kurduğu bahçe, kendisine sığınılan, içinde azla yetinilen ve emeğin geçerli olduğu, huzur ortamını oluşturan bir yerd. O zamanlar zor şartlarda yaşayan cefakâr topluma yönelik olarak Atina’da kurduğu bu bahçe, adeta bir huzur

¹⁶⁴ Montaigne, *a.g.e.*, s. 222

¹⁶⁵ Montaigne, *a.g.e.*, s.198

adası şeklinde değerlendirilmekteydi. Öbür dünya diye bir şeyin olmadığına inanan maddeci bir filozof olduğundan dolayı, Epikur için yaşamın anlamı bu bahçeydi.¹⁶⁶

Edebiyatıyla, inançlarıyla yoğrulmuş Yunan tarihi, anlatıla gelen bu hayatın örnekleriyle doludur. İnanılan Tanrılar da başta olmak üzere, idareciler ve halkın büyük çoğunluğu, bu kültürle yoğrulmuş hayatın içinde olmaktan zevk almakta ve gurur duymakta olduklarını çeşitli vesilelerle ve çeşitli şekillerde dile getirmektedirler. Cemil Meriç bu konuya şöyle değinmektedir:

Yunan edebiyatı, bir fuhuş edebiyatı. Dufour, altı ciltlik *'Fuhuş Tarihi'*nin beş yüz sayfalık birinci cildini bu edebiyata ayırır. (...) Batı'nın eski edebiyatları için müstehcen diye bir mefhum yoktur. (...) (Grek kültüründen beslenen) Ortaçağa gelince... Kilisenin tanınmış bir azizi, 'Tanrı'nın yaratmaktan utanmadığı uzuvların adını söylememek Tanrı'ya hakarettir' diyor.¹⁶⁷

“Epikuros'un karakterini belki de herkesten farklı algıladığım için gurur duyuyorum”¹⁶⁸ diyen Nietzsche, Yunan'ın yaşam tarzını övmekte olduğu bilinmektedir. Grek kültüründen neşet etmiş bu yaşam tarzını tercih ederek sürdürmek isteyen sadakatsiz birinin, eşine yalan söylemesinin sorumlusu olarak da bir başka sebebi göstermektedir:

Evlilik kurumu, aslında bir tutku olan aşkın, sürekli olabileceği, yani normalde ömür boyu süren kalıcı bir aşkın oluşturulabileceği inancını ısrarla korur. (...) Bir tutkunun, onun doğasına aykırı olsa bile, sürekliliğine ve sorumluluğuna inanan tüm kurumlar onu daha yüksek bir seviyeye taşımışlardır. Bu tür bir tutkuya yakalanan biri, artık eskisi gibi bu nedenle aşağılandığına ya da tehlike ile karşı karşıya olduğuna değil, aksine kendisinin ve kendi gibilerin gözünde yüceltiğine inanır. Bir anlık coşkulu teslimiyeti ebedi sadakate,

¹⁶⁶ Niyazi Akşit, (haz.) Epikur, *A'dan Z'ye Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, c.1, Ankara: Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, Serhat Yayınevi 2004, , s. 232,

¹⁶⁷ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, 10. bs., Yayına haz.: Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.198,

¹⁶⁸ Nietzsche, *Şen Bilim*, Ana Metin 1, s. s.56

şiddetli bir öfkeyi sonsuz intikama, umutsuzluğu sonsuz kedere, ani ve bir kere söylenmiş bir sözü sürekli yükümlülüğe dönüştüren kurum ve gelenekleri bir düşünün. Bu tür dönüşümler nedeniyle dünyaya her seferinde birçok yalan ve riya gelmiştir. Bu bedele rağmen, her seferinde de yeni bir insanüstü, insanı yücelten kavram.¹⁶⁹

Sonuç olarak; Nietzsche'nin sanat adına, yaşam adına çok övdüğü Yunan uygarlığında hayatın gerçekliği ve ölçüleri böyleydi. Getirdiği yorumlar da bu yaşam tarzıyla ilintiliydi. Onun bilgelik, kahramanlık, üstinsan öğretisiyle, bu yaşantı ve bu yaşantıya temel oluşturan felsefesinin arasını telif etmek, araştırmacıları zorlayan bir mesele olarak görünmektedir.

B. Nietzsche'de Dil ve Anlatım

Nietzsche'nin en az düşünceleri kadar, onları ortaya koyma biçimi, anlatım şekli, dili ve üslubu da bir o kadar tartışılmıştır. Nietzsche'ye karşı olanlardan, amansız savunucularına kadar herkes, onun anlatım biçimi ve üslubu üzerinde uzun uzadıya tartışmalar yapmıştır. Hatta üslubunu anlatma gayretleri, neredeyse fikirlerini anlatmanın önüne geçmiştir denilebilir. Elbette her edibin, her düşünürün bir üslubu vardır ve olmalıdır da. Üslubun düzgünlüğü veya bozukluğu bir anlamda eserin ve müessirin aynasıdır. Bu sebeple bir eserin kıymeti, bir şekilde taşıdığı üslupla da ölçülür.

Bir metnin anlaşılabilirliği, asgari bir dil bilgisini; kelime, cümle, imla bilgisini gerektirir. Bunun yanında anlatım özellikleri, gerçek anlatım, mecazi anlatım, teşbih, istiare; açık, kapalı istiare, mecaz-ı mürsel ve teşhis sanatları konusunda da ortalama

¹⁶⁹ Friedrich Nietzsche, *Tan Kızıllığı, Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler*, çev. Özden Saatçi, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s.33

bir bilgiyi ve bilgi birikimini gerektirir. Bunlar bilinmeden içine girilen bir metinden tabiatıyla bir şey çıkmayacaktır.

Nietzsche'nin, edebi sanatların ve anlatım biçimlerinin her türlüünü kullanmış olduğu, eserlerinin tetkikinden anlaşılmaktadır. Eserlerinde, şaşılabacak derecede aforizmalar, metaforlar ve fragmanlar kullanmış, bir düşünür olarak yazılarını da bu üslup ve tarz zenginliği içerisinde vücuda getirmiştir. Onun ifade gücü ve üslubuyla ilgili olarak, Nietzsche'nin ifade gücü ve 'yorum çoğunluğunun yanında bir üslup çoğunluğunu da göz önüne almadan onun felsefesinin işlevi tam olarak ortaya konulamaz.'¹⁷⁰ denilmiştir.

O, kendisinin bazı yeteneklerinden söz ederken, "Kendimin ikiziyim ben. Birinci yüzümden başka, bir de 'ikinci' yüzüm var, belki de bir üçüncüsü daha... Yalnız yerel, yalnız ulusal perspektiflerin ötesine bakma yetisi daha başta soyumdan geçmiş bana"¹⁷¹ demiştir. Nietzsche, bir dil uzmanıdır. Dili kullanması konusunda tereddüde mahal bırakmayacak kadar bu sahanın uzmanıdır denilebilir. Çünkü kendisi her şeyden önce bir filologtur ve "dil konusunda herkesten çok daha hassastır. O, tüm diğer şair ve filozoflardan önce dilin nelere muktedir olduğunun farkına varmıştır. Onun kullandığı dil, musikiyle hareket eden, raks eden ve daima yeni imajlara açılan oldukça zengin bir dildir."¹⁷²

Esas mesele, bu husustaki ustalığı tartışılmayan Nietzsche'nin, yaşadığı hayatın inişli çıkışlı şartları içerisinde, fikirlerini ne ölçüde yansıtip yansıtmadığıdır! Bizce asıl problem, Nietzsche'nin çocukluğundan gençliğine, gençliğinden ölümüne kadar olan süreçte yaşadıklarının ruh dünyasına olan etkisi ve bu etkinin onun yazım

¹⁷⁰ Hüseyin Subhi Erdem, *Nietzsche, perspektivizm, anlam ve yorum*, Van: Bilge Adamlar Yayınevi, 2007, s. 54

¹⁷¹ Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo, kişi Nasıl Kendisi Olur?*, s.16

¹⁷² Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 13

dünyasını nasıl etkileyip şekillendirdiğidir. Asıl tartışma da esas itibariyle buradan kaynaklandığını düşünmekteyiz. "Üslub-u beyan, aynıyle insandır." Çalkantılı bir hayatın, insanın yaşam kültürünü, düşüncesini ve üslubunu etkilediği konusu herkesçe müsellemdir.

1. Nietzsche'nin Dil ve Üslubu Çerçevesinde Nietzsche'yi Anlamak

Nietzsche'nin kitapları çok iyi okunmadan, Nietzsche'nin düşüncelerine karşı olmak da, onun yanında olmak da kimseye bir şey kazandırmaz! Esas olan düşüncelerini ortaya koyarken, kullandığı dil ve üslubuna dikkat ederek ne anlatmak istediğine kulak vermektir. Zaten birlikte yaşamının birincil koşulu da bu değil midir? İşin doğrusu, muhabibimizin ne söylediğini en ince noktasına kadar anlamak, anlamaya çalışmak, sonra da fikrimizi beyan etmektir. Diğer taraftan aslında Nietzsche'nin kendisi de anlaşılamadığından ciddi manada yakınmaktadır. Bu konudaki şikâyetini birkaç aforizmasında görmekteyiz.

"Beni anlamıyorlar, ben bu kulakların dinleyeceği ağız değilim."¹⁷³

"Ne ki henüz uzağım onlara ve benim anlamım hitap etmiyor onların duyularına."¹⁷⁴

"Bir yere çıktıklarında mutlaka düşen ve bir yerlerini inciten hantal ve beceriksiz ruhlara sahip şu uslu okuyucular bir yazara ne kadar işkence ederler"¹⁷⁵

Ayrıca Nietzsche, dil, düşünce tarz ve üslup konularına da değinir:

¹⁷³ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.12

¹⁷⁴ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.14

¹⁷⁵ Friedrich Nietzsche, *Gezgin ile Gölgesi*, çev. Murat Batmankaya, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 64

"Tarzını iyileştirmek -düşünceyi iyileştirmek anlamına gelir, hepsi bu!- Bunu hemen kabul etmeyen, buna hiçbir zaman ikna olmayacaktır."¹⁷⁶

"Önemli bir devrin seçkin tarzı sadece kelimeleri değil, düşünceleri de seçer, hem genel olan, hem de hüküm süren arasından. Cüretkâr ve fazla canlandırıcı düşünceler, daha olgunların zevkine yeni çlgın resimler ve ifadeler gibi uymaz. Sonunda her ikisi de - seçilen düşünce ve seçilen kelime- vasatlık kokmaya başlar, zira seçkinliğin kokusu hızla yok olur ve üzerinde sadece genel ve günlük olanın tadı kalır."¹⁷⁷

"Bir olaya karşı sahip olduğumuzdan fazla duygu göstermek istemek, gerek dilde, gerekse diğer sanat dallarında tarzı mahveder."¹⁷⁸

"Kolaylıkla söylemek sözün kulağa nadiren ağır gelir- lakin iyi eğitilmemiş kulaklardır bunun sebebi; bugüne değin musiki denen şeyin eğiliminden, daha yüksek müzik sanatının, konuşmanın eğitime geçmek zorundadır."¹⁷⁹

"Görkemli yazmayı, hafif ve sade yazmayı öğrendiğimizden daha çabuk öğreniriz. Bunun nedenleri ahlakta aranmalı."¹⁸⁰ Kendisinin ve yazılarının anlaşılmasıyla ilgili yaptığı açıklamada şunları söyler:

Birisi ben, öbürü de yazılarım. -Burada onların kendilerinden söz açmadan önce, anlaşılıp anlaşılmamaları sorusuna değineyim. Bu işi, konunun elverdiği ölçüde üstün körü yapıyorum. Çünkü zamanı gelmedi daha bu sorunun. Benim zamanım da gelmedi daha; Kimi insan öldükten sonra doğar. (...) Ama daha şimdiden, getirdiğim doğruları duyacak kulaklar, alacak eller beklemem, kendi kendimle hepten çelişmek olurdu. (...)

Doktor Heinrich von Stein bir kez *Zerdüş't*ümün tek sözcüğünü bile anlayamadığından

¹⁷⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.75

¹⁷⁷ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.76

¹⁷⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.76

¹⁷⁹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.76

¹⁸⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.79,

açık sözlülükle yakındığında, ona bunun böyle olması gerektiğini söylemişim. (...) Berlin Üniversitesi profesörlerinden biri bütün iyi niyetiyle bana sezdirmeye çalışmıştı: Başka bir biçimde yazmalıymışım artık; kimse okumuyormuş böylesini. -Bunun en aşırı iki örneği sonunda Almanya'da değil de İsviçre'de çıktı. Dr. V. Widmann'ın (Bund dergisi yöneticisi İsviçreli yazar) "Bund" dergisinde, İyi ve Kötünün ötesinde üzerine "Nietzsche'nin Tehlikeli Kitabı" başlığıyla çıkan yazısı ve gene "Bund'da Bay Karl Spitteler'in genel olarak yazılarım üstüne toptan bir incelemesi: Bunlar benim yaşamımda bir doruktur, neyin doğru olduklarını söylemeyeyim... Örneğin bu sonuncusu, *Zerdüşt'ümü "yüksek deyiş alıştırması"* olarak inceliyor, bundan böyle öze de gereken önemi vermeme diliyordu. Yazar olarak ayrıcalığım nedir, az çok biliyorum; benim yazılarıma alışmanın beğeniye nasıl 'bozduğunu' da gözlerimle gördüğüm durumlar oldu.¹⁸¹

“Okuyucuma” başlığı altında yazdığı dörtlükte,

“Sağlam dişler, bir de sağlam mide-

Budur dileğim senin için!

Sindirebildinse kitabımı,

Barıştı demektir benimle yıldızın!”¹⁸²

diyerek okuyucusunun niteliğini ve özelliğini anlattığı görülmektedir.

Nietzsche'nin dil ve üslubu çerçevesinde görüşlerini kesintisiz olarak ele almamızın sebebi, onun bu konuda söylediklerinin yoruma mahal bırakmayacak şekilde açık ve net olarak anlaşılması içindir. Bu konudaki çeşitli sözleri üzerinde durmaya devam edeceğiz. Nietzsche'nin çeşitli zamanlarda ve çeşitli şekillerde kendi kendisini öven ifadeler kullandığına da tanık olmaktadır. Bazen “Yalnız, bana vergi kurnazlığımla yine ‘ben’ sözünden kaçınarak, bu defa Schopenhauer'e ya da Wagner'e değil de Seçkin Dr. Paul Ree'ye dünya tarihine geçecek ölçüde bir ün

¹⁸¹ Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, s. 42, 43,45

¹⁸² Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, s.308

sağlamışım”¹⁸³ derken bazen de, yazılarının anlaşılmasında getirdiği açıklamalar ciddi şaşkıncı boyuta ulaşmaktadır: “(...) Yazılarımin her biri, bir oltadır: Kim bilir belki de, olta atmakta herkesten ustayımdır?... Oltama hiçbir şey takılmamışsa suç benim değil artık. Balık yokmuş...”¹⁸⁴

Nietzsche'nin anlaşılma/anlaşılama konusu, sadece okuyucuyu bağlayan bir problem olarak kalmamış, aynı zamanda Nietzsche'nin kendi gündemini de bir şekilde meşgul etmiştir. Arkadaşı, Peter Gast'a yazdığı mektupta bundan söz etmektedir:

Ben hemen şiddetle, bu daha iyi günleri sömürdüm ve keskin bir şekilde son kitabımın problemi üzerinde odaklandığını düşündüğüm, küçük, tartışma yaratacak bir kitapçık yazdım (**Zur Genealogie der moral/Ahlakın Soy Kütüğü Üstüne**); herkes benim "anlaşılma" konusunda şikâyetçi ve sattığım yaklaşık yüz kopya da bana anlaşılmadığını açıklıkla gösterdi. Bir düşün, geçtiğimiz üç yıl içinde beş yüz Frank'ı basım masrafları için harcadım -bana tabii ki hiçbir onursal unvan verilmedi- ve on beş yayımladıktan sonra bu benim kırk üçüncü yılım! Dahası -olası bütün yayımcılar hakkında titiz bir araştırmadan ve birçok acı verici görüşmeden sonra inkâr edilemez bir gerçek ortaya çıkıyor- hiçbir Alman yayımcı beni istemiyor (her ne kadar onursal hiçbir beklentim olmasa da)...¹⁸⁵

Zaman zaman da okuyucu ile ilgilenmediğinden bahseder, Hippolyte Taine'ye yazdığı mektubunda şikâyetlerde bulunur:

Ondan, şimdi biraz sabretmesini, yakınlarda yeni basımları çıkmış olan iki kitabının kabulünü ister. Kendisini anlayacağını düşünür ve bir münzevi olduğunu bu yüzden artık okuyucularla ve okunmakla ilgilenmediğini; ama yine de yirmili yaşlarından beri ki şimdi 43 yaşında olduğunu belirterek, birkaç mükemmel ve

¹⁸³ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 270

¹⁸⁴ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 274

¹⁸⁵ Friedrich Nietzsche, *Seçilmiş Mektuplar*, s.347

oldukça sadık okuyucusunun her zaman olduğunu, bunların da hepsinin yaşlı adamlar olduklarını söyleyerek, aralarında örneğin, yaşlı Hegelci Bruno Bauer, kendisinin saygıdeğer meslektaşları olarak tavsif ettiği Jakob Burckhardt ve şu yaşayan tek Alman şair olarak gördüğü İsveçli Gottfried Keller'in olduğunu söyler.¹⁸⁶

Burada editörün çok dikkate değer ve çok enteresan olan bir notu bulunmaktadır. Bu notta, Nietzsche'nin anlaşılıp anlaşılmaması meselesi bir yana, en değer verdiği yazarların bile kendisini okumadıkları iddiası yer almaktadır:

Nietzsche, Keller'e Roma'dan 1883'te Zarathustra I'i, İyinin ve Kötünün Ötesinde'yi de 1886'da göndermişti. Keller'in bu iki kitabı okuduğuna dair hiçbir işaret yok. Hatta Keller Zarathustra'yı tahrip edici bulmuş okumadan bir kenara bırakmıştı. İki kitabı da onaylamamıştı. Bu iki adamın buluşması sırasında (Zürich'te, Ekim 1884'te) Keller'in yumuşak gülümsemesini dikkate değer bulmuştu. Gerçek şu ki, N'nin çok beğendiği bu yazarların hiçbiri onun kitaplarını okumamışlardı, Hatta Burckhardt'ın bile okuduğu şüpheli.¹⁸⁷

Nietzsche'nin yanlış anlaşıldığına dair, iddia edilen konuların başında hiç şüphesiz ateizmi olumlaması gelmektedir. Nietzsche'nin, Tanrı öldü söylemi, doğa bilimleri üzerine kurulu ve çağının en popüler kültürü olan pozitivist bakış açısının inkârcı yapısınca, aranıp da bulunamayan bir destek mesabesinde değerlendirilmiştir. Nietzsche'nin Tanrı ve din anlayışı konusunda bu meseleyi ele alacağız.

Nietzsche'nin anlaşılması veya anlaşılmaması konusunda kendisinin yakınmalardan söz etmiş ve meseleye açıklık getirmeye çalışmıştı. Hal böyleyken bu konuda yapılan çalışmalarda, dikkat çeken hususlar bulunmaktadır. Sözgelimi bu çalışmaların hemen giriş kısımlarında bile genellikle, Nietzsche'nin kendi ifadelerini yok sayarak üçüncü bir şahsa vaaz/öğüt verir nitelikte işe başladıkları, pek çoğunda

¹⁸⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 345

¹⁸⁷ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 345, 93 nolu dip not

da bildik ifadelerin ve basmakalıp cümlelerin boyuna tekrarlanmakta olduğu görülebilmektedir. "Aslında Nietzsche'yi okumak yetmez, onun şu veya bu özelliklerine de bakmak gerekir" kabilinden bilmiş bir edayla dökülen cümleler... sıralanmaktadır.

Bu anlatımların, belli bir kültür seviyesini yakalamış insanlara yapılmış olması manasız görünmektedir. Çünkü böyle bir girişimin, en azından bir üslup hatasını da beraberinde taşıdığı söylenebilir. Anlatım, daha düşük düzeyde bir kültür seviyesinde olan insanlara ise, konunun nezaketi ve inceliği itibariyle bu kesime anlatmanın herhangi bir manasının ve gayesinin olmayacağı da açıktır.

Elbette Nietzsche hakkında yazılanları, düşünceleri ve yorumları aktarmak mümkündür, ancak öncelikli olan, üçüncü bir muhatap karıştırılmadan kendi ifadelerine dayanarak onun anlaşılmasıdır. Mutlaka onun adına bir şey yapılacaksa, mesela Nietzsche'nin aynı konuda farklı görüşleri varsa onların üzerinde durup nasıl telif edilebildiklerini göstermek olmalıdır. Esas itibariyle Nietzsche'yi anlamak; kendi ifadeleri arasındaki aykırılıkları veya insicamı okuyucuya sunmaktır veya sunabilmektir, diye düşünülebilir. Ancak Nietzsche hakkında verilecek bilgilerin, düşüncelerinin anlaşılması bağlamında katkı sağlamaları tabii ki faydalı olur. Mesela, Nietzsche'nin delilik döneminin dikkate alınması gerektiği, bunun önemsenmemesi, özellikle göz ardı edilmesi, Nietzsche'nin anlaşılmasında engel teşkil edeceği, çünkü filozofun düşüncesinin bize bu düzensizlik ve tamamlanmamışlık durumunda sunulmuş olmasından bir anlamda sorumlu olanın bu deliliğin olduğu yolundaki yorum¹⁸⁸ hesaba katıldığında bu konuda ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır.

¹⁸⁸ Jean Granier, *a.g.e.*, s. 22, 23

2. Nietzsche’de Dekadans ve Nihilizm

Batı medeniyetinin temerküz ettiği temel değerlerinin kaynağının bir yandan akıl (antikiteler; eskilik, İlkçağ) diğer yandan da Hristiyanlık olduğunu belirtmiştik. Batı düşüncesi ve medeniyetinin pozitivist çağda, insana sunduğu yaşam şartlarının ona huzur, saadet ve mutluluk getirmediğini de... Oysa doğa bilimlerinin verdiği güven ve onun sağladığı rahatlık atmosferinde ona yaslanma öylesine bir hal almıştı, öylesine bir boyut kazanmıştı ki, artık insan kendisini, ‘Tanrı’ gibi görmeye başlamıştı. İşte akıl putuna olan bu aşırı güven, çağın insanını, sonu gelmez beklentilere ve umutlara sokmuştu. Gün geçmiyordu ki, yeni beklentilere kapı aralanmamış ve ardından çaresiz umutlar onu takip etmemiş olsun. Böylece beklenti yavaş yavaş umutsuzluğa, umutsuzluk da çaresizliğe dönüşüyordu. Ufukta insan için hiç bir ışık parıltısı da görülmüyordu. Her geçen gün, bir önceki günü aratır olmuştu. Karamsarlıklar, çöküntüler ruhu sarıp da hayat bağları bir bir kopunca, insanın yaşama isteği ile eceli arasındaki mesafe de artık giderek kısalmaktaydı.

Bu karamsar süreç, ruhi çöküntüyü bedeni çöküntüyle, bedeni çöküntüyü de ruhi çöküntüyle yoğurarak ve bütünleştirerek insanda telafisi mümkün olmayan zararlara ve yıkımlara sebebiyet vermiştir. Yani kökleri Antik Yunan’a kadar uzanan ve Ortaçağda özellikle Hristiyanlıkla beslenen Batılı düşünce hayatının, insana yaşattığı yaşam tarzının sonuçları, dekadansı oluşturmuştur. Her türlü çöküntü ve yıkım, yaşam konusunda hiçbir ümit ve istek bırakmayarak insanı bir başıboşluğun içine sürüklemiştir. İnsan, anlamsız ve amaçsız bir hayatla, bir hiçlikle karşı karşıya bırakılmıştır ki, nihilizmin sonucu da o çöküntü, o dekadanstır.

Batı medeniyetinin topraklarında yetişmiş olmasına rağmen Nietzsche, Allah vergisi olan o tecessüs ve o hakikati arama merakı ve isteği, bu topraklarda olup

biten çelişkileri görmüş ve bunu, ‘Putların Alacakaranlığı’ ve ‘Deccal-Sahte İsa’ kitaplarında ayrıntısıyla işleyerek çağına karşı uyarı görevini yerine getirmiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Nietzsche, ne dekadansın müsebbibi ne de nihilist bir düşüncenin taraftarıdır. Aksine nihilizme ve nihilizmi besleyip yeşerten; “nihilizmin bir ön hazırlık şekli”¹⁸⁹ olan pesimizme (kötümserliğe), dekadansa savaş açan ve insana hayatı sevdirmeyi ve hayata tutunmayı öğretmeye çalışan ve bunu kendisine gaye edinen bir düşündürdür. Ancak yine de Nietzsche, bu uğraşıda köklü bir pesimizmden kendini kurtaramadığı söylenebilir.

Nietzsche’nin nihilizmle ilişkisi konusunda çeşitli iddialar ve açıklamaları görmek mümkündür. Hatta bu bilgiler, okullarda ders kitaplarında bile yer alanları olmuştur, şöyle ki; "Varlık var mıdır? Sorusunu, yoktur, diye yanıtlayan görüşlerden biri de Nihilizm’dir. Nihilizm, Latince ‘hiç’ anlamına gelen ‘nihil’ sözcüğünden türemiştir. Türkçe’ye ‘hiçlik’ ya da ‘yokçuluk’ diye çevrilmektedir. Hiçbir değer ve kural tanımayan görüşleri, hiçbir otoriteye boyun eğmemek ilkesini benimseyen anlayışları dile getirir. (...) Nihilizmin önde gelen temsilcilerinden biri de Friedrich Nietzsche’dir.”¹⁹⁰ Felsefi Doktrinler Sözlüğü’nde bu konu şöyle açıklanmaktadır:

Cevherî hiçbir realite olmadığını ileri süren ve her şeyi inkâr eden nihilizm, âleme ait bu görüşü ile ontolojik nihilizmi meydana getirmektedir.(...) Ahlakta nihilizm; hiçbir ahlaki değer ve sosyal baskı ve kontrol kabul etmez. Dostoyevski'nin romanlarında nihilizm; olumsuz düşüncenin geliştirdiği bir mantıkla intihara giden yahut hareketleri mutlak inançsızlığın formülünü teşkil eden şahsiyetlere göre ifade edilir. Bir de nihilizm, inkârcı ve her şeye hayır diyen ‘buhranlı’ bir kimsenin ruh halini ifade eder. Bunun tabii neticesi ahlaki değerlerin inkârı oluyor. Bu bir gayesizlik, kötümserlik ve olumsuzluğun ifadesidir. Alman Filozofu Nietzsche tarafından temsil edilen nihilizm budur.

¹⁸⁹ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 30

¹⁹⁰ Selman Erdem, Liseler için *Felsefe Ders Kitabı*, İstanbul: Fil Yayınevi, 2002, s., 92

Schopenhauer'ın karamsar felsefesinden (pesimizm) tesir alan Nietzsche, bu nihilist anlayışı ortaya attı. Onda nihilizm inkâr ve değerleri tersine çevirme arzusudur. Daha sonra bu karamsar ve yıkıcı anlayışı Sartre ve benzeri varoluşçular geliştirerek ateist bir varoluşçuluğu ileri sürmüşlerdir. (...) Hepsi Neticede yıkıcı, kırıcı ve tahrip edici bir hale ulaşır.¹⁹¹

Gordon Marshall sözlüğünde de modern çağın put kırıcılarının büyükleri arasında yer alan Nietzsche'nin, Nazizmden postmodernizme kadar uzanan çeşitli fenomenlerin habercisi sayıldığı, kendisine karşı geliştirilen tepkiler yüzünden, modern Batı toplumlarının sözde akılcılığına, bilimciliğine ve hümanizmine şüpheyile yaklaştığı, onun düşüncesi konusunda bugüne kadar süregelen anlaşmazlıkların nedenlerini ve kendi kendisini sorgulayan sonuçlarını özetleyen üç terim olan, “nihilizm”, “güç istemi”, ve “üstinsan” olduğu şeklinde açıklanmıştır.¹⁹² Marshall, Nietzsche'nin bu konudaki düşüncelerini kısaca böyle tespit etmiştir. O, çağının putlaştırılan çelişkilerini görerek onları kırma görevini üstlenmiş bir düşünür olarak görülmektedir.

Modern çağda Tanrı ve din, statülerini kaybetmiş ve tartışılmaz olmaktan çıkmıştır. Ancak buna rağmen Tanrı inancı ve dini tamamıyla toplumsal işlevlerini kaybetmiştir denilemez. Onlara farklı bir değer yüklenmiştir. Dünyevi işlerle uhrevi işler, birbirinden bağımsız hale getirilerek yürütölmeye başlanmıştır. Bu anlayış, "Sezar'ın hakkı Sezar'a, İsa'nın hakkı İsa'ya" cümlesi ile formöle edilmiştir. Tanrı ve dini inancın toplum üzerindeki etkisini kaybetmiş olması ve tartışılır hale gelmesinin

¹⁹¹ S.Hayri Bolay, ‘Nihilizm maddesi’, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990, s. 188, 189

¹⁹² Gordon Marshall, ‘Nietzsche maddesi’, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, Korza Yayıncılık, 2004, s.532

ana nedeni, şüphesiz kilisenin takındığı, insan fitratına, düşüncesine ve yaşam hakkına aykırı tutumundan kaynaklandığını, süreçler ve gelişmeler göstermiştir.

Hayatının her aşamasını, Tanrının buyrukları bağlamında, kilisenin oluşturduğu değerlere uygun olarak yapan ve yaşayan toplumun yaşadığı çelişki ve çalkantılara kilise kurumu, cevap veremez olmuştu. Diğer taraftan Rönesans'la birlikte gelişen bilimin, ortaya koyduğu bilime olan tapınma derecesinde yeni değerlerin, kilise yönetimine, inancına, değerlerine getirdiği amansız eleştiri ve hücumların, toplumda makes bulması sonucunda din, Tanrı ve aşkın değerler, değerini kaybetmeye ve değersizleşmeye başlamıştı.

İşte bu noktada Nietzsche ortaya çıkıp 'Tanrı öldü' söylemiyle aslında kilisenin Tanrı inancına endeksli olarak, topluma dayattıkları tüm değerlerin iflas ettiğini haykırıyordu. Toplum, aşkın değerlere olan inancını kaybetmesi sonucunda kendisini derin bir boşluğun içinde bulduğundan, bu durum doğal olarak fertlerin ruhi yapılarında büyük bir sarsıntı meydana getirdiği açıktır. Nitekim durum da böyle tahakkuk etmişti. Gelinek noktada hem birey hem de toplum olarak onları bekleyen en büyük tehlikenin adı nihilizm olmuştur.

"Tanrının ölümü düşüncesi, eski değer yargılarının yozlaşmasının ve bu yozlaşmanın insanı nihilizme sürükleyeceğinin bir ifadesidir. Bu bağlamda Nietzsche, nihilizmi insan varlığı için büyük bir tehlike olarak görür."¹⁹³

Tanrı'nın ölümü ile birlikte tüm eski değerler alaşağı olmuş ve bunların yeniden değerlendirilmesi süreci başlamıştır. Bu zaman diliminde tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi bir mecburiyet haline gelmektedir. Değerlerin sil baştan yeniden değerlendirmesinin yapılması için de eski değerlerin tümünün üzerine bir

¹⁹³ Celal Büyük, *Nietzsche'nin 'Tanrı öldü' sözü ve değerler sorunu*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (3): (2013), ss. 1-20

çizgi çizilerek reddedilmesi icap etmektedir. Öyle ki bu, Nietzsche açısından nihilizmin baş gösterdiği yerdir. Ve sağlıklı bir yola girmek için de toplumun kaçınılmaz olarak içinden geçmesi gereken bir noktadır. Bunun için, öncelikle iyinin ve kötünün ötesine geçerek, günlük hayatın nihilist tabiatı ikrar edilmesi gerektiği, ancak bundan sonra yeni değerlerin oluşturulmasının mümkün olabileceği ve o zaman insanın kendisinin efendisi olabileceği ve bir başkasının yerine kendisine tabi olacağı mümkün olabilir. Böylelikle Batı modernitesinin doğurduğu tek biçimciliğin, sıradanlığın, bilimin ve aklın tiranlığının aşılması ve insana hürriyetinin yeniden iadesinin mümkün olabileceği¹⁹⁴ açıklanmaktadır.

19. yüzyılda, bir yandan pozitivist yaklaşımın bilimi putlaştırarak ortaya koyduğu değerler, diğer yandan kilisenin yaşama geçit vermeyen, ancak aşkın tüm inançları istismar ederek çarkını yürütmek için ortaya koyduğu değerler çıkmazında Nietzsche, bu bunalımlara katkı sağlayan değil, çare üreten biri olarak ortaya çıkmıştır.

Tahrifat üzerine inşa olunan Hristiyanlık, sıkıntılara zemin hazırlayarak toplumun hızla bir çöküşe sürüklenmesine neden olmuştur. Nietzsche, hayata olumsuz katkısı olan böyle bir dini reddetmiş ve Tanrı'sını da öldürmüştür. Ancak bu süreçten sonra da insanlığın bir bocalama sürecine girmiş olduğu söylenebilir. Böylece çaresizlik atmosferinde çare arandı. Modernizm de, modernist insanın çıkmazına ve çöküntüsüne cevap bulamadı. Tam bu noktada Nietzsche, kendine has fikirleriyle ve yine kendi üslubu ve cümleleriyle tebarüz etti ve tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesini istedi.

¹⁹⁴Ahmet Yıldız, *Nietzsche: Batı Modernistinin Molla Kasım'ı*, Risale-i Nur ve Sanat Çalıştayları, I-II-III, Risale Akademi, Ankara: Merak Yayınları, 2013, ss.195-199

Lazım olan sadece yeni bir değerler grubu değildi, kaynakları ve yaratım süreçleri bakımından tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerekiyordu. Peki bu yeniden değerlendirmenin unsurları nelerdir? Nietzsche'nin Felsefesi adlı kitabında Eugen Fink, değerlerin yeniden değerlendirilmesini dört ana başlıkta özetler: Tanrının ölümü, üstinsan, güç istemi ve aynının ebedi dönüşü.(...) Asıl soru, Tanrının ölümünden sonra aşkınlığın, mümkün olup olmadığıdır. İnsanın nihilizmi aşması ve yeni amaçlar ortaya koyabilmesi mümkün müdür? Mümkünse koşulu nerededir; başka bir âlemde mi, yoksa gelecekte mi? *Bu dünyada* kalan aşkınlık mümkün müdür? (...) İdeal âlemin çöküşü yüzünden yaşamın değeri artık yaşamı aşamaz. Bu ise, ya bir değersizlik hissi ile hiçlik istemine ya da içkinlikteki bir aşkınlık imkânı için yeni bir arayışa yol açar.¹⁹⁵

Bilimsel olarak kabul edilen sosyolojik çöküntünün insan ruhunda ve fizyolojisinde derin dejenerasyonlara sebebiyet verdiği ortaya konulmuştur. Dejenere olmuş, yozlaşmış ve çökmüş bir toplumda sonuçları itibariyle görülen haller şöyle özetlenebilir: “Ahlaksızlık-ahlaksızlığa müptela oluş; hastalık-hastalıklı oluş; suç-suçluluk; bekarlık-steril oluş; isteri-istencin zayıflığı; alkolizm; pesimizm; anarşizm; özgürlükçülük (tin özgürlüğü dahil). İftiracılar, şüpheciler, yok edicilerdir.”¹⁹⁶ Bu çöküntünün nedeni olarak da, Hristiyanlığın insan ve dünya görüşüne dayanan Batının sürü morali olduğu yolundadır. 19.yüzyılın ‘modern insanının da bu çökmüş insan olduğu ve buna ilaveten koyu Hristiyan’ın, ‘öte dünya’cı olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁷

Nietzsche'ye göre “çöküşün ve yok etmenin ayıplanmaması gerekir. Bunlar yaşamın, yaşamın büyümesinin gereklilikleridir. Çöküş fenomeni yaşamın herhangi bir artışı ve ilerlemesi kadar gereklidir. İnsan bunları hiçbir durumda durduramaz.

¹⁹⁵ Patrick Roney, *a.g.m.*,

¹⁹⁶ Friedrich Nietzsche, *Güç istenci*, s. 47, 48

¹⁹⁷ İoanna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, 5. bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2009, s. 98

(...) Çöküşün kendisi, mücadele edilmesi gereken bir şey değildir: Kesinlikle gereklidir ve her yaşa ve her insana aittir. Enerjik bir biçimde mücadele edilmesi gereken bir şey varsa, o da organizmanın sağlıklı parçalarının bulaşıcılığıdır.¹⁹⁸ Yani bulaşıcı hastalığın, organizmanın sağlıklı kısımlarına bulaşmasının önüne geçmektir. Nietzsche, çöken bir toplumun karşı karşıya kalacağı gerçekleri şöyle açıklamaktadır:

Birincisi, şüphecilik, tıpkı özgürlükçülüğün tinin bir sonucu olması gibi, çöküşün bir sonucudur. İkincisi, ahlakın yozlaşması, çöküşün bir sonucudur. Üçüncüsü, psikolojik ve manevi iyileştirme çabaları çöküşün gidişatını değiştirmez, o durdurulmaz ve fizyolojik açıdan hiçtir. (...) Nihilizm bir neden değil, sadece çöküşün mantıklı bir sonucudur. ‘İyi’ ve ‘kötü’ insanlar sadece iki farklı türden çöküşü temsil ederler. (...) Sosyal sorunlar, çöküşün bir sonucudur.¹⁹⁹

Nietzsche'ye göre, çöküşün neredeyse etkilemediği alan yoktur. Bilimin ideallerinin bile derinden, hatta tamamen bilinçsiz olarak çöküşten etkilenebilmektedir. Sosyolojimizin bunu kanıtladığını, buna yapılan itirazların ise sadece toplumun çöküş biçimini bildiğini ve kaçınılmaz olarak çöküşün içgüdülerini sosyolojik yargı normları olarak kabul ettiğini göstermektedir.²⁰⁰ Hıristiyanlıkla beslenen Batılı düşünce hayatının, insana yaşattığı yaşam tarzının sonuçları, dekadansı, pesimizmi (kötümserliği) oluşturup yaşam konusunda hiçbir ümit ve istek bırakmayarak insanı bir başıboşluğun içine sürüklemesi, böylece insanı, anlamsız ve amaçsız bir hayatla, bir hiçlikle karşı karşıya bırakması nihilizmin sebebi olmaktadır.

Peki nihilizm nedir ve ne anlama gelir?

¹⁹⁸ Friedrich Nietzsche, *Güç istenci*, s. 46, 47

¹⁹⁹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 48

²⁰⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 55

Nietzsche, bunu “En büyük değerlerin, kendi öz değerlerini düşürmesi”²⁰¹ diye tanımlar. Nihilizme neyin sebebiyet verdiği konusunda,

1. Nihilizmin köklerinin tek bir yorumda yattığı, onun da Hristiyan ahlakın yorumu olduğu,

2. Hristiyan inancına dayalı ahlakın çökmesinden sonra, onun yerine başka bir şeyin konmaması sebebiyle nihilizmin ortaya çıktığı,

3. Belirleyici olanın, ahlaklılıkla ilgili kuşuculuğun olması, öteki taraf diye bir yere kaçmaya çalıştıktan sonra artık hiçbir yaptırım gücü olmayan dünyanın ahlaki yorumunun sonunun, nihilizme götürdüğü,

4. Sosyalist ve pozitivist sistemlerde her yerde Hristiyan değer yargılarının kalıntılarının bulunduğu, Hristiyan ahlaklılığının eleştirisinin eksikliği,

5. Sıradanlığın havası, sefalet, sahtekârlık vs. nasyonalizmin ve anarşizmin meydana gelmesi nihilizmin siyasetteki ve ekonomideki sebepleri,

6. Historiyografinin ve pratik tarihçilerin, yani romantiklerin nihilist sonuçları, sanatın modern dünyadaki konumunun, orijinallikten uzak oluşu, kasvete düşüşü... gibi durumları, nihilizmin sebepleri olarak gösterir.²⁰²

Hristiyanlık inanç ve düşüncesinin hazırladığı ortamı, insanı ne yaptığını ve ne yapacağını bilmez bedbin, ümitsiz, çaresiz bir şekilde dipsiz bir boşluğa itmiş ve çöküşe sürüklemiştir. Bu çöküş ortamında debelenen insan, kendisini bir anda ‘inançsızlık’ atmosferinde buluvermiştir. Modern zamanların inançtan kopuk insanının bu hale gelmesi, Hristiyanlık inancının eseri olduğunu söylemeliyiz. Bu

²⁰¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 27

²⁰² Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 25, 26

anlamda “Psikolojik bir durum olarak nihilizme *önce* tüm olaylarda var olmayan bir ‘anlam’ bulmaya çalıştığımızda ulaşmış olacağız.”²⁰³

Nihai noktada Nietzsche’ye göre nihilizm olayını değerlendirdiğimizde, bununla, onun bir toplumsal varoluşun hedeflerini ve amaçlarını yeniden düşünme fırsatı verebileceğini görebiliriz. Toplumun niçin var olduğu, hangi amaçlar uğruna ve nasıl örgütlenmesi gerektiği gibi. Nihilizm sorunu üzerine düşünmenin ve Nietzsche'nin tüm değerlerimizin yeniden değerlendirilmesi fikrinin bugün itibariyle ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmıştır.²⁰⁴

²⁰³ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 30, 31

²⁰⁴ Keith Ansell-Pearson, *a.g.e.*, s. 24

İKİNCİ BÖLÜM

NİETZSCHE DÜŞÜNCESİNDE DİN/TANRI, İNSAN VE TOPLUM

A. Nietzsche Düşüncesinde Din, Tanrı ve Ahlak Anlayışı

Nietzsche'yle ilgili, gerek kendi ifadelerinden ve gerekse yapılan araştırmalardan çıkan sonuç, kendi çağının yazarı ve düşünce adamı olmadığını göstermektedir. Gelecek yüzyılların bir yazarı olarak, onun düşüncesi, belli bir sisteme dayanmadığı için, dikkatli ve iyi bir gözlemci olmayan okuyucuları yanıltabilmektedir. Görünüşte yazılarının dağınık olduğu, ancak bu dağınıklığın yazılarını anlamsızlaştırmadığı, böyle olması, yazılarının parçalı ve kopuk olduğu anlamına gelmediği, iyi bir gözlemcinin, onun yazılarındaki bütünlüğü yakalayacağı ifade edilmektedir.²⁰⁵

Çoğu insan, Nietzsche'nin şahsına münhasır bir takım özelliklere sahip olduğu hususunda müttefiktir. O, yazılarını, özgün bir şekilde kaleme alır. Onun fikirleri, bir şablona, bir kalıba sığmaz ve uymaz. Nietzsche, çağını dolu dolu yaşamaya çalışmış, hayatı sevmeye ve sevdirmeye çaba göstermiştir. Hayatı felsefesinin merkezine yerleştirdiği için de fert ve toplumla ilgili değerlerin ve değer yargılarının, onun düşüncesinde önemli bir yeri bulunmaktadır.

Nietzsche'nin gerçek kimliği, onun görüşlerinde saklıdır. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir.

²⁰⁵ Ioanna Kuçuradi, *a.g.e.*, s. 2; S. Özkan, *a.g.e.*, s. 12

– Nietzsche’ye göre, sanat dallarına ait bütün insan yaratmalarının özünde itici güç olarak acının var olduğunu, insanın bu acıyla, bu ‘trajik’ olanla yarattığı, düşünce ürününün ‘trajik’ olmaya bağlı olduğunu,

– İnsanın yaratıcı olması doğayı ve onun özündeki farklı gücü kavramasına bağlı olduğunu söyler.

– Nietzsche’ye göre insan düşüncesi sürekli bir gelişim içindedir, bu gelişimin kaynağı da doğadır, insanın, bu kaynağı buldukça ona yaklaştığı, onu tanıdığı ve bu tanımanın yaratıcı gücünü geliştirdiği, çünkü insanın, doğanın dışında bağımsız bir varlık olmadığı şeklindedir. Kant’ın düşüncesine göre insan, doğanın özünde değil yanındadır. Kant ona doğanın içinde ayrı bir yer vermektedir. Yani insanı tamamıyla doğadan ayrı düşünmektedir. Hâlbuki Nietzsche insanı böyle değerlendirmemektedir. Ona göre, doğa ile insan birdir ve iç içe değerlendirilmelidir.

– Nietzsche, insanı olduğu yerde durduran, ilerlemeyi ve gelişmeyi önleyen şeyin gelenekler olduğunu belirtir; esasen bütün geleneklerin özünde geçmişte olanı aktarma özelliği barınmaktadır. Yine bu özde geleceği aydınlatıcı kaynaktan kaçınma ve ışık karşısında ürkme, korkma da bulunmaktadır. Ona göre, nerede geleneklerle geçmişe bağlanma eğilimi güçlü ise orada duraklama, yerinde sayma ve yeniden korkma olmaktadır. Nietzsche, insanın gelenekçi olmasının, geçmişe aşırı ölçüde bağlı kalmasının sebebi olarak, onu tarih dışı olmanın sonucuna bağlamaktadır. Tarih dışı olan insanla, tarihsiz yaşayan hayvan arasında önemli bir ayrılığın olmadığını söylemektedir.

– İnsanı gerileten inanç yığınlarının başında dinlerin olduğunu ifade eder. Dini, insanın kendi eliyle yarattığına tutsak olmanın koşullarını öğreten, insanı özünden, gerçeğinden koparan bir kurum olarak görür. Bütün Tanrıların, onlarla ilgili

kavramların, düşüncelerin hepsi insanın yaratmaları olduğunu, insanın dışında da bir Tanrının olmadığını iddia eder. Bir anlamda Tanrı, sırtında taşıdığı geleneklerle ölmüş, yokluktan gelip yokluğa dönmüştür.

– Doğanın yaratıcı, insan biçiminde ortaya çıkan doğurucu gücünün, üstinsan olduğunu söyler. Bu felsefede üstinsan, çağlara seslenen, geçmişle geleceğe bağlayan yüce varlık olduğundan sıradan insanlar, üstinsanın ortaya çıkması için tükenmesi, tüketilmesi gereken kırıntılar olarak görülmektedir. Yaratıcı insan, üstinsan çağını aşan, kuşaklar arasındaki birliği, bağlantıyı sağlayan yoğun bir güç olarak tavsif edilmektedir.

– Uygarlığı yapan sanatçıların, yaratıcı insanlar oldukları belirtilmektedir. Nietzsche, üstinsanın, bir doğa varlığı, tükenmeyen, boyuna yaratan, insan soyuna örnek olan bir varlık olduğu yolundaki inancını belirtmektedir.²⁰⁶

Önceki bölümde, Nietzsche hakkında geniş bilgi vermiş olmamıza rağmen burada onun düşüncelerinin bazı hususiyetlerini tekrar ele almamızın sebebi, bu bölümdeki konumuzu yakından ilgilendiriyor olmasıyla alakalıdır. Birbirinden önemli olan bu görüşlerden konumuzun kapsamı içerisinde olanları ele almaya çalıştık.

Nietzsche'nin, insanın aleyhine olabilecek tüm olumsuzlukların sebebi ve kaynağı olarak gelenekleri göstermesi ilginçtir. Nietzsche'de bu düşüncenin oluşmasında hangi nedenler etkin olmuş olabilir? Bakıldığında düşüncesinin altında şu etmenlerin olduğu düşünülebilir: Geleneklerin, özünde geçmişte olanı aktarmanın, yeniden, geleceği aydınlatıcı kaynaktan kaçınmanın, ışık karşısında ürkme ve korkmanın var olması, onu bu sonuca götürmektedir. Geldiği bu noktadaki

²⁰⁶ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, ss. 118-123

düşüncesini de genelleştirerek kural haline dönüştürmüş bulunmaktadır. Nietzsche, konuyu bu şekilde değerlendirince dinleri de aynı kategoriye dâhil etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Böylece, ‘insanı gerileten inanç yığınlarının başında dinler gelir.’²⁰⁷ demek suretiyle de onları bu genellemeye katmaktadır. Yani hiç bir ayırım gözetmeksizin her türlü inanç yığınları ve bu inanç yığınlarının içinde özellikle en başta tüm dinleri hedef göstermektedir. Bakış açısının mantığı bu şekilde kurulunca, buna bağlı olarak Nietzsche’nin düşüncesinin böyle gelişmesi tabii hale gelmektedir. Böylece, beşeri/ıkel ve semavi/ilahi bir ayırım yapmaksızın bütün dinleri bir potada eriterek kendine göre bir ‘din’ tanımı yapmaktadır: “Din, insanın kendi eliyle yarattığına tutsak olmanın koşullarını öğreten, insanı özünden, gerçeğinden koparan bir kurumdur”²⁰⁸ dedikten sonra “Din, insanın bütünlüğü ile ilgili bir şüphenin ürünü, kişiliğin değişimidir.” “Din, ‘insan’ anlayışının değerini düşürmüştür; nihai sonucu iyi, büyük ve doğru olan her şeyin insanüstü olduğu ve sadece bir ilahi takdir ile ihsan edileceğidir”²⁰⁹ şeklinde din olgusuna bir olumsuzlama getirmektedir. Yine inanca dayalı her türlü kavramın insan tarafından yaratıldığını ve şayet varsa gerçek bir Tanrı, onun da ancak insan olabileceğini, insanın dışında bir Tanrının olamayacağını iddia etmektedir. İnsana ‘Tanrılık’ elbisesini giydirdikten sonra onu öldürmek kolaylaşmaktadır: Sırtında taşıdığı geleneklerle gelen Tanrı ölmekte ve yokluk âleminde geldiği gibi yokluk âlemine dönmüş olmaktadır.

Bütün geleneklerin özünde geçmişte olanı aktarma olmasından, geleneklerle geçmişe bağlanma eğiliminden şikâyet eden Nietzsche’nin geçmişin en geçmişi olan, ta Greklere kadar uzanması ve oraya bağlanmak istemesi bir tenakuz olarak tezahür

²⁰⁷ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.121

²⁰⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.121

²⁰⁹ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s.117

etmektedir. Çağlar öncesine kadar gitmesi de mesele değil, mesele eleştiri getirdiği ‘geçmişte olanı aktarma’ çabasındaki çelişkidir! Biz bu konuları, “Nietzsche Düşüncesi ve Yunan Medeniyeti” kısmında ele almıştık, ancak yeri geldiği için birkaç hususu tekrar etmek gerektiği kanısındayız:

“Nietzsche, Avrupa düşüncesinin kaynaklarını Yunan düşüncesine bağlayan, ondan başka, onun dışında kaynak görmeyen, belki de görmek istemeyen son yorumcu”²¹⁰ olduğu ifade edilmektedir. “Nietzsche'nin öğrencilik yılları, Avrupa'nın eski Yunan düşüncesine yönelme çağlarıdır. Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden kurtarılan Yunanistan, yavaş yavaş Avrupa'nın gözde ulusu, uygarlığın ilk yaratıcısı durumuna getirildi. Avrupa'da bir ‘Yunan mucizesi’ deyimini doğdu. Bu olaylar genç Nietzsche'nin üzerinde, ona yön verecek nitelikte izler bıraktı. Nietzsche'nin gerek öğrencilik gerekse öğretmenlik yılları, Yunan düşünce ürünlerine yönelme dönemidir.”²¹¹ ‘Yunan mucizesini’ ortaya koyduktan sonra “Nietzsche'ye göre Yunan ulusunun en güçlü, en başarılı çağı trajik denen çağdır. Bu çağlar, insan düşüncesinin doğaya yöneldiği, insanı güçlü bir doğa varlığı olarak anladığı, İ.Ö.VII.,VI. Yüzyıllardır,”²¹² diyerek Yunan çağının özelliklerini ve ona olan düşkünlüğünü belirtmektedir.

İnsanın, yaratıcı gücünün sınırlarına vardığı anda evreni daha kolay anladığı, daha yakından tanıdığı belirtilmektedir. Nietzsche bu özelliği taşıyan bir bilgi örneğinin Greklerde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Doğaya giden yolu, Sokrates'ten önce yaşayan doğacı Grek bilgelerinin açtığını, bu yüzden de, evren uygarlığının kurucusu ve günümüz uygarlığının yaratıcısının onlar olduğunu iddia

²¹⁰ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, Giriş bölümü, s. 14

²¹¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 23

²¹² Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 86

etmektedir. Dolayısıyla bütün ulusların öğretmeni onlar olmaktadır. Uygarlığı kuran, geliştiren ve besleyen özlari bulanların, ortaya çıkaranların onların olduğunu ve hatta her ulusun, Thales, Anaksimandros, Herakleitos, Parmenides, Anaksagoras, Empedokles, Demokritos ve Sokrates gibi eski Grek ustalarının insanı hayran bırakan topluluğu karşısında utanç duyduklarını söylemektedir.²¹³

Nietzsche, yukarıdaki paragrafta Sokrates'i överken şu cümlelerde ise ciddi bir eleştiriye tabi tutmuştur: "Sokrates'ten başlayarak Yunan filozoflarının ortaya çıkışı, çöküş semptomudur."²¹⁴ Nietzsche, Sokrates'in Antik trajedinin sonunu hazırladığını iddia eder.²¹⁵ Diğer taraftan o, filozoflar karşısında her ulusun utanç duyduğundan bahseden Nietzsche'nin, "Haçlılar, estirdikleri o toz bulutunun ortasında, aslında önünde diz çökmeleri gereken, diz çökmekle daha iyi bir iş yapmış olacakları bir şeye karşı, asil bir kültüre karşı, bizim bugünkü 19. yüzyıl kültürümüzle mukayese edildiğinde, bizim çağdaş kültürümüzün, kendisini, İslam kültürünün yanında son derece yoksul ve oldukça 'geç kalmış' bir kültür olarak görebileceği böylesine asil ve yüksek bir kültüre karşı savaş açmışlardı."²¹⁶ demektedir. Farklı bu iki bakış açısının telife ihtiyacı olduğu açıktır..

Bu duyguları konusunda, özellikle gençliğinde ulusçu, yiğitliği seven, savaşa girmek, vuruşmak, düşmanla çarpışmak isteyen Nietzsche'nin düşünce dünyasında bu görüşlerin bir kültürün sevgisi olarak geliştiği, sonradan, Yunan'ın kültür ve

²¹³ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.* s. 109

²¹⁴ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 286

²¹⁵ Senail Özkan, *a.g.e.*, s.184

²¹⁶ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2009, s.130

medeniyet ürünlerine karşı duyduğu köklü bir bağlılığın, bütün Anadolu uygarlığının Yunan yarımadası olduğu türünde,²¹⁷ yorumlar yapmasına sebep olmuştur.

Şimdi, onun dinler hakkındaki görüşünü, Tanrı ve ahlak anlayışını etrafıca görmeye çalışalım.

²¹⁷ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, s. 142

1. Nietzsche Düşüncesinde Din ve Dinler

Konumuzun hemen başında şu hatırlatmayı yapmamız önemlidir. Varoluşundan bugüne değin bütün toplumlar farklı inançlara sahip olsalar da hiçbirini dinsiz, inançsız ve ibadetsiz görmek mümkün olmamıştır. İster ilahi olsun ister beşeri olsun, mutlaka bir dinleri olmuştur ve o dinin tapınma ritüelini bir şekilde yerine getirmişlerdir. Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte, “Din, bilimsel ilerlemeyi tehdit etmekte ve sosyal yapıyı zayıflatmaktadır” derken bile, dinden vaz geçmemektedir aksine, “geleneksel dinin, sosyologların kıdemli din adamları olduğu pozitif bir dinle yer değiştirmesi gerektiğini ileri sürmüştür.”²¹⁸

Aşkın bir güçle bağlantı kurmak, onunla bir yolla ve bir şekilde iletişim halinde olmak, İnsanoğlunun fitratı gereğidir. Şüphesiz bunun en yaygın olanı ve bilinen adıyla ‘din’ denilen inanç sistemiyle gerçekleşenidir.

Din, bütün var olanlar arasında yalnız insana verilmiş temel niteliklerden biridir. Ancak, bu temel niteliğin önemli bir yanı; dinin, kutsal olanla yani, insanın varlığını kendisinden aldığı ve kendisine döneceği en yüce gerçek ile ilgili olmasıdır.(...) Demek ki insan, kutsal olanla iletişim kurabilecek nitelikte yaratılmıştır.(...) Bilinmelidir ki, insanların mutlak varlık hakkındaki inançları ve ona kulluk etmeleri, yani dinsel yaşayışları hep aynı biçimde olmamaktadır. Bu yüzden, yeryüzünde, tarihten önce ve tarihin değişik çağlarında çeşitli dinler görülmektedir. Yeryüzünün değişik bölgelerinde görülen ilkel kabile dinleri, eski Mısır, Mezopotamya veya Anadolu’da yaşanmış olan çok Tanrılı ulus dinleri yer alır. Peygamberlerin tebliğ ettiği dinler de semavi dinler diye anılmaktadır. Her bir insanın, din ile olan ilişkisi dinin öncelikle bireysel yönünü belirtir.(...) Din duygusu bireyleri farklı bir iç yaşayışla değişik bir kişilik kazanmaya götürüp, farklı bir topluluk oluştururken; bu duygunun dünya ile ilgili yorumları, toplumsal yaşayışı da

²¹⁸ M. Ali Kirman; İhsan Çapcıoğlu, *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara: Otto Yayın, 2015, s.77

düzenler. (...) Dinler, kaynak bakımından ikiye ayrılmaktadır: Vahye dayananlara semavi, vahye dayanmayanlara beşeri dinler denilmektedir.²¹⁹

Dinler konusunda böyle bir sınıflamanın ilahiyat uzmanları tarafından yapılıp genel kabul görmesine rağmen, dinler hakkında daha farklı görüşler olabilmıştır. Farklı görüşe sahip olanlardan biri de Nietzsche'dir. Nietzsche'nin bu konudaki görüşünü incelerken onun mihenk taşını oluşturan değerler konusuna bakmamız gerekmektedir. O, Antik çağdan kendi zamanına kadar uzanan teorik ve pratik düşünce ve inanç yapısının temellendirdiği değerlerin, çağını ciddi bir çıkmaza soktuğu, rahatlatıcı çözümler üretmek yerine, çözümsüz bir sorunsal yumağına dönüştürdüğünü görmüştür. Belli bir süreçte bu işin en önemli taşıyıcılığını Hristiyanlığın yaptığını da tespit etmiştir. Nietzsche, inanç esasları, din adamları; papazlar, rahipler ve tüm değerleriyle bu olumsuz tablonun insan için bir son değil, bir başlangıç olduğunu, olması gerektiğini anlamış ve anlatmaya çalışmıştır. Ancak bu olumsuz tablonun değişmesi, bugüne kadar hâkim olan tüm değerlerin ortadan kaldırılması ve yerine yeni değerlerin konmasıyla mümkün olabileceğini söylemiştir.

Peki, bu nasıl mümkün olabilecek? O, bunu değerler ve 'moral' kavramı üzerinden açıklamaya girişir. Nietzsche'nin, değerler ve değerlendirme problemini, moralin bir problemi olarak değil de, insanın bütün etkinlikleri ile ilgili bir problem olarak ele almış ve bu bakımdan da morali problematik olarak görmüştür. İyi-kötü zıtlığına dayanan ve 'bu dünyadaki' gerçek hayatı 'mahkûm eden' moralin karşısına onun, hayatı olduğu gibi ve bütün haklarıyla yaşayan insanın hayatını koyduğu belirtilmektedir.²²⁰

²¹⁹Hüseyin Atay, Y. N. Öztürk, B. Bilgin vdğ., *İslam Gerçeği*, 4. bs., Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995, ss. 1-5

²²⁰İoanna Kuçuradi, *a.g.e.*, s. 6

Nietzsche'nin kullandığı 'değerler', 'moral' ve 'değer' kavramları anlaşılması zor olan kavramlardır. Ona göre 'moral' sözcüğü, herhangi bir değerlendirme tarzıdır, belli bir çağın değer yargıları ve 'iyidir-kötüdür' dediği şeylerin göstergesidir. Onun 'iyinin ve kötünün ötesi' sözüyle demek istediği 'öte', belli bir moralin değer yargılarının dışında olma durumudur ki, bunlara dayanarak yargılama yapılmamasıdır. Bu durum karşısında ve bu değerlendirme kargaşalığı içinde, iyi ve kötünden bahsedilmeyecekse, değerlendirmenin ölçüsü ne olacak? İyi ve kötü insandan nasıl söz edilecek? Şayet söz edilmeyecekse ve edilmezse, insanlar arasındaki açıkça görünen başkalık neye istinat edecektir? Yüzyılın başlarına kadar, insanın bütün yaptığı şeylerin değerlerle ilgisini araştıranlar etikle moral arasında bir ayırma gitmemiştir. Bugün, insanın insanlar arası ilişkilerde araştırılması meselesi etiğin konusu olmuştur. İnsanların değer yargılarının kaynağını araştırmaksa sosyolojinin alanları arasına girmektedir. Etikle moral arasındaki ayrılığı ortaya koymak, antropolojinin bağımsız bir araştırma alanı olması ve değerler probleminin araştırılması sonucundadır. Nietzsche'nin, başka sözlerle de olsa etikle moral arasında bir ayırımın yapılmadığına dikkat çektiği ifade edilmiştir. Yüzyıllardır insanlar moral değerlerle içli dışlı yaşadıkları için böyle bir yaşantı onları rahatsız etmemiştir. Ancak Nietzsche, bu anlayışın dışına çıkarak çeşitli morallerle hesaplaşma cihetine gitmiştir. Yalnız şunu da kabul etmek gerekir ki, o da yeni bir moral, başka bir moral getirmiştir, bu da yeni bir değerlendirme tarzı, değerlerin yeni bir değerlendirilmesi olmuştur. Moral konusunda Nietzsche'nin söylediği, "Benim moralden anladığım şey, bir değerlendirme sistemi, bir varlığın hayat şartlarıyla sıkı ilgisi olan bir değerlendirme sistemidir." Bunun özelliğini de; "İnsanı bilen bir kişi şeyleri doğru olarak, tabii değerlerine uygun olarak değerlendirebilir. Çünkü realite,

hayat, olup biten her şey moral dışıdır; değişmez moral diye bir şey yok, ancak moral yorumlamalar, moral değerlendirmeler vardır.”²²¹şeklindedir.

Anlatılanlardan çıkan sonuç şudur ki, bir insan topluluğunun, bir sistemin ayakta durabilmesi için kendi moral değerlerini de ayakta tutması gerekmektedir. Bunun için de ne yapılması gerekiyorsa o şeyin yapılması da bu düşüncenin bir gereğidir. Amacına uygun olanlara ‘iyi’, uygun olmayanlara da ‘kötü’ dediği şeyler, diye bir tanımlama getirdiği için de, uygulamayı rahatlatıcı tüm yollara ve çarelere başvurmak mübahlaşmakta, normal kabul edilmektedir. Bu sebeple yeri geldiğinde otorite, yeri geldiğinde ahlak/din ve onun temsilcileri kullanılabilir.

Nietzsche böyle bir anlayışa şiddetle karşı çıkmaktadır ve bunun insan yapısına aykırı olduğunu söylemektedir. Böyle bir değerlendirmeye insanları ‘iyi-kötü’ diye kategorize etmek külliyen yanlıştır. Şöyle demektedir: “İyilerin varoluş koşulu *yalandır*. Başka bir deyişle gerçeğin aslında ne türlü olduğunu her ne pahasına olursa olsun görmek *istememektir*, oysa gerçek hep iyiliksever içgüdüleri gerektirecek, hele o beceriksiz, iyi ellerin ikide bir kendi işine karışmasına göz yumacak cinsten *değildir*.”²²²

Değerlendirmede ölçü ne olacak? sorusuna Nietzsche’nin verdiği cevap onun düşüncesinin ve bakış açısının da temelini oluşturmaktadır: “İnsan, varlığını sürdürebilmek için önce şeylere değer biçti-şeylerin anlamını o yarattı, insanca bir anlam yarattı. Bu yüzden ‘insan’ kendine: değer biçen demektir.”²²³

Buna göre iyinin ve kötünün ne olduğunu insanın kendisi bilip tayin etmektedir. Ölçüleri, kendisinin ortaya koyduğu ve bu konuda dışarıdan da

²²¹ İoanna Kuçuradi, *a.g.e.*, ss. 7-10

²²² Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, s. 102

²²³ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, s. 53

gelebilecek herhangi bir müdahaleyi reddettiği anlaşılmaktadır. Bu anlama göre, başka bir otorite veya otoriteler yok demektir; tek otorite insanın kendisi olmaktadır. Yani vahiy veya başka bir merci kabul edilmemektedir! Buraya kadar olan açıklamaları, kişisel düşünce olarak mütalaa etmek mümkündür, ancak dinin kaynağını vahye bağlayanlara hayret ediliyor olması, esasen hayreti mucip kılmaktadır! Şöyle denmektedir:

Nasıl olur da bir insan, bazı konular hakkındaki fikrini bir vahiy olarak algılayabilir? Bu, dinlerin oluşumu ile ilgili bir sorundur. Söz konusu hadisenin cereyan etmesi, her seferinde bir insanla mümkün olmuştur. Bunun önkoşulu, o insanın daha önceden vahye inanıyor olmasıdır. Sonra günün birinde birdenbire kendi yeni düşüncesine erişir ve kendi büyük dünyasını ve varlığını içine alan bu varsayımın yarattığı mutluluk bilincine öylesine güçlü bir biçimde varır ki, kendini bu tür bir uhrevi mutluluğun yaratıcısı olarak duyumsamaya cesaret edemez ve bunun nedenini ve yine o söz konusu yeni düşüncenin nedeninin nedenini Tanrı'sına mal eder: Tanrının bir vahyi olarak.²²⁴

Bu düşünceye göre vahyin reddedilmiş olduğunu yukarıda zikretmiştik, bu ifadeyi yinelememiz, şu sebeptedir ki; mesele vahyin kabulü veya reddi değil, mesele vahiy yoluyla gelen tüm bilgilerin de böylece reddedilmiş olmasıdır. Hal böyle olunca Nietzsche'nin din konusuna bakışı da netleşmiş gözükmektedir.

Nietzsche'nin din konusundaki görüşü denilince ilk akla gelen din, Hristiyanlık olmaktadır. Ancak ondan önce, genel manada onun din olgusuna karşı yaklaşımı nasıldır? Bunu anlamak icap eder. Nietzsche'nin, dini genel olarak tutkulardan feragat etme ve yaşamın kendisinin yadsınması olarak gördüğü, bu yadsınmanın hınç ve suçlulukla ilişkili olduğu ve bundan dolayı da Nietzsche'nin gerçekliğe dinsel yönelimi reddettiği, çünkü bu yönelimin kaçınılmaz olarak olumsuz

²²⁴ Friedrich Nietzsche, *Tan Kızıllığı*, s. 53

(negative) bir hayat felsefesini içermekte olduğu belirtilmektedir.²²⁵ Bunun yanında Nietzsche, din olgusu kadar bilime de karşıydı: “19. Yüzyıl bilimini din yanılısamasının yerini alacak başka bir yanılısama olarak gördü. Tanrının ölümünün ardından dinin otoritesinin yerine bilimin otoritesini koymak Nietzsche’nin amaçlamadığı bir şeydi.”²²⁶

Nietzsche, ahlaki hükümlere eleştiri getirirken, bu eleştirilere dini de katmaktadır. Hatta hiçbir gerekçeye dayanmadığını iddia ettiği dinle aynı şekilde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir:

Ahlaki gerçekler diye bir şey yoktur. Ahlaki hüküm, mevcut olmayan gerçeklere inanan dini hükümle bu konuda müşterek bir yere sahiptir. Ahlak/ilik, sadece belli fenomenlerin yorumudur; daha doğru bir ifadeyle, yanlış yorumudur. Tıpkı dini hükümler gibi ahlaki hüküm de, gerçek kavramının, gerçek ile hayali olan arasındaki ayrımının olmadığı bir cehalet düzlemine aittir; dolayısıyla, bu tür bir düzlemde ‘hakikat’, bugün bizim ‘tahayyüller/zanlar’ olarak adlandırdığımız şeylerden başka bir şeyi çağırıştırır.²²⁷

Nietzsche’ye göre insanların olaylara ve olgulara yanlış bakışı onları yanlış değerlendirdiği problemi doğuran etkenler olarak görünmektedir. Sözgelimi nedenlerle sonuçların birbirine karıştırılması yanılıgısı, insanlar arasında kutsanarak din, ahlak adını aldığı ifade edilmiştir. Esasen din ve ahlak tarafından geliştirilen her formülasyon, bünyesinde bunu barındırmakta; papazlar ve ahlakçı yargıçlar da, aklın bu yozlaşmasının yazarları olmaktadır.²²⁸

Nietzsche felsefesinde yaşayan canlı ve pratik hayatın önemi büyüktür. Bu açıdan gündelik yaşamda dinin rolünü önemser. Önemsiz şeyleri neden anlattığını

²²⁵ G. Stauth ve B.S. Turner, *a.g.e.*, s.159

²²⁶ G. Stauth ve B.S. Turner, *a.g.e.*, s.160

²²⁷ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığında*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2011, s. 67

²²⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 53

sorduklarında cevap olarak verdiği, “Bu küçük şeyler -beslenme, yer, iklim, dinlenme, bunlarla bencilliğın kılı kırk yarması- şimdiye dek önemli sayılan şeylerden son derece daha önemlidir. Tam buradan başlamalıyız *yeniden öğrenmeye*. İnsanlığın bugüne dek önemle düşünüp durduğu şeyler gerçek bile değildir, kuruntudur yalnızca; daha sert deyimiyle, o sapına dek zararlı, hasta yaratıkların bozulmuş içgüdülerinden doğan *yalanlardır*, -o kavramların topu, ‘Tanrı’, ‘ruh’, ‘erdem’, ‘günah’, ‘öte dünya’, ‘doğru’, ‘bengi yaşam’²²⁹ kavramları, bunu açıklamaya yetmektedir.

Nietzsche, ütöpik/hayali bir dünyanın değerlerinin ötesinde yaşayan ve yaşanılan bir zemini; gündelik dünyanın değerlerini görmeyi ve önemsemeyi; hayatın sahici gerçekliğini yakalamayı bize anlatmaktadır. Bu gerçekliği yakalamak istemeyen ve önünde şu veya bu şekilde durarak set çekmek isteyenlere karşı biraz daha haşın ve sert ifadeler kullanmaktadır. Savater’in ifadesiyle, “O, bir adam değil, dinamitti, ateş püsküren bir yıldırım gibi tüm bir evrensel tarihi ortadan ikiye ayırmak, insanlığın projesini, bilincini ve toplu yaşamasını paramparça etmek isteyen bir dinamit...”²³⁰ Bütün bunlara karşın Nietzsche’nin, din kurucularını andırır bir yanının olmadığını söyleyerek dinler hakkındaki görüşünü de ortaya koymaktadır: “-dinler ayaktakımı işidir; dindar birine dokununca, ardından ellerimi yıkamam gerekir. ‘İnananlar’ *istemiyorum*; kendi kendime inanmak için bile biraz çokça hayinim sanıyorum; yığınlara değil benim konuşmam... Günün birinde beni ermişler katına koyacaklar diye ödüm kopuyor: Anlıyorsunuz ya, bu kitabı *önceden*

²²⁹ Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, s.40

²³⁰ Fernando Savater, *a.g.e.*, s.16

çıkarıyorum ki, ilerde benim adıma ahmaklıklar yapmasınlar. Ermiş olmak istemem, soytarı olayım daha iyi...²³¹

Richard Wisser, makalesinde Nietzsche ve din ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

Nietzsche için din, 'Dindar İnsanın Bölünmüş Psikolojisi' adlı yazısında belirttiği gibi, 'kişinin kendi bütünlüğünden duyduğu kuşku'nun bir ürünüdür'. 'Kuşku' sözcüğü 'ikircikli olma', 'ikilik içinde olma' anlamına geldiğinden, din, Nietzsche'ye göre, kişinin birlikli varlığının ikiye ayrılması anlamını taşır. Din, Nietzsche'nin deyişiyle, 'kişiliğin değişime uğratılması', var olan bir şeyin şekil bozukluğuna uğratılmasıdır. Din, varlığın kendisiymiş gibi davranan bir görüntüdür. Kişiliğin bütünlüğünden duyulan kuşku, dindeki ikiliğin sorumlusudur. (...) Nietzsche 'insanda yüce ve güçlü olan her şeyin insanüstü, insana yabancı sayılması'ndan dini sorumlu tutar. Bu ise zorunlu olarak insanın kendini 'küçültmesi'ne yol açtı. Nietzsche'ye göre, 'din, 'insan' kavramını alçalttı ve bunun sonucunda iyi, yüce ve gerçek olan her şey insanüstü oldu...' Böylece insanın, kendisini aşarak üstinsana giden yola yönelme gücü onun elinden alındı.²³²

Celal Türer ise, Ahmet Demirhan'ın 'Nietzsche ve Din' hakkındaki görüşünü aynı adlı eserini tanıtan makalesinde, kitabın muhteviyatını özetleyerek vermiştir. Buna göre, eserin birinci makalesinde 'Nietzsche ve Dinsel Hayat'ta Nietzsche'nin din hakkındaki görüşleri ortaya konulmuştur. Nietzsche'ye göre, dini inançların entelektüel bilincin kirlenmesiyle ve kendini başkalarına terk ettiğinde ortaya çıktığını açıklamaktadır. Nietzsche'nin, dinin, aklın alt edilmesiyle, var oluş kazanarak korkudan ve ihtiyaçtan doğduğunu, doğayla ilişkimizin bize, tapınmayı ve törenleri getirdiğini, gündelik hayatlarının boş ve monoton olduğunu düşünen insanların dindar olduğunu, kaderinin efendisi olamayan ve derin bir huzursuzluk yaşayan insanların, kurtuluşu Hristiyanlıkta bulduklarını/bulacaklarını ifade ettiğini

²³¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 100

²³² Richard Wisser, *Friedrich Nietzsche: Üstinsan Görünürde mi*, İstanbul Üniversitesi, Felsefe Arşivi Dergisi, Sayı:27, (1990), ss. 75-97

söylemektedir. Nietzsche'nin, aklın ve hayal gücünün bu hatasına yakalanan insanlara özgür olmayı önerdiği, onun, insanlığın lideri olacak kimselere acı çekmeyi ve berrak vicdana sahip olmayı tavsiye ettiğini belirtmektedir.²³³

Nietzsche, Hıristiyanlıkla çok uğraşmıştır, bunun sebebini, insan olarak ruhunun arayışlarına ve ihtiyaçlarına onun cevap verememiş olmasında aramak gerekir. Hıristiyanlığa karşı olan bu tepki, yanlış bir ilah inancının kalpleri mutmain etmemesi, yetersizliği, bunun üzerine kendini ahlakla avutması, gerçek durumu maskeleymesi; örtmesi ve gizlemesi olarak açıklanabilir.²³⁴

Bu açıklamalardan sonra, düz bir mantıkla, Nietzsche'nin din düşmanı veya en azından din karşıtı birisi olduğunu söylemek mümkün olabilir. Hıristiyan bir çevrede yaşayan ve bu yapının içerisindeki bir dünyada din adına işlenen hataları, suçları, günahları ve tüm olumsuzlukları gören akıllı bir adamın o yapıya karşı suskun kalması beklenemezdi. O da kendi mizacına uygun olanı yaptı ve şiddetli bir şekilde o yapıya karşı çıktı ve mücadelesini verdi. Buradan hareketle Nietzsche'nin genel anlamda, artık bir din düşmanı olduğu söylenebilir mi? Bu hususta değişik fikirlerin olduğunu söylemeliyiz. Patrick Roney gibi bazı ilim adamlarının bu konudaki fikirleri farklıdır. O, "Nietzsche, zaman ve mekân ne olursa olsun, her dinin yaşama düşman olduğunu iddia etmiş olsaydı, tutumunun evrensel olduğu yorumu yapılabilirdi. Fakat meselenin bu olmadığını gösteren birçok kanıt vardır, Dolayısıyla

²³³ Celal Türer, *Ahmet Demirhan, Nietzsche ve Din*, İslam Araştırmaları Dergisi, 7:(2002), ss.122-126; daha geniş bilgi için bkn. Ahmet Demirhan, *Nietzsche ve Din*, Ankara: Nirengi Kitap, Birleşik Kitabevi, 2012, s.32,33,37,40,54

²³⁴ Ahmet Demirhan, *Nietzsche ve Din*, Ankara: Nirengi Kitap, Birleşik Kitabevi, 2012, s. 28

Nietzsche'yi 'din karşıtı' olarak etiketleyemeyiz. Hatta Tanrı'nın ölümü düşüncesiyle tutarlı olumlayıcı bir din tümüyle mümkündür Nietzsche için”²³⁵ demektedir.

Nietzsche'nin düşüncelerinde, bu anlamı ve bu iddiayı destekleyen söz ve yazılarına rastlamak mümkündür:

Kendisine hala inanan bir halkın, aynı zamanda, kendi Tanrı'sı vardır. Bu halk, Tanrı'da, onlar vasıtasıyla huzura kavuştuğu ve erdemlerini geliştirdiği şartları kutsar; yine bu halk, bu Tanrı inancı yoluyla neşesini ve sevincini yansıtır; Tanrı inancı yoluyla elde ettiği güç ve kudret nedeniyle O'na şükranlarını takdim eder. Lütüfta bulunmak isteyen, türlü zenginliklere sahip olan O'dur, bizzat Tanrı'nın kendisidir. Kendisiyle gurur duymak isteyen bir halk, kendisini kurban etmek için bir Tanrı'ya ihtiyaç duyar... Bu tür varsayımların sınırları içindeki bir din, bir şükran (takdim etme) biçimidir.²³⁶

Putların Alacakaranlığı kitabında da “Yalnızca bilge, derin dindar ve erdemli kişi tarafından idrak edilebilen hakiki dünya, onun içinde iskân ettiği dünyadır; o kişi, aslında o dünyadır (o dünyanın kendisi olmuştur). (...) Hakiki dünya, şimdilik kesbedilemeyen, idrak edilemeyen, ama ("içtenlikle, samimi olarak tövbe eden") bilge, derin dindar ve erdemli insana vaat edilen bir dünyadır,”²³⁷ şeklinde din ve gerçek dindarlardan bahseden olumlayıcı ifadeler görülebilmektedir.

Nietzsche'nin daha önce görmüş olduğumuz din hakkındaki görüşleri ve ona yaklaşımıyla buradaki düşünceleri göz önünde bulundurulduğunda bir çelişkinin/tenakuzun varlığı görülmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak onun din konusunda kafasının bir hayli karışık olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu bilgilere rağmen, bize göre Nietzsche'nin kendisine mahsus bir 'din' algısı oluşturduğu söylenebilir.

²³⁵ Patrick Roney, *a.g.m.*

²³⁶ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s.26, 27

²³⁷ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığında*, s. 37

Nietzsche'de Din Algısı

Çoğu zaman, Nietzsche'nin din konusunda, çok yanlış anlaşıldığı ifade edilir. Bununla birlikte Nietzsche'ye ait olan 'dinler ayak takımı işidir; dindar birine dokununca, ardından ellerimi yıkamam gerekir'²³⁸ cümlelerinde dinle ve dindarlarla ilgili olarak bir genellemenin yapıldığı aşikârdır.

Nietzsche'nin görüşlerinin anlaşılmadığı veya yanlış anlaşıldığı konusu tartışma götürmez bir gerçektir. Özellikle Tanrı ve din konusu bu anlaşılmayan konuların başında gelmektedir. Ancak şunu da kabul etmek gerekiyor ki, şayet bu meselenin bu noktaya gelmesinde bir sorumlu aranıyorsa, o da bizi Nietzsche'nin kendisidir. Bu gerçeği kendisi de kabul etmiştir.

Çağın dehası olarak görülen Nietzsche'nin, esasen anlaşılacak gibi bir beklentisinin ve isteğinin olmadığı da bilinmektedir. Anlamama konusunda direnç gösteren, tabuları olan ve bir türlü önyargıları kıramayan insanlar bir tarafa bırakılacak olursa, gerçekten kendisini dinleyecek, anlayacak ve ondan istifade edecek insanların var olmadığından söz etmek insana haksızlıktır. Ayrıca, meseleleri idrakten aciz bir yapı ortaya konduktan sonra o zaman, Nietzsche'nin öngördüğü 'üstinsan' teorisini kimlerin gerçekleştireceği konusu ciddi bir soru olarak karşımıza çıkacaktır.

İşte bu sebeplerden dolayıdır ki, bu konulardaki sözlerinin ne manaya geldiği, bunlarla ne demek istediği hakkında fal açmaya gerek kalmamaktadır. Yaşadığı muhitin, ortamın hâkim kültürü ve inancından kendisini soyutlayamadığını; aksine kadim Yunan kültürü ile birlikte oluşan manyetik alanda fikirlerini yeşertip geliştirdiği anlaşılmaktadır. Esas itibarıyla insan fıtratına uymayan bu türden bir

²³⁸ Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo, Kişi Nasıl Kendisi Olur*, s. 113

inanişa karşı çıkmayacak bir akliselim zaten düşünülemez. Şayet, absürt bir kültürün ve yaşayışın inşacısı bir din veya bir Tanrı ise elbette ‘ölmeyi’, yok olmayı hak etmiş demektir. Topluma hayat üflemeyen ve zalimlerin hizmetinde olan bir din, eğer, toplumu bu yapıya ram etme gayesini güdüyorsa, kişilerin hak ve özgürlüklerini tiranlara peşkeş çekmek için ilahi mesajlar uyduruyor ve kullanıyorsa, o din, ‘afyon’ olarak nitelenmeyi hak etmiş demektir.

Ancak mesele bu değildir veya bununla bitmemektedir. Esas sorulacak soru şu olmalıdır: Nietzsche, belli bir yere, belli bir düşünceye bağlamadan, genel anlamda ‘Tanrı öldü’ mü demek istemektedir? Yani, yaşadığı kültüre hâkim olan bir ‘Tanrı’ algısı değil de, genel anlamda bir ‘Tanrı’yı mı kastetmektedir? Buna bir açıklık getirmiş midir? Bizce görülmesi gereken ve önemli olan nokta da burasıdır. Evet, Nietzsche, hâkim kültürün ‘Tanrısı’ ölmüştür derken, elbette o Tanrıya inanmıyordur. Dolayısıyla onun Dinine de inanmayacaktır. Bu anlamda Nietzsche, elbette ‘dinsiz’dir. Bunda şaşılacak bir taraf ta görünmemektedir. Ancak bilinen bu anlayışın dışında kalan ‘Tanrı’, ‘Rab’, ‘İlah’ algısı ve ‘din’ anlayışı nasıldır? İşte bunun cevabının verilmesi gerekmektedir. Aradığımız açıklama budur. Aksi takdirde, araştırmamız havanda su dövmekten ibaret kalacak, biz de konuyu bir yere sıkıştırıp, kendimizi çıkmaza sokmaktan kurtaramayacağız demektir. Sonuçta Nietzsche’nin bu konudaki görüşleri ile ilgili polemik hiç bitmeyecektir.

Anlaşılan odur ki, Nietzsche’nin genel olarak din konusundaki görüşlerinin çok açık olduğunu söylemek güçtür, bununla birlikte biz onun, konumuzun kapsamında olan dinler hakkındaki düşüncesini görebiliriz.

1.1. Hıristiyanlık

Hıristiyan kutsal metinlerinde Hz. İsa, şöyle anlatılmaktadır: “İşte benim seçmiş olduğum kulum, kalbimin bütün aşkını kendisine verdiğim sevgilim, Ruhumu onun üzerine yaslayacağım ve o, uluslara hakkı bildirecektir.” (Matta: 12:18)

“Aranızda biri duruyor da siz onu bilmiyorsunuz! Benden sonra gelen odur, ben onun çarığının bağını çözmeye layık değilim!” (Matta: 3:11), (Yuhanna:1:19-27)

“İşte O (İsa), sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğulları’na örnek kıldığımız bir kuldur.” (43/Zuhruf:59)

İsrailoğulları’nın heveskâr tutumları yüzünden Kudüs, din karşıtlığı ve peygamberlerin canlarına kast etmekle şöhrat bulmuştu ki, son kurbanları İsa’dır; onları ikiyüzlülükleri ve günahları yüzünden azarlayan ve doğru yola gelmelerini tavsiye eden İsa Mesih. Bütün ‘suç’u budur, bu yüzünden ona bir tuzak kurup öldürmeyi plânladılar. On iki havariden biri olan Yahuda’yı, para vererek satın aldılar. Hz İsa’yı yakalamak ve başrahibin evine götürmek üzere, kılıçlar ve sopalarla büyük bir kalabalık gönderdiler. Onu bağladıktan sonra götürüp Roma Valisi Pontius Pilate’ye teslim ettiler. Ona ölüm cezası verdirebilmek için hakkında yalandan deliller uydurdular. O kadar ileri gittiler ki, Pilate’den festivalde lütuf göstererek bir katil olan, Barabbas’ı serbest bırakıp İsa’yı çarmıha germelerini istediler. (Matta 27: 22-26)

Yahudiler, kör inanç, âdet ve geleneklerle öyle bağnazlaşmışlardı ki, saplantılarından vazgeçmeye hiç niyetleri yoktu, onları ikna etmek de imkânsızdı. Bu nedenle elçileri sağır bir kulakla dinlemekteydiler. Peygamberlerin getireceği delil ne kadar kesin ve güçlü olursa olsun onların davetini kabul etmeme yönünde bir ön yargıları bulunmaktaydı. Aslında İsrailoğulları’nın Hz. İsa ve onun anası Meryem ile

bir dertleri yoktu. Hz. Meryem yeni doğmuş bir çocukla eve döndüğünde, orada toplanan büyük bir kalabalık, ondan bir açıklama istemişti. O, sadece çocuğu işaret etmişti. Kalabalık bu işareti şaşkınlıkla karşılamış ve beşikteki bir çocuğun nasıl konuşabileceğine bir anlam verememişti; ancak çocuk onları daha büyük bir şaşkınlığa sokacak şekilde kalabalığa karşı açık ve anlaşılır bir dille konuşmaya başlamıştı:

“Ben Allah’ın kuluyum. Allah bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı.” (19/Meryem:30) diyerek bütün dedikoduları tamamıyla bitirmişti. Bundan sonra da hiç kimse Hz. İsa’yı gayrı meşru bir çocuk olarak, Hz. Meryem’i de zina yapmış bir kadın olarak suçlayamadı ama Meryem ve oğluna karşı olan kin ve nefretleri hiç değişmedi. Kötü niyetleri hep devam etti. Çünkü amaçları açısından, Onu ve oğlunu hep engel gördüler. Onlara bir zarar vermek için fırsat kolladılar.

Mesih İsa, büyüyüp insanları Allah’ın yoluna çağırmaya, Yahudileri kötü amelleri nedeniyle azarlamaya, onların din adamları ve hâkimlerinin ikiyüzlülüklerini ortaya çıkarmaya ve bütün toplumu ahlaki bozulmaya karşı uyarmaya başladığında da, aynı muhalefeti ve düşmanlığı göstermişlerdi. Onun davetini kabul edip, Allah yolunda fedakârlık yapmak ve kötü hallerini düzeltmek yerine, bu asi günahkârlar, Hakk’ın sesini kesmek için her türlü düzen ve hileye başvurmuşlardı. Kalplerindeki kin ve nefretleri o kadar büyüktü ki, o masumeye ve oğluna iftira etmekten tutun da dönemin siyasi erkiyle işbirliğine varıncaya kadar, her türlü kötülüğü ve gammazlığı yapmaktan hiç geri durmamışlardı. Hz. İsa, elçilerini davet için uzak diyarlara gönderdiğinde şu tavsiyelerde bulunmuştu:

Kemerlerinize ne altın, ne gümüş, ne de para doldurun. Yolculukta size yük olacak şeyleri yanınıza almayın. Bilesiniz ki işçi yiyeceğini hak eder. Hangi şehir, ya

da köye girerseniz, orada kimin sizi kabule lâayık olduğunu araştırın ve ayrılınca kadar orada kalın. Eve girerken oraya selâmet dileyin. (Matta 5-15)

Buraya kadar olan süreçte Hristiyanlıkla ilgili olarak anlatılanlarla, Hz. İsa'nın getirdiği dinin özgün mesajı görölmüş olmaktadır. Ancak Hz. İsa'dan sonra ve ilerleyen zaman içerisinde bu dinin yapısı tahrifata/değişikliğe uğrayarak Nietzsche'nin hücum edip eleştirdiği 'din' haline gelmiş oldu. Kısacası Nietzsche'nin söz konusu ettiği Hristiyanlık, orijinalliğini kaybetmiş ve özellikle Pavlus'un eliyle tanınmaz hale getirilmiş olan dindir. şu hatırlatmayı yaparak Nietzsche'nin bu dinle ilgili görüşlerini görmeye çalışalım:

Hristiyanlık, birçok yazar tarafından kölelik ve zaaf dini, bazen de kölelerin isyanı olarak gösterilmiştir. Tarihi materyalistler dinleri, 'ezeli sınıf mücadelesi' efsanesinin sembolü gibi kullandıkları için, bu yorumu da işlerine geldiği gibi yorumlamışlardır. Mesela Guignebert, 'Jesus' adlı eserinde Hz. İsa ve Hristiyanlara ait nazariyeleri tenkit ederken Khathoff'un fikrinden bahsetmektedir. Bu yazara göre Hristiyanlık, Roma tahakkümüne karşı kölelerin isyanını temsil eden ilk sınıf mücadelesidir.²³⁹

Hristiyanlığın tarihsel süreci ve bugünkü durumu hakkında yapılan çalışmalar konumuz açısından önemlidir. Hristiyanlığın batan Antik ve Roma kültürlerinin harabeleri üzerine kurulduğu ve zamanla kendine göre yeni ve sağlam bir dünya görüşü, bir metafizik ve bir öte dünya oluşturduğu, kilisenin önderliğinde halklarının disiplinli bir eğitime tabi tutulduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda kilise, onun dünyevi ve metafiziksel görüşlerinin kesin doğruluğunu kabul ettirmek için düşünce dünyasının önünü tıkamış ve felsefi sorulara imkân tanımamış, özellikle şüpheyne hiç

²³⁹Ahmet Selçuk Emre, *Marksizm Yargılanıyor*, İstanbul: Berekat Yayınları, 1976, s. 99

yer vermemiştir. Kilise otoritesini devam ettirebilmek için adeta bir harami gibi yolları kesmiştir. Bu çağda onun için sadece bir tek hakikat vardır, o da Hristiyanlıktır. Bu hakikati halka anlatacak bir tek otoritenin varlığından söz edilebilir, şüphesiz o da kilisenin kendisidir.²⁴⁰

Yapılan araştırmalarda Nietzsche'nin Hristiyanlığa olan bakışının çok net olmadığı fark edilmektedir. Mesela, dinle ve özellikle Hristiyanlıkla olan ilişkisinin karmaşık ve sorunlu olduğu görülür. Nietzsche'nin düşüncesinin pek çok yönden 19. Yüzyıldaki burjuva kültürünün ikiyüzlülüğüne karşı sahici bir tinsellik arayışı olarak Hristiyanlığın ahlaki dürtüsüyle uyumlu olduğu genellikle düşünülmüştür. Böyle olunca Nietzsche, İsa'yı pek reddetmemiş, yalnızca arzuyla uğraşmaktan ziyade basitçe arzuyu yadsıyan Hristiyanlığın çileci etiğinin bir eleştirisini önermiştir. Bu durumda Kierkegaard gibi Nietzsche de bizatihi Hristiyanlığın özünden ziyade sadece Hristiyan sistemin bir eleştiricisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı Nietzsche'nin gerçek eleştirisi ikiyüzlülüğü ve biçimsel Kiliseyi hedeflemektedir.²⁴¹

Yeri gelmişken şu hususu da belirtmek gerekir. Nietzsche, burada bu anlayışı serdederken başka bir yerde, "Nasıralı İsa'da veya havarisi Pavlus'da sevmediğim şey, küçük insanların kafalarına sanki en alçakgönüllü erdemleri herhangi bir sonuç yaratacakmış gibi, birçok fikir yerleştirmeleridir,"²⁴² görüşü ile de şaşırtmaktadır. Bu görüşe katılabilmek düşünceyi ve iradeyi oldukça zorlayacağı açıktır. Bir kere insanları, doğumundan ölümüne kadar olan tüm süreçlerinde ne olacağını, ne olmayacağını bilme şansınız yoktur. Hiç ummadığınız, ancak kapasitesi çok yüksek olan bir insanın, ondan esirgediğiniz ilginin ona gösterilmesiyle kapasitesinin açığa

²⁴⁰ Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 67, 68

²⁴¹ G. Stauth ve B.S. Turner, *a.g.e.*, s. 151

²⁴² Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 158

çıkacağı bilimsel olarak da bilinen bir gerçektir. Ancak erdemli olmayı, kapasiteyle açıklamaya kalkışmak da çok insani durmamaktadır! İnsanların bir kısmını önce ‘küçük insanlar’ diye aşağılayıp kategorize ettikten sonra, ‘alçakgönüllü erdemleri’ diğer insanlara yakıştırma bakış açısındaki sakatlık rahatlıkla müşahade edilir. Buradaki tepeden bakış, hakikaten insanı düşündürmektedir.

Diğer bir konu, Nietzsche’nin kendi ifadesiyle, “Kendisini her bakımdan çok iyi karakterize eden Pavlus’u, Hristiyanlık teolojisini değişik dini düşünce formları içinde meşrulaştırıp mutlaklaştırmış”²⁴³ dediği Pavlus’u nasıl Nasıralı İsa’yla bir tutabilmiştir? Ve önemli bir husus da, bu Paul gerçekten havari midir ki, Nietzsche, İsevilik üzerinde türlü oyunlar oynadığı, kendi ifadeleriyle de belli olan bu adamı ona izafe etmektedir? Fakat Nietzsche, yine de şu gerçekleri dile getirir: “Hristiyanlar hiçbir zaman İsa’nın onlar için öngördüğü davranışları sergilememişlerdir.”²⁴⁴ “İnanmak için ne yapmalı? -saçma bir soru. Hristiyanlıkta hatalı olan, İsa’nın yapılmasını emrettiği her şeyden sakınmasıdır.”²⁴⁵

Bu notları düştükten sonra, Nietzsche’nin Hristiyanlıkla ilgili yorumlarına dönebiliriz. Onun yorumları burada bitmemekte, aksine Hristiyanlığa olan karşıtlığı ve onu reddedişi ve eleştirisi artarak devam etmektedir: Nietzsche’nin düşüncesi yorumlanırken onun din, toplum ve birey ilişkisi üzerine şiddetli ve tehlikeli düşüncelerine merkezi bir önem verilerek Nietzsche’nin Hristiyanlığı reddedişinin kapsamı hatırlanmalıdır.²⁴⁶ Esasen bu düşüncelyi bütün çıplaklığıyla ve cesaretle Nietzsche’nin kendisi öyle haykırıyor ki duyan kulakların, gören gözlerin bundan etkilenmemesi mümkün değildir:

²⁴³ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s. 77

²⁴⁴ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 148

²⁴⁵ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 149

²⁴⁶ G. Stauth ve B.S. Turner, *a.g.e.*, s. 152

Hristiyanlığı kınıyor, lanetliyorum. Herhangi bir sorgulayıcının şimdiye kadar telaffuz bile edemediği en büyük suçlamayı Hristiyanlara karşı yöneltiyorum. Bana göre, Hristiyanlık, düşünülebilecek en bayağı yozlaşma ve çürüme biçimidir; tahayyül edilmesi en zor yozlaşma iradesine sahipti/r. Hristiyan Kilisesi'nin, kötürümleştirmede, yozlaştırmadığı hiçbir şey kalmamıştır. Hristiyan Kilisesi, her değeri değersizleştirmiş, her hakikati yalana ve her asil durumu tam bir ruh sefaletine dönüştürmüştür.

İnsanlar, bana hâlâ, Hristiyanlığın "hümaniteren/insancıl" yüceliklerinden söz etme cesareti gösterebiliyorlar! Kendisine uymayan ne varsa hepsini ortadan kaldırmıştır.(...) Kilisenin yegâne pratiği olarak Asalaklık! Her tür gerçekliği inkâr etme iradesi olarak çarpık 'Öte (dünya)' anlayışı! Şimdiye kadar tanık olunan en sinsi komplonun -sihate, hayata, sağlamlığa, cesarete, akla, ruh merhametine, bizzat hayatın kendisine karşı düzenlenen bir komplonun- kabulünün nişanesi, alameti olarak Çarmıh!...

Bulduğum, gördüğüm bütün duvarlara Hristiyanlığa karşı geliştirdiğim bu ebedi suçlamayı, kınamayı kazıyacığım: Körlerin bile okuyabilecekleri harflerle ve şekilde yazacağım bunları bütün duvarlara... Hristiyanlığı, tek büyük bela, tek büyük lanet, tek büyük fitri bozulma ve yozlaşma, hiçbir yolun bu kadar zehirli, bu kadar sinsi, bu kadar komplocu, bu kadar bayağı olmadığı tek büyük intikam güdüsü olarak adlandırıyorum: insanlığın görüp göreceği tek ölümcül, marazi lanetli lekesi ve hatası olarak görüyorum Hristiyanlığı...²⁴⁷

Nietzsche'yi bu düşünceye sevk eden en önemli etkenin hiç şüphesiz Hristiyanlığın, halkla, hayatla ve yaşamla bir temasının olmaması olarak düşünülebilir. Görülen bilgilerin ışığında bu dinin alabildiğine toplumdan, toplumsal yapıdan ve sorunlarından uzak ve kopuk olması bu kanaatleri güçlendirmektedir.

Hristiyanlıkta, ahlak da, din de, hiçbir noktada gerçek'le/hakikat'le temasa geçememiştir. Hayali sebeplerden başka hiçbir şey yoktur... Tanrı'nın krallığı, kıyamet, ebedi hayat gibi kavramlardan oluşan hayali bir teoloji. Bu bütünüyle kurmaca, hayali dünya, aslında kendi aleyhine olmasına rağmen rüyaların dünyasından hayır edilmiştir: çünkü rüyaların

²⁴⁷ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s. 134-136

dünyası, gerçek, fiili hayatı ve dünyayı yansıtır; bu kurmaca ve hayali dünya ise bu hayatı tarif eder, değersizleştirir ve (sonunda da, kaçınılmaz olarak) inkâr eder.²⁴⁸

Hristiyanlıkta akla, mantığa ve hayatın gerçekliğine aykırı ne varsa hepsini, hayatın akışı içerisinde ve uygulanan ritüellerde görmek mümkündür. Hristiyanlıkta, halka açıklık olmadığından her şey gizli kapaklı ve sinsilik içinde yapılır. Hatta karanlık odanın karşılığı, Hristiyan olmaktır. Hristiyanlıkta beden aşağılanmakta, hakir görülmekte; hijyen ise nefse ve şehvete düşkünlüğün kapısını aralayan bir uygulama olarak değerlendirildiği için de reddedilmektedir. Kilise bile temizliği ve temizlenmeyi reddetmektedir. Hristiyanların, Müslümanları Kurtuba'dan sürdükten sonra ilk önlem olarak yaptıkları iş, Müslümanların sadece Kurtuba'da inşa ettikleri 270 hamamı yıkmak olduğu kaydedilmiştir.²⁴⁹

Hristiyan din adamlarının, Hristiyan dinine bir şekil vermek ve onu manipüle etmek için yaptıkları sayısız toplantılar ve bu toplantıların sonucunda meydana getirdikleri birçok 'İncil', Nietzsche'nin dikkatinden kaçmamış ve yapılanları enikonu eleştirmiştir. Bu sebeple o, Hristiyanlığın kitapları olan İncilleri, bugün çürümenin birer şaheser belgeleri olarak kabul etmektedir:

İnciller, ilk Hristiyan topluluğunun içinde kök salan ve hâlihazırda reddedilebilmesi, başa çıkılabilmesi zor yozlaşmanın, çürümenin delili olarak son derece değerlidir. Pavlus'un daha sonraları, ikiyüzlü bir haham/ruhban mantığıyla mantiki sonuçlarına kadar götürdüğü şey, hiç şüphesiz ki, kurtarıcının ölümüyle birlikte başlayan çöküş ve çürüme sürecinden başka bir şey değildi. Bu İnciller, ihtiyatlı bir şekilde okunmadığı sürece anlaşılmaz; çünkü bu İncillerin handiyse her sözü, her sözcüğü problemlidir: Tam da bu nedenle, bu İncilleri benim gibi birinci sınıf bir filolog, filozof ve psikoloğun okumasının

²⁴⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.25

²⁴⁹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.36

büyük bir haz ve keyif verici bir iş olduğunu itiraf etmemi umarım anlayışla karşılar ve bu sözlerimden ötürü beni bağışlarsınız.²⁵⁰

Nietzsche, Hristiyanlığın içine daldıkça çelişkilerin, yanlışların ve yalanların vahametini görüyordu, bunları açıklamaya nereden başlayacağı konusunda ileri derecede tereddütler yaşıyordu. Çağının insanının Hristiyanlıkla birlikte ‘kurtarıcı’ masalına, bunun yanında spiritüel ve sembolik bir şeyin sadece sonraki bir gelişme olduğuna nasıl olur da inanabildiğine şaşırıyordu. Oysa ona göre hakikat, görünenin ve inanılanın zıddıydı. Nietzsche Hristiyan tarihinin ve çarmıhtan sonraki tarihinin, aslında başlangıçtaki sembolizmin kaba bir şekilde yanlış anlaşılmasının ve yanlış anlamların tarihi olduğunu ifade eder. ‘Hristiyanlık’, ‘Hristiyan imanı’, veya ‘Hristiyan Kilisesi’ olarak ismini almış olsa da, o, bin yıllık bütün tımarhane dünyasını tersyüz etmekteydi; insanlığı, karşı karşıya kaldığı insanlık dışı durumlardan kendisini karamsar bir ihtiyatlılıkla sorumlu tutmama konusunda özen göstermektedir. Nietzsche, söylediklerini şöyle sonuçlandırmaktadır:

Bugün Hristiyan olmak, onursuzca bir şeydir. İşte benim iğrenmemin, tiksinnememin başladığı yer tam burasıdır. Etrafıma bakıyorum: Önceleri ‘hakikat’ olarak adlandırılan şeye tekabül edecek bir kelime kalmamıştır artık; bir papaz, ‘hakikat’ sözcüğünü telaffuz ettiğinde artık bu sözcük, bizim için bir anlam ifade etmiyor. (...) Herkes gibi papaz da biliyor ki, artık günümüzde, herhangi bir ‘Tanrı’, herhangi bir ‘günahkâr’, herhangi bir ‘kurtarıcı’ yoktur; -‘özgür irade’, ‘ahlaki dünya düzeni’ bütün bunlar yalandır-; entelektüel ciddiyet, aklın kendi kendini derinlikli bir şekilde aşması, artık kimseye bütün bunları bilmemeye izin vermiyor. (...) Pratikte Hristiyan karşıtı kişilerin, kendilerini hala Hristiyan olarak adlandırabildikleri ve ayinlere gidebildikleri bir zaman diliminde, samimiyet ve kendine saygı nereye uçup gitti?..²⁵¹

²⁵⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 82, 83

²⁵¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, ss. 67-71

Nietzsche, Hristiyanlığın anlaşılması konusunda, işe en başından başlayacağını ve bütün anlattıklarını, Hristiyanlığın gerçek tarihi ile ilişkilendireceğini, ‘Hristiyanlık’ sözcüğünün kendisinin, hâlihazırda bir yanlış sözcük ve yanlış anlama olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, gerçekte yalnızca tek bir Hristiyan’ın olduğu; onun da çarmıha gerildiğini söylemiştir.²⁵² Bu ifadelerinden sonra şu çelişkiye dikkat çekmektedir: Nietzsche, inanç konusunda, İsa-Masih vasıtasıyla kurtulmaya inanma kefaretinin görülmesini, absürtlük noktasında bir sahtekârlık olarak değerlendirmektedir. Bunun ayırt edici Hristiyan karakteristiği olduğunu söyler. Oysa ona göre yalnızca Hristiyan pratiğinin, yani, İsa-Masih’in Çarmıh’ta ölmesi şeklinde tecelli eden hayatın, Hristiyan olacağı yönündedir. Bugün dahi bu tür bir hayatın hala mümkün olabileceğini savunmaktadır; hakiki, primitif Hristiyanlığın, her zaman, mümkün olacağını... Hristiyanlığı veya bir Hristiyan olmayı, doğru bir şeye sahip olmak, salt bilinçlilik olgusallığına indirgemek, Hristiyanlığı inkâr etmek anlamına geldiğini; aslında Hristiyan diye bir şeyin olmadığını, iki bin yıldır Hristiyan olarak adlandırılan ‘Hristiyanın, sadece psikolojik bir öz-yanlış anlama olduğunu belirtmektedir.²⁵³

Hristiyanlık üzerinde yapılan bu kadar tahrifata, şayet bir isimlendirme yapılacaksa, artık bu geline noktanın sonra bu işin adı yanlışlık, yanlışlık ve hata olmaz, bu olsa olsa icat etmek olur; yani buna Hristiyanlığın yeniden icadı denebilir. Hatta ve hatta yeniden inşası da denilse yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Tanrı’nın oğlu mertebesine yükseltilmiş birisinin; bir anlamda Tanrı’nın ölmesini veya öldürülmesini tasavvur edebilmek akla ve mantığa sıkıntı vermektedir. Bu bakış açısı, tamamıyla bir Yahudi inanişinden araklama veya etkilenmeden başka

²⁵² Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 71

²⁵³ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, ss. 71, 72

bir şey değildir: “Düşmanlarından intikam alma kaygısıyla hareket eden Yahudilerin Tanrılar’ını kendilerinden ayırmaları ve koparmalarında, onu bu hayatla ilgisi kopmuş soyut ve yüksek bir yere yerleştirmelerinde olduğu gibi. Tek bir Tanrı ve tek bir Tanrı’nın oğlu. İki figür de, işte bu kin/intikam duygusunun ve eyleminin ürünüydü...”²⁵⁴

Tanrı bu işi nasıl kabul ediyordu? Sorusunun cevabını O’na bırakmadan İsrailoğulları’nın cemaati, bir anlamda bağınazca tutumları sebebiyle onun cevabını hazırlamıştı bile: ‘Bütün günahların affedilmesi için oğlunu kurban vermişti.’ Nietzsche, bu aşamadan sonra artık İncil bitmişti diyordu. Bunun bitmişliğine neden olarak, Hristiyan inancı ve kitabı üzerinde istediği gibi at koşturan ‘Küstah’ Pavlus’u gösteriyordu.

İşte o andan itibaren adım adım kurtarıcı figürünün icat edilmeye başlandığını görüyoruz: Kıyamet ve diriliş doktrini; kendini kurban ederek öldürme olarak ölüm doktrini; bütün o ‘kutsanmışlık’ kavramıyla, bütün ve gerçeklik olan Evangel kavramıyla birlikte Yeniden-Diriliş doktrininin ölümden sonraki durumun faydası için tastamam hokkabazca bir şekle büründürüldüğünü gözlemliyoruz!... Kendisini her bakımdan çok iyi karakterize eden hahamca/ruhbanca küstahlıkla Aziz Pavlus, bu Hristiyanlık yorumunu, bu alçaltıcı yorumu meşrulaştırmış ve mutlaklaştırmıştır. Şöyle diyerek: ‘Eğer Mesih, ölümden dirilmezse, bizim imanımız boşunadır, beyhudedir, anlamsızdır.’ Bütün bunlardan sonra, Evangel, derhal, gerçekleştirilmesi mümkün olmayan en aşağılık vaatlere, küstahça bir şahsi ölümsüzlük doktrinine dönüştürüldü... Pavlus, üstüne üstlük bir de bunun bir ödül, bunun bir lütuf olduğu öğretisini icat etti ve dinin merkezine dikiverdi!²⁵⁵

Pavlus bilim-kurgu dinini inşa ederken çarmıha gerilme söylentisinin gerçekliğini kabul eden rivayetler de dâhil olmak üzere, bütün tarihi hakikatler,

²⁵⁴ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.76

²⁵⁵ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.76,77

Mesih İsa'nın böyle bir akıbetinin olmadığını söylüyordu. Nietzsche'nin bu konudaki görüşüne gelince o, ayaktakımı, dışlananlar, 'günahkârlar' arasında zuhur eden bu kutsal anarşistin, hâkim düzene karşı başkaldıran Yahudilik'teki bu Çandalanın, -eğer İncillere güvenilecek olursa, İncillerin diliyle söylemek gerekirse, bugün bile Sibirya'ya sürülecek olan bu kişinin- siyasi bir suçlu olduğunu belirtmektedir. Tabii ki eğer, absürt bir şekilde hiç de politik olmayan bir toplumda siyasi suçlulardan söz etmenin imkanı olduğu takdirde bunun böyle olacağına vurgu yapmaktadır. Nietzsche bu konudaki görüşünü şöyle bağlamaktadır:

İşte onu (bu siyasi suçlu İsa-Mesih'i) Çarmih'a götüren şey budur: Bunun delili, çarmıhta yazılan şu cümledir: 'Günahlarından ötürü öldü.' Bununla birlikte, bu arada, sıklıkla iddia edildiği gibi İsa Mesih'in başkalarının günahları için öldüğüne ilişkin iddianın hiçbir temeli, dayanağı ve gerçekliği yoktur.²⁵⁶

1.2. Diğer Dinler

Hristiyan dini konusunda Nietzsche'nin görüşlerini açıkladıktan sonra, şimdi bu bölümde de Hristiyanlığın dışında ve tezimizin sınırları içerisinde olan diğer bazı dinler hakkındaki düşüncelerini görmeye çalışacağız. Bunlardan ilk olarak Yahudilik, ardından Budizm, son olarak da İslam dini hakkındaki görüşleri üzerinde çalışmamızı sürdüreceğiz.

1.2.1. Yahudilik

Tarihte İsrailoğulları'na pek çok peygamberin gönderildiği bilinir. En son gönderilen peygamberlerden, Davut'un hanedanından Zekeriya, Zekeriya'nın oğlu Yahya ve Meryem oğlu İsa'dır. Hepsinin ortak bir görevi ve vazifesi vardır: Allah'ın mesajlarını insanlara ulaştırmak. İsrailoğulları, gelen peygamberleri ve mesajlarını,

²⁵⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 51, 52

inançlarına ve yaşayışlarına uymadığı için çoğunlukla reddetmişler; reddetmek için de mazeret uydurmuşlar; zaman zaman da elçilere iftira etmişlerdir; daha da ileri giderek kimini de öldürmüşlerdir. Bu sebepten dolayı, tarihe çok kötü bir nam bıraktıkları bilinmektedir. Bu konu İncil’de söz konusu edilmiştir:

“Ey Kudüs! Gönderilen peygamberleri öldüren ve kendisine gönderilenleri taşıyan Kudüs!”²⁵⁷

Musevilik; Hz. Musa tarafından İsrail milletine tebliğ edilen dinin adıdır. Hz. Musa’nın ismine nispetle bu dine “Musevilik” denmiştir. Yahudilere nispetle aynı manada bu dine “Yahudilik” de denilmiştir. Zaten bugün Yahudiler de Hz. Musa’nın yolundan gittikleri iddiasındadırlar. Sonuçta Musevilik de, Yahudilik de Dinler Tarihi açısından aynı manaya geldiği açıklanmaktadır. Hangi isimle söylenmiş olursa olsun, amaç bununla bir milletin dininin ifade edilmesidir. Bu milletin de “İsrailoğulları” olduğu belirtilmektedir.²⁵⁸ Yine, Hz. İsa’dan önceki Yahudiler ‘İsrailoğulları’, ondan sonrakiler ise ‘Yahudi’ adıyla anıldıkları şeklinde bir açıklama da getirilmiştir.²⁵⁹ Tarih içinde bu iki kavramın karakteri tanımlayan bir içerik kazandığı da açıklanmıştır; ‘İsrail’ kavramının, olumlu karakteri, ‘Yahudi’ kavramının ise olumsuz karakteri belirttiği şeklinde bir anlam göstergesinin varlığından bahsedebiliriz.²⁶⁰

Yahudi milleti hakkında Nietzsche’nin enteresan tespitleri bulunmaktadır. O, Yahudileri dünya tarihinin en olağanüstü milleti olarak görmektedir. Onları var olmak veya olmamak meselesiyle karşı karşıya kaldıklarında, ne pahasına olursa

²⁵⁷ İncil, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, Ohan Matbaacılık,1999, s. 53; İncil, Müjde, Ankara: Afşaroğlu Matbaası,1986, s. 76; (Matta 23:37)

²⁵⁸ Ahmet Kahraman, *a.g.e.*, s.149

²⁵⁹ Baki Adam, Yahudilik-I, Mehmet Katar, (ed.), *Dinler Tarihi*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 35

²⁶⁰ Baki Adam, *a.g.e.*, s. 35

olsun var olmaktan yana tercih yapma hususunda gösterdikleri açık, esrarengiz ve olağanüstü azmi tespit etmiştir. Bunun için göze aldıkları; tabiatın, tabiiliğin, gerçekliğin, iç dünyanın ve dış dünyanın tüm değerlerinin hepsinin radikal bir şekilde yanlışlanması, tahrif edilmesine karşılıktı. Bunu gören Nietzsche Yahudileri, dünya tarihindeki en vahim, en ölümcül milleti olarak değerlendirmiştir. Çünkü onların neden oldukları hadiselerin, insanlığı tahrif ettiği boyut öyle bir hal almıştır ki, bugün bir Hıristiyan'ın, kendisini, nihai olarak Yahudilerin bir ürünü olduğunu anlamadan kendisini sanki Yahudilerin karşıtıymış gibi hissedebildiğini söylemektedir.

Nietzsche, asil ahlakı ile kin ahlakından oluşan, ikincisinin, birincisinin inkârından doğduğunu, ilk kez birbirine zıt, birbirinin anti-tezi kavramlara dayanan bir psikoloji anlayışını kendisinin geliştirdiğini söylemektedir. Ancak bu ikincisinin, yani kin ahlakının, bütünüyle Yahudi-Hıristiyan ahlakına tekabül ettiğini belirtir. Yahudi milletin, çok kurnazca kendini koruma refleksinden dolayı en imkânsız ve zor şartlarda meydana gelen, bütün dekadans güdüler etrafında çerçevelenen, bu dekadans güdülere mahkûm olmak bir yana, 'dünyaya' hükmedecek şekilde gücü kutsallaştırdığı için, sağlam bir hayat bahşedici enerjiye sahip millet olduğu konusunda şüphesi yoktur. Algı operasyonları konusundaki ustalıkları ise ayrı bir bahistir. Yahudiliği ve Hıristiyanlığı kullanarak gücü ele geçirmeyi isteyen papazvari bir insan için, dekadans, yalnızca bir araç olmaktadır. Bu tür bir insanın hayattaki tek amacının, insanlığı hastalıklı hale getirmek olduğundan değer yargılarını da alt-üst etmektedir. Bu sebeple iyi ve kötü doğru ve yanlış kavramlarının öldürücü nitelikte tehlikeli oldukları algısı yerleştirilmektedir. Nietzsche, böylece insanlığı ve dünyayı yok etmek üzere felaketlerin eşiğine sürükleyecek şekilde bütün değerleri

değersizleştirmek ve ters yüz etmek amaçlarında oldukları meselesini önemseyerek dile getirmektedir.²⁶¹

Diğer taraftan Yahudiler, kendilerini zaten ayrıcalıklı görmektedirler, çünkü onlara göre Yahudi olunmaz, Yahudi doğulur. Bu ayrıcalık düşüncesi, sadece soylarına/ırklarına dayanmaktan kaynaklanmamakta, bu aynı zamanda inandıkları kitaplarının da, husule getirdiği bir düşünce olmaktadır. Nietzsche, bu görüşü destekleyerek; Kitab-ı Mukaddes'in başkasıyla mukayese kabul etmez bir kitap olduğunu, bu kitabı okuyan bir kimsenin, onu okuduğunda, kendini Yahudilerin arasında olduğunu hissettiğini söyler ve açıklamalarını şöyle sürdürür:

Tam bir dehaya dönüşen, kitaplar ve insanlar arasında bu kişinin neredeyse kendisini 'kutsama' numaraları; sözü/sözcüğü ve davranışı yanlış bir icatla sanat olarak niteleme çabaları, sadece tek bir bireysel yeteneğin, müstesna bir zekânın rastgele çabasının bir ürünü değildir. Bunun için, bu işin gerisinde, yaratıcı bir ırkın/milletin var olması zaruridir. Kutsal yalan söyleme sanatı, Hristiyanlıkta, yüzlerce yıl dikkatle ve kılı kırk yararcasına bir hassasiyetle geliştirilen ve sürdürülen eğitim ve tekniğe sahip olan Yahudiliğin bütünü nihai mükemmelleşme noktasına ulaşır. Böylelikle, yalanın zirve noktası, eşsiz oranı olan Hristiyan, bir kez daha, Hatta üç kat Yahudi'dir.²⁶²

Dinler, sosyal olaylar, düşünsel gelişmeler ve her türlü inanış üzerinde Yahudiler öylesine bir oyun ve kurgulama gücüne sahiptir ki, en Yahudi karşıtı olduğunu zannedenler bile onların değirmenine sutaşıma konusunda yarıştıklarını görmek şaşırtıcı olmamaktadır. Şayet araştırılırsa, Rusya gibi bir ülkede bir Yahudi'nin, yerine göre komünist bir ihtilalci, yerine göre işçi, patron, banker, tüccar veya sanayici; Kapitalist ülkelerde ise, kapitalizmin savunucusu ve hatta öncüsü olabilmektedir. Ekonomi dünyasında ticari, iktisadi alanın söz sahibi, ithalatın ve

²⁶¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, ss. 41-43

²⁶² Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 83, 84

ihracatın marka adresi olabilmektedir. Bu bakımdan herkes her kim olursa olsun, onların idealleri içerisinde yer bulması ve yer alması her zaman mümkündür. Tıpkı Nietzsche'nin tespitindeki, 'Bugün bir Hristiyan, kendisinin nihai olarak Yahudilerin bir ürünü olduğunu kavramaksızın kendisini Yahudi karşıtlığı içinde hissedebilmesi' gibi.

Bugünkü Hristiyanlığın temelini oluşturan Yahudiliğin inanç yapısında zaman içerisinde değişimleri yaşamış tarihi bir geçmişi vardır. Özellikle Tanrı ve ahlak inancı açısından geçirdiği süreçler önemlidir. Nietzsche, Yahudilerin bu tarihsel geçmişini tahlil etmiştir. 'İsrail'in tarihi, tabii değerleri tipik bir gayri tabiileştirme tarihi olarak eşsiz bir tarihtir.' diyerek söze başlar. Tanrıları Yehova'da gücü görmekteydiler. Onlara zafer vereceğini, kurtuluşlarını sağlayacağını bekliyorlardı, tabiata olan hâkimiyetiyle halkın ihtiyaçlarını karşılayacağına olan inançları tamdı. Bu sebeple millet onu kutsadığının işareti olarak festival ve bayram ibadetinde göstermekteydi. Ancak yaşanan gelişmeler sebebiyle Tanrıdan beklenenler yerine gelmez olmuştu. 'milli öz-güvenin ve emniyetin ifadesi olan adalet Tanrısı Yehova, artık İsrail'le birlikte değildi.' Böylelikle Tanrı tasavvuru değişmiş oldu. Din adamları da artık dini istedikleri gibi yorumlamaya başlamışlardı. İyi talihli olmanın karşılığı: lütuf, kötü talihlinin karşılığı ise: günah ve ceza olmuştur. Yapılan işlem, doğal neden ve sonuç kavramlarıyla farazi bir 'ahlaki dünya düzeninin kurulmasıdır. Böylelikle her şey alt üst oldu. Ödül ve ceza yoluyla dünyadan doğal nedensellik atılınca, geriye doğal olmayan bir nedensellik kalmış oluyor. Bu değerlerin böyle alt üst edilmesi de, her türlü olumsuzluğun sonucu oldu. Ortaya çıkan tablo da iç karartıcıydı: 'Yardım eden, rehberlik eden, esas itibariyle, cesaret ve özgüven gibi mutluluk ilham eden her kelimeye karşılık gelen bir Tanrı tasavvuru yerine, talep

eden, emirler yağdıran bir Tanrı tasavvuru ikame edilmiş oldu...' Bundan sonra hayat, halkın yaşadığı ve gelişen şartların belirlediği hayat olmaktan çıkarak soyut bir kavrama dönüşmüş ve hayatın anti-tezi haline gelmiş bir ahlak olmuştur.²⁶³

Artık bu aşamadan sonra Yahudi din adamlarından doğru ve sağlıklı bir yapı ve duruş beklemek de beyhude olurdu. Eğin bükükleri dinleri ve değer yargıları gibi sözlerinin her bir cümlesinde 'doğru' kelimesini bulmak artık mucize olurdu. Çünkü Yahudi din adamlarının yalan söylemeleri hem bir meziyet hem de hakları olduğunu savunuyorlardı.²⁶⁴ İnsanı titreten ve bir dinde böyle bir anlayışın olması konusunda insanı hayretlere düşüren ve doğal olarak da tepkiyi çeken çok daha vahim bir iki cümle aktaracağım; Nietzsche'nin haklı olarak 'tiksiniyorum!' dediği cinsten olan cümleleri vardır. "Sahte dindarlık, insanlığı 'ıslah ettiğini' düşünen bütün filozofların ve papazların yegâne mirasıdır. Manu olsun, Eflatun olsun, Konfüçyüs ya da Yahudi ve Hristiyan öğreticileri olsun, hiçbiri, hiçbir zaman yalan söyleme haklarından kuşku duymadılar.(...) Tek bir cümle ile formüle etmek gerekirse, şu söylenebilir. Şimdiye kadar, insanlığı ahlaklı yapmak için başvuru olan her yol, bütünüyle gayri ahlaki olmuştur."²⁶⁵

1.2.2. Budizm

Budizm M.Ö. 6. yüzyılda Hindistan'da Buda tarafından kurulmuş ve daha sonra yaygınlaşmış olan dinin adıdır. Dört temel esası vardır:

1-Hayatın her safhasının acılarla dolu olması. Doğum, ihtiyarlık, hastalık ve ölüm acıdır, ıstıraptır.

²⁶³ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, ss. 42-45

²⁶⁴ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 46,47, 115,116

²⁶⁵ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığında*, s. 72

2-Acılar, bilgisizlik, heva ve hevesler yüzündendir. İnsanların yeniden dünyaya gelme istekleri acı veren hırsları sebebiyledir.

3-Acıları yenmenin yolu, heva ve hevesten vazgeçip yaşama arzusunu da terk etmektir.

4-Hayata olan tutku yok olunca, insan huzura kavuşur ki bu da Nirvana'ya ulaşmaktır. Nirvana'ya ulaşmak demek, her türlü tutkudan, ihtirastan, hevesten arınıp, dünya zevklerinden de sıyrılarak en yüksek ruhi duruma erişmektir.²⁶⁶

Budizm, Nietzsche'nin en fazla etkilendiği dinler arasındadır. Budizm ile ilgili şöyle bir tespiti vardır: “Budist, Budist olmayandan farklı hareket eder: *Hristiyan, tüm dünyanın hareket ettiği gibi hareket eder* ve seremonilerden ve ruh hallerinden oluşan bir Hristiyanlığa sahiptir. Hristiyanlığın Avrupa'daki derin ve rezil yalancılığı –:Bizler gerçekten Araplar, Hindular, Çinliler tarafından hor görülenler haline geliyoruz–”²⁶⁷

Nietzsche, Budizm'i Schopenhauer ve Paul Deussen vesilesiyle tanımıştır. Öğretisine vakıf olduktan sonra ‘yeniden doğuş’ görüşünden etkilenmiştir. Nietzsche'nin ‘ebedi yeniden dönüş’ düşüncesi Budizm'in bu düşüncesine birçok yönden benzemektedir. Nietzsche, Budizm'in düşüncesi üzerindeki etkisini itiraf etmektedir. O da, Buddha gibi ebedi dönüş fikrinden nefret etmekte, tiksینmekte ve onu aşmak istemektedir. Nietzsche, varlıkların yüreğindeki hayat ateşinin hiç bitmeyecekmiş gibi yandığını Buddha'dan öğrenmiştir. Buddha'ya göre hayatın bir manası vardır, o da ölümdür. Hangi istikamette yol alırsak alalım, varacağımız yegâne menzil ölümdür. Ona göre, ölümlle de iş bitmiyor, asıl ondan sonra macera başlıyor. Buddha için varlık dinmeyen bir azaptır. O, bütün hayatın ve doğuşun

²⁶⁶ <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=690>

²⁶⁷ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 148

ıstıraptan ibaret olduğuna inanır. Hatta onun için Nirvana ile neticelenmeyen bir ölüm bile, aslında bir illüzyondan ibarettir. Dünyaya yeniden gelen her varlık, aslında önceki hayatlarının devamı olan bu hayatı yaşar. Dolayısıyla yeniden doğuşun önü kesilmedikçe insan, ebedi acılarını bir sonraki hayatına taşıyarak acıyı sonsuzlaştırır. Her iki düşünür için de ebedi yeniden dönüş düşüncesi, iç içe girmiş sebep- netice sürecinin bir kördüğümüdür. “Buddha, varlığın ebedi tekrar dönüşünün yarattığı ıstıraplardan, bunalımlardan ve tiksintiden kurtulmak için yegâne yolun Nirvana olduğunu söyler. Nietzsche ise daha güçlü bir irade ile var olmayı ve hayatı istemeyi teklif eder. Nietzsche, varlığın masumiyetine inanır. Nietzsche'nin Buddha'dan ayrıldığı diğer bir husus, Buddha, hayatı ıstırapın karanlığına boğmuş ve hayatta yaşamaya değecek teselli mahiyetinde de olsa hiçbir şey görmemiştir. Nietzsche ise acıya teslim olmamıştır.”²⁶⁸ Sonuçta Nietzsche'nin şu değerlendirmeye ulaştığı söylenebilir: Hristiyanlığın da, Budizmin de, nihilist dinler sınıfına dâhil dinler olduklarını; her iki dinin de dekadın/yozlaşmış dinler olduklarını; ama bu iki dinin, birbirinden olağanüstü şekilde ayrıldıklarını söyler. Nietzsche, Budizm için onun, Hristiyanlıktan yüz kere daha gerçekçi bir din olduğunu da söylemektedir. Sebebini ise, Budizmin, sorunlara daha soğukkanlı ve objektif bir şekilde bakabilme mirasına ve geleneğine sahip olduğuna; kadim felsefi bir hareketten sonra ortaya çıkmış olduğuna; çıkar çıkmaz da Tanrı kavramını terk etmiş olduğuna bağlamaktadır. Nietzsche, Budizm'in yaslandığı iki fizyolojik gerçeğe de değinir. Birincisi, kendisini acı ve ıstırap çekme kapasitesi, ikinci olarak, derin bir zihni

²⁶⁸ Senail Özkan, *a.g.e.*, s.115-117

kabiliyet şeklinde ifade eden duyarlılığın aşırı bir şekilde vecd hali yaşayabilirliği gerçeğidir.²⁶⁹

Bir bakıma Buddha'ya ve felsefesine tapmanın/tapınmanın yolu olarak kabul edilen Budizm, insanın arzu ve isteklerinin tutsağı olmasından doğan tutsaklığına son verme düşüncesini, felsefesinin temeli yaptığı anlaşılmaktadır. Arzu ve istek, insanı, kendi dışındaki evrenin kölesi yaptığı için dış evrenin baskısından kurtulmanın yolu da arzu ve istekleri yok etmekten geçmektedir. Arzuların ve isteklerin yok edilmesinden sonra ulaşılan Nirvana hali de şöyle anlatılmaktadır: “Nirvana hali fark âleminin tamamen ortadan kalktığı farksız bir cem âleminde varoluş gibi düşünülmektedir. Fakat şüphesiz bu muhakeme en ufak bir tenkide dahi tahammül edebilecek nitelikte değildir. Çünkü kainatın halk edilmesi maksatsız olmadığına göre, maksada ve arzuya dayalı olan bu âlemden, maksatsız ve arzusuz bir âlem olan Nirvana'ya dönüş, insanı nasıl mutlu edebilir? Bu dönüşü talep etmek de bir arzudur.”²⁷⁰ denilmektedir.

1.2.3. İslâmiyet

Nietzsche'nin gerek Hristiyanlık, gerek Yahudilik ve gerekse Budizm hakkındaki görüşlerinin bir anlamda açık ve net olduğu konusunda bir problem görülmemektedir. Bu dinlerle ilgili olarak söyledikleri ve yazdıkları üzerine hiç kimse, Nietzsche'nin dilinin ve üslubunun ağırlığından ve anlaşılmasızlığından söz etmemiştir. Mesela Yahudi veya Hristiyan din adamlarının dinlerini asli hüviyetinden çıkararak yeni bir din inşa ettikleri ve bütün inanç, ibadet ve ritüelleriyle ahlaki düsturlarını bu yapıya göre şekillendirdikleri konusundaki

²⁶⁹ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s.32, 33

²⁷⁰ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1985, s. 168,

fikirleri, tartışma götürmeyecek netlikte ve açıklıkta mütalaa edilmiştir. Benzer bir yaklaşım, kendine has özellikleriyle Budizm için de düşünülebilir. Ancak genel olarak din ve Tanrı konusunda, Nietzsche'nin dilinin ve üslubunun anlaşılmaazlığını gündeme getiren meseleler olmuştur. Adı geçen dinler hakkındaki düşüncelerinden sonra şimdi de, yine konumuzun sınırları dâhilinde, onun İslam dini hakkındaki düşüncesini görmeye çalışacağız.

Nietzsche'nin dinler konusunda yaptığı mütalaalar, genellikle beşeri veyahut muharref olan dinlerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse en son din olan 'İslam' dini hakkında bir bilgisinin olup olmadığı, bu dinin varlığından haberdar olup olmadığı, varsa şayet onunla ilgili düşüncesi ve yorumu, bu konunun araştırmacısı olarak merak ettiğimiz hususlardı. Nietzsche, zekâsı, dehası, düşüncesi, anlatım biçimi ve ileri görüşlülüğü hakkında sınırsız methiyeler olan bir düşünürdür. O, "çağların en büyük kültür filozoflarından biri"²⁷¹ olduğu ifade edilmektedir. Duyarlı ve çevresiyle ilgili olan karakteriyle hayatı tanıyan, yaşayan ve seven biridir, pek çok özelliği ile tebarüz etmiş aydın, bilge bir düşünür olarak dinler hakkındaki görüşlerini serdederken İslam dinini tanımıyor olması ve onun hakkında bir görüşünün olmaması mümkün olarak görünmemektedir. Aslında onun bazı sözlerinin oluşu, İslam dininden haberdar olduğunun önemli kanıtları arasındadır. Araştırmamızın içerisinde yer alan bu konunun ortaya konması, bir anlamda Nietzsche'nin, İslam da dâhil olmak üzere genel olarak dinler hakkındaki düşüncesinin de ortaya çıkarılmasına katkıda bulunacaktır.

Kabul etmemiz gerekir ki bahsi geçen konularla ilgili olarak, Nietzsche hakkında yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu, 'İslam Dini'nden söz etmeyen

²⁷¹ Senail Özkan, *a.g.e.*, s.13

araştırmalar olarak öne çıkmaktadır. Çalışmalar, özellikle de ‘Hristiyanlık’ ve ona bağlı olarak da ‘Tanrı inancı’ görüşü konusunda yapılmıştır. Buradan yola çıkarak da onu, ya ‘Tanrısız’ bir ‘din düşmanı’, ya da ‘Tanrılı’, ancak ‘Hristiyanlığın’ karşıtı bir filozof olarak sunma çalışmaları ve gayretleri şeklinde görünmektedir. Aslında çok önemli bir hususun göz ardı edilmemesi durumunda araştırmaların daha gerçekçi sonuçlar vereceği kesindir. Mesela, Nietzsche’nin ‘din’ hakkındaki görüşleri ile ilgili yapılan araştırma ve çalışmalarda konu, neden belli dinlerle sınırlı tutularak yapıldığının izahı güçtür! Sınırlı bir araştırmanın ortaya koyduğu bilgileri okuyan, verileri değerlendiren bir okuyucunun, sonuçta din hakkındaki bilgi ve kanaatlerinin eksik olmasının yanında, o konuda yönlendirilmiş olacağı da muhtemeldir. Konu ile ilgili olarak tartışmaların bu kadar ileri boyutta olması, bize bu alanda yapılan çalışma ve araştırmaların ne denli sınırlı olduğunu da göstermektedir.

Konuyla ilgili olarak yapılan ve bizim ulaşabildiğimiz çalışmaları da göz önünde bulundurarak araştırmamızı devam ettirebiliriz. Bir araştırmada deniliyor ki;

“Fakat Nietzsche, sadece Hristiyanlıktan değil İslam da dâhil birçok dinden bahsetmektedir. Ancak onun söz konusu dinlerden bahsederken, bu dinleri etraflıca tanıyıp tanımadığı konusu net değildir. Bu fikirlerin ne tür bir yeterlilikte ortaya konulmuş olduğuna dair araştırma ve çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır.”²⁷²

Bizim de söylemek istediğimiz tam da budur. Nietzsche’nin İslam dini hakkındaki bilgisinin boyutu ve değeri nedir? Evet, bu konuda hakikaten ciddi ve etraflı araştırmalar gerekmektedir; aksi takdirde bilgi sahibi olunmadan yapılan yorumlar sürüp gitmeye devam edecektir.

²⁷² Sema Tekçe, *Nietzsche’de Din ve Tanrı Problemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.32

Söz konusu çalışmanın ulaştığı noktayı paylaşalım: “Hristiyanlığın hayatı zehirlediğini öne sürerek onu lanetleyen Nietzsche, İslam dinine ve kültürüne nasıl bakmaktadır? Öncelikle şunu söyleyebiliriz ki; Nietzsche’nin, doğrudan İslam’ı konu alan bir yazısı yoktur, fakat özellikle Hristiyanlığı eleştirdiği Deccal adlı eserinin arka planında İslam yer almaktadır. Nietzsche, İslam’dan insani yöne daha fazla vurgu yaptığı için övgüyle söz eder. O, İslam’ın Hristiyanlıktaki gibi insanlığın yıkımına yol açmadığını aksine insanı yücelttiğini düşünür. En önemlisi de İslam’ın hayatı olumlama ve hayata evet demesi söz konusudur. Oysa Hristiyanlık, hayata olumlu bakmaz, bu hayat için bir ilerleme bir gelişme göstermez. Çünkü Hristiyanlıkta bu hayatın bir gerçekliği yoktur; önemli olan öteki hayattır; işte bu anlayışı da Nietzsche eleştirmektedir...” Ve bu konu şöyle bağlanmaktadır: “Son olarak şunu söyleyebiliriz ki; eserlerinde Kuran’dan tek bir alıntı bile yapmayan Nietzsche, İslam’ın temelde hayatı olumlayıcı bir yönü olduğunu düşünmüş ve İslam’a sempatiyle yaklaşmıştır.”²⁷³

Muhammed İkbâl’in “Nietzsche hakkında ileri sürdüğü bir nokta dikkate değerdir: 'Alman feylesofu, kelimeyi şahadetin la'sında kalıp illa'ya varamamıştır.' yani, Allah'ın varlığını inkâr etmekten vaz geçmemiştir.”²⁷⁴

Nietzsche’nin, kız kardeşi Elizabeth Nietzsche’ye, 11 Haziran 1865’te yazdığı

2. Mektupta şöyle demektedir:

“İnsanın kendini oldukça huzurlu hissettiği Tanrı, dünya ve gönül alma fikrinin kazanılması meselesi mi? Gerçek araştırmacı için araştırmasının sonuçlarının hiçbir önem arz etmediği gerçek değil mi? Araştırmalarımızda sükûnet, huzur ve mutluluk

²⁷³ Sema Tekçe, *a.g.t.*, s.50,51,52

²⁷⁴ Muhammed İkbâl, *Cavidname*, 2. bs., çev. Annemaria Schimmel, Ankara: Önsöz, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. XXIX,

arayışına giriyor muyuz? Hayır, sadece gerçeği arıyoruz, korkutucu ve çirkin olsa da. Son bir soru daha: Eğer çocukluğumuzdan beri kurtuluşun İsa'dan değil de başkasından, mesela Muhammed'den geldiğine inansaydık, gene de aynı kutsamaları yaşayacağımız kesin değildir, değil mi?"²⁷⁵ (geldiğine inansaydık, aynı kutsallığı tecrübe etmemiz gerekmez miydi?)*

Nietzsche'nin, yazdıklarını hassaten İslam'la alakalanmak gibi bir dertle yazmadığı, kendisinden daha Lutherci kız kardeşini tahrik etmek maksadıyla, karşılaştığı 'Muhammed' ismini araçsallaştırarak sorusunu sormakta olduğu, Muhammed'in peşinden gitmiş olsalardı bile hayatlarının farklı olmayacağını söylemekte olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁶

"Nietzsche, Külliyyatında İslam ve İslami kültüre yüzden fazla referans gösterse de onun İslam'ı konu alan tek bir eseri yoktur; Nietzsche ve 'Yüksek Doğu' (Buda, Hinduizm, Japon ve Çin felsefeleri) meseleleri hakkında pek çok araştırma yapılmasına rağmen 'Nietzsche ve İslam' hakkında *Nietzsche Studien* adlı dergide günümüze kadar hiçbir makale yayımlanmamıştır."²⁷⁷

"İslam, Nietzsche'nin yayınlanmış ve yayınlanmamış tüm eserlerinin arka planında daima yer alır; İslam, bazen Haşhaşiler hakkında bir görüş ya da Peygamberin sözde sara hastalığına bir gönderme, Kuzey Afrika'da yaşama arzusu ya da Hafız veya Goethe'yi aynı görme, Faslıların İspanya'sının/Endülüs'ün övülmesi veya Türklerin kaderciliği hakkında bir bölümle."²⁷⁸ Nietzsche'nin İslam'a olan ilgisi Haçlı düşmanlığından kaynaklanmakta ve oryantalist metinlerini şevkle

²⁷⁵ Friedrich Nietzsche, *Seçilmiş Mektuplar*, s. 26

* Paranteziçi Tercüme: Celal Türer'e aittir.

²⁷⁶ İan Almond, "*Nietzsche'nin İslam ile Barışı: Düşmanımın Düşmanı Dostumdur*", çev. Celal Türer, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* III: 1 (2003), ss.251-266

²⁷⁷ İan Almond, *a.g.m.*

²⁷⁸ İan Almond, *a.g.m.*

okuması, onun İslam'a duyduğu bu ilginin temelini teşkil etmektedir. Bu ilgi, karşı olduğu Avrupa kültürünün iddialarını çürütmek içindir.²⁷⁹

1881 yılında Köselikz adlı arkadaşına yazdığı mektupta; Eski arkadaşı olan Gersdorff'un onunla birlikte bir ya da iki yıllığına Tunus'a gitmek isteyip istemediğini ona sormasını ister. İnancın son derece sadakatle yaşandığı yerlerde, Müslümanlar arasında bir müddet yaşamak istediğini; böylece, Avrupalı olan her şey hakkındaki bakışının ve yargılarının netleşeceğini²⁸⁰ söyleyerek niyetini açıklamaktadır. Ancak niyetini böyle ortaya koymuş olması, onun İslam sempatzanı olduğunu göstermemektedir. Nitekim dört yıl sonra kız kardeşine yazdığı mektupta daha önce İslam için söylemiş olduğu ifadeleri bu sefer Japon kültürü için söylemektedir. Burada dikkat çeken husus orada uzun bir süre kalmak istemesidir. Ve orada muhafazakâr İslami bir çevre tecrübesinin kendisine nasıl bir imkân sunacağıdır! Bu durum, onun aşırılıklar ile bezenmiş hayal gücünün tipik örneği olduğu anlaşılmaktadır. Burada uzun kalıyor olmuş olması, İslam'ı anlamaya yönelik değil, aksine kendisini daha iyi anlamak için İslam'ı araç olarak kullanmak istemesinden dolayıdır. Nietzsche'nin İslam'a, çoğu zaman 'Doğuya' karşı tutumu, bu gizli epistemolojik işlevi sergilediği belirtilmektedir. Nietzsche, çok sert bir şekilde eleştirdiği Batıya karşı haklı çıkabilmek için tüm argümanları kullanmış ve tüm yolları denemiştir. Mesela bazen İslam'ı övdüğüne şahit olunmuştur. Ancak bu övgüsünde samimi olmadığı, bu övgünün altında başka niyetler taşıdığı görülmüştür. Onun İslam'a karşı hissettiği eğilimin sebebi aslında, İslam'ın daha az modern, daha

²⁷⁹ Ian Almond, *a.g.m.*

²⁸⁰ Ian Almond, *a.g.m.*

az özgür, daha az demokrat olmasıdır. Diğer taraftan bu dinin, Hristiyanlık karşısında üstün tarafının olmaması yönündeki düşüncesi nettir.²⁸¹

İslam'ın geleneksel anlamda Avrupa Hristiyanlığına ve modernliğine tarihi olarak karşı çıkışı, Nietzsche'nin İslam'la ilgili olumlu görüşlerinin birbiriyle alakalı dört bölüme ayrılmasına sebep olmuştur. İslam'ın kadınlar ve sosyal eşitlik gibi konulardaki 'aydınlanmamış' durumu, İslam'ın 'erkeksi' olarak algılanması, İslam'ın tartışılmaz olması ve olumlayıcı karakteri -"ki bu karakter, Fas hayatının en nadir ve en zarif durumlarında bile hayata evet" der. Bu ifadelerin tümünde karşılaştırmacı bir ton daima mevcuttur. Şöyle ki İslam, yıkıcı, dar görüşlü Avrupalının kendi çürümüşlüğüne görebileceği bir ayna olmaktadır.²⁸²

Nietzsche, eserlerinde İslam'ın daha 'dürüst' olduğunu ifade etmesi oldukça manidardır. Onun bu tespitinin araştırılmaya ve anlaşılmaya değer olarak görülmelidir. Çünkü bir yandan İslam'ın dürüstlüğünden söz ederken diğer yandan da onu kıyasıya eleştirmektedir hatta ithamlarda bulunmaktadır. Onda, İslam'ın, demokrasiyi tesis edemeyeceği, İslam'ın fanatik ve savaş yanlısı ve kadın düşmanı oluşu, sosyal açıdan adil olmadığı düşüncesi hâkimdir. Hiçbir zaman Müslüman bir ülkeyi ziyaret etmemiş olduğu halde bu kanaate varması işi ilginç hale getirmektedir. Nietzsche'nin düşüncesinde öne çıkan bir başka husus da şudur; Nietzsche'nin tasavvur ettiği İslam, Ortaçağa ait bir İslam'dır. Tıpkı (Büyülü gerçekçilik akımının önde gelen isimlerinden) Borges'in İslam'ı tasavvur ettiği gibi. Çünkü o, İslam'ı Ortaçağ ile ilişkilendirerek bu sonuca varmıştır. Bunu da açıkça ifade etmiştir. O, Ortaçağı Fas'ta öğrenebileceğimizi söyler. Ve bu dini tarihin dışında değerlendirir: "İslam, tarihe ait olmayan, Akdeniz'in kıyılarında Platoncu bir yöntem ile sessizce bekleyen ve herhangi bir gelişmeye veya tarihe sahip olmayan bir düşüncedir." der.

²⁸¹ Ian Almond, *a.g.m.*

²⁸² Ian Almond, *a.g.m.*

Bu düşünceye dayalı olarak, İslam Dinini cinsiyet açısından kategorize ederek yorumlaması da dikkat çekicidir. İslam'ı erkek veya 'erkeksi' din olarak nitelemesi, düşüncesinin bu yönüne uymaktadır. Doğudaki kadınların itaatini onaylamasının iyi bilindiği ifade edilmektedir. Bu görüşlerden sonra İan Almond, Kadının gerçekliğini ve yerini bilen İslam Dininin Nietzsche tarafından övülmesinin şaşırtıcı olmadığını belirtir.²⁸³ Ancak Nietzsche bu konuda iki din arasında bir mukayese ve değerlendirme yapar: "Erkeklerin dini olan Müslümanlık, kendisini kadınların dini olarak düşünen Hristiyanlığa, bu dinin duygusallığı ve yalancılığından dolayı hor gözle bakar."²⁸⁴

Batılının İslam'ı 'erkek dini' olarak görmesine sebep olan şey, İslami toplumda kadınlara karşı algılanan tavırla Kur'an'da kadınlar hakkındaki meşhur referansların, Nietzsche tarafından incelenmemiş olmasıdır. Birbirine bağlı iki farklı sebepten dolayı Nietzsche'nin İslam'ı erkeklikle ilişkilendirmiştir. Biri, İslam savaşçıdır, diğeri 'kadınsı' Hristiyanlığın aksine İslam 'erkeksiliği' onaylamaktadır. Diğer taraftan Nietzsche'nin farklı ifadelerinde İslam'ı askeri nitelikte algıladığı görülmektedir. Ona göre İslam, imanın korunması olan 'cihadı' doğru bir amel olarak övmektedir.²⁸⁵

Nietzsche'nin İslam dini ile ilgili kanaatleri, onun kutsal kitabını incelemesinden sonra mı oluşmuştur? Sorusu da önemlidir. Aslında bu din hakkında geldiği nokta yani kanaatinin neye dayandığının bilinmesi, meselenin çözümü açısından anahtar rol oynar. Bu konuda Almond, şunu ifade etmektedir: "Eserlerinde Kur'an'dan tek bir alıntı bile yapmayan (özellikle, Kur'an'da "dünyanın bir oyun ve

²⁸³ İan Almond, *a.g.m.*

²⁸⁴ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 124

²⁸⁵ İan Almond, *a.g.m*

eğlence yeri olduğu" şeklindeki ifadelere aşına olmayan Nietzsche, İslam'ın temelde hayatı olumlayıcı bir yönü olduğunu düşünmüştür. 'İslam' kelimesini kök anlamını (ki, 'boyun eğme' anlamına gelir) kendisine bir sorun olarak görmeyen Nietzsche, İslam'ı daha çok şehvet, savaş ve diğer insanlar üzerinde hâkimiyet kurma (ona göre İslam, her şeyden öte, 'yönetici sınıfın ürünüdür') gibi 'erkeksi' içgüdülerden utanmayan bir din olarak görür. Hristiyanlıktan vazgeçme pahasına Müslüman inancın avantajlarını över."²⁸⁶

Nietzsche, İslam Dini ile ilgili yorumlarında İslam'ın, Hristiyanlıktan etkilendiğini, hem de çok Tanrıcılığı içine sokan Pavlus'un Hristiyanlığından esinlenerek/etkilenerek bazı değerleri onlardan aldığını iddia etmektedir. "Peki, Muhammed'in sonraları Hristiyanlıktan ödünç aldığı tek şey neydi? Pavlus'un icadı, yani onun sürüler oluşturmak için ruhbanlık zorbalığını tesis etme araçları ve yollarıydı; ölümsüzlüğe inanç'ı; -yani 'kıyamet' doktriniydi..."²⁸⁷

Nietzsche'nin, Hristiyanlıkla ilgili muhteşem tespitler yaptığını, ancak cins bir düşünür olan Nietzsche'nin Hz Peygamber ile ilgili yaptığı tespitin büyük bir yanlışlıkla malul olduğu söylenmiştir. Hristiyanlığa yönelttiği sert eleştiriler, özellikle, Tanrı kavramının pagan bir kavram olduğu konusunda yaptığı vurgular, Hristiyanlığın nasıl tahrif edildiğine ilişkin yaptığı çarpıcı gözlemler, çarpıcı gerçekleri gündeme getirir. Bu tespitlerin, normalde ancak bir Müslüman düşünürden beklenebilecek türden vurgular, gözlemler ve tespitlerin olabileceği düşünülmüş ve Nietzsche'nin Hristiyanların temelde sorunlu olan bütün asli meselelerinin İslam tarafından çözüldüğünü görmüş olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁸ Nietzsche'nin fikrini

²⁸⁶ Ian Almond, *a.g.m.*

²⁸⁷ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s. 79

²⁸⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 79

meşgul eden meselelere/istifhamlara getirilen açıklamalar şu meyandadır: İslam'ın 'Tanrı' kavramı, Nietzsche'nin Hristiyanlığın paganlıktan ve diğer Doğu geleneklerinden ödünç alındığını ve Hristiyanlığın temel açmazını oluşturduğunu söylediği 'Tanrı' kavramıyla taban tabana zıt bir kavram olduğu konusunda şüphe yoktur. Hal böyleyken hayatı boyunca ruhbanlıkla ve insanın Tanrılaştırılmasıyla ilgili en güzel mücadeleyi veren Hz. Peygamber'in Hristiyanlıktan 'ruhbanlık zorbalığını' ödünç aldığını söylemesi Nietzsche'ye özgü muhteşem bir hata olduğu belirtilir. Hâlbuki Hz. Peygamber, 'ruhbanlığı' ve ruhbanlığa gidebilecek bütün yolları yıkmış ve kökten kazımıştır. Nietzsche'nin bu büyük hatasına rağmen, bütün dinlerin dekadanslaştığını söylerken 'İslam'ı yok etmeye kalkışmak, onunla savaşmak yerine, bizim çağdaş kültürümüzün çok ötesinde asil bir din ve kültür olan İslam'ın önünde diz çökmeliydik' diye haykırdığını ve bunu çarpıcı bir dille dile getirdiğini de hatırlatmak zihin açıcı olacağını düşünmekteyiz.²⁸⁹

Bu açıklamalardan yola çıkarak bizim de dikkatimizi çeken hususlar olmuştur. Nietzsche'nin, Hz. Peygamber'in Hristiyanlıktan 'ruhbanlık zorbalığını' ödünç aldığını söylemesi, Nietzsche'ye özgü muhteşem bir hata mı yoksa muhteşem bir kurnazlık mı olduğu meselesi bizce önemli bir araştırma konusudur. Nietzsche'nin Hz. Peygamber ile ilgili yaptığı tespit, gerçekten bir hata olabilir mi? Yoksa kasten ve bilerek mi itham etmiştir? Hz. Peygambere 'kurnaz, yönlendirici, sahtekâr' ithamlarından sonra bu bir hata olarak nasıl tanımlanabilir? Daha da vahimi, Peygamberin sözde sara hastalığına bir göndermede bulunan birinin iyi niyetinden bahsedilebilmesi için elde onunla ilgili çok ciddi verilere ihtiyaç olunmaktadır.

²⁸⁹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, (çev.nin notu), s. 79, 80

Dil uzmanı olarak kendine özgü anlatım biçimiyle üslubundaki akıl almaz sanatları kullanma becerisiyle özellikli bir filolog/filozof olduğu herkesçe kabul edilen Nietzsche'nin İslam dini hakkındaki görüşlerinin neden çelişkili bazı ifadeleri taşıdığı konusu anlaşılması zor bir sorundur. Nietzsche tarafından söylenen "İslam'ın önünde diz çökmeliydik" ifadesi, elbette düşünülmeden söylenmiş bir söz olarak tasavvur edilemez. Mutlaka bu din hakkında gerekli inceleme yapıldıktan sonra varılan bir sonuç olsa gerektir. İlmi bakış, bir sözün önü ve arkasının ne denli dolu olup olmadığına dikkat eder. Çünkü bu denli önemli konu olan bir 'din' hakkında varılan sonuç ve verilen hüküm, bir anlamda ilgiliyi bağlamaktadır. Onun içindir ki, Nietzsche'nin İslam Dini konusunda kullandığı şu ifadeleri konumuz açısından önemli görmekteyiz.

Eğer İslam, Hristiyanlığı küçük ve hakir görüyor idiyse, böyle görmekte bin kez haklıydı: (Çünkü İslam, insanı yüceltir ama putlaştırmaz)... Hristiyanlık, bizi, kadim dünyanın (Antik Yunan ve Roma) kültürünün mahsulünden mahrum bırakmıştı. Üstelik bununla da yetinmemiş, daha sonraları bizi İslam kültürünün mahsulünden de mahrum etmişti. Aslında bize (insan olarak bize), Grek kültüründen de, Roma kültüründen de, esasta, temel meseleler açısından daha yakın olan, bizim (insan olarak) duygularımıza, zevklerimize ve seçimlerimize daha doğrudan hitabeden İspanya'daki o harikulade İslam kültürü ve İslam kültürünün eşsiz birikimi ayaklar altına alınarak çiğnenmiş ve yok edilmişti (-bunu yapan ayağın ne tür bir ayak olduğunu söylemeye dilim varmıyor, ne yazık ki!-) İyi de, neden?

Nedeni şuydu: Çünkü İslam kültürü, kökenlerini, temellerini insan fitratına borçluydu (insanın fitri özelliklerini muhafaza edebilmesine borçluydu); çünkü İslam kültürü, İspanya'daki Müslüman hayatının nadir bulunan, nefis hazinelerinin üzerinde bile hayata evet diyordu!.. Daha Sonraları, Haçlılar, estirdikleri o toz bulutunun ortasında, aslında önünde diz çökmeleri gereken, diz çökmekle daha iyi bir iş yapmış olacakları bir şeye karşı, asil bir kültüre karşı, bizim bugünkü 19. yüzyıl kültürümüzle mukayese edildiğinde,

bizim çağdaş kültürümüzün, kendisini, İslam kültürünün yanında son derece yoksul ve oldukça "geç kalmış" bir kültür olarak görebileceği böylesine asil ve yüksek bir kültüre karşı savaş açmışlardı. Haçlılar, ganimet peşinde koşuşturuyorlardı, hiç şüphesiz ki. Çünkü Doğu, İslam dünyası, zengindi...²⁹⁰

Bizim de anlatmak istediğimiz konu budur. Nietzsche'nin İslam'la ilgili çelişkili sözlerinin tevilinin zorluğudur. Araştırmamızda bu tenakuzlara açıklamalar bulmak ve sonuç olarak 'İslam dini' hakkında ne düşündüğünü anlamak ve ortaya koymaktır. Konumuza ışık tutması açısından Almond'un şu yaklaşımıyla birlikte sorduğu soru gerçekten kayda değerdir:

Roma'yla savaş, İslam ile barış. Bir kimsenin, böylesi ifadeleri okuduğunda, İslam'ı tam bir dayanışma statüsüne yücelttiği düşünülen bu hipoteze karşı çıkması güçtür. Nietzsche'nin ruhî buhranı içkin olmasa idi, acaba 1880'lerden başlayarak artan bir şekilde İslam'ı ve Doğu ülkelerini görme arzusunu zihninde taşıyan Nietzsche'nin kaleminden İslam'a adanmış bir eser çıkabilir miydi? Şayet, bu sorunun cevabı olumsuz ise, bunun sebebi muhtemelen Nietzsche'nin İslam'ın ne olduğu veya ne olmadığı hakkında çok az şey söylemiş olmasıdır. Nietzsche'nin İslam'ı bütünüyle anlamsızdır: Çünkü Nietzsche'nin İslamı, Hristiyanlığa karşı inşa edilmiş bazı kişi ve yerlerle - oryantalist metinlerinden esinlenerek yazılan anekdotlardan beslenen veya iddialarını haklı göstermek için Haşhaşiler veya Hafız gibi sembolik figürlerden bahseden- fakat temelde de belli bir duygunun üzerine inşa edilmiş bir İslam'dır. Nietzsche'nin İslam'ı, bu savaşçı ve muhalif işlevini hiçbir zaman kaybetmemiştir: İslam, Nietzsche'nin sözlüğüne, argümanında anahtar bir motif olarak kullanıldığı ve uyarlandığı için dâhil edilir; fakat kendi başına ilgi çekemeyen bir mesele olarak asla ortaya çıkmaz.²⁹¹

Nietzsche'nin İslam'ından samimiyetle bir şey çıkarmaya çalışmak boşuna bir çaba olur, çünkü onun, Hristiyanlığa karşı fikirlerinde haklı çıkmak için ancak İslam'ı araçsallaştırdığı anlaşılmaktadır. İan Almond'un makalesinin bütünü

²⁹⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.129, 130

²⁹¹ İan Almond, *a.g.m.*

incelendiğinde Nietzsche'nin, İslam Dini konusunda sağlıklı bilgi sahibi olması bir yana, onun hakkında bildikleri konusunda da güvenilir bilgiler vermediği anlaşılmaktadır. Daha garip olanı da İslam'a sempatisi olduğu sanılan/düşünülen bu düşünce adamının İslam'ın karşısında olmak konusunda, çok ince bir siyaseti metot olarak tercih etmesidir: "Eğer Nietzsche'ye göre dinler -ve kurucuları- esas itibarıyla yönlendirici bir özelliğe sahip iseler, (bu durumda) ne İslam ne de Muhammed bu özellikten muaf olabilirler. İslam, bazen tür olarak, dünya dinlerinin arkasına atılır. Sözgelimi, Neşeli Bilim'de özne, dua metninin hazırlanmasında 'dinlerin bütün kurucularının hikmetidir.'(...) Nietzsche'nin buradaki samimiyezsizliği, Hindu duası ve Ave Maria'yada olduğu gibi tespihli Sufi'yi de kapsar. Bu dualar, aksine saf insanları günlük uygulamalardan vazgeçmelerini önlemenin ve yaptıkları şeyin daha derin sebebini düşünmekten alıkoymanın akıllıca bir taktiğidir."²⁹²

Budizm'e ve özellikle İslam'a yakın durması konusunda, bunun sebebi olarak yapılan açıklamalar içinde; "Nietzsche, İslam'ı ve Budizm'i, hayatın nevrozu olarak dine kötek çekerken ihtiyaç duyduğu bir sopa olarak kullandı."²⁹³ şeklinde yapılan açıklama da cidden araştırılmaya, incelenmeye ve kaydedilmeye değer olarak görülmelidir.

2. Tanrı Anlayışı

Nietzsche'nin din ve dinler hakkındaki görüşünü izah ederken onun Tanrı ve din ilişkisine değinmiştik. Yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, onun Tanrı hakkındaki düşüncesini, dinlerle ilgili düşüncesinden ayırmak, ayrı tutmak mümkün görünmemektedir. Tanrı ile din hakkındaki düşünceleri birbirini besleyen,

²⁹² Ian Almond, *a.g.m*

²⁹³ G. Stauth ve B.S. Turner, *a.g.e.*, s.153

birbirini tamamlayan bir mahiyet arz etmektedir. Her ikisinin de, müşterek bir bakış açısıyla değerlendirildiği söylenebilir.

Nietzsche, dinleri hep ilkel dinler penceresinden değerlendirmiş ve ilkel bir düşünceye ve kaynağa bağlamıştır. Dinleri, insanın kendisinin yarattığını ve bu yarattığı şeye tutsak olmanın şartlarını öğreten, insanı özünden, gerçeğinden koparan bir kurum olduğunu, bu hükme bağlı olarak da insanı gerileten inanç yığınlarının başında dinlerin geldiğini söylemektedir. Bu şekilde sürdürdüğü iddiasını Tanrılara bağlayarak; bütün Tanrıların, onlarla ilgili kavramların ve düşüncelerin insanın yaratmaları olduğu iddiasındadır. Ona göre, İnsanın dışında bir Tanrı yoktur. Tanrı da, sırtında taşıdığı geleneklerle ölmüştür.

İnsana dayalı her türlü kavramın insan tarafından yaratıldığını ve şayet varsa gerçek bir Tanrı, onun da ancak insan olabileceğini, insanın dışında bir Tanrının olamayacağını²⁹⁴ iddia etmektedir. Bu düşünceye göre, insana ‘Tanrılık’ elbisesini giydirdikten sonra onu öldürmek de elbette pek kolay olmaktadır.

Sözlerimizin başında belirttiğimiz gibi Nietzsche bu değerlendirmesinde başka dinleri es geçerek sadece ilkel dinleri baz aldığı görülmektedir. Tanımlamaları baştan sona kadar hep bunu işaret etmektedir. Bu kadar hassas olan bir konuya da herkesin, kendisinin baktığı yerden ve baktığı pencereden bakmasını istemektedir. Yaptığı bu tanımlamaların ışığında şu soru akla gelebilir: Mademki dinleri ve Tanrıları insanın kendisi yaratmıştır, o halde yaratılan dinler hangileridir, Tanrıların isimleri nedir? Belirtilmediği için konu muğlak kalmaktadır. Açıklanmış olsa, elbette din ve dinler tarihi araştırmacılarının, yaratıldığı ileri sürülen dinlerle ilgili, Tanrılarla ilgili söz söyleme hakları ve imkanları olurdu. Burada bir hususu belirtmekte yarar vardır; bu

²⁹⁴ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, s. 121

yorum ve açıklamalar, tamamıyla dinler ve Tanrı konusunda bir genellemeye gidildiği için yapılmış olarak düşünülebilir.

Daha önceki açıklamalarımızda, Tanrının ölümü ile birlikte tüm eski değerlerin alaşağı olduğunu ve bunların yeniden değerlendirilmesi sürecinin başladığını, bunun yapılabilmesi için de eski değerlerin tümünün ret edilmesi gerektiğini söylemiştik. Bu nokta, Nietzsche açısından nihilizmin baş gösterme noktasıdır. Sağlıklı bir yola girmek için de toplumun kaçınılmaz olarak içinden geçmesi gerekir. Bunun için, önce iyinin ve kötünün ötesine geçerek, günlük hayatın nihilist tabiatının ikrar edilmesi gerektiğini ve bundan sonra yeni değerlerin oluşturulmasının mümkün olabileceği ifade edilmelidir. Ancak o zaman, insanın kendisinin efendisi olabilecek ve bir başkası yerine kendisine tabi olacaktır. Batı Modernite'sinin doğurduğu tek biçimcilik, sıradanlık, bilim ve aklın tiranlığının aşılması bu şekilde mümkün olacaktır.

Bu ifadelerden çıkan sonuç, bizi şu değerlendirmeye götürür. İyinin ve kötünün ne olduğunu dışarıdan açıklayacak ve benimsetecek üstün bir otoriteyi reddederek bu görevin, üstinsana yüklenmesi yani her bir kişinin bu sorumluluğun altından tek başına çıkmak zorunda bırakılmış olması işin daha karmaşık ve daha zor hale getirilmiş olması anlamına gelmektedir. Bu düşüncenin açık ifadesi; vahyi rettir, vahiy yoluyla gelen bilgileri külliye reddetmektir. İnkâr hali, maalesef düşüncenin önünü açmamaktadır, aksine açmaz açmazı doğurmaktadır. Düşüncede ilerleyebilmek için de getirilen öneri, okuru yeni çıkmazlara doğru sürüklemektedir. Öneri, Tanrının öldürülmesinin/ölmesinin gerektiğidir. O da oldu; öneri yerini buldu, sonuç ise beklenin çok ötesinde trajik hadiseler doğurdu. Tanrının öldürülmesi meselesinin ceremesini ise insan çekti. Çünkü Tanrının öldürülmesi suretiyle insan,

yalnıılaştırılarak çaresiz bırakıldı. Daha vahimi, her yönüyle yabancıı olduğu hayatın tüm yükünü, yaz-boz metoduyla ondan istenmesi ve onun sorumluluğuna tevdi edilmiş olması oldu. Trajikomik yönü de, yaşadığı çağın tüm çarpık değerlerinin insanı içine dşrdğu çaresizlik kadar, öngörülen ve gösterilen çarelerin de çaresizliğinin görülmesi oldu.

Dekadansın, çöküntünün ana nedenleri olarak Hristiyan ahlakını ve pozitivist yaklaşımını göstermek suretiyle, tüm değerleri ezip geçmenin mazereti ve açıklaması olabilir mi? Hristiyan ahlakının ahlaksızlığı, doğa biliminin had bilmez çıkışlarının sonucunda yapılacak iş, her şeyi yerli yerine oturtmak mı, yoksa bütün doneleri, değerleri yerle bir etmek mi? Tanrıyı öldürmek, öbür dünyayı yok saymak, yaşayan tüm değerleri keyfe keder eğip bükmek için, sanki bu Hristiyanlıkla bu pozitivist düşünce, tam da beklenen mazeret olmuş gibi durmaktadır.

Konu üzerinde aklımızı ve mantığımızı büsbütün kullanarak araştırmamızın konusu, amacı ve hedefi doğrultusunda bir sonuç çıkarmak olduğu için her hükmü ve her öneriyi mantık süzgecinden geçirmek şeklinde bir tutum içindeyiz. Yoksa söylenenlere ve yapılan açıklamalara cevap yetiştirme çabası içerisinde olmadığımızı ifade etmek isteriz. Konumuzun gereği olarak anlaşılmak istenen hususu, bütün berraklığıyla ortaya koymak düşüncesindeyiz. Nietzsche de bir anlamda bu hassasiyetle hareket etmiş ve tüm çarpık değerlerin, insanı soktuğu çıkmazlarda, sunulan reçetelerin yetersizliğini de görmüş ve çaresizliğini dile getirmiştir. Hayatın iyi veya kötü olduğunu bilmediğini, optimistlere (iyimser) veya pesimistlere karşı yürütülen ebedi mücadelenin boşuna olduğunu, çünkü hiç kimsenin hayatın değerini tayin edecek bir yetkisinin olmadığını söylemiştir. Bu mücadelenin içinde olduklarından dolayı yaşayanlar, bunu anlayamazlar, ller ise yaşamadıkları için

böyle bir imkanları yoktur. Bu sebepten dolayı da hayatın değerini belirleyebilecek bir kimse bulunmamaktadır. durum böyle olunca Nietzsche, Hayata gelmenin mi, yoksa gelmemenin mi kendisi hakkında daha hayırlı olduğunu sormaktadır. Sorarken de aslında bunu, çözemeyeceği veya karar veremeyeceği bir mesele olarak gördüğünü de söyler. ve bu konudaki son görüşünü belirtir: ‘Mademki şimdi onda yaşıyorum, istiyorum ki hayat çok fazla olsun. Artık mecburen hayatı güzel gösteren her şeyi kabul edeceğim.’²⁹⁵

Görüldüğü gibi çıkmazlarda olan insana iç açıcı bir yol gösterilememektedir. İnsanın çaresizliği bu cümlelerle esasen kabul de edilmekte, ne var ki tutturulan bir yola da bir zemin hazırlamak gerekmektedir. Onun için Tanrı ölmüştü, değerler, kendine yetmiyordu. Bu atmosferde insan, zavallılaştırılarak acınası bir duruma düşmüştür veya düşürülmüştür.

Hangi perspektiften bakılırsa bakılsın, ömür boyu metafizikle kavgalı olan Nietzsche, aslında iliklerine kadar Tanrı derdi ile doludur. Ve bu "bilinmeyen Tanrı", gerçek anlamda Nietzsche’nin labirentidir.(...) Varlığın özünü, esasını bilememenin, künhüne varamamanın verdiği bir bunalmışlık, bir küçülmüşlük, bir tükenmişlik ve çaresizlik psikolojisi.(...) Bir taraftan Tanrı, metafizik, tüm geleneksel felsefe, din ve değerlerle muharebe eden Nietzsche, diğer taraftan bu yıkıntının arkasında açılan müthiş uçurum ve hiçlik karşısında huzursuz ve tedirgindir.(...) Şu hususa işaret etmek lazımdır ki, Nietzsche’nin dinsizliği, ateistliği ve hatta nihilistliği bir fikr-i sabit ve katı bir iman değildir. O, her ne kadar ‘Tanrı öldü’ demiş olsa da, ömür boyu bu Tanrı fikrinden ve arayışından kurtulamamıştır. Bu yüzden Muhammed İktbal, onun hakkında ‘kalbi mümin, beyni kâfir’ demiştir. Aslında o, Hristiyan metafiziğe duyduğu öfkeden dolayı dinlerin ortaya koydukları Tanrı dışında bir Tanrıya inanmak istiyordu.(...) Varlığın künhüne

²⁹⁵ Ahmet Nebil; Baha Tevfik; Memduh Süleyman, *Nietzsche Hayatı ve Felsefesi*, sadeleştirilenler ve yayına hazırlayanlar: Ali Utku-M. Abdullah Arslan, İstanbul, Çizgi Kitapevi Yayınları, 2001, s. 167

varmak, mutlak varlığı ve külli hakikati tümüyle kavramak ve yaşamak isteyen filozof, imkânsızı istediğinin belki farkındaydı; fakat bu fikri kalbinden söküp atamıyordu. Bu yüzden filozof sonunda ikame bir Tanrı bulacak ve ona sığınacaktır. Bu Tanrı her şeyi yıkan, yıkarken yeniden yapan; öldüren ve öldürürken diriltten, yeniden yaratan, bütün görüntülerin ardındaki Dionysos'tur. Nietzsche için Dionysos sadece estetik bir kavram değil, aynı zamanda Tanrıdır da.²⁹⁶

Nietzsche, bu bağlamda; “Ben, Tanrı Dionysos’un son ardılı ve onun dünyasına kabul edilmiş son kişiyim.”²⁹⁷ diyerek kendisine de bir fonksiyon yüklemektedir.

Din ile gerçek bilim arasında bir ilişkinin, bir dostluğun olmadığını ve hatta bir düşmanlığın olduğunu ve farklı yıldızlarda yaşadıklarını söyleyen Nietzsche, “Eğer tüm halklar belirli dinsel şeyler, örneğin Tanrı’nın varlığı (ki bu arada, bu konu sözü konusu olduğunda durum hiç de öyle değildir) hakkında görüş birliği içinde olsalardı, bu yine de bu şekilde ileri sürülen iddialara, örneğin Tanrı’nın varlığına karşı, yalnızca bir karşı argüman olurdu”²⁹⁸ demektedir. Nietzsche, inkâr ettiği Tanrı ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir;

Bizi (beni) bu Hristiyanlardan ayıran şey, benim tarihte olsun, tabiatla olsun ya da tabiatın gerisinde olsun Tanrı’nın olmadığına, var olmadığına inanmamam filan değil. Aksine, benim gördüğüm hakikat şudur: Bu Hristiyanların Tanrı olarak niteledikleri ve büyük saygı duydukları "şey"in gerçek Tanrı kavramıyla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur: Hristiyanların inandıkları ve kendi icatları olan "Tanrı" kavramı, Tanrıya benzer bir yana olmayan, acınası, saçma/absürd, zararlı/ marazi bir kavramdır; yalnızca bir hata değil, aynı zamanda hayata karşı işlenebilecek en büyük cinayetlerden biridir. Biz

²⁹⁶ Senail Özkan, *a.g.e.*, s. 140-147

²⁹⁷ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, s. 225

²⁹⁸ Friedrich Nietzsche, *İnsanca, Pek İnsanca* 1. Kitap, çev. Cemal Atilla, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s.107,

(şahsen) Hristiyanların Tanrı olarak kabul ettikleri Tanrıyı inkâr ediyoruz, kabul etmiyoruz... Dahası, eğer Hristiyanların bu Tanrı'sının varlığı/var olduğu ispat edilmiş olsaydı, ona nasıl inanacağımızı çok daha az biliyor olmamız gerekecekti (Böyle bir Tanrı'ya inanabilmemiz çok daha zor olacaktı). (...) Pavlus'un icat ettiği Tanrı, gerçekte, Tanrı'nın inkârından başka bir şey değildir.²⁹⁹

Patrick Roney'in bu konuya bakışı ve değerlendirmesi biraz daha farklıdır. Ona göre, yukarıdaki metinde geçen Nietzsche'nin Tanrı konusundaki görüşlerine bakıldığında, onun sadece Hristiyan Tanrısını kastettiği sanılabildiğini, oysa onun meselesinin, Tanrı'nın ölüp ölmemesiyle ilgili olmadığı, yani meselesinin ateizm olmadığı, bu inancın, insanlarda farkında olmadan zaten yitirilmiş olduğudur. Tanrı denildiği zaman bu dünyaya sırtını dönen ve hep öbür dünyaya göndermelerde bulunan değerleri oluşturan inancın muhatabı olan varlığın düşünüldüğüdür. Değerleriyle birlikte ölen, yok olan ve insanı çöküş içinde bırakan Tanrı'nın bu olduğudur. Roney, ancak bu bakış açısında, "Nietzsche'nin Hristiyanlığın Tanrı'sını kastettiği doğru olsa bile, bundan daha geniş bir anlam ifade ettiği de aynı ölçüde doğrudur."³⁰⁰ demektedir. Aslında Nietzsche, bizim bu tür inançlardan sıyrılıp kurtulmamızı istemektedir, fakat bazı kavramlara inanmaktan neden kurtulamadığımızı izaha çalışmış ve şöyle demiştir: "Dil bilgisine inanmayı sürdürdüğümüz sürece Tanrı'dan kurtulamayız. Şeylere, töze ve varlığa olan inancımız, dil bilgisel önyargılarının ürünüdür."³⁰¹ Nietzsche, bu tip kavramlara hiç değer vermediğini de ifade etmektedir: "Tanrı, ruhun ölmezliği, kurtuluş, öte dünya,

²⁹⁹ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s. 93

³⁰⁰ Patrick Roney, *a.g.m.*,

³⁰¹ Keith Ansell-Pearson, *a.g.e.*, s.35,36

daha çocukken bile ne dikkatimi ne de vaktimi verdiğim kavramlar hepsi, -belki de bunlar için yeterince çocuksu olmadım hiç?”³⁰²

Nietzsche'nin Tanrı anlayışından hareketle, ortaya koyduğu tüm değerlendirmeler de bu anlayışı tamamlayıcı mahiyette olmaktadır. Mesela her türlü olumsuzluğun baş müsebbibi olarak Tanrı görülmektedir: “Kişi bir Tanrı'ya ve onun hakkındaki endişelere inanmaktan vazgeçtiği andan itibaren, eğitime gösterilen ilgi büyük bir yoğunluğa ulaşacaktır; tıpkı tıp sanatının ancak mucizevi tedavilere duyulan inanç yok olduğu zaman gelişebilmesi gibi.”³⁰³

Bilindiği gibi Nietzsche, Tanrı ahlak ve benzer konulardaki eleştirilerini Hristiyanlığın anlayışına ve temel değerlerine göre yapmaktadır. Yani eleştirilerini, Hristiyanlığın değerleri üzerinden yapmaktadır. Bu yaklaşım çok önemli bir çelişkiyi barındırdığı açıktır; çünkü eleştirilen bir dinin değerleriyle düşünmek, eleştiriye sağlıklı hale getireceği tabiidir. Okuyacağımız metnin, bizleri bu konuda aydınlatacağı kanaatindeyiz:

Tanrı, insanı mutlu, aylak, masum ve ölümsüz yaratmıştır: Şu andaki hayatımız yanlış, bozulmuş, günahkâr bir varoluş, ceza yaşamıdır- acı çekmek, mücadele etmek, iş ve ölüm, uzun sürmemesi gereken, tedavi gerektiren bir şey olarak yaşama karşı bir itiraz nedeni ve soru işareti sayılmaktadır. Âdem'den bu yana insan anormal bir durumdaydı: Tanrı, bu anormal durumu sona erdirmek için, oğlunu Âdem'in günahı için kurban etti. Yaşamının doğal karakteri gidişatı bir lanettir. İsa, kendisine inananlara normal durumlarını geri vermektedir.³⁰⁴

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, 'inkâr' önyargısıyla konu değerlendirilmeye başlandığında değerlendirme ölçütleri de, kullanılan argümanlar

³⁰² Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo, Neden Böyle Akıllıyım*, s.25

³⁰³ Friedrich Nietzsche, *İnsanca Pek İnsanca*, I. Kitap, s.196

³⁰⁴ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s.167

da ‘niyet’i destekler mahiyette gelişmektedir. İşlenen konu, kendi mantığıyla temellendirilmiş olsa elbette doğru veya yanlış kendi içinde bir mantığı ve tutulacak bir tarafı olabilirdi. Şu metinde anlatılmaya çalışılan konu, bizim ifade etmeye çalıştığımız meseleyle ilgili bir örnek teşkil etmektedir:

Her şeyi bilen ve her şeye kadir olan, ama amacının yarattığı canlılar tarafından anlaşılmasını sağlamaya çalışmayan bir Tanrı, -iyilikler Tanrısı böyle mi olur? Sanki insanlığın selameti için çok gereklymiş gibi binlerce yıl boyunca sayısız kuşku ve tereddüdün sürmesine izin veren, buna karşın hakikat ile ilgili bir yanlış algılamada en korkunç sonuçları söz konusu eden bir Tanrı? Eğer hakikatli olup, insanların hakikat uğruna ne kadar acı çektiğini görebilseydi, acımasız bir Tanrı olmaz mıydı?- Ama belki de gerçekten iyilikler Tanrısıdır aynı zamanda, - kendini daha açık ifade edememiştir!³⁰⁵

Söz konusu metin, Nietzsche’nin felsefesiyle uyuşmayan pek çok soruyu içinde barındırmaktadır. Her şeyden önce var kabul edilen bir Tanrı üzerinden düşünceler serdedilmektedir. Nietzsche felsefesine göre, yok olan, yaşamayan ve ölü olan bir Tanrı söz konusudur. Yok olduğu veya öldüğü kabul edilen bir varlığın sorgulamaya tabi tutulması nasıl mümkün olabilir? Oysa yukarıdaki metinde böyle bir işlemin yapıldığı görülmektedir. Bu olacak iş değildir. Dikkat çekmek istediğimiz husus, yok kabul edilen bir varlıktan söz edildiği ve o varlığın sorguya çekilmesidir! Diğer bir konu da, Tanrı’nın ‘kendini daha açık ifade edememiş’ olması meselesidir. Esasen bu ifadenin Nietzsche’nin cümleleriyle vücut bulması, konuyu ilginç hale getirmektedir. Çünkü kendini ifade etmek veya edememek meselesi söz konusu olduğunda ilk akla gelen düşünür Nietzsche’dir. Bizzat kendisinin anlaşılmadığı ile ilgili ifadeleri bunun en önemli kanıtı olsa gerektir. Bu bakımdan bunu en son söyleyecek olanın Nietzsche’nin kendisi olması gerekir. Üslup, anlatım, söz sanatı ve dil ustası olan

³⁰⁵ Friedrich Nietzsche, *Tan Kızıllığı*, s.73

Nietzsche'nin, Tanrı'nın kendisini iyi anlatamadığından söz etmesi, doğrusu çok dikkat çekici olmuştur. Aslında burada bir başka hususun düşünülmesi gerektiği kanaatindeyiz: Nietzsche gibi zeki bir düşünürün, kendi çağında anlatılan ve kendisinin inkârına kadar giden bir 'Tanrı' anlayışını aşarak, gerçek 'Tanrı'yı ve onun evsafını, sıfatlarını, özelliklerini tespit edememiş olması çok düşündürücüdür. Yine ilginç ve düşündürücü bir başka husus da; döneminin çarpık anlayışı ve inancının algısından kendini kurtaramayarak, mutlak değiştirilmesi gerektiğini söylediği değerlere karşı geliştirebildiği tek şey, karşı olma duygusudur. Oysa gerçek bilim ve düşünce adamı reaksiyoner değil aksiyoner olandır. Çare üretendir, yol gösterendir. Tabii ki onunla ilgili övülebilecek bir nokta vardır ki o da, mevcut tefessüh etmiş yapıya ayak uydurmamış olmasıdır. Ancak aranan ve makbul olan özellik bununla sınırlı olmasa gerektir.

Sonuçta Nietzsche, olmayan bir Tanrı'ya veyahut da kabul etmediği bir Tanrı'ya 'kötünün babası'³⁰⁶ payesini vermekten de imtina etmemiştir. Tabiatıyla o, taşıdığı niyete göre de anlatım biçimini geliştirmiştir. Kötünün babası Tanrı mı, her şeyi suiistimal etmeye meyilli şeytanlaşmış insanlar mı? Esasta, araştırılması gereken konu budur ve bunun da araştırılması işi, araştırıp gerçeği tüm berraklığıyla ortaya koyma işi, bir dil ustası olduğu ifade edilen, Nietzsche gibi tecessüs sahibi bir adama yakışırdı.

Nietzsche, yine Hristiyanlık üzerinden Tanrı'nın yokluğunu açıklamaya çalışır: "Cadılar yoktu gerçi, ama cadılara duyulan inancın etkileri, sanki gerçekten cadılar varmış gibi korkunçtu. Bir Hristiyan'ın Tanrının doğrudan müdahalesini beklediği, ama -Tanrı olmadığı için- boşuna beklediği tüm durumlarda, mensubu

³⁰⁶ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 29

olduğu din, onu yatıştırmak için mazeretler ve nedenler bulmakta oldukça beceriklidir..."³⁰⁷

Nietzsche, kendine özgü Tanrı algısı ile zihninde tasarladığı Tanrı anlayışını inkârcı ve alaycı bir dille anlatmaya çalışmaktadır: "Siz ona tapınırsanız, her şeyi verecektir o size, bu yeni put: böyle satın alıyor erdeminizin pırıltısını ve gururlu gözlerinizdeki bakışı. Sizi kullanarak tuzağa düşürmek istiyor! Evet, bir cehennem hilesi yaratılmıştır orada, bir ölüm atı, Tanrısal şereflerle süslü koşu takımlarıyla şingirdayan! Evet, çoğunluk için bir ölüm yaratılmıştır orada, kendini yaşam diye öven bir ölüm: doğrusu yürekten hizmettir bu, ölümü vaaz edenlerin tümü için!"³⁰⁸

Nietzsche döneminin değerleriyle oluşmuş bir Tanrı inancının anlamsızlığını, geçersizliğini ve hayatla hiçbir bağının olmadığını mizahi bir dille anlatmaya çalışmıştır, tıpkı Diogenes'in güpegündüz, eline feneri alarak, hıncahınç dolu Atina pazarında "İnsan arıyorum, insan arıyorum!" çılgınlığında olduğu gibi. O da güpegündüz dalmış halkın arasına ve elindeki fenerle ve insanların şaşkın bakışları arasında Tanrı'yı aramaya koyulmuş! Bu olay onun Şen Bilim adlı eserinde anlatılmaktadır:

Kaçık adam- Öğle öncesi aydınlığında bir fener yakan, pazar yerinde koşarken durmadan Tanrıyı arıyorum! Tanrıyı arıyorum!' diye bağırان kaçık adamı duymadınız mı? Oradakilerin çoğu Tanrıya inanmayanlar olduğu için onun böyle davranması büyük bir kahrkahanın patlamasına yol açtı, onu kışkırttılar. 'Ne, yolunu mu şaşırmış?' diye sordu biri. Bir başkası 'Çocuk gibi yolunu mu kaybetmiş' dedi. 'Yoksa saklanıyor mu?', 'Bizden korkuyor mu?', 'Yolculuğa mı çıkmış?', 'Yoksa göçmüş mü?' Onlar birbirlerine böyle bağırarak güldüler. Kaçık adam onların arasına sıçrayıp bakışlarıyla onları delip geçerek 'Tanrı nerede?' diye sorar, 'şunu da söyleyeceğim, onu biz öldürdük -sizlerle

³⁰⁷ Friedrich Nietzsche, *İnsanca Pek İnsanca*, 2. Kitap, s. 97

³⁰⁸ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt, Yeni Put Üzerine*, s. 44

ben! Onun katiliyiz hepimiz. Ama bunu nasıl yaptık? Denizi kim içebilir? Bütün çevreni silmemiz için bize bu süngeri kim verdi? Onu güneşinin zincirlerinden kurtarır iken ne yaptık biz yeryüzünde? Nereye gidiyor şimdi dünya, biz nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa mı? Sürekli, boş yere geriye, öne, yana, bütün yönlerle atılıp durmuyor muyuz? Üst alt kaldı mı? Sanki sonsuz bir hiçte yolumuzu yitirmiyor muyuz? Boş uzayın soluğunu duymuyor muyuz? Hava giderek soğumuyor mu? Giderek daha çok, daha çok gece gelmiyor mu? Öğleden önce fenerleri yakmak gerekmiyor mu? Tanrıyı gömen mezar kazıcılarının yaygarasından başka bir ses duyuyor muyuz? Tanrısal çürümeden - Tanrının çürümesinden başka koku duyuyor muyuz? Tanrı da çürüdü. Tanrı öldü! Tanrı ölü! Onu öldüren de biziz!

Bütün katillerin katili olan biz nasıl avunacağız? Dünyayı şimdiye dek elinde tutan, en kutsal, en güçlü olan bizim bıçaklarımızla kana bulandı. Kim temizleyecek bu kanı bizden? Hangi suyla arıtabiliriz kendimizi? Nasıl bir kefalet törenini düzenlese, hangi kutsal oyunu oynasak? Bu eylemin büyüklüğü bizim için fazla büyük değil mi? Bu ancak eylemi gerçekleştirene yaraşır sayıldığı için bizim Tanrı olmamız gerekmiyor mu? Hiçbir zaman daha büyük bir eylem olmadı, şu da var ki, bizden sonra doğacak olan, bu eylem yüzünden şimdiye kadarki tarihlerden daha yüksek bir tarihin bir parçası olacak!’

Kaçık adam burada susar, dinleyenlere bakar: Onlar da suskun, söylenenleri yadırgamış halde ona bakarlar. Sonunda kaçık adam elindeki fenerini yere atar, fener söner, parçalan çevreye dağılır. Sonra ‘çok erken geldim, daha zamanı değildi. Bu tekinsiz olagelme daha yolda, yolculuğunu sürdürüyor. O daha hâlâ insanların kulağına ulaşmadı. Şimşegin de gök gürültüsünün de zamanı var. Yıldızların ışığının zamanı var, siz yaptıktan sonra bile, işlerinizin görülmesinin, duyulmasının zamanı var. Bu eylem onlara hâlâ en uzak yıldızdan bile uzak, ama yine de bunu onlar yaptı!" Kaçık adamın aynı gün farklı kiliselere daldığı, içerde *Requem aeternam deo*'yu söylediği anlatıldı. Dışarı sürülmüş, sorguya çekilmiş; ama o şu yanıtı vermiş hep ‘Tanrının türbeleri, mezarları değilse nedir bu kiliseler?’³⁰⁹

³⁰⁹ Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim*, çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Kitapevi, 2003, s.130,131

Bir şekilde ve bir anlamda Tanrı ölmüştür veya öldürülmüştür, esas olan, bu kadar önem arz eden bir konunun, bu kadar ciddi ve iddialı bir konunun anlatılmasının aynı oranda ciddi bir üslubu da taşıması gerektiğidir. Ancak, bu konunun, böyle bir görüntü vermesinin nedeninin, Nietzsche'nin üslup ve ifade tarzından kaynaklandığını söyleyebiliriz. O, çok ciddi, ilmi ve itikadi bir konuyu, dönemin insanına böyle bir yolla anlatmayı tercih etmiştir. Çünkü çağın insanının ciddi ve usturuplu bir üslubu hak etmeyecek bir yapıda olduğunu düşünmüş olabilir. Tanrı, Tanrı'ya inanç meselesinde meydana getirilen anlayış, ciddiyeti hak etmeyecek boyutlara taşınmıştı. Ona izafeten kabul edilen değerler ve bu değerlerin ortaya koyduğu yaşam görüşü, öteki dünya düşüncesi ve bunun kabulü için yapılan baskılar ancak böyle bir üslupla karşılık bulabilirdi.

Tanrı inancı ve Tanrı meselesi başka bir şekilde anlatılmış olsaydı, bunun ciddiye alınacağı kanaatinde değiliz. Mesela, Yaratıcıyı, zatında, sıfatında ve fiillerinde eşsiz ve ortaksız bilme inancı³¹⁰ üzerine kurulu bir inanç sisteminden, yani tevhit inancını belirten bir Tanrı anlayışından bahsedilmiş olsaydı, büyük ihtimalle bahseden kişi aforoz edilirdi.

Diğer taraftan kaybolma eyleminin esasen Tanrıyla mı yoksa insan aklı ile mi ilintilendirilmesi gerekir meselesi düşünmeyi ilzam eden başlı başına bir konudur. Bütün bu fikri çalkantıların getirdiği sonuç şu olmuştur; öldürülen Tanrı, insan tarafından yaratılan Tanrı olmuştur. Nietzsche, "Ah, kardeşlerim, yarattığım bu Tanrı, insanların eseri ve cinnetiydi, tüm Tanrılar gibi!"³¹¹ dedikten sonra şayet bir Tanrıya inanacak olsaydı, nasıl bir Tanrı'ya inanacağını; onun hangi özelliklere sahip

³¹⁰ Mehmet Alptekin, (çev.),önsöz, Yusuf El-Kardavi, *Tevhid'in Hakikati*, Malatya: Saff Yayınları,1986, s.9

³¹¹ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, s. 24

olması gerektiğini de açıklamıştır: “İnanacak olsaydım, dans etmesini bilen bir Tanrı’ya inanırdım. Ve şeytanımı gördüğümde, onu ciddi, sağlam, derin, vakur buldum: ağırlığın ruhuydu o -onun sayesinde düşer tüm şeyler.”³¹²

Nietzsche, halkın arasında gezinerek çeşitli sözler söylediğini, ancak onların bu sözlerden ne almayı ne de korunmayı bildiklerini anlatmaktadır. Hazlara ve günahlara lanet okumak için gelmediğini ve sahiden yankesicilere karşı uyarmak için de gelmediğini söyleyince şaşırdıklarını söylemektedir. Söylemlerine karşı bilinen tepkiyle karşılık veriliyordu: “İnlemek isteyen, ellerini açıp yalvarmak isteyen tüm korkak şeytanları kovun içinizden, diye bağırdığımda, ‘Zerdüş Tanrısızdır,’ diye bağıryorlar.(...) Evet! Benim Zerdüş, o Tanrısız! (...) Pekâlâ! Onların kulaklarına vereceğim öğüt bu: Benim Zerdüş, o Tanrısız, derim ki: ‘Kim var ki benden daha Tanrısız, sevineyim öğretisine?’ Benim Zerdüş, o Tanrısız: nerede bulurum dengimi? Kendi istemini kendi belirleyen ve her türden boyun eğmeyi reddeden herkes benim-dengimdir. Benim Zerdüş, o Tanrısız...”³¹³

Nietzsche’ye göre, dünyanın Tanrı’nın unutkanlığı yüzünden meydana gelmiş olduğunu söyleyen Luther’in bu sözüne açıklık getirerek, yani Tanrı ‘güçlü, sağlam kanıtları’ düşünmüş olsaydı, dünyayı yaratmayacağını, ama unutmaya gereksinmesi olan bu aynı yaşamın, ara sıra, bu unutmayı geçici olarak yok etmeyi de isteyeceğini³¹⁴ ifade etmiştir.

Luther, ancak insanın yarattığı bir Tanrı anlayışına uygun sıfatlarla donatılı bir ‘Tanrı’ anlayışını onaylamaktadır. Nietzsche’nin yaklaşımı da ondan geri

³¹² Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 35

³¹³ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 168, 169

³¹⁴ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s.91

kalmamaktadır; beşeri vasıflara ve zaafılara sahip bir ‘Tanrı’ algısını beyinlere yerleştirdikten sonra onu öldürmek de icap etmektedir:

“Ama onun, -ölmesi gerekiyordu: her şeyi gören gözleriyle gördü o- insanın derinliklerini ve uçurumlarını, insanın gizli saklı tüm rezaletlerini ve çirkinliklerini. Onun merhameti utanma nedir bilmiyordu: en kuytu köşelerine kadar sokuldu. Bu en meraklı, aşırı sırnaşık, aşırı-merhametimin ölmesi gerekiyordu. Her zaman gördü beni: böyle bir tanıktan intikam almak istedim -ya da kendim ölmek. Her şeyi, insanı da gören Tanrı: ölmeli idi bu Tanrı! İnsan katlanamaz böyle bir tanığın yaşamasına.”³¹⁵

Böyle bir Tanrı tasavvurunun bizi getireceği noktaya bakalım. Bilen, gören ve şahit olan bir Tanrı profili çizildikten sonra şikâyet başlamaktadır. Her türlü olumsuzluklarla dolu bir yaşamı gören, ancak onu onaylamayan bir Tanrı’nın tabii ki ölmesi gerekmektedir, ama bunun yanında raks eden bir Tanrı anlayışı kabul görmektedir. Çünkü yaşam felsefesine şapka çıkartılan Yunan kültürü ve sosyal hayatı, bu türden öğelerle dolu olduğu için de övgüler ona gitmektedir.

“Bir sanıdır Tanrı: Oysa ben, düşünülenle sınırlansın isterim sizin sanınız. (...) İyice açayım size gönlümü, dostlarım: Tanrılar olsaydı, ben nasıl katlanabilirdim Tanrı olmamaya. Demek yoktur Tanrılar.(...) Bir düşüncedir Tanrı, Her doğruyu eğen, her duranı döndüren. Nasıl? Zaman geçecek de bütün ölümlü şeyler yalan mı olacak yoksa?”³¹⁶

Nietzsche’nin Böyle Buyurdu Zerdüş’tünde, Zerdüş’tle ‘ermiş’ arasında geçen konuşmada Tanrının ölümü şöyle konu edilir:

³¹⁵ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüş*, s.269, 270

³¹⁶ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, s.244, 245

Zerdüşt, dağdan yalnız indi ve yolda kimselerle karşılaşmadan ormana girdi. (...) Orada bir ermişle aralarında şu konuşma geçti: ‘Ermiş ne yapar ormanda?’ diye sordu Zerdüşt. Ermiş yanıtladı: ‘Şarkılar yapar ve söylerim, şarkılar yaparken de güler, ağlar ve mırıldanırım: böylece Tanrıyı överim. Şarkılar söyleyerek, ağlayarak, gülererek ve mırıldanarak, benim Tanrım olan Tanrıyı överim. Peki, sen ne armağan getirdin bize?’ Zerdüşt bu sözleri duyunca ermişi selamladı ve şunları söyledi: ‘Ne verebilirim ki ben size! Ama bırakın da gideyim hemen, hiçbir şeyinizi almadan!’ - Böylece ayrıldılar, yaşlı adam ve Zerdüşt tıpkı iki oğlan çocuk gibi gülererek. Zerdüşt yalnız kaldığında şöyle söyledi yüreğine: ‘Olacak iş mi bu? Bu yaşlı ermiş, ormanında henüz duymamış Tanrının öldüğünü.’³¹⁷

Martin Heidegger’e göre, Nietzsche’nin ‘Tanrı Öldü’ sözü ile ilgi olarak, Celal Türer’in şu açıklamaları konumuza ışık tutacak niteliktedir. Bu görüş şöyle özetlenebilir:

Heidegger, ‘Nietzsche ve Batı metafiziği’ adı altında Batı metafiziği tarihi içinde Nietzsche’nin konumunu berraklaştırmaya çalışır. Heidegger’e göre Nietzsche’nin yaptığı, metafiziğin alt üst edilmesi ya da duyuşsal olanın duyuyüstü olanı istikrarsız bir ürüne dönüştürmesidir. Nietzsche, Batı tarihinin akışını metafiziksel ve gerçekte nihilizmin ortaya çıkışı olarak yorumlar. Bu yüzden Nietzsche’nin vasıtasıyla metafiziği düşünmek, çağdaş insanın konumu ve yeri üzerinde düşünmek anlamına gelir. Fakat düşünme, kendi meskenini bulma yükümlülüğü ise, bu tehlikeli bir iş değil midir? Nitekim Nietzsche, düşünmesi sonucu nihilizme yönelir. Nietzsche’ye göre nihilizm, yüzyıllar boyu hâkim olmuş ve bunun sonucu bu yüzyılı belirleyen hareketin de ismi olmuştur. Nietzsche, bu hareketin yorumunu kısa bir ifade ile belirtir: ‘Tanrı öldü.’

Heidegger, ‘Tanrı öldü.’ ifadesinin ne anlama geldiğini araştırır. Ona göre kestirmeden yapılan - Nietzsche’nin bir ateist olduğu ya da Nietzsche çıldırdı gibi- sathi yorumlar olgunlaşmamış konulardır. Oysa Heidegger’e göre Nietzsche, bu beyanıyla Batı tarihinin iki bin yıllık yazgısından bahsetmektedir. ‘Tanrı öldü.’ sözü şu anlama gelir: Duyuyüstü

³¹⁷ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, s.4-6

dünya, etkin gücünden yoksun. Artık hiçbir hayat bahsedemez. Metafizik, yani Platonizm olarak anlaşılan Batı felsefesi sonuna ulaştı...’ ‘Tanrı öldü.’ sözü nihilizmin yayılmasını teyit eder.³¹⁸

Celal Büyük’ün makalesinde yer verdiği Mehmet S. Aydın’ın, Nietzsche’nin ‘Tanrı’ düşüncesi üzerine yaptığı yorumu da ilginçtir:

Onun deyimiyle bu bunalım felsefesi, aslında ‘Tanrı yoktur’ demekten çok ‘Tanrı var olmamalıdır’ tezini savunmaktadır. Başka bir ifadeyle Nietzsche, Tanrı’nın olmadığını değil, ahlâkî açıdan işlevini yitirdiği için olmaması gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Bunun için gösterdiği gerekçeler ise, aşırılıklarla doludur. Öyle ki, bu felsefe bize iki aşırı uçtan birini seçmemizi söylüyor. Oysa böyle bir zorunluluk yoktur. Mademki bu aşırılıklardan birini ya da ötekini seçmek zorunda değiliz; o halde Tanrı’yı öldürmeye de gerek yoktur. Ahlâkî yücelişin dinin özü olduğunu söyleyen ve onu, yaşamın nirengi noktası haline getiren bir varlığı, ahlâk adına, insanlık adına öldürmek istemek, gerçekten büyük bir bunalım içinde olmanın belirtisi olsa gerek. Kâinatı yaratan ve idare eden bir Tanrı’nın varlığını yok sayma durumunda insanın yaşayacağı yalnızlığın doğuracağı bunalım bir yana, bu düşünce ile varlık ve oluş problemine de açıklık getirilemez.³¹⁹

Bu açıklamalar, farklı görüşlerin farklı yönlerini göstermiştir. Fakat önemli olan bu farklılık içinde nasıl bir görüşe sahip olunacağıdır. Sözelimi, sosyolojik vakaların oluşturduğu her türlü tıkanıklığın, insanları bir çıkmaza sürüklemesine boyun eğmek zorunda olup olmadıklarıdır. Elbette olmamaları beklenir, eğer yukarıdaki metinden de anlaşıldığı üzere, maksat, illa da Tanrı’nın var olmaması şeklinde tecelli ettirilmek istenmiyorsa, insanın akli melekeleriyle daha sağlıklı bir yolun bulunabileceği şüphesizdir. Ancak Nietzsche’nin düşüncesi irdelendiğinde, bu işaretlerin bulunması zorlaşmaktadır. Onun, toplumu bir çöküntü içerisinde görüp o

³¹⁸ Celal Türer, *Ahmet Demirhan, Nietzsche ve Din*, İslam Araştırmaları Dergisi, 7:(2002), ss. 122-126

³¹⁹ Celal Büyük, *a.g.m.*

çöküntüden kurtarmak ve ayağa kaldırmak doğrultusunda gösterdiği çabaların, vaat edilen ve istenilen sonuca götürmediği görülmüştür. Aksine daha farklı bir çöküntüye sebebiyet vermiştir. Gelineen noktada işin en vahim tarafı, Nietzsche'nin bütün düşünce ve iddialarına rağmen intiharın eşiğine gelmekten kendisini kurtaramamış olduğudur. Bu bilgilerin ışığında onun Tanrı inancı ile ilgili bir genel değerlendirme yapmak uygun olabilir:

Nietzsche, eserlerinde öldürdüğü Tanrının keyfiyetini açıkça belirtmediği için, buna bağlı olarak çeşitli yorumların yapılması da tabii hale gelmektedir. Onun Tanrı olgusunu yazılarında nasıl kullandığı ve düşüncelerine nasıl yansıttığı mevzuu, onun Tanrı'ya bakışını da bizlere göstermektedir.

Nietzsche, bazen gündüz gözü, fener yakıp sokaklarda durmadan Tanrı'yı aradığını söyleyerek, bağırarak bir deliden/çılgından söz etmekte ve kendi düşüncesini onun muhayyel şahsında tecessüm ettirmektedir. Bazen, kadınlarla ilgili düşüncelerini belirtmeye çalışırken olumsuzluğu çağrıştırmak için 'Tanrı' mefhumunu araçsallaştırdığı görülmüştür. "Güvenilir bir ruha çok ihtiyacım vardı... Tanrı bilir veya bilmez, (Tanrı var veya yok) bana göre bu farklı"³²⁰ demektedir. Görüldüğü gibi, öldürülen/ölen bir varlık olmasına rağmen 'Tanrı' gündemden düşmemekte ve yaşamdan atılamamaktadır.

'Tanrı', Nietzsche tarafından gayri ihtiyari hayatın merkezine oturtulmaktadır. Arkadaşı Carl von Gersdorf'a yayımcı hakkında dertleştiği mektubunda şunları yazmıştır:

(...)Yayımcı sayesinde her zamankinden daha zor durumdayım (söylemek istediğim, bana altı bin frank borcu var ve avukatımın söylediğine göre ona karşı başarılı bir dava açmamız pek de mümkün değilmiş). Diğer bir deyişle, kırkinci yılıma kadar, onlarca

³²⁰ Friedrich Nietzsche, *Seçilmiş Mektuplar*, s. 15

yazıma rağmen tek bir ‘kuruş’ bile kazanamamış durumdayım; bu işin gülünç kısmı (ve eğer tercih edersen, gurur verici kısmı). Daha fazla söylemeyeceğim. Sevgili eski dostum, en kısa zamanda senden bu konuyla ilgili cevap bekliyorum, açık sözlü bir cevap (benimle ‘Tanrı’yla olduğun kadar açık olabilirsin; böyle birisinin olduğunu var sayıyorum).³²¹

Nietzsche’nin yaşadığı sosyal hadiselerden sonra, öteden beri getirdiği ve savunduğu düşüncelerini ve inançlarını inkâr edencesine “benimle ‘Tanrı’yla olduğun kadar açık olabilirsin; böyle birisinin olduğunu var sayıyorum.” cümleleri ilginç görünmektedir. Bu da şahsıyla ilgili olarak yaşadığı bir takım sosyal olaylar neticesinde öldürülen Tanrı’nın diriltilmesi veya varsayılması meselesidir. Bu, bir anlamda Nietzsche’nin düşüncesini, felsefesini ve kendisini kendi yapan tüm değerlerini toptan inkârı anlamına gelmektedir. Şüphesiz düşülen bu durum, bir ‘hiçlik’ değilse ne olabilir? sorusunu sordurmaktadır.

Nietzsche’nin, ‘Dünya, inanmak istediğimizden çok daha değerli olabilir’³²² ‘Bu yaşamı olduğu gibi görmek ve her şeye karşın onu olumlamak gerek’³²³ derken dünya hayatını ve yaşama istemini felsefesinin odağına oturttuğu; Tanrı, din, ahlak, erdem ve hakikat gibi kavramları bunun dışında tuttuğu bilinmektedir. Hal böyleyken, sosyal hayatın getirdiği zorunluluktan, toplumsal yaşayışın baskısından, alışkanlıktan veya bir başka sebepten olsa gerek, Nietzsche’nin, konuşmalarında, diyaloglarında sürekli bir ‘Tanrı’ kavramını kullanmaktan kendini alamadığı görülmektedir: “Kış boyunca etrafımda ‘bana karşı derin bir saygı besleyen’ bir Alman vardı; Tanrıya şükür gitti!”³²⁴ “Tanrım! Yeni yıl için sonsuz iyi şans, sağlık,

³²¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 304

³²² Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s.43

³²³ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 48

³²⁴ Friedrich Nietzsche, *Seçilmiş Mektuplar*, s. 305

kuvvet ve iyi düşünceler ve doğru dostlar dilemeyi unuttum sana.”³²⁵ “Kral Saul gibi müziğe ihtiyaç duyuyorum. Tanrı bana, şansına, bir çeşit Davut verdi.”³²⁶ “Her geçen gün ilerleyen yaşında Tanrı seni bu özelliğin için korusun.”³²⁷ “Ben Almanları fazlasıyla bayağı insanlar olarak görüyorum ve Tanrı'ya bütün kalbimle, başka bir şey değil de Polonyalı olduğum için dua ediyorum.”³²⁸ Her neyse, Tanrım insanların beni yavaş yavaş unutmasını ve yalnızlığımın, utanmaz dedikoduların bahanesi olmaktan sakınmayı nasip etsin.³²⁹ “Önümüzdeki birkaç yıl için dünya tepetaklak olacak: Tanrı görevinden çekilmiş olduğu için, bundan sonra dünyayı ben idare etmeliyim.”³³⁰ “Tanrı da artık el çektiğine göre, bundan sonra dünyayı ben yönetmeliyim.”³³¹ “Aslında Tanrı olmaktansa Basel'de Profesör olmayı tercih ederdim; ama kişisel egoizmimi taşımayı, onun adına dünyayı yaratmaktan vazgeçecek kadar tehlikeye atmadım.”³³²

Şu veya bu anlamda ‘Tanrı’ sözcüklerinin kullanıldığı cümlelerden örnekler gördük. Bunlar, günlük hayatta her zaman kullanılagelen son derece doğal ve normal cümlelerdir. Ancak dikkat çeken husus inkâr edilen bir varlığın, hem de inkâr edenler tarafından bu kadar çok kullanılmasıdır.

Birbirinden farklı fikirleri, görüşleri, zevkleri ve inişli çıkışlı hayat çizgisiyle Nietzsche'nin hayatı, bizim için incelenmeye, araştırılmaya değer sosyal bir olgu olarak görünmüştür. Onun, ‘Tanrı’yı öldürürken de, dinlere, ahlaka karşı gelirken de kendine özgü bir gerekçesi ve açıklaması olmuştur. Şimdi düşünelim, bütün bunları o

³²⁵ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 323

³²⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 324

³²⁷ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 326

³²⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 440

³²⁹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 318

³³⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 431

³³¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 266

³³² Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 445

zeki, o ileri görüşlü, o kelime ve cümlelerle oynayan adam, gerçekten hiç düşünmeden, haddini aşarak mı Tanrıya görev biçmeye kalkıştı? Sonra, delisini gerçekten kaybolmuş bir Tanrı'yı aramak için mi çıkardı? Acaba kendini akıllı sanan bu insanların (deliler) hayatlarından çoktan söküp çıkardıkları bu Tanrı'nın yerine akıllarını aramaları mı istedi?

İnsanlığa hayatı zindan eden Hıristiyanlığın Tanrı anlayışına takılması ve bunun dışında başka bir yaratıcıyı bulamaması ve aklını bu yolda kullanmamış olmasını, bu durum onun, insan olarak hayatının bir parçası şeklinde düşünülemez mi? Bununla birlikte, düşünülmeli ki çelişkili ama kendine özgü düşünceleriyle Nietzsche, Nietzsche olmuştur. Onu doğru anlayıp doğru değerlendirmek işin esasıdır. Onun her söylediğinin doğru olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak söylediklerinin şahsına münhasır ve farklı olduğu da bir gerçektir. Buna rağmen o, düşüncelerine tamamen katılmamızı bizden istemez. Eleştirel bir yaklaşımı öğütler ve biz olmamızı ister. Bu sebepten dolayıdır ki, onun fikirlerine getirdiğimiz her eleştiri ve yaptığımız her analiz onun karşısında olduğumuz için değil, aksine onu daha iyi anlamaya yönelik olduğunun bilinmesi çok önemlidir. Bu stratejinin doğruluğu kendi sözleriyle sabittir:

“Benden uzaklaşın, Zerdüş'ten koruyun kendinizi! Daha da iyisi: Utanın ondan! Belki sizi aldatmıştır. (...) Daha kendi kendinizi aramamışken beni buldunuz. Böyledir tüm inananlar; inancın değeri azdır bu yüzden. Şimdi size beni yitirmenizi, kendinizi bulmanızı buyuruyorum; *hepiniz beni yadsıdığınız gün*, ancak o gün geri döneceğim sizlere...”³³³

³³³ Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, s.10

İşte bu yüzden Nietzsche'nin hayatı önemlidir, görüşleri, düşünceleri önemlidir ve tetkiki hak etmektedir. Yine bu sebepten dolayıdır ki onun hayatında ve düşüncelerinde gerçekten bir şeyler öğrenmek isteyenler için paha biçilmez ibret dolu olaylar, anekdotlar, tecrübeler bulunabilir. Yeter ki, ideolojik yaklaşımdan uzak durulsun, yeter ki onun hayatı olduğu gibi anlamaya çalışılsın. Görüşleri ve düşüncelerini tartışma ile bir yerlere çekme arasındaki tefrik yapılsa ancak istenilen amaca ulaşmak kabil olabilir. O zaman, Nietzsche'nin düşüncesinin ve görüşlerinin sosyolojik olarak bir değer taşıdığından söz edilebilir. Toplumun bir kıymeti olan bu insanın düşüncelerini normatiflikten uzak bir anlayışla topluma sunduğumuzda, düşünce dünyasından tutun da yaşam dünyasına varıncaya kadar her alanda çok zengin bir kazanımın olacağı şüphesizdir.

Bu manada bu konuyu noktalayacak olursak şunu söyleyebiliriz: Tanrı inancıyla ilgili olarak sınırsız gel-gitleri yaşayan Nietzsche'nin 'Büyücü' şiirinden bazı mısraları paylaşmak yerinde olacaktır. Yaşadıklarımız, gördüklerimiz, okuduklarımız ve araştırdıklarımız çerçevesinde Nietzsche'nin hayatında farklı zamanlarda farklı düşüncelerin ve inançla ilgili görüşlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. İşte, farklı bir yönünü ortaya koyan bir şiirinden mısralar:

Bundan ötürü!
Kaçıyor bizzat kendisi,
Benim biricik suç ortağım,
Benim yüce düşmanın,
Benim meçhulüm,
Benim cellat-Tanrım!..
Hayır!
Dön artık!-
Kabulümsün tüm ezanla!
Gözyaşlarım boşalıyor
Bu boşalış sana

Ve yüreğimin son alevi
Aydınlatıyor seni
Lütfen, dön artık,
Benim Meçhul Tanrım! Benim acım!
Benim son talihim!..³³⁴

3. Ahlak Anlayışı

Ahlaki bir düstur olarak kabul edilecek bir evrensel değer Nietzsche’de nasıl ifade edildiğini görerek konuya başlamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz: “Ateşli olmamak idrak anlamına gelmez henüz! Soğumuş tinlere inanmam. Yalan söyleyemeyen hakikatin ne olduğunu bilmez.”³³⁵ Ardından, yine konumuza ışık tutacak, Nietzsche’nin ahlak anlayışı ve bu konudaki kendine özgü hayali şöyledir:

Bilge özlemim bağırdı ve güldü içimden, dağlarda doğan yabanıl bir bilgelik sahiden- benim kanatları uğultulu büyük özlemim. Ve çoğu zaman kapıp götürdü beni, yukarılara ve uzaklara, kahkahanın tam ortasına; bunun üzerine uçtum gerçekten bir ok gibi, güneş sarhoşluğunun coşkusuyla ürpererek:

- henüz hiçbir düste görülmemiş uzak geleceklere doğru, hiç bir ressamın hayal edemediği kadar sıcak güneyle doğru: dans eden Tanrıların giysilerinden utandıkları yere doğru:-

- benzetmelerle konuştuğum ve şairler gibi aksayıp kekeleyişim için: ve utanıyorum doğrusu, hala şair olmam gerektiği için!-

Tüm oluşun bana Tanrıların dansı ve Tanrıların haşarılığı gibi görüldüğü yerde ve dünyanın kendi başına bırakılıp, kabına sığmayarak kendi içine sığındığı yerde:-

- birçok Tanrının sonsuz bir kaışı ve tekrar kendini arayışı olarak, birçok Tanrının mutluluk içinde kendiyle çelişmesi ve tekrar birbirine kulak vermeleri ve birbirine ait olmaları olarak.³³⁶

³³⁴ Friedrich Nietzsche, *Dionysos Dithyrambosları*, s. 97

³³⁵ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüş*, s. 294

³³⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 197, 198

Nietzsche'nin genel çerçevede ahlak değerlendirmesine bakılacak olursa şu durumu görmek mümkün olabilir. Nietzsche'nin kitabına aldığı Goethe'nin şu sözünü, bir anlamda kendisine rehber edindiğini ve dünyaya bu perspektiften baktığını, tezimize başlarken, daha birinci bölümde dikkat çekmiştik. *"Etkinliğimi artırmadan ya da doğrudan doğruya canlandırıp (yaşamıma) bir şey katmadan bana yalnızca bilgi veren her şeyden nefret ediyorum."*³³⁷

Bu anlayış içerisinde olan Nietzsche, çağına temel olmuş değerlerin oluşturduğu kavramlar üzerinde düşünerek yola çıkar. Çağın değerleriyle oluşmuş bir Tanrı inancı, bir din inancı bir ahlak inancı ve bunların yaşayan hayata olumlu veya olumsuz katkılarını mütemadiyen sorgulamıştır. Nietzsche için, birbirleriyle sıkı bir ilinti içerisinde olan bu kavramların ne olduklarından çok, hayata ne kattıkları önemlidir. Çünkü Tanrı inancı, yine inanılan ve kabul edilen dinin meydana getirdiği bir inanç olmuştur. Din ve Tanrı inancı da o dinde uygulanan ritüelleri, ibadetleri ve davranış biçimlerini şekillendirmektedir. Yani ahlak dediğimiz olgu, Hristiyan inancının toplum ve toplumun her bir bireyi üzerindeki yansıması ve görüntüsüdür.

Yaptığı araştırma ve inceleme noktasında Nietzsche, bunların yaşayan hayata katkıları bir yana, tamamen ondan kopuk bir seyir izlediklerini gözlemlemiştir. Bir kere, hayatın dinamizmini öldüren Tanrı inancını o toplumun elinden almak gerekmektedir. Her şeye ket vuran Tanrı olmamalı ki işler yoluna girebilsin, aksi takdirde toplumun içine düştüğü bunalımdan kurtulması mümkün değildir. Yani ahlaki açıdan işlevini yitirmiş bir Tanrı olmamalıdır. Peki, ahlaki açıdan Tanrının yok olması meseleyi çözüyor mu, toplum bunalımdan kurtuluyor mu? Bu durum dikkate değer bir husustur.

³³⁷ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine, Çağa Aykırı Düşünceler'den*, s. 57

Nietzsche, çağının içine düştüğü bunalımdan kurtulması için öncelikle mevcut durumun kabulü ile birlikte yeniden bir değerlendirme yapmanın gerektiğine inanır. Dekadansın, ana nedenleri olarak Hristiyan ahlakını ve pozitivist yaklaşımı göstererek, değerlerin yeniden değerlendirilmesini ister. Değerlendirmede ölçünün ne olacağı meselesini “Nietzsche Düşüncesinde Din ve Dinler” konusunda değinmiştik. Aynı konunun farklı yönlerden ele alınması da mümkündür. “Değer takdirlerimizin ve manevi çizelgelerimizin gerçek değer nedir? Kurallarının bize sağladığı sonuç nedir? Kimin için? Ne ile ilgili?- Cevap: Yaşam için. Ya *yaşam nedir?* Burada ‘yaşam’ anlayışının yeni ve daha kesin bir açıklamasına ihtiyacımız var. Benim formülüm şöyledir: yaşam, güç istencidir.”³³⁸

Hristiyan ahlakının taşıdığı misyon ve karakter, toplumun yapısını yansıtan belgeler olarak ortada bulunmaktadır. Nietzsche, Hristiyan ahlakının, bu duruşunu yalanlanamazlık zırhına bürünerek ve sorumsuzca sürdürmektedir ki bunu yapma cesaretini de Kant’ın kriticizmine yaslanmasından aldığını söyler:

“Hristiyan ahlaklılığının herhangi bir değeri var mıdır, yoksa baştan çıkartma sanatının kutsallığına rağmen bir utanç ve yüz karası mıdır? Gerçeğe ilişkin sorun, dikkati çekmeden sessizce her tür saklı yerlere girebilir ve en büyük inananları sonunda kendilerinde bazı şeylerin çürütülemez olduğunu-yani her tür yalanlamanın ötesinde olduğunu- savunma hakkını bulmak için en büyük inanmayanların mantığından yararlanabilirler (bu hileye bugün ‘Kantçı kriticizm’ denir).³³⁹ Hristiyan ahlakının yerini ve değerini belirledikten sonra ahlaktan ne anlaşıldığına bakmak gerekmektedir. Nietzsche, ahlaklılık konusuna şöyle bir tanım getirmektedir: “Ahlaklılık dendiğinde, ben bundan bir yaratığın yaşam koşullarıyla kısmen uyuşan

³³⁸ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 189

³³⁹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.184, 185

bir değer takdir sistemi anlıyorum.”³⁴⁰ Bağlayıcılığı konusunda da şunu demektedir: “Ahlaklılık, seve seve, ya da zorlukla çok eskiden geçerli kılınmış bir kurala veya geleneğe boyun eğmektir.”³⁴¹

Din ve ahlak ilişkisi değerlendirilirken Nietzsche, mevcut ahlaki hükümlere getirdiği eleştirinin içerisine dini de almıştır, çünkü dini ahlakın dışında düşünmemektedir:

Ahlaki gerçekler diye bir şey yoktur. Ahlaki hüküm, mevcut olmayan gerçeklere inanan dini hükümle bu konuda müşterek bir yere sahiptir. Ahlak/ilik, sadece belli fenomenlerin yorumudur; daha doğru bir ifadeyle, yanlış yorumudur. Tıpkı dini hükümler gibi ahlaki hüküm de, gerçek kavramının, gerçek ile hayali olan arasındaki ayrımının olmadığı bir cehalet düzlemine aittir; dolayısıyla, bu tür bir düzlemde ‘hakikat’, bugün bizim ‘tahayyüller/zanlar’ olarak adlandırdığımız şeylerden başka bir şeyi çağrıştırmaz.³⁴²

Genelde nedenlerle sonuçlar karıştırıldığı için ahlakla din ayrı ayrı mütalaa edilmektedir. Bu değerlendirme şekli yanıltıcı olmaktadır. Çünkü “Nedenlerle sonuçları birbirine karıştırmak yanılgısı, insanlar arasında kutsanmış ve din, ahlak adını almıştır. Din ve ahlak tarafından geliştirilen her formülasyon, bünyesinde bunu barındırır; papazlar ve ahlakçı yargıçlar, aklın bu yozlaşmasının yazarlarıdır.”³⁴³

Nietzsche, manevi değerlerin, ahlak adına toplumun üzerine çöreklenerek kurduğu baskının kaldırılması için uğraşır. Hür düşüncenin önüne geçen her türlü değeri bu sebeple kabul edilemez olarak görür. Çünkü manevi değerlerin hâkimiyetinin sonuçları, psikolojinin yozlaşması demektir. Manevi değerler üzerine

³⁴⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.190

³⁴¹ İoanna Kuçuradi, *a.g.e.*, s.12

³⁴² Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığında*, 2. bs., çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2011, s.67

³⁴³ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 53

düşünce ve eleştiriye felce uğratmak için her tür araç kullanılmış ve bu alandaki tüm ‘araştırmalar’ da ahlaksız diye reddedilmiştir.³⁴⁴

Buna karşı olarak Nietzsche'nin önerisi vardır. “Manevi olarak övülen her şeyin özünde nasıl ahlaksız olan her şeyle özdeş olduğunu ve ahlaklılığın tüm gelişmelerde olduğu gibi, ahlaksız araçlar ve ahlaksız sonlar için nasıl mümkün kılındığını göstermek ister. Diğer taraftan ahlaksız olarak kötülen her şeyin ekonomik açıdan bakıldığında nasıl daha yüce ve daha esaslı olduğunu, yaşamın daha büyük bir doluluğuna doğru bir gelişimin nasıl ahlaksızlığın da ilerlemesini gerektirdiğini göstermektedir.”³⁴⁵

Nietzsche’ye göre yaşamak hayatın esasıdır. Bu anlamda hayatı evetleyen insan da onun kabul ettiği insan tipi olmaktadır. Hayatı öteleyen, önemsizleştiren bütün değerler de anlamsız ve geçersizdir. Bu çerçevede ileri sürülecek düşüncelerin ahlaki yapısı da sorgulanmalıdır. Yine ona göre, “Ahlaklılığın yaşamın temel içgüdülerine karşı mücadelesine ilişkin tarihin kendisi bugüne kadar dünyada var olan en büyük ahlaksızlıktır.”³⁴⁶

Nietzsche’nin, insanın aleyhine olabilecek tüm olumsuzlukların sebebi ve kaynağı olarak gelenekleri gösterir. Ahlakı da şu şekilde değerlendirmektedir.

Ahlak geleneklere itaatten başka bir şey değildir (yani artık değildir!), geleneklerin ne türde olduklarının da bir önemi yoktur; ama gelenek alışlagelmiş davranış ve değerlendirme biçimidir. Geleneğin emretmediği konularda ahlak söz konusu değildir; yaşam gelenekle ne kadar az belirlenirse, ahlakın etki alanı o ölçüde daralır. Özgür insan ahlaksızdır, çünkü o her konuda geleneği değil, kendisine bağlı kalmak ister: Başlangıçtan itibaren insanlığın tüm durumlarında ‘kötü’, neredeyse ‘bireysel’, ‘özgür’, ‘başına

³⁴⁴ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 197

³⁴⁵ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 197

³⁴⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 199

buyruk', 'alışılmamış', 'şaşırtıcı', 'değişik' anlamına gelir... Gelenek nedir? Bize yararlı olanı emrettiği için değil, yalnızca emrettiği için itaat ettiğimiz üst düzeyde bir otoritedir. -Gelenek duygusu ve korku duygusu arasındaki fark nedir? Bu emredici yüksek bir akıldan, kavranamayan belirsizdir bir güçten, kişisel bir şeyden daha fazla olandan korkmaktır...³⁴⁷

Gelenek alışlagelmiş davranış ve değerlendirme biçimi olduğu için, geleneksel bir toplumun bu kabuğu yırtıp çıkması pek mümkün olmamaktadır. Tahkikatı gerektiren konularda düşüncenin önünün kesilmesi toplumu sıkıntıya sokmaktadır. Hatta sadece bireyi değil bütün bir toplumu şaşkına çevirebilmektedir. Çünkü Nietzsche'ye göre gelenek, ilk insanların sözde yararlı ve zararlı olana ilişkin deneyimlerini yansıtmaktadır. Ancak gelenek duygusu yani ahlaklılık, bu tür deneyimlerle değil de, geleneğin geçmişi, kutsallığı ve tartışılmazlığı ile ilişkilendirilmektedir. Bu yüzden de bu duygu, insanı yeni tecrübelerden uzak tutarak gelenekleri düzeltmesine fırsat vermemektedir. Bunun anlamı şu olmaktadır: Ahlak, yeni ve daha iyi geleneklerin ortaya çıkmasına karşı koymakta ve insanı aptallaştırmaktadır.³⁴⁸

Nietzsche, dini istedikleri gibi evirip çeviren, onu menfaatleri için istedikleri gibi kullanan ve bu anlayışı da gelenek haline getiren Hristiyanlığın önderleri için yalanın, sıradan bir şey haline gelmiş olduğunu, yalanın zirve noktasının, eşsiz oranı olan Hristiyan'ın, yalan konusunda Yahudi'den üç kat daha Yahudi olduğunu ifade etmiştir. Onların insanlara 'yargılamayın' derken, kendilerinin önlerine çıkan herkesi bir şekilde cehenneme göndermekten çekinmediklerini, Tanrı'nın yolunda çalıştıklarını ve gerekirse bu yolda canlarını feda etmekten geri durmadıklarını

³⁴⁷ Friedrich Nietzsche, *Tan Kızıllığı*, s. 19

³⁴⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, Birinci Kitap/19, s. 28

söylerken, gerçekte kendileri için, kendi menfaatleri için ve kendi güçlerini korumak için çaba harcadıklarını, bütün bunları göstermelik yaparken aslında perde gerisinde, farklı ve esrarengiz bir hayatı sürdürdüklerini belirtmiştir. Daha önemlisi, bu hususta alçak gönüllülük ve dindarlığın bir göstergesi olması sebebiyle böyle yapmayı kendileri için görev saydıklarını açıklamıştır.³⁴⁹ Bu samimiyetsiz ve çok yüzlülüklerini gören Nietzsche, yaptığı böyle bir değerlendirmenin akabinde onlara şu mesajı vermiştir:

“Ahh bu alçak gönüllü, sinsî, incelikli sahtekârlık biçimi yok mu? ‘Erdem, bizim için her şeye tanık olacaktır’... İncilleri, ahlakçılık yoluyla ayartıcı kitaplar olarak okuyunuz: Bu adi insanlar, ahlakı rehin almış durumdalar: Ahlakı hangi amaçlar için kullanabileceklerini çok iyi biliyorlar! İnsanlık, burnundan kıl aldırmayan bir ahlakçılık anlayışıyla daha iyi yönetilebilecektir!”³⁵⁰

Nietzsche, Hristiyan Kutsal Kitabının ‘ayartıcı bir kitap’ haline getirdikten sonra, o dinin de, ahlakının da hiçbir noktasının gerçeğe/hakikatle temasının olamayacağını savunmuştur. “(‘Tanrı’nın krallığı’, ‘Kıyamet’, ‘ebedi hayat’ gibi kavramlardan oluşan) hayali bir teoloji. Bu bütünüyle kurmaca, hayali dünya, aslında kendi aleyhine olmasına rağmen rüyaların dünyasından ayırt edilmiştir: Çünkü rüyaların dünyası, gerçek, fiili hayatı ve dünyayı *yansıtır*; bu kurmaca ve hayali dünya, bu hayatı tahrif eder, değersizleştirir ve sonunda kaçınılmaz olarak inkâr eder”³⁵¹ der. Hristiyanlıkta bir Hristiyan’ın kendisi için, neyin iyi veya neyin kötü olduğunu bilemez veya bilemeyeceğini varsayar, bu sebeple bir Hristiyan, her şeyi yalnızca kendisi bilen bir Tanrıya inanır. Yani Hristiyan ahlakı bir emirdir ve bu ahlakın kökeni, aşkın’dır. Buradaki esas mesele, Hristiyan ahlakının Tanrı inancı ile

³⁴⁹ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s. 84, 85

³⁵⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 85

³⁵¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 25

birlikte ayakta durduğunu ya da bu inancın yıkılmasıyla birlikte çöktüğünü görebilmekte gizli olmasıdır.³⁵²

Nietzsche'nin burada anlatmaya çalıştığı ahlak, Hristiyan ahlakıdır. Ancak şu hususu özellikle belirtmek gerekir ki, Nietzsche sadece Hristiyan ahlâkını eleştirmez. Nietzsche, dünyada var olan çeşitli ahlâk arasında birçok farklılıklar olmakla birlikte, hepsinde ortak yönler de görmektedir. Bunların arasında Budist ahlâka yönelttiği eleştirilerin de oldukça anlamlı olduğu, çünkü belirli farklılıkları olsa da, bu çeşitli ahlâk ve onlara dayanarak yapılan değerlendirmelerin hemen her yerde görüldüğü ve bazı ortak özellikler sergiledikleri ifade edilmiştir. Nietzsche'nin, Hristiyan ahlâkında olduğu gibi, benzer ve belirli nitelikleri taşıyan her türlü ahlâkı eleştirdiği belirtilmiştir.³⁵³ Fakat Nietzsche'nin eleştirdiği dinlerin arasında İslam ahlakı hakkında görüşlerinin bulunmadığı³⁵⁴ söylenmektedir. O zaman onun, insan hayatına ve fitratına aykırı her türlü yaşantıyı içerisinde barındıran Hristiyan ahlakı ile ilgili görüşleri geriye kalmaktadır. Konuya da şöyle girerek açıklamaya başlamıştır:

A. 'Ahlaksızlığın eseri olarak ahlaklılık': 1-Manevi değerlerin üstünlük kazanması için birçok ahlaka aykırı güç ve etki tarafından desteklenmesi gerekir. 2-Manevi değerlerin kökeni ahlaksız etkilerin ve düşüncelerin eseridir.

B. Hatanın eseri olarak ahlaklılık.

C. Ahlaklılık daima kendi kendine çelişir. Bunun bedeli, doğruluk, şüphe, epoche, yargılama- ahlaklılığa da duyulan *inancın* 'ahlaksızlığı'.

³⁵² Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığında*, s. 93

³⁵³ Metin Becermen, *Nietzsche'de 'Güç İstemi' ve Hakikat İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 11, Sayı: 19, 2010/2

³⁵⁴ Ayşe Sevinç, *Fredrich Wilhelm Nietzsche'nin Ahlak Görüşü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

D. Ahlaklılığın yaşam için, a) Yaşamın keyfi için, yaşama duyulan minnettarlık için vs. b) Yaşamın güzelleştirilmesi, soylulaştırılması için, c) Yaşam bilgisi için, d) Yaşamın en büyük fenomenlerini kendi içinde değışerek ayarlamaya çabaladığı oranda yaşamın geliştirilmesi için ne kadar zararlı olduğu.

E. Karşı Yaşam: Yaşam için yararlılığı, 1- Genel bütünü üyeleri üzerinde bir sınırlama şeklinde koruyan prensip olarak ahlaklılık: *'araç'*, 2- İnsanı tutkularının içsel tehlikelerinden koruyan prensip olarak ahlaklılık: *'alelade olan'*, 3- İnsanı derin sefaletin ve körelmenin yaşam yok edici etkilerinden koruyan prensip olarak ahlaklılık: *'sefil'*, 4- Güçlülerin korkunç patlamalarına karşı koyan prensip olarak ahlaklılık: *'alçak gönüllüler'*³⁵⁵

Ahlaka getirdiğı tasnif ve yorumlardan sonra Nietzsche, ahlaklılık fenomeninin kendisini bir bilmece gibi meşgul ettiğini ifade etmiştir. Bunu bir takım sorularla gündeme taşımıştır. Mesela, komşusunun sahip olduğu refahın kendisinden farklı bir şekilde değerlendirilmesi gerekiyorsa, bu, kendisinin refahından daha önemsiz olduğu anlamına mı gelmektedir? Filozofların, 'veri' olarak baktıkları 'Yapmalısın' sözü ne anlama gelmektedir veya nasıl yorumlanmalıdır? Bir insanın başkası için yaptığı bir işi kendisine yaptığından daha önemli ve değerli sayması, bu durum, diğerinin de aynı şekilde davranmasını gerekli kılmasına dair çılgınca bir fikrin oluşmasına sebep olur. "Yani ortak bir duyguya ve ortak bir vicdana sahip bir topluluk oluşturdıkları takdirde, tek bir bireyin önemsiz olduğu, ancak tüm bireylerin bir arada çok önemli olduğuna dair değerlendirmeye dayanan sosyal bir içgüdü olarak anlam kazanır. Bu nedenle belirli ve kesin bir yöne bakmak için bir tür egzersiz ve kendini görmeyi imkânsız hale getirmeye çalışan bir perspektife duyulan istenç" olarak ortaya çıkar. Nietzsche, kendi fikrini şöyle açıklar: "Her birey

³⁵⁵ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 193,194

kurban edilmiştir ve bir araç olarak hizmet etmektedir. Sokağa çıktığınızda birçok ‘köleye’ rastlarsınız. Nereye? Ne için?"³⁵⁶

Bu sorular ister istemez insanın mahiyeti üzerinde düşünmemizi gerekli kılmaktadır. Ancak biz daha sonraki konumuzda ‘insan’ konusunu işleyeceğimizden dolayı, şimdi var olan insan tipinin meydana getirdiği ahlak anlayışına bakmaya çalışacağız. Nietzsche'ye göre, gerçeği görüp görememelerine ve gerçeği de buna göre değerlendirmelerine göre, üç ana tip insan vardır: Üstinsan, sürü insan ve özgür insan.

Kendi gözüyle gördüğü realiteyi ilk defa değerlendiren, tabii değerlere uygun olarak değerlendiren, az da olsa şurada burada yetişen insan tipi trajik insandır. Nietzsche'nin sürü, köle, herkes, yığın, halk, bilge olmayan, iyi insan, zayıf insan dediği insan tipi, yaşamını geçerlilikte olan duruma göre, değerlere göre ayarlayan insan tipidir. Kendisine, ‘... yapmalısın, ... etmelisin’ denilen insandır. Üçüncü insan tipi de, geçerlilikte olan kalıplaşmış değer yargılarının insanın realitesini aykırı olduğunu gören ve bunu kendine problem yapan, ancak yaratıcı olmayan, ya da henüz yaratıcı olamamış insan; kendi kendisi olmak isteyen, kendi yolunu arayan, ‘Ben istiyorum’ diyen insandır. Bunlar, trajik kişilerin geçirdiği ara dönem olarak değerlendirilebilir. Nietzsche bunlara, özgür insan demektedir.³⁵⁷

İlk iki insan tipinin meydana getirdiği ahlak anlayışının, niteliği ve topluma yansıması, konumuz açısından önemlidir. Çünkü bir şahsiyetin oluşmasında çok önemli bir yeri olan bu karakterin bilinmesi, yeryüzünde insan yaşamı sürdükçe var olan bu karakterlerin, onlar üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri ve katkıları yadsınamayacak kadar fazla olacaktır ve önem arz edecektir. Nietzsche, öncelikle

³⁵⁶ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s.195,196

³⁵⁷ İoanna Kuçuradi, *a.g.e.*, s.25

yaşayan ve akıp giden hayatın anlamıyla ilgili kendi değerleriyle bir takım tespitlerde bulunmaktadır. Bu tespitlerin el verdiğince toplumun temel ilkesi olarak alındığında, gerçeğin ne olduğu ortaya çıkacağını ifade etmektedir. Çözülme ve çökme ilkesi olarak yaşamı yadsıyan istemdir o. Bu konunun en ince ayrıntısına kadar üzerinde düşünülmesini, araştırılmasını ve bütün duygusal zayıflıklara karşı direnilmesini istemektedir.³⁵⁸

Bu açıklamalar çerçevesinde Nietzsche'nin 'Güç İstenci' konusundaki düşüncesini tekrar hatırlamamız gerekmektedir. Çünkü hayatı ve ahlakı belirleyen en önemli güç olarak şüphesiz onu görmüş ve ona göre, hayatın içerisinde sürgit devam eden tüm ilişkilerin temelinde ana etken olarak güç istenci olduğunu söylemiştir. Yaşamın kendisini bu anlayış içerisinde tanımlamıştır; "Ortak bir beslenme tarzıyla birbirine bağlanmış güçlerin çeşitliliğine 'hayat' diyoruz. (...) Bu beslenme tarzına sözde duygular, fikirler, düşünceler girer, yani 1-tüm diğer güçlere direniş, 2-bunun biçim ve ritim açısından ayarı; 3-asimilasyon veya vücuttan çıkan bir salgı açısından tahmin."³⁵⁹ Nietzsche, bu konuda 'Peki benim için 'dünyanın' ne olduğunu biliyor musun? Aynamda göstereyim mi?' diye kendi sorusuna cevaben, bu dünyanın, enerji canavarı olduğunu, başlangıcı olmayan, sonu olmayan; sağlam ve demirden, büyümeyen veya küçülmeyen, kendini genişletmeyen, sadece dönüştüren bir güç büyüklüğü; güç istenci olduğunu ve başka hiçbir şey olmadığını söyleyerek düşüncesine bir açıklık getirmektedir. Ve değerlendirmenin içinde "Siz kendiniz de

³⁵⁸ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde, Bir Gelecek Felsefesini Açış*, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Ara Yayınları, 1990, s. 197, 198,

³⁵⁹ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s.411

bu güç istencisiniz –ve başka hiçbir şey değil!” demek suretiyle yerimizi belirtmektedir.³⁶⁰

Nietzsche’ye göre, olgular dünyasında var olan tek şey güç istencidir. Var olan her şey, ya bir güç parçasıdır ya da bu parçaların birleşimiyle ortaya çıkan birleşik bir güç, bir güç odağıdır. Ve her şey, gücünü arttırma eğilimindedir, yani güç istencini içinde taşımaktadır. Bu istenç büyük bir hareket ettirici niteliğindedir. İnsanın ya da bütün olguların tek belirleyicisi olma konumundaki bu istencin, doğal olarak ahlakın oluşumunda da belirleyici olduğu belirtilmiştir. Nietzsche’ye göre ahlakın mahiyetini belirleyen şey, bireyin güçlü ya da zayıf olmasıdır. Buradan da o, ‘Efendi-Köle Ahlakı’ dikotomisini ortaya koymaktadır. Eğer söz konusu ahlak, güçsüzlerin, yani sürünün belirleyiciliğindeki bir ahlaksa ‘köle ahlakı’; gücü elinde bulunduran, güçlü, sağlıklı, kendine güvenen insanların belirleyiciliğindeyse de ‘efendi ahlakı’ olarak nitelenir.³⁶¹

Efendi Ahlakı

Nietzsche, sömürü ile ilgili olarak, her şey yaşayanın özüne aittir, tespitini yaptıktan sonra, buna paralel olarak da sömürü çarkının yeni olmadığını, ta ilkel toplumlara kadar dayandığını vurgulamış, bu çarkı döndüren toplumları dolaşmış ve onları inşa eden ahlakı incelemiş ve bir sonuca varmıştır. Bir toplumda belli özelliklerin, birbirlerine bağlı ve düzenli olarak ortaya çıktığını ve şimdiye kadar iki

³⁶⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 651

³⁶¹ Anil Ozden, *Kazancakis'in Zorba'sında Nietzsche'nin Üstinsan Anlayışının Yansımaları*, (http://www.academia.edu/7310785/Kazancakis_in_Zorbas%C4%B1nda_Nietzschenin_%C3%9Cstinsan_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n_Yans%C4%B1m%C4%B1lar%C4%B1) (erişim tar. 13.02.2014)

temel tipin ve bir de temel ayırımın belirlediğini söylemiştir: Efendi ahlakı ve köle ahlakı.³⁶²

Toplumun nabzını elinde tutmak isteyenlerce, bütün yüksek ve karışık kültürlerde bu iki ahlakın arası telif edilmeye çalışılmaktadır. Ancak buna rağmen, karşılıklı yanlış anlamalar, zoraki bir araya getirmeler, ahlaki değer ayırımları, ya yönetilen halk arsında yaptıkları ayırımdan zevk alan yönetici gurup arasında ya da yönetilenler, her derecede köleler ve bağımlılar arasında olabilmektedir. Nietzsche, bu tür ahlak yapısında ‘iyi’ ve ‘kötü’nün zıtlığı, yaklaşık olarak, ‘soylu’ ile ‘aşağı’ zıtlığı anlamına geldiğini belirtir. ‘İyi’ ve ‘kötü’ zıtlığının kökeninin farklı olduğunu söyler. Korkak, endişeli, küçük ruhlu, ufak yararlar düşünen, ayrıca özgür olmayan bakışlarıyla güvenilmez olan, kendini küçük gören, kendilerine kötü davranılmasına izin veren köpek gibiler, yılmışan, dalkavuk ve yalancılara aşağı görüldüğünü belirtir. Nietzsche'ye göre, sıradan insanların yalancı olduğu, bütün Aristokratların temel inançları arasındadır. Eski Yunan soylularının, kendilerine ‘Biz doğrucular’ dediklerini söyler. O, değer sözleri için ‘önce, her yerde insanlara uygulanır, sonra buradan eylemlere’ der. Nietzsche soylu tipteki insanın, ‘kendini belirleyen biri’ olduğunu, herhangi bir onay almaya ihtiyacı olmadığını ve ‘bana zararlı olan şeyin kendisi zararlıdır’ diye yargıda bulunduğunu söyler. Ayrıca o, soylu insanın kendini, şeylere onur veren biri olarak bildiğini, çünkü onun değer yaratan olduğunu, kendisinin bir parçası olarak bildiği her şeye onur verdiğini söyler. Böyle bir ahlakın, kendi kendini yücelten ahlak olduğunu, soylu insanın, yardıma muhtaç olan bahtsız bir insana yardım edeceğini, ama bu yardımı acımadan dolayı değil de, daha çok güç fazlalığının doğurduğu bir etkiden kaynaklandığını belirtir. Ona göre, eğer yürek

³⁶² Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, s. 198

gençken sert değilse, hiçbir zaman sertleşmez. Böyle düşünen soylu ve gözü pek insanlar, ahlak ayrımını tümüyle acımada, ya da başkaları için eylemede ya da ilgisizlikte bulan ahlaktan en fazla uzakta bulunanlardır. Yine Nietzsche'ye göre, soylu ahlakın sahiplerinde, kendine inanç, kendisi ile övünme, 'bensizliğe' olan temel düşmanlık ve ironi, duygudaşığa ve 'sıcak yürekliliğe' karşı, hafif bir hor görme gibi hususiyetler göze çarpar.

Nietzsche, soylu ahlakın hususiyetlerini anlatırken üzerinde durduğu önemli hususlar vardır. Yönetenler ahlakı diye nitelediği soylu ahlakı, çağdaş beğeniye karşı, en sıkıcı, en yabancı konumda olduğunu, insanların yalnızca eşitlerine karşı görevlerinin olduğunu; yabancı olana, aşağı düzeyde olana, 'iyi'nin ve kötünün ötesinde' davranır diyen katı ilkeye dayanarak insan, istediği gibi ya da, 'gönlünün çektiği gibi' davranacağını söyler. Bunların hepsinin soylu ahlakın tipik özellikleri olarak tezahür ettiğini ifade eder.³⁶³

Nietzsche, her soylu ahlakın, kendine zafer kazanmış bir biçimde 'evet' demekle geliştiğini söyler. 'Olumsuz kavranılan 'alçak', 'sıradan', 'kötü' yalnızca baştan aşağı yaşam ve tutkuyla dolu olumlu temel kavramların, 'biz soylular, biz iyi, güzel mutlular için soluk bir karşıt görüntüsüdür' der. Soylu değerlendirme biçiminde yanılıp gerçeğe karşı günah işlediğinde, bunu yeterince bilmediği bir alana göre yaptığını söyler. Nietzsche'ye göre soylu insan, kimi durumlarda, küçük gördüğü alanı yanlış anlar, yani sıradan insanın, aşağı sınıftan halkın alanını. Bu tespitten sonra Nietzsche, 'Öte yandan, iyice düşünmek gerek, her durumda,

³⁶³ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, ss. 198-200

küçümsemenin, üstün bir konumdan, yüksekte bakmanın etkisi, küçümsediği görüntünün sahte bir kopyası olur³⁶⁴, diyerek önemli bir gerçeğe dikkat çeker.

Demek ki, toplumun sahip olduğu ve yürürlükteki ahlak; güçsüzlerin, yani sürünün belirlediği bir ahlaksa bu ahlaka, ‘köle ahlakı’, ama gücü elinde bulunduran, güçlü, sağlıklı, kendine güvenen insanların belirlediği bir ahlaksa ona da, ‘efendi ahlakı’ denmektedir.

Köle Ahlakı

Konumuzun başından beri işlemeye çalıştığımız ve Nietzsche'nin üzerinde durduğu ahlak hiç şüphesiz Hıristiyan ahlakıdır. Batı metafizik geleneğinin (Platon geleneği de denebilir) bir ürünü, bir sonucu olan Hıristiyan ahlak anlayışı, köle ahlak anlayışının tipik bir örneğidir. Ahlakta kölelerin başkaldırısı, hınç duygusunun yaratıcı hale gelmesi ve değerler meydana getirmesiyle başlamaktadır. Bu durum, gerçek bir tepkiden, bir eylem tepkisinden uzak olan ve sadece kendilerini, hayali, gerçek dışı bir intikam alma yoluyla avutan varlıkların hınç duygusudur.

Köle ahlakı, daha başında ‘dışta’ olana, ‘farklı’ya, ‘kendinden olmayan’a ‘hayır’ der: Bu ‘hayır’, onun eylemidir. Bu değer belirleyen bakış açısının tersine dönmesi –Bu yön, geriye, kendine doğru değil de dışa doğrudur. Bu yönelim-hınç duygusuna aittir: Köle ahlakının oluşması için önce, hep bir karşı ve dış dünyaya ihtiyaç duyar. Fizyolojik olarak ifade edilirse, genel olarak, bir eyleme geçmek için bir dış uyarıcıya ihtiyaç olmuştur. - eylemi temelde bir tepkiden doğmuştur. Soylu değerlendirme biçiminde durum bunun tersi söz konusudur. Şöyle ki, o kendiliğinden eyleme geçer ve gelişir; karıştını, yalnızca kendine daha minnet içinde, daha sevinç dolu bir şekilde ‘evet’ demesi için arar.³⁶⁵

³⁶⁴ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soy Kütüğü Üstüne*, s. 51

³⁶⁵ Friedrich Nietzsche, a.g.e., İlk Çalışma, s. 51

Nietzsche'nin düşüncesine göre soylu insanla köle insanın oturuşu, kalkışı, duruşu, her şeyi farklıdır ve farklı bir şekilde kendini ortaya koymaktadır. Yüksek sınıftan biri olarak soylu insanın, kendine güvenerek 'gönlü açık' bir biçimde yaşadığı, hınç duygusunun sahibi olan köle ahlakı insanının ise ne 'gönlü açıklığı', ne de 'çocuksuluğu' söz konusudur. Kendine karşı dürüst ve yapmacıksız olduğunu, ruhunun şaşı baktığını, tinin saklı yerleri, gizli yolları, arka kapıları sevdiğini, örtülmüş her şeyin onu çektiğini, nasıl sessiz kalınacağını, unutmayacağını, bekleyebileceğini, tevazu göstereceğini bildiğini belirtir. Böyle hınç duygusu insanlarında oluşmuş bir ırkın, geleceği nokta itibariyle, diğer ırklardan daha kurnaz oluvereceğini, bunun da onu büsbütün ve farklı bir şekilde onurlandıracağını söyler. Ancak bir noktaya da dikkat çeker ve der ki 'Soylu insanlarda kurnazlık kolayca bir zarif lüks çeşnisi ve incelmışlik kazanırken, onlarda birinci derecede var olma koşulu olarak kalır. Çünkü kurnazlık, burada uzun sürede kalıcı, temelli bir şey değildir. O burada, düzenleyici bilinçdışı içgüdülerin işlevi olarak ya da belli bir ihtiyatsızlık olarak' bulunmaktadır.³⁶⁶

Yaşamın filozofu olarak bilinen Nietzsche, bütün düşüncesini yaşamı savunmak üzerine kurmuştur. Yaşamı öteleyen, önemsizleştiren, insanın tüm umutlarını öteye, öbür dünyaya bağlayan Hristiyanlığı ve onun getirdiği tüm ahlaki kuralları reddetmiştir. Aynı şekilde bütün değerlerine de karşı çıkmış ve hepsinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu değerlerin meydana getirdiği insanları da bu sebepten 'köle', olarak nitelemiştir. Çünkü bunları da, dünyayı umursamaz, her şeye razı, miskin ve tembel bir anlayışı öngören kimseler olarak görmektedir. Nietzsche, sürü psikolojisi ve ortamının genel özellikleri hakkında bilgi

³⁶⁶Friedrich Nietzsche, a.g.e., s. 53

verirken Ŗu noktalara değinir: O, sürü içgüdüsünün, sıradan olanı yücelttiğini ve onu en değerli olarak kabul ettiğini söyler. Burayı, çoğunluğun burada, her bakımdan kendini bulduğu yer olarak değerlendirir. Sürü, istisnaları, direnen ve kendisi için zarar getirebilecek bir Ŗey olarak gördüğünü ifade eder. Sürü hayvanının zayıflığı, dekadansın zayıflığı tarafından üretilen ahlaklılığa benzeyen bir ahlaklılık ürettiğini, bu nedenle, birbirlerini anlayıp ittifak oluşturdıklarını ki büyük çöküş dinlerinin de daima sürünün desteğine güvendiklerini ortaya koymuştur. Esasında sürü hayvanı kendi içinde hasta olmadığı, aksine çok değerli olduğu, buna rağmen kendini yönetebilecek beceriye sahip olmadığı için bir ‘çobana’ ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Bu zafiyeti de rahiplerin anladığını söylemektedir. Sürü toplumunda bireylerin barışsever, adil, alçak gönüllü, iffetli, saygılı, düşünceli, cesur, namuslu, dürüst, inançlı, dindar, doğru, başkalarına güvenen, sadık, sempatik, yardımsever, vicdanlı, sade, yumuşak başlı, adaletli, cömert, hoşgörölü, itaatli, tarafsız, hasetsiz, kibar, çalışkan gibi övülen özelliklerinin olduğunu söylemiştir. Sürü toplumunda, bireyin hiçbirisi kendi iyiliğı için ‘iyi’ değildir, bireyler toplum içindir ve toplumun eseri olarak değerlendirilmektedir. Sürü toplum, güçlü bireylere karşı saldırgan, adaletsiz, ölçüsüz, arsız, saygısız, yüreksiz, yalancı, sahte, merhametsiz, sinsî, kıskanç ve intikam doludur. Sürü toplum psikolojik olarak, bir türü korumaya çalışırken kendini de her iki tarafa karşı da savunmaktadır. Sürünün eğilimi, durağanlıktır, korumacılıktır, bu nedenle de içinde yaratıcı hiçbir Ŗey bulunmamaktadır. Sürüye hâkim olması gereken sürünün düşüncesi ve değerleridir, bunun dışında bir Ŗeyin olmasına izin verilmemektedir.³⁶⁷

³⁶⁷ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, ss. 202-206

Ahlakta kölelerin başkaldırısı, hınç duygusunun yaratıcı hale gelmesi ve değerler meydana getirmesiyle başlayıp devam eden köle ahlakının oluşmasında, Hristiyan inancının ve anlayışının toplumu sürüklediği ruhi bunalımlar, maddi-manevi çöküntüler, elbette toplumu farklılıklara karşı tepkisel hale getirecektir. Bu tepki hınç ve nefret şeklinde kendini ortaya koymuştur.

Nietzsche, ahlakın ikinci tipi olan köle ahlakı için, canı yanmış, bastırılmış, acı çeken, bağımlı, kendisinden emin olmayan, yorgun birinin ahlak değerlendirmelerinde bulunduğunu söylemektedir. Buna göre, ahlak değerlendirmelerinde ortak noktanın ne olacağı sorusuna, bir ihtimalle, insanın tüm durumları hakkında karamsar bir kuşkunun dile getirileceği; belki de, kendi durumuyla birlikte insanın bir aşağılanması durumu söz konusu olacağı cevabını verecektir. Köle insanın gözü, güçlünün erdemlerine alışık olmadığından, kuşkucudur, güvensizdir. Bu sebepten, orada yüceltilmiş tüm ‘iyi’nin ve mutluluğun bile sahici olmadığına kendini inandırmak istemektedir. Ancak acı çeken için, acının varlığı kolaylaştırılmak istenmektedir. İşte bu sebeple, o insana acıma, yardımsever bir el, sıcak bir yürek, sabır, çalışkanlık, alçak gönüllülük, dostluk gibi hasletler övülür. Çünkü Nietzsche, bu ahlakın genel karakteristiğinin böyle oluşunu söylemektedir. Böyle yapılmasının sebebini de, bunların, varlığın baskısına dayanmak için yararlı nitelikler olduğunu ve neredeyse tek araç olduklarını açıklamaktadır. Yine o, köle ahlakının aslında yarar ahlakı olduğunu ve ‘iyi ve kötü’ zıtlığının kökenin de burada olduğunu söylemektedir. O, daha sonra şunu belirtmektedir:

Gücün ve tehlikenin kötude olduğu hissedildi, nefrete izin vermeyen belli bir korkunçluk, incelik ve kuvvetin. Böylece köle ahlakına göre, kötü olanlar korku yaratırlar. Efendi ahlakına göre ise, kesinlikle iyilerdir korku yaratan, yaratmak

isteyen; ‘kötü’ ise küçük görülür. Zıtlık, köle ahlakının mantıksal sonucu olarak, küçük görme, bu ahlakın ‘iyi’ siyle birleştirildiğinde, doruğuna ulaşır- bu hafifçe ve iyi -niyetle olabilir -çünkü iyi insanlar, kölelerin düşünme biçimi içinde tehlikesiz olmalıydılar: iyi huylu, kolay kandırılabilir, biraz alık, belki de iyi bir insan. Nerede köle ahlakı ağırlık kazansa, dil, ‘iyi’ ve ‘alık’ sözcüklerini bir araya getirme eğilimini gösterir.³⁶⁸

Nietzsche'nin soy kütük çalışması, Tüm düşüncenin kalıba döküldüğü izbe atölyeyi aydınlatmakla, soylu kavramların soysuz kökenlerini, bu kavramların gelişigüzel kullanılışının açığa çıkarılması olarak açıklanmıştır. Güzel ahlaki değerler, barbarlık dolu ve her türlü olumsuzluklarla yüklü intikam tarihinin -*insani hayvanı*, sivilleşmiş topluma uyumlu kılmak maksadıyla sistemli bir şekilde kabule zorlayan ve bu yolda bitap düşüren korkunç sürecin kanlı semeresi olarak değerlendirilmiştir. Tarihin sadece, insanlığın kendi içgüdülerinden utanç duymayı öğrendiği hastalıklı bir ahlakileşme olduğu ve *‘yeryüzüne atılan en küçük adımın bedeli, tinsel ve fiziksel işkence ile ödenmiştir... Tüm iyi şeylerin altında o kadar çok kan ve zulüm yatıyor ki!’* sözü bağlamında Nietzsche için ahlakın, hiç de bir sorunlar yığını olmadığı, tam da kendinde bir sorun olduğu; filozofların şu ya da bu ahlaki değerleri sorgulamış olabilecekleri, fakat onların henüz ahlak kavramının kendisini sorunsallaştıramamış olduklarını belirtir. Bu durum karşısında ahlakın nasıl tanımlanması gerektiği sorusuna Nietzsche'nin vereceği yanıt, *‘ahlakın yalnızca duygulara ilişkin bir gösterge dili olduğu’* yolunda bir cevapla konuya açıklık getirilmiştir.³⁶⁹

Nietzsche'nin ahlaki konulara, olumsuz bir tavır sergilediği bilinmektedir. Benzer bir tutumu şu ifadelerde de rastlamak mümkündür: “... insan, var olan her

³⁶⁸ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, s. 200, 201

³⁶⁹ Hüseyin Subhi Erdem, *a.g.e.*, s.287, 288

şeyle ahlak arasında bir bağ kurdu ve dünyanın omuzlarına etik bir anlam yükledi. Günün birinde bu konu, bugün güneşin eril mi, dişil mi olduğu konusundaki inanıştan daha önemli olmayacaktır.”³⁷⁰

Görüldüğü üzere Nietzsche, insanın, var olan her şeyle ahlak arasında bir bağın kurulmasından rahatsız, çünkü kurulan bu bağ, dünyanın omuzlarına bir yük; hem de ahlaki bir anlam yükü yüklemiş demektir. Tabii ki bu şikâyet kendi payıdır. Ancak bu rahatsızlık öyle bir boyut almıştır ki onu müneccimliğe kadar götürebilmektedir. Zerdüşt, günün birinde bu konunun fazla önemli olmayacağını buyurmuştur. Peki, bu konudaki şu yoruma katılmamak mümkün müdür? “Fakat Nietzsche’nin bu sözü söylemesinden sonra uzun bir zaman geçmesine rağmen ahlak hala hayatımızdaki önemini sürdürmekte hatta önemi gittikçe artmaktadır.”³⁷¹

Nietzsche’nin ahlakı değerlendiren görüşlere olan yaklaşımı nasıldır meselesinde o, ahlakı yadsıyan iki türden bahsetmektedir. ‘*Ahlaklı olmayı yadsımak*’, bunun anlamı ilk olarak, insanların belirttiği ahlaksal nedenlerin gerçekten onları belli davranışlara ittiğinin yadsınması, yani ahlaklı olmanın sadece laftan ibaret olduğunun ve insanların, belki de en çok erdemle ün yapmış kişilerin büyük küçük aldatmacalarının (özellikle kendi kendini aldatma) bir parçası olduğunun iddiasında olmaktır. Sonra da şu anlamı ifade edebilir, Ahlak yargılarının gerçeğe dayandığının yadsınması, bu noktada davranış nedenlerinin gerçek olduğu, ama bu şekilde tüm ahlaksal yargıların temeli olarak yanılığın insanları ahlaksal davranışlara yönelttiğinin itiraf edilmiş olmasıdır. Ardından Nietzsche kendisinin de bu bakış açısının bu olduğunu belirtmiştir.³⁷² Ardından getirdiği açıklama şu yönde olmuştur:

³⁷⁰ Friedrich Nietzsche, *Tan Kızıllığı*, s. 17

³⁷¹ Ayşe Sevinç, *a.g.t.*,

³⁷² Friedrich Nietzsche, *a.g.*, s. 79

Ahlaklı olmayı, simyayı yadsıdığı gibi yadsıdığını, onun ön koşullarını yadsıdığını, bunun, bu ön koşullara inanan ve onlara göre davranan simyacılardan var olduğunun yadsınması anlamına geldiğini, çok sayıda insanın kendisini ahlaksız hissettiği için değil, kendisini böyle hissetmesi için gerçek bir neden bulunduğu için kendisinin ahlaksızlığı da yadsıdığını söylemektedir. Kendiliğinden anlaşılacağı gibi ahlaksızlık olarak adlandırılan birçok davranışın önlenmesi ve bunlara karşı mücadele verilmesi gerektiğini inkâr etmediğini; aynı şekilde ahlaklı olarak adlandırılanların birçoğunun yapıp, teşvik edilmesi gerektiğini de inkâr etmediğini belirtmiş, ancak kendisinin şöyle dediğini söylemiştir: ‘Bazı şeyleri bugüne kadarki nedenlerin dışındaki nedenlerden dolayı yapmalıyız. Farklı düşünmeyi öğrenmeliyiz. Çok geç bile olsa, sonunda çok daha fazlasını elde etmek için ve farklı hissetmek için.’³⁷³

Bu cümlelerle Nietzsche’nin ahlak konusuna başka pencereden baktığını söylemiştik. Aslında bir hakikat olarak gördüğü Hıristiyan ahlakının öldürücü atmosferi onu başka dünyaları görmesine mani olduğu söylenebilir. Zaman zaman o atmosferden azıcık kurtulup kendi kendine kaldığında, ondan böyle cümleler almak mümkün olabilmektedir. Onun ahlak konusuna bakışı, karmaşalarla dolu bir hayatın sadece bir parçasıdır. Keşke, bütün dünya, daha duru bir atmosferde ve daha salim bir kafayla Nietzsche’nin düşünceleri üzerinde durarak ve tartışarak onu ve fikirlerini değerlendirebilseydi. Ancak, böyle bir ortamın olabilirliği elbette tartışmaya açık bir konudur.

³⁷³ Friedrich Nietzsche, *Tan Kızıllığı*, s.79

B. Nietzsche Düşüncesinde İnsan

Nietzsche üzerine yapılan araştırmalarda, onun eserlerindeki genel problemin, insan olmanın ne olduğunu, ne anlama geldiğine dair sorularla ilgili olduğu ortaya konmuştur. Mesela Nietzsche, insan için ‘insan sorgulayan hayvandır’³⁷⁴ sözünü kullanmaktadır.

Nietzsche, daha konuya girerken tartışmaları beraberinde getirdiği ve alevlendirdiği görülmektedir. Esasen bütün mesele, kavramları herkesin kendi anlayışına göre tanımlamasından doğan bir karışıklığın sonucunda, tartışmaların vuku bulmasıdır. Bilimsel olsun veya olmasın tanımlamalar, bir esas üzerine temellendirilmezse bir karşı tezle karşılaşma olasılığı vardır. Bu duruma göre, insan denilen gerçeğe ilgili olarak şu söylenebilir: O, sadece biyolojik bir varlık değildir ve ona salt öylece bakılıp değerlendirilemez. Aksi takdirde, ardı arkası kesilmeyecek soruların akla gelmesi muhtemeldir. Hatta bazen cevap verilemeyecek soruların olabileceği de düşünülmelidir. Şu halde, meselelere yüzeysel yaklaşmak yerine, objektif kriterlere ve bilimsel verilere dayanarak yaklaşmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kısacası, tanımlamalar, etraflı bir şekilde olmalı/yapılmalı ki, ondan ne kast edildiği net olarak anlaşılabilsin.

İnsan tanımlaması da öyledir. Tanımlamayı yapmadan önce, insan hakkındaki bazı sorulara cevap verilmesi veya bazı konulara açıklık getirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Felsefenin problemleri olarak varoluşun problemleri üzerinde sürüp giden tartışmalar, bu konularla ilgilenenlerin malumu olan hususlardır. Bu tartışmalar ortadayken ve bunların içerisinde ruh-beden meselesi hala konuşuluyorken, önü arkası belirlenmemiş bir insan tanımlaması elbette tartışılacaktır. İnsan nedir, nasıl

³⁷⁴ Keith Ansell-Pearson, *a.g.e.*, s.18

yaratılmıştır? Bu sorulara bir cevap bulunmuş mudur? Bulunmuşsa, hangi değer ölçüsünden hareketle ortaya konmuştur? türünden sorular birçok düşünsel yaklaşımın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Doğacıların-pozitivistlerin yaptıkları insan tanımlamaları birbirine çok yakın görünmektedir: “İnsan konuşan hayvandır”, “İnsan düşünen hayvandır” gibi. Nietzsche de benzer retoriği kullanır. “İnsan, sorgulayan hayvandır” diyerek, eleştirdiği pozitivistlere benzer bir tanımlama yapmaktadır.

Bu tanımlara karşılık olarak, içlerinde barındırdıkları mantığı, tersine çevirerek başka bir tanıma gidilmesi her zaman olasıdır. Şayet böyle bir şey yapılırsa, ileri sürülen şu tanımlamaya kimin itirazı olabilir? “Hayvan, konuşmayan insandır”, “Hayvan, düşünmeyen insandır”³⁷⁵ Bu mantıktan hareketle Nietzsche’nin insan tanımına karşılık olarak da pekâlâ şu tanımlama yapılabilir demektir: “Hayvan, sorgulayamayan insandır.” Oysa bilimsel ideolojilerin, insanı, ne tam anlamıyla tarif edebildiği, ne de tam anlamıyla mahiyetini ortaya koyabildiği açıkça söylenmektedir.³⁷⁶

Nietzsche, sadece insanı tanımlamada farklılık arz etmemekte, hemen hemen her konudaki fikirleri tartışmaya kapı aralamaktadır. Zaten Nietzsche’yi de Nietzsche yapan bu özelliği olsa gerektir. Onun, insan konusunda getirdiği bir diğer değerlendirme şudur: “Hangisi acaba? İnsan mı Tanrı’nın tek hatasıdır; yoksa Tanrı mı insanın tek yanlışı?”³⁷⁷ Nietzsche, hangi Tanrı’dan ve nasıl bir Tanrı’dan söz etmektedir? Oysa o, Tanrı’yı reddetmiş ve hatta öldürmüştü! Nietzsche’nin insana bakış açısı ve onu değerlendirmesi konusunda süren görüşleri şu şekildedir:

³⁷⁵ Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler ve Kavramlar*, İstanbul: İnkilab Yayınları, 1983, önsöz, s.10

³⁷⁶ Alexis Carrel, *İnsan Bu Meçhul*, çev. M. Tuncer, İstanbul: 1971, s. 23,

³⁷⁷ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığında*, s.7

İnsan tekine sahip olduğu hususiyetleri hiç kimse vermemiştir: Ne Tanrı, ne toplum, ne ailesi, ne ataları, ne de bizatihi kendisi... (...) İnsan teki, bir özel Tasarı'nın, bir iradenin, bir gaye'nin sonucu (var olmuş/var edilmiş) değildir; yine insan teki, bir 'insan ideali' ya da bir 'mutluluk ideali', yahut da bir 'ahlak ideali' elde etme girişiminin öznesi değildir - tabiatını, şu gayeye ya da bu gayeye havale etmek istemesi, saçma bir şeydir. (...) Geliştirdiğimiz 'Tanrı' kavramı, şimdiye kadar varoluşun/hayatın en büyük reddiydi... Tanrıyı inkâr ediyoruz; Tanrıyı inkâr etmekle, mesuliyeti de inkâr ediyoruz: ancak böyle yapmakla (geliştirdiğimiz Tanrı kavramını reddetmekle) dünyayı kurtarabiliriz.³⁷⁸

Nietzsche'nin bu açıklamalarına şaşmamak gerekir, çünkü biliyoruz ki Nietzsche, insanı ele alışı, ona bakışı ve değerlendirişi diğer düşünürlerden çok farklıdır. Bir defa o, insan problemini soyut olarak değil, yaşayan insana göre ele almakta ve onu hayatın içinde değerlendirmektedir.

Farklı düşünceler, insanı, ya toplumsal bir yaratık, ya düşünen bir varlık ya bilgi varlığı ya da araç yapan, felsefe yapan bir varlık olarak görmüştür; ancak bu görüşler içinde insan, bir bütünlük arz etmemiştir. Bunun dışında insanı, evrende taşıdığı yetenekler, Tanrı ile olan bağlantısı, dinle ilişkisi yüzünden ele alan görüşler de vardır. Ayrıca Kilisenin de insana bakışı farklıdır; insanı tapınan, yalvaran, suçlanan günahları kabullenen, ağlayan, Tanrı karşısında boynu bükük bir varlık olarak görmektedir. Ona göre insan, uçuruma atılmış bir suçlu, Tanrının bir yaratığıdır ki onun istemi, bağımsızlığı bulunmamaktadır. Onun yapması gerekenleri, Tanrı istemiyle daha önceden belirlenmiştir, insan, evrende başıboş değil, tam bir sorumluluk içindedir. Varlığı, varlığının sınırları, yapabilecekleri, yeteneklerinin boyutları, gelişimi bellidir/belirlenmiştir.

³⁷⁸ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 63

Nietzsche, gördüğümüz bütün bu düşüncelerin dışındadır ve insan için böyle düşünmemektedir. Onun düşüncesinde, insanın içinde bulunduğu 'hayat'ın, doğurucu, yeniden yaratıcı, ortaya koyucu güç birikimi hayatın kendisidir. İnsan da bu özellikteki hayatın içinde yeri yurdu belli olan ve belli bir atılımın içinde olan istem varlığıdır; bir yüce istemdir insan. Ancak kendi kendisi ile sınırlı olan bir varlıktır. Nietzsche'ye göre başarı kavramı, insan için sınırlandırılmaz, başarı onun için zamanın ötesine, çağının ilerisine geçmektir, ancak o zaman başarının başladığını söyler. Nietzsche, kendisi için, "... Ben kendim bile, şimdiki zamanın bir çocuğu olarak zamana uymayan denemelere giriyorum." demektedir. Kısacası, "İnsan kendi eylemleri, atılımları içinde vardır."³⁷⁹

Nietzsche, kendi toplumunun çöküntüsüne neden olmuş gelenek, ahlak, din ve Tanrı inancı gibi temel değerlerin hepsinin yeniden değerlendirilmesi gerekir düşüncesinin başına insanı oturtur. Ama nasıl bir insanı? Şimdi de onu görmeye çalışalım.

1. Üstinsan Anlayışı ve Tarihsel Dayanağı

Nietzsche çağında görülen ve bilimsel olarak kabul edilen toplumsal çöküntünün insan ruhunda ve fizyolojisinde derin tahribata yol açtığı ortaya konulmuştur. Dejenere olmuş, yozlaşmış ve çökmüş bir toplumda sonuçları itibarıyla görülen halleri hatırlayacak olursak; "Ahlaksızlık-ahlaksızlığa müptela oluş; hastalık-hastalıklı oluş; suç-suçluluk; bekarlık-steril oluş; isteri-istencin zayıflığı; alkolizm; pesimizm; anarşizm; özgürlükçülük (tin özgürlüğü dahil). İftiracılar, şüpheciler, yok edicilerdir."³⁸⁰ Bu, Hristiyanlığın insan ve dünya görüşüne dayanan Batı'nın sürü

³⁷⁹ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, ss.53-55

³⁸⁰ Friedrich Nietzsche, *Güç istenci*, s. 47, 48

moralidir. İşte 19. yüzyılın ‘modern insanı’na açıklama getirilirken bunun çökmüş insan olduğu, bunun yanında koyu Hristiyan’ın, ‘öte dünya’cı, bitkin insanın yer aldığı ifade edilmektedir³⁸¹

Vaziyet böyleyken, bu şartlarda özellikle, Tanrı’nın ölümünden sonra artık, aşkınlık mümkün müdür, değil midir meselesine nasıl bir çözüm getirileceği ve bu husustaki önerilerin neler olacağı konusu önem arz etmiştir. Nietzsche, kendi bakış açısına göre düşüncelerini ortaya koymaya çalışmıştır, ancak bunu, çok kolay bir yoldan meseleye girerek yaptığı söylenebilir. Şöyle ki, malumun ilamına gerek duymadan, kısaca denebilir ki, esasen, bütün bu çıkmazların sonucu, müsebbibi ve hazırlayıcısı mevcut moral değerler değil miydi? Bunların başında da şüphesiz Hristiyanlığın ortaya koyduğu her tür inanç gelmiyor muydu? O da işte bu açık kapıdan girmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Nietzsche, insanın aleyhine olabilecek tüm olumsuzlukların sebebi ve kaynağı olarak gelenekleri göstermektedir, “İnsanı gerileten inanç yığınlarının başında dinler gelir”³⁸² diyerek bütün dinleri de bu genellemeye katmaktadır. Yani hiç bir ayırım gözetmeksizin bütün inançları ve bu inançların içinde özellikle tüm dinleri hedef göstermektedir. Beşeri/ilkel ve semavi/ilahi bir ayırım yapmaksızın bütün dinleri bir potada eriterek kendine göre bir ‘din’ tanımı yapmıştır.

“Yunan dünyasının bir öğrencisi olduğumdan, çağımızın bir çocuğu olarak kendi üzerimde zamana aykırı deneyimlere vardığımı söylemeliyim”³⁸³ diyen Nietzsche’nin düşünce dünyası üzerinde Yunan kültürünün etkisinin büyük olduğunu belirtmek gerekir. Araştırmamızın önceki kısımlarında bu konudan etraflıca söz

³⁸¹ İoanna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, 5. bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, Özkan Matbaacılık, 2009, s. 98, 137

³⁸² Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, s. 121

³⁸³ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 60

etmiştik. “Yunanlıların yüceliğine saygı gösterin! Onları anlatanlar, ruhlarının en kahramanca tarihini anlatır!”³⁸⁴ cümlesi, Yunanlılara olan hayranlığını belirtme konusundaki meramımızı anlatmaya yeterli olduğu kanaatindeyiz. Bu bilgileri hatırladıktan sonra konumuza geçebiliriz.

Güçlü insanı, güçlü iradesi olan insan olarak gören ve geldiğimiz noktadan 20. yüzyıla sıçrayarak, felsefesini Antik Yunan, Pagan Roma ve Doğu mistisizmi (Zerdüşt'ün şahsında sembolize edilen) üzerine kuran Nietzsche'nin çağdaş Batı adına coşkuyla sunduğu insan tipi, üstinsandır.³⁸⁵ Her vesileyle Yunanlara ve onların kültürüne olan hayranlığını dile getiren, oraya olan aidiyetini haykıran, oranın çocuğu olduğunu söyleyen Nietzsche'nin, o kültürden beslenmesi kadar doğal bir şey yoktur. Zaten kendi düşüncesinin temelini oluşturan üstinsan düşüncesini söz konusu kültürün değerleri çerçevesinde geliştirdiği söylenebilir. Daha önce bahsi geçen Platon'un mağara istiaresi konusundaki görüşleri belirtilirken de üstinsanın vasfı anlatılmıştı: Bir kere mağaradan çıkış mümkün değildir. Çünkü mağaranın dışında başka bir dünya yoktur. Ancak buradaki tutsaklıktan kurtulmanın mücadelesi verilebilir. Hem de mümkün olmadığını bile bile bunu tekrarlayan, bu acımasız gerçeği kabullenecek kadar güçlü olan ve bu şartlarda gülebilmeyi beceren insanla olur. Bu da Nietzsche'nin üstinsanıdır.

Demek ki, Nietzsche düşüncesinin ana temellerini oluşturan öncelikli değer ve belki de en önemlisi üstinsan anlayışıdır. Zihnindeki insan tipi, cari olan tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi; Tanrı, din, ahlak ve birçok kavramların yeniden anlamlandırılması, ‘coşkulu yaşam sevgisi’ Nietzsche düşüncesinin esasını

³⁸⁴ Friedrich Nietzsche, *İnsanca, Pek İnsanca* 2. Kitap, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 92,

³⁸⁵ Yusuf Özkan Özburun, *Medeniyetlerin Kırılma Noktasında ‘Üstinsan’ ‘Kamil İnsan’a Karşı*, Köprü Dergisi, Yaz 2004 [87.Sayı]

oluşturmaktadır. Bu konuya da ‘Tanrı’yı öldürerek işe başlar. Onun yerine üstinsanını oturtabilmesi için Tanrı’nın öldürülmesi gerekirdi ve öldürüldü. Yazılarının büyük bir bölümünde bu temaya rastlamak mümkündür.

“Eskiden uzak denizlere bakarken Tanrı derlerdi. Oysa ben, üstinsan demeyi öğrettim size. Bir Tanrıyı yaratabilir misiniz siz? Öyleyse hiç bir Tanrının adını anmayın bana. Üstinsanı yaratabilirsiniz siz.”³⁸⁶ Bir Hristiyan için Tanrı’ya yönelik olarak bir beklenti içerisinde olmasının beyhudeliğini zikreder: “Bir Hristiyan’ın Tanrının doğrudan müdahalesini beklediği, ama -Tanrı olmadığı için- boşuna beklediği tüm durumlarda, mensubu olduğu din, onu yatıştırmak için mazeretler ve nedenler bulmakta oldukça beceriklidir. Birinin iddia etmesine rağmen, inanç bugüne kadar gerçek dağları devirememiştir, ama dağ olmayan yere dağlar oturabiliyor.”³⁸⁷

Nietzsche, bu dünyada işlenen kötülüğün ve sergilenen ahlaksızlığın her boyutuna ses çıkarmayanların, çare olarak öbür dünyayı işaret etmelerindeki samimiyetsizliğe vurgu yapmaktadır: “İnanmayın siz dünya ötesi umutlardan söz açanlara!” Bu söylemi Zerdüş’tün ifadeleriyle dile getirir:

Zerdüş ormanın kenarındaki en yakın şehre geldiğinde, halkı pazar yerinde toplanmış buldu: çünkü bir ip cambazının gösteri yapacağı duyurulmuştu. Bunun üzerine Zerdüş şunları söyledi halka: Size üstinsanı öğretiyorum. İnsan aşılması gereken bir şeydir. Onu aşmak için siz ne yaptınız?

Maymun nedir ki insanın gözünde? Bir kahkaha ya da acı verici bir utanç, insan da işte bu olmalı. Üstinsanın gözünde: bir kahkaha, ya da acı verici bir utanç. Solucandan insana dek yol aldınız. Ve hala pek çok solucanlık var içinizde. Bir zamanlar maymundunuz ve şimdi bile insan daha fazla maymundur herhangi bir maymundan. Ancak, en bilmeniz bile uyumsuzluktur; bitki ile hayaletin bir melezidir. Ama hayalet ya da bitki mi olun diyorum

³⁸⁶ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, s.244

³⁸⁷ Friedrich Nietzsche, *İnsanca, Pek İnsanca* 2. Kitap, s. 97

ben size? Bakın, Üstinsanı öğretiyorum size. Üstinsan yeryüzünün anlamıdır, isteminiz desin ki: Üstinsan yeryüzünün anlamı olsun. Yalvarıyorum kardeşlerim, yeryüzüne sadık kalın ve size dünya ötesi umutlardan söz edenlere inanmayın! Zehir saçan onlar, farkında olsalar da olmasalar da. Yaşamı aşağılayanlardır, kuruyup gitmeye yüz tutmuş ve bizzat zehirlenmiştir onlar, yeryüzü bıkıştır böyle kişilerden: yok olsalar ya hepten! Bir zamanlar Tanrıya küfretmekti en büyük küfür, ama Tanrı öldü ve böylelikle bu kâfirler de öldü. Şimdi en korkunç günah yeryüzüne küfretmek ve anlaşılmasız olanın ciğerine yeryüzünün anlamından daha çok itibar etmektir.³⁸⁸

Nietzsche’de toplumsal tahayyül, üstinsanın mahiyeti, meydana gelmesi, özellikleri, bireyler arası ilişkileri, toplum ve birey ilişkisi, onun ‘Tarih Üzerine’ adlı eserindeki ‘Nietzsche ve felsefesi üstüne’ yazılan yazıda her türlü soru işaretlerini/istifhamları çekecek şekilde anlatılmaktadır. Burada Nietzsche’nin üstinsanın özellikleri ve mahiyetinin ne olduğu konusunda çarpıcı ifadelere rastlanmaktadır.

Bir yüce istenç olan insan, yalnız kendi kendisiyle sınırlıdır. Evren bütününde oluşumun, her yarattığıyla kendini aşan, daha yüksek bir aşamaya varan, etkileyen, etkilenen varlığın simgesi durumunda bulunan insan için erek, en üstün olmaktır. Ancak, insan kavramı altında toplanan, bütün bireyler bu evrensel yücelik aşamasına ulaşamaz. Toplumu oluşturan bireyler, gerçek yaratıcı, gerçek doğurucu olan ‘üstinsan’ın ortaya çıkışına yarayan birer gereç niteliğindedir. Bir yontunun ortaya konmasında, mermeri yontan, yere pek çok parçalar, kırıntılar döken yontucunun en büyük yapıtını biçimlendirmek, yaratmak için yaptığı neyse, doğa da ‘üstinsan’ı yaratmak için öteki bireyleri birer araç, gereç olarak kullanır. Bireyler bu yüce insanın ortaya çıkması için doğanın yere döktüğü, saçtığı birer kırıntıdır, birer artıktır. İşte bu nedenle ‘üstinsan’ın çevresinde, ayaklarının dibinde toplanan bireyler bir yığındır. Onlar ‘pek çokları’dır. Doğanın ereği bu ‘pek çokları’nın içinden ‘üstinsan’ı (übermensch) ortaya çıkmaktadır. Elitist Nietzsche’ye göre ‘insan kirli bir ırmaştır. Bu kirli ırmağı da içine alarak bozulmadan kalabilmesi için engin

³⁸⁸ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, s. 6

bir deniz olması gerekir.’ Bu deniz evrenin özü, anlamı niteliğini taşıyan ‘üstinsan’dır.

‘Üstinsan’ bütün kötülüklerin, eksikliklerin, uyumsuzlukların ortasında bir ışık gibi bozulmadan, kendi kendisiyle bütünleşen ve yalnız kendi kendisine yeten bir varlıktır.³⁸⁹

Bu bilgilerin yanında, Nietzsche’nin insan tipi sınıflaması da onun ‘insan’a bakış açısını ve ‘insan’ı nasıl değerlendirdiğini göstermesi açısından önemlidir. O, iki insan tipinin olduğunu kabul etmektedir. Bunlardan biri, yaratıcı insan tipidir ki eylemde bulunucu ve geleceği açııcıdır. diğerrinin ise Nietzsche’nin ‘pek çoklar’ dediği günlük davranışlarla sınırlı, yasalara, erdemlere, geleneklere, aktöre ilkelerine bağlı insan olduğudur. Bu tip insanın, kalabalık insanı olduğunu yani yığın varlığı olduğunu söyler. Nietzsche’ye göre, bunların içerisinde önemli olanın, çağına yorum getirebilen, yaratıcı olan insandır.³⁹⁰

2. Nietzsche Anlayışında İnsan Sınıflaması ve Üstinsan (Übermensch)

Nietzsche, insanı açıklamaya çalışırken getirdiği yorumlar çerçevesinde, bizlere üç ayrı örnek sunar: Birincisi, benim diyebilen, kendi kendinin gücünü tanıyan, ortaya koyduğu başarılarla, yapıtlarla geleceğe yön veren, çağını aşan, evrenin anlamı olan üstinsan. İkincisi, bir takım sorunlar koyabilen, geleceğe değil de ancak kendine yön verebilen, kendi sınırlarını belirleyebilen, ben istiyorum diyebilen insandır. Üçüncüsü, yığın insanı. Verilenle yetinen, geleneklere, göreneklere bağlı kalan, başkalarınca sınırlanan insan.³⁹¹

İnsanı tasnif konusunda, bu değerlendirmenin başka bir şekilde yapılması da mümkündür, biz ahlak konusunda ahlakın çeşitlerini incelerken, daha sonraki

³⁸⁹ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 50, 51

³⁹⁰ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, s. 57

³⁹¹ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 67, 68

konumuzda ‘insan’ konusunu da işleyeceğimizi ifade etmiştik. Haddizatında insan ile ahlak konusunu birbirinden ayrı düşünmek, sağlıklı bir yol olarak görünmemektedir; çünkü bunların her biri, birbirini bütünleyen kavramlar olmaktadır.

Nietzsche'ye göre, gerçeği görüp görememelerine ve gerçeği de öylece değerlendirmelerine göre, üç ana tip insan vardır: Üstinsan, trajik insan; sürü insanı ve özgür insan. Kendi gözüyle gördüğü realiteyi ilk defa ve tabii değerlere uygun olarak değerlendiren, az da olsa şurada burada yetişen insan tipi trajik insandır. Nietzsche'nin sürü, köle, kalabalık, yığın, halk, bilge olmayan, iyi insan, zayıf insan dediği insan tipi, yaşamını geçerlilikte olan duruma göre, değerlere göre ayarlayan insan tipi olduğunu belirtmiştik.

Sürü insanı kimdir? “Nietzsche'ye göre, Sürü insanı günlük dilde ‘kötü insan’ denilen, ahlak kurallarına saygı göstermeyen insan ya da yığın insanı değildir. Sürü insanı, ahlaklı insandır. Her çeşidiyle sürü insanı, gerçeklikte olan ahlakın ve onun gereklerinin sınırları içinde var olan, yapıp ettiklerini değerlendirmelerini bu ahlakın değer yargılarına uydurmaya çalışan insandır.”³⁹²

Üçüncü insan tipi de, geçerlilikte olan kalıplaşmış değer yargılarının insanın realitesine aykırı olduğunu gören ve bunu problem yapan, ancak yaratıcı olmayan, ya da henüz yaratıcı olamamış insan; kendi kendisi olmak isteyen, kendi yolunu arayan, ‘Ben istiyorum’ diyen insandır. Trajik kişilerin geçirdiği ara dönem olarak değerlendirilebilir. Nietzsche’nin bunlara, özgür insan dediği ifade edilmektedir.³⁹³

³⁹² Nietzsche’nin İnsan Anlayışı – 1,
<http://dusundurensozler.blogspot.com.tr/2008/09/nietzschenin-insan-anlayii-1.html>
(07.02.2016)

³⁹³ Ioanna Kuçuradi, *a.g.e.*, s. 25

Nietzsche, Trajik, sürü insanını ve moral değer yargılarını iyinin ve kötünün ötesi çerçevesinde bir değerlendirmeye ele alır:

Trajik insansa, o çağda ve çevrede geçerlikte olan moralin dışında, ‘iyinin ve kötünün ötesinde’ olan insandır, ‘iyinin ve kötünün ötesinde olmak’, değerlendirmemek, değerlendirememek, ya da insanı başarılarının kendilerine özgü bir değerden yoksun olduklarına inanmak demek değildir. ‘İyinin ve kötünün ötesinde olmak’: moral değer yargıları kurmamak, yani geçerlikte olan moral değer yargılarını yok saymak ve bir sürünün faydasını göz önünde bulundurarak değer yargıları kurmamak demektir.³⁹⁴

Aşağıda görülecek metindeki ifadede, Zerdüş’tün sözleriyle üstinsanın bir yaratıcı olduğu belirtilmiştir. Bunun ortaya çıkışıyla ilgili olarak, evrende bütün insan soyunun katıldığı bir yaratma yarışını kazanan güç kaynağının olduğu söylene de, daha önce gördüğümüz “doğa da ‘üstinsan’ı yaratmak için öteki bireyleri birer araç, gereç olarak kullanır. Bireyler bu yüce insanın ortaya çıkması için doğanın yere döktüğü, saçtığı birer kırıntıdır, birer artıktır”³⁹⁵ ifadesi arasındaki çelişki elbette zihinleri meşgul etmektedir.

Zerdüş’tün sözlerinde dile gelen büyük yaratıcı, büyük yapıcı olan varlıktır, üstinsandır. Üstinsan tek başına değildir. Evrende bütün insan soyunun katıldığı bir yaratma yarışını kazanan, önde giden bir yaratıcı güç kaynağıdır. Onun ele aldığı sorunlar, çözümlemeye çalıştığı konular sıradan insanı aşar. Gerçek insan, sıradan insanla, hayvanla üstinsan arasında yüce bir köprüdür. Üstinsana bu yaratıcılık köprüsünden geçilir. Bu köprüyü geçmek, toplumu aşmak bütün insan başarılarının üstüne çıkmaya, evrene açılmaya, evrenin özündeki yüce anlamı kavramaya bağlıdır.³⁹⁶

³⁹⁴ Ioanna Kuçuradi, *a.g.e.*, s.87

³⁹⁵ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 51

³⁹⁶ Friedrich Nietzsche, *Seçmeler*, s. 214

Nietzsche, üstinsanı tanımlarken de bu özelliklere değinir, der ki, “üstinsan sözcüğünü ve insanın aşılması gereken bir şey olduğunu yolda bulduğum yer de orasıydı, -insanın bir amaç değil, bir köprü olduğunu.”³⁹⁷

3. Üstinsan Düşüncesinde Merhamet Kavramının Tahlili

Nietzsche, toplumu, bireyi, olup biteni kendi düşüncesi çerçevesinde inceleme ve tahlil etme neticesinde merhamet olgusuna dikkat çekmiştir. Onun yerini ve değerini belirleme konusunda bu analizin ve bakış açısının etkisi büyük olmuştur.

İster Tanrı'nın merhameti olsun, ister insanın: Merhamet utanca aykırıdır. Ve yardım etmek istememek, o sırnaşık erdemden daha soylu olabilir. Tüm en küçük insanlarda bile bugün erdem deniliyor buna, merhamet etmeye: -büyük talihsizliklere, büyük çirkinliklere, büyük başarısızlıklara hiç saygı duymuyorlar. (...) Çok uzun süre hak verildi onlara, bu küçük insanlara; böylece güç de verildi sonunda onlara-şimdi öğretiyorlar ki: 'Küçük insanlar neye iyi derlerse, odur iyi sadece.' Ve onların arasında çıkan o vaizin, o tuhaf ermişin, o küçük insanların savunucusunun, 'Ben - hakikatim' diyerek kendi kendine tanıklık edenin söylediklerine 'hakikat' deniyor günümüzde. (...) Yanılgısına karşı, merhamete karşı ilk uyarın sendin –herkesi değil, kendini ve kendi türünden olanları. (...) Onun merhameti utanma nedir bilmiyordu: en kuytu köşelerime kadar sokuldu. Bu en meraklı, aşırı sırnaşık, aşırı- merhametimin ölmesi gerekiyordu.³⁹⁸

Nietzsche, bilgelik anlayışının istediği ideal karakterin, cesur, tasasız, alaycı, zorba olması, bunu isteyen bilgeliğin bir dişi olduğunu ve her zaman sadece savaşçıyı sevdiğini gösterdiğini söyler.³⁹⁹ Nietzsche, yufka yüreklilerden, merhamet ederek mutlu olanlardan hoşlanmamaktadır. Ona göre, onlarda utanmanın fazlasıyla eksik olduğu kanaatindedir. Bu yüzden de acı çekene yardım eden elini yıkadığını

³⁹⁷ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, s. 198

³⁹⁸ Friedrich Nietzsche, a.g.e., ss. 268-270

³⁹⁹ Friedrich Nietzsche, a.g.e., s. 34

söyler. Böyle yapmakla da ruhunu temizlediğine inanır. Gerekçesi de ilginçtir: Çünkü der, “acı çeken acı çekerken gördüğümde onun adına utandım kendimden; ve ona yardım ettiğimde, gururunu pek fena incittim.” Bir defasında şeytanın kendisine: "Tanrının da var kendi cehennemi: insanlara duyduğu sevgi. Ve geçenlerde şeytanın yine, "Tanrı öldü; insanlara duyduğu merhamet yüzünden öldü Tanrı." dediğini işittiğini söylemektedir.⁴⁰⁰

Nietzsche'nin toplumdaki sağlıklı ve hastalıklı olanlar karşısındaki fikirleri çok ilginçtir. Bazılarının kuvvetli ve sağlıklı yetişmesi için diğerlerinin hasta ve zayıf olması gerektiğini, ancak bu durumun da yeterli olmadığını, hastanın, sağlıklıya da sirayet edebileceği ve onu kendisine dönüşecek şekilde zayıflatabileceği ifade edilmiştir. Nietzsche, ne bir hastaya ne de bir başkasına hiçbir şekilde acımayı ve merhameti onaylamamaktadır. Ona göre acımanın iki olumsuz sonucu bulunmaktadır: Birincisi, zayıfın kuvvetli karşısındaki gücünü artırdığını söyler. Çünkü acıma duygusunu kışkırtmanın zayıf için kuvvetli olanlara acı çektirmenin bir yolu olarak görür. İkincisi, dünyada acı çekenlerin sayısını arttırmaya hizmet edeceğini iddia eder.⁴⁰¹ Nietzsche'ye göre, ‘Diğerlerinin çektiği acı bize bulaşır; acıma duygusu bir enfeksiyondur’⁴⁰² değerlendirmesini yaptıktan sonra, acıma ile ilgili düşüncesini nihilizm düşüncesiyle ilintilendirir: “Bu depresif ve bulaşıcı hastalık gibi kök salan güdüler, hayatın değerini koruyan ve artıran tabii, fitri özellikleri tuzla buz etmekten başka bir işe yaramaz: Hem hayattaki sefaleti *kat be kat artırıcı*, hem de sefil olan her şeyi *koruyucu* bir güdü olarak acıma, *dekadansın/çözülme ve çürümenin* pıtrak gibi bitmesini, her tarafta dal budak

⁴⁰⁰ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 83, 85

⁴⁰¹ Malcolm Bull, *Anti-Nietzsche*, çev. Murat Bülent Tokdemir, İstanbul: Doruk Yayınları, 2013, s. 178, 180

⁴⁰² Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 248

salmasını sağlayan başlıca vasıtalardan biridir; acıma, insanı yalnızca nihilizme sürüklemekle kalmaz; aynı zamanda nihilizme ikna eder!..”⁴⁰³

Açıklanan bu nedenlerden dolayı Nietzsche, zayıf olanlara, güçsüz olanlara, hasta olanlara şiddetle karşıdır, onlara merhamet etmek bir yana, onlara acımanın zayıflık, düşüklük ve zararlı olduğunu savunur:

Hasta, sağlıklı için en büyük tehlikedir; güçlünün başına bela, en güçlüden değil de en zayıftan gelir. Biliniyor mu? (...) Hastalıklar, insanın en büyük tehlikesidir: Şeytanı ‘yırtıcı hayvanı’ değil. Başından beri, başarısız olanlar, ezilmişler, parçalanmışlar – onlardır, en zayıf olanlar, insanlar arasındaki yaşamı baltalayan, yaşama, insana, kendimize olan güvenimizi en tehlikeli biçimde sorgulayıp zehirleyenlerdir.⁴⁰⁴

Zerdüş, merhametsiz kuvvetin hedefini, yükselme ile alçalma arasındaki mesafeyi küçültmek şeklinde değil, aksine onu büyütme olarak açıklamıştır. Bu düşüncesini de bir mantığa oturtmaya çalışır ve “Eh kardeşlerim, zalim miyim ben?” diye sorarak düşüncesinde doğru olduğunu göstermek ister. Bu düşüncesinden emin olduğundan, “Düşmekte olanı itmeli bir de! Bugüne ait olan her şey -düşüyor, çürüyor; kim tutmak ister onu! Ama ben –ben itmek istiyorum bir de! Taşları derin vadilere yuvarlamanın şehvetini bilir misiniz? (...) Eğer uçmayı öğretemiyorsanız- daha hızlı düşmeyi öğretin.”⁴⁰⁵ demektedir.

Nietzsche’nin insanla ilgili olarak yaptığı bu değerlendirmeleri, hangi kaynaktan beslenerek ve hangi ölçülere göre yaptığı önemlidir. Kökeninde güç ve şiddeti barındıran bir medeniyet olarak tebarüz etmiş olan Yunan ve Roma medeniyet ve kültüründe merhamet kavramının bulunmadığını tarih göstermektedir. Referans olarak alınan bu kültürlerin yol göstericiliği de taşıdıkları değerler kadar

⁴⁰³ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s. 12, 13

⁴⁰⁴ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soy Kütüğü Üstüne*, s.141, 142

⁴⁰⁵ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüş*, s. 211

olacaktır. Yunan'ın en bilgelerinden biri olan Platon'a baktığımızda, onun devlet anlayışı, şaşırtıcı boyuttaki uygulamalarıyla doludur. İdeal devletin üç büyük sınıftan oluşacağını, bunlardan en altta zanaatçıların, onların üstünde yardımcılarının ya da askeriye sınıfının, tepede ise, koruyucuların ya da koruyucunun olacağını söyler. Platon, bunların yapılanmalarını dikkat çekici bir şekilde anlatır. Uygun nitelikli kadınların, devletin koruyucularının yaşam ve resmi ödevlerini paylaşmak üzere seçileceklerini ifade eder. Dölü iyileştirme ilkeleri üzerinde, bunların evlilik ilişkileri, devletin denetimi altında olması gerektiğini düşünür... Devletin yuvasında yetiştirilecek olanaklı en iyi döl de elde edilecektir. Ama belirtmeli ki Plato'nun önerdiği şey karışık özgür aşk anlamında tam bir karılar ortaklığı değildir. Özel mülkiyet ve aileyi sürdürmek zanaatçı sınıfa aittir. Yalnızca iki üst sınıftakilerin mülkiyet ve aile yaşamı ortadan kaldırılacaktır. Şüphesiz bu da devletin iyiliği için yapılacaktır.

Yöneticiler ancak kendileri için salık verilen kadınlarla evlenecek ve salık verilen zamanlarda cinsel birleşmede bulunacak ve baba olacaklardır. Bu şartların dışında birleşme olur ve çocuk doğarsa, en azından üstü örtülü olarak belirtilir ki, böyle çocuklar bakınıp beslenmeyeceklerdir. Yüksek sınıfların çocukları, eğer o sınıfların yaşamı için uygun değilse, ancak 'yasal' olarak doğmuşlarsa, zanaatçılar sınıfına sürüleceklerdir.⁴⁰⁶

İnsanlar arasındaki bu tasnif ve ayırım dikkatleri çekecek boyutta ilginç durmaktadır. Sıkıntılı olan durum, devletin yönetim biçiminin tercihi değildir veya kimin nereye görevlendirilmek istenmesiyle de ilgili değildir; sıkıntı doğan çocuklarla ilgili insanlık dışı uygulamalardır. Doğmamış veya yeni doğmuş çocuğun

⁴⁰⁶ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi*, c.1, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1998, ss. 105-107

geleceği ve kaderi üzerinde oynanmak istenen oyundur! Bu uygulama, hangi aklın ve adaletin ürünü olabilir ki? Bir dakika sonrasını kestirmekten aciz insan, hangi canın, ileride nasıl bir cevher olup olmayacağını nereden bilecek de onun yaşamıyla ilgili projeler tasarlamaya cüret edebilecektir. Copleston, “Hayvanların yetiştirilmesinde başarılı olduğu görülen şeylerin insan soyuna uygulandığı zaman da başarılı olacağı sonucu çıkmaz, çünkü insanın ussal bir ruhu vardır ki özünde özdeğe bağımlı değildir ama her şeyden güçlü Tanrı tarafından yaratılmıştır. Güzel bir ruh her zaman güzel bir bedenle ya da iyi bir karakter güçlü bir bedenle birlikte mi bulunur? Yine, eğer insan soyu durumunda böyle önlemler başarılı olsaydı - ve bu bağlamda ‘başarılı’ ne demektir?- bundan hükümetin böyle önlemleri uygulama gücü olduğu sonucu çıkmaz.”⁴⁰⁷

Bu kültür, bununla da sınırlı değil. Isparta’da da Likargos’un koyduğu kanunlara göre bir erkek çocuk doğunca sitenin yaşlıları tarafından muayeneden geçirilir, bünyesi sağlam görülmeyenler Tayijet dağı uçurumlarından aşağı atılarak öldürülürdü. Ispartalıların ‘yaşayabilenler yaşasın’ zihniyetine karşı Atinalılar ‘yaşama hakkını kazananlar yaşasın’ diye düşünürlerdi.⁴⁰⁸

Dünyanın en iyi hatiplerinden biri olan Çiçero’nun bir zamanlar, nerdeyse tedavi edilmez bir kekeme olduğu gerçeği hatırlanmalıdır. Yanlış bir kültürden beslenenlerin içine düştükleri çöküntü ve umutsuzluk halleri, ruh ve düşünce dünyalarını işgal ettiği için, yaşamlarında da bu etkilerin örnekleri kendini göstermektedir. Bundan dolayıdır ki, kendilerine göre umutsuz gördükleri atları vurma cellâtlığını çare olarak sunmaktalar! İlginç bir film senaryosu vardı; umutsuz

⁴⁰⁷ Frederick Copleston, *a.g.e.*, s. 107

⁴⁰⁸ Spor Ansiklopedisi, *Olimpiyatlar*, C.3, Tercüman Yayınları, s. 905 vd.

görülen ve kendi haline ölüme terk edilen bir atın, küçük bir kız çocuğunun içten gelen sevgisi ve ihtimamıyla, zaman içerisinde nasıl dirilip ayağa kalktığını, sonra da nasıl yarışların tümünde birinciliği kazandığını anlatıyordu. Sevgi ve merhamet duygularının neleri başarabileceğini anlatan bir senaryoydu. Kalpleri merhamet duygularından sıyrılmış ve taşlaşmış olanlar bu duyguları anlamaları biraz güçtür! Esasen, hakikaten değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir ve bu çerçevede, merhamet damarları kuruyanların ciddi bir bakıma ve ihtimama ihtiyaçları olduğu da unutulmamalıdır.

Merhamet kavramı o kadar önemli ki, bu anlaşılmadan insanın kendisi, varoluşu, yaşamı ve onun yaşam arzusundaki inceliği de asla anlaşılmaz! Söylenen her cümlenin ne anlam ifade ettiğini bilmeden veya maksadın ne olduğunu tam ve bütün açıklığıyla ortaya koyulmadan, “Ben onu demek istememiştim, demek istemiştim ki.. yanlış anladınız...” gibi ifadeleri sıralamak ciddi bir anlatımı ve üslubu taşımamaktadır. İnsani duygunun eseri olan merhamet duygusunun, insanların tamamından kaldırıldığında, oluşacak olan merhametsiz bireylerin egoistleşmesiyle toplumdaki her bireyin yaşama sevinci, umudu zayıflayarak çöküntünün girdabına düşmeleri muhtemel olacaktır.

Zaman içinde yaşanan hayatın canlı örnekleri, hayatla ilgili teorilerin ve kuramların doğruluğunu veya yanlışlığını ortaya koyar. Zamanın en iyi bir hakem ve en iyi bir değerlendirme aracı olduğundan şüphe yoktur. Bu şaşmaz hakikatin değerlendirmesinden korkmayanlar, düşüncelerini ona tevdi edebilirler. Sonunda mutlaka değerlendirilmiş olarak önlerinde bulacaklarından emin olabilirler.

Yaşamla ilgili bütün söylemlerine rağmen Nietzsche'nin hayatının son demlerindeki vaziyetinin gözlemlenmesi, zamanın değerlendirmesi açısından başlı

başına bir ibret vakıasıdır. Nietzsche'nin annesi ve kız kardeşinin kalplerinden merhamet duygularını söküp atmadıkları için, Nietzsche'yi ahir ömründe sokağa düşmekten çekip almışlardır. Nietzsche, şayet gelinen son durumun farkında olsaydı, hayata bakışı nasıl olurdu, yaşamı nasıl değerlendirirdi gibi soruların cevabı, kanaatimiz odur ki, zihinleri meşgul etmeye devam edecektir.

Nietzsche'nin bir yandan övdüğü, ancak öbür yandan asla tasvip etmediği ve hatta hakkında ileri geri konuştuğu İslam'ın peygamberi, bu kavramın işlevselliği ile ilgili bir sözünü buraya almakta yarar görmekteyiz. “Merhamet etmeyene merhamet edilmez!” acaba bu sözün yaşamla, dünya ile ve öbür tarafla ne kadar ilintisi olabilir diye düşünmek gerekir. Öbür taraftan, Yaradan'ın bir ismi, ‘Rahman’dır, bir ismi de ‘Rahim’dir. Her iki isim de ‘merhamet’ kelimesiyle aynı kökten türemiş olarak meydana gelmişlerdir. Acaba Yaradan'ın kendisine isim olarak seçtiği bu kavramın yeniden gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi, Nietzsche'nin düşüncesi açısından mümkün olabilir mi, olabilseydi nasıl bir sonuç çıkardı, bunu da düşünmek gerektiği kanaatindeyiz.

Dünya ateşler içerisindeyken yapılacak en inandırıcı eylem, ateşe su dökmektir. Hiçbir sözün, bu eylemin yerine geçmesi mümkün olmadığı gibi inandırıcılığı da olmaz, ona itibar da edilmez. Mesela, yaşanan bir doğa afeti karşısında imkânlar ölçüsünde oraya koşmak, müdahil olmak, afetzedelere el uzatmak yapılacakların başında gelir. Acılara ortak olmak ve onları paylaşmak budur. Bir doğal afet veya atılan bir bombanın meydana getirdiği tahribat neticesinde korkudan gözleri donmuş çocuklara, yavrularını koruma telaşına giren annelere duyarsızca davranan insanlara karşı, dünyanın değerlendirmesi nasıl olacaktır, nasıl olmalıdır? Hayatta, muhatap olunan bu gerçekler dünyasında ‘merhamet’in yeri

nedir? Merhamet duygusu, kalplerden sökülüp atılmalı mı? sorularıyla birlikte, yaşamı merhamet ekseninde düşünmek ve değerlendirmek gerektiği ortaya çıkmaktadır. “Doğrusunu söylemek gerekirse, merhametsizlik, insanlar arasındaki çatışmanın en temel nedenlerinden biri olarak görülür ve onun olmaması, ‘merhametin ölümü’nü hazırlar. Öyle ki, merhametin ölümü, pek çok acı ve olumsuzluğun da habercisi olduğunu unutmayalım.”⁴⁰⁹ şeklinde merhamet gerçeğini açıklayanlar da vardır.

Necip Fazıl, ‘Reis Bey’ isimli tiyatro eserinde, merhamet konusunu işler. Oyunun kahramanı bir hâkimdir. Öyle ki o, merhamet nedir bilmeyen, isnat edilen suçu doğruymuşçasına sanığa kabul ettirmeye çalışan ve delillerin soğuk realitesine güvenen bir hâkimdir. Günün birinde büyük bir hata yapar ve suçsuz bir gencin asılmasına hükmederek adaletin yanlış tecellisine sebep olur. ‘Olana, gördüğüne, bildiğine’ göre hükmeden Reis Bey, genç mahkûmun, ‘suçsuzum’ yalvarmalarına aldırış etmeden, onu gözünün önünde idam ettirir ve gencin idam edilmesini duygusuzca seyreder.

Bu dönemde karşımızda ‘gözyaşı suçun rengini soldurmaz’ diyen, merhametten iğrenen; ‘Ne kelimeler, ne duygular var; öğretemiyoruz da sıra merhamete geldin mi, herkes ezbere biliyor. Ağızların iğrenç sakızı!’ sözlerinin sahibi olan bir Reis Bey vardır. Anne katili diyerek astırdığı gence yüklenen suçun gerçek faili ortaya çıktıktan sonra, Reis Bey emekliliğini ister ve görevinden ayrılır. Bu zahiri değişikliğin bin misli onun ruh dünyasında gerçekleşecektir. Reis Bey, vicdan azabı yüzünden müthiş bir ruh buhranına saplanır.

⁴⁰⁹ Metin Yasa, *Bütüncül ve Eleştirel Din Felsefesi Okumaları I - Tanrı ve Felsefe*-Ankara: Elis Yayınları 2015, s. 123, 124

Merhametten, acıma duygusundan sadece ve sadece kötülük olacağına inanan bir zamanların Reis Bey'i vicdan azabıyla ağlamaya, ağladıkça merhameti anlamaya başlar. Astırdığı mahkûm, onu her gün adeta ipe çekmektedir. Bu ağır azapla, insanlara acımayı, affı anlamayı dert edinir. Çünkü affı bilmemenin açtığı mesafeden bu hataya düşmüştür. Kalbini adeta değiştiren Reis Bey, birdenbire sanki içinde ve çevresinde ne varsa tepeden tırnağa değiştiğini görür. "Dünyanın en sert ve en yumuşak madeni, kalp ateşini bulsun; hemen değişir." demeye başlar.

Bundan sonraki döneminde Reis Bey, gecenin bitimindeki gündüz, uçurumun dibindeki düzlük, ayrılığın berisindeki kavuşma, açlığın sonundaki ekmek gibi değişmeye, derinleşmeye, güzelleşmeye, ideal insan katına yükselmeye çalışır.

Kariyerinin zirvesinde olan bir hâkim, akla güvendiği için, akılları durduracak bir hata yapar. Ne ki bu hata, Reis Bey'in zahiri dünyasını harap ederken ruh âleminin dirilişine vesile olmuştur.⁴¹⁰

Sonuç olarak bu hususta şu notu düşebiliriz: Merhamet duygularıyla dolu bireylerden oluşmuş bir toplumun veya tersi yönde oluşmuş bir toplumun yaşama olan katkıları noktasında bir durum değerlendirmesi yapılacak olursa, inanıyoruz ki meselenin önemi daha iyi anlaşılabacaktır.

4. “Üstinsan” ve “İnsan-ı Kâmil” Etrafında Düşünceler

Yukarıda, üstinsandan ne kastedildiği, ne anlatılmak istendiği hususunda, araştırmaya dayalı olarak bir takım bilgiler çıkarmaya ve bunları sunmaya çalıştık.

⁴¹⁰ Karataş, Turan, *"Necip Fazıl'ın Tiyatroları"*, Mehmet Nuri Şahin, Mehmet Çetin, (ed.), *Necip Fazıl Kısakürek*, 3. bs., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010, ss. 341-379

Önemine binaen, konu içinde geçen ‘insan’, ‘üstinsan’, ‘erek’ gibi kavramların nasıl kullanıldığı ve mahiyeti üzerlerinde tekrar düşünmemiz gerekmektedir.

Deniyor ki, “insan kavramı altında toplanan, bütün bireyler bu evrensel yücelik aşamasına ulaşamaz.”⁴¹¹ Peki, ne yapacaklar? Bireyler, bir takım sıfatlara haiz ‘üstinsan’ın ortaya çıkmasında sadece bir aracılık yapacaklar. Bu olurken, haliyle bir takım zayıflıklar olacak. Bu zayıflıklar doğanın döktüğü kısıntılar, artıklar olacaklar. Bu sebeple bunların kaderi bu ve oluşacak olan ‘üstinsan’ın ayakları dibinde birer yığın olarak kaderlerine razı olacaklar. Yahut da, bir kazanda yoğrulmuş insan toplumundan süzüle süzüle bir Tanrı meydana getirilmiştir! Bu şekliyle ‘üstinsan’ fikri tam bir muamma olarak görünmektedir. Çünkü ‘üstinsan’ kategorisi içerisinde kimin veya kimlerin yer alacağı, hangi ölçüye göre belirleneceği konusunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Aslında üzerinde derinlemesine düşünüldüğünde, üstinsan projesinin, Tanrı’nın herhangi bir sebepten dolayı öldürüldükten sonra, boşlukta kalan insana adeta sahte bir güç pompalanarak, ‘He-Man’lığı yani üstün yaratıcılığını ona kabul ettirerek onu ilahlaştırma çabası olduğu görülebilir.

Hristiyan Tanrı’sına karşı ciddi bir savaşın içine girerek ‘Tanrı öldü!’ diyen Nietzsche’nin, insan yiyici bir başka Tanrıyı takdim etmesi bir paradoks gibi gözükmektedir. Bunda, aykırılıktan da öte biraz aklın teşevvüşünden de bahsedilebilir. Bireyin esas olduğu, toplumun karşısında bireyciliğin önde olduğu bir düşünce dünyasında bunlar, çözülmesi gereken düğümler olarak durmaktadır.

Kirli birinden ‘üstinsan’ denilen tertemiz bir modelin nasıl, ne şekilde ve hangi kriterlerle ortaya çıkarıldığının da anlaşılamamış olduğu söylenebilir. Bu varlık nasıl

⁴¹¹ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 50

kendi kendine yetecek, nasıl ışık olacak da hiçbir şeyden etkilenmeyecek? Bu tanımlama bir ilah tanımlaması değilse nedir? İnsan eksikliğini nasıl ve hangi kriterlere göre tamamlayacak? Nietzsche'nin "İnsan, kendi içinde kalarak gerçekleştiremez bunu; insan varlığının yöneldiği, erek bildiği bir örnek koymak gerek onun üstüne"⁴¹² dediği konu tam da budur! Mesele, bunu kimin ve nasıl koyacağı meselesidir.

Üstinsanın oluşturulmasında insanın da yetmediği anlaşılmış olsa gerek, bunun için görev biraz daha genişletilmiş ve "yeryüzünde var olan her şey, üstinsanın yaratılmasına katıldığı ölçüde haklı çıkarabilir varlığını" denilmektedir. Hâlbuki insanların aracı olduğu söylenmişti. Onları aracı ve döküntü, kırıntı olarak gördükten sonra, bunların varlığını haklı çıkarıp çıkarmamalarının nasıl bir değer ifade edeceği belli değildir.

Bütün din tarihçilerinin bildiği düşünülen bir konu; İslam inancına göre, Mutlak Yaratıcı tarafından va'dedilen, 'ebedi bir dünya nimetleri' için insandan/kuldan yapılması istenen bir takım görevler vardır. Üstinsan düşüncesi, işte bu görevler dizisinden esinlenerek hazırlanmış bir manifestoya benzemektedir. Esasen benzetilmeye çalışılmıştır ama tam bir imitasyon örneği gibi durmaktadır.

İslam inancına göre insan, yaratılmışların içerisinde en güzel surette yaratılmış olandır; '*ahsen-i takvim*' üzere yaratılmış; özel görevleri ve mesuliyetleri olan bir varlıktır. Yaratıldığı mana doğrultusunda hareket ettiği zaman da yaratılmışların en üst seviyesindeki yerini alabilmektedir. Etmediğinde de yaratıkların en aşağı derecesine inmektedir. Yaşanan âlemdeki huzur ve dirlik esas alındığı, güven ve inanç temeli üzerine bina edildiği için, halka hizmetin Hakka/Yaradan'a hizmet

⁴¹² Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. A. Turan Oflazoğlu, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991, s. 6

anlamına geldiği için bu böyledir. Bu anlayış, ortadan kaldırıldığında insanlar, hangi ölçüye göre hal ve hareketlerini kontrol ederek düzenleyecekler? Onları iyilik yapmaya yöneltecek, kötülük yapmaktan da alıkoyacak şeyin ne olabileceği belirtilmelidir.

Kişi, ‘üstinsan’ı kendisi var etmeli, -deyim yerindeyse kendi Tanrısını kendisi yaratmalı- bunun için de bir başkasına, hatta Tanrı’ya bile ihtiyaç duymamalıdır. Kendi kendisinin efendisi olmalı ve kendi yasalarını kendisi koymalıdır, denilmektedir. İnsanın yalnızlaştığı bir ortamda konması tavsiye edilen yasaların önem arz edecek bir işlevi ve mahiyetleri de söylenmesi gerekir. Yaşamın gerçekliğiyle bütünleşen ve uyum sağlayan düşünce ve bu düşünceye dayalı yasaların toplum ve birey için ancak bir anlamı olabilir. Araştırmacılar içerisinde, Nietzsche düşüncesinde var olduğu iddia edilen çelişkilerden söz edenler bulunmaktadır. Şimdi bunlardan bazılarının mülahazalarına bakalım:

Eğer Nietzsche’nin kendisinin inandığı gibi, Tanrı ve temsil ettiği her şey öldüyse ve Hristiyanlığın değerleri, artık Avrupa uygarlığına etik ve kültürel temeller sağlayamıyorsa, o halde, şu sorunun ‘doğrudan doğruya tüm korkunçluğu ile karşımıza çıktığı söylenmektedir, o da şudur: ‘Sonuçta varoluşun herhangi bir anlamı var mı?’ Nietzsche’nin bu soruya verdiği yanıt, bir merkez-noktası veya bir Tanrı’nın yokluğunda dünyayı kurtaracağına ve masumiyeti yeniden yaşamın akışına yerleştireceğine inandığı tek tutumun, yani ‘trajik bir güç kötümserliği’nin, geliştirilmesi konusunda modern insanların yüreklendirilmesi olmaktadır. Trajik olanın ise, yaşamın nihai amaçlarından veya ahlaki ereklerinden yoksun olduğunun kabul edilmesi gerektiği gerçeğinin ifade edilmesidir.⁴¹³

⁴¹³ Keith Ansell-Pearson, *a.g.e.*, s. 69

Nietzsche, insanın hayvani mahiyetini, kendine has düşünce ve tarih yorumuyla sunmaktadır. Ona göre, insan denen hayvan, varoluşuna bir anlam bulmaya yönelik temel bir ihtiyaç içinde bulunduğundan, yalnızca var olarak mutlu olunamayacağını, yaşama bir erek ve değer yüklemek zorunda olduğunu söyler. Aynı şekilde, insanın tarihinin, başka insanları aydınlanmaya taşımaya çalışan (Budha, İsa, Muhammet, Sokrates vb.) birçok önemli etik öğreticinin ortaya çıkışıyla karakterize edildiği anlamına geldiğini söylemiştir. Nietzsche, etik öğreticilerin unuttuğu bir şeyin olduğunu⁴¹⁴ söylerken tam bu noktada eleştiriye muhatap olmaktadır:

Varoluşun ereğine ilişkin öğretilerinin, zamanın doğası yüzünden, kaçınılmaz olarak demode olacağı ve komik görüneceğidir. Kendisini de bu öğreticiler soy kütüğünün içinde gördüğü açıktır. Kendi tarihsel uğrağının koşullarını, ‘İyi’nin ve kötünün ötesi’ olarak adlandırdığı geleceğin felsefesinin üreticisi olarak tanımlamaya çalışır. Nietzsche, bizi verdiği derse inandırmaya çalışacak, yaşamlarımızı dönüştürebileceğine ikna edecektir ve tarih üzerinde çok derin bir etkiye sahip olacağını ümit eder (bunun iyi mi yoksa sağlıksız mı olacağını söyleyemez, ayrıca böyle bir yargı, pek basit ve pek insancadır). Ama aynı zamanda, öğretisinin günün birinde yetersiz ya da yersiz bulunacağını ve insanların artık kendisini okumayı gereksiz bulacağı bir günün geleceğini de kabul eder.⁴¹⁵

Nietzsche düşüncesinin tetkikinden sonra kendisine yöneltilen bir takım sorular olmuştur. Mesela, ‘Tanrı öldüyse ve Hristiyanlığın değerleri, artık Avrupa için bir temel sağlayamıyorsa, o zaman, varoluşun herhangi bir anlamı var mı?’ sorusu gibi. Ancak kendi öğretisiyle ilgili gerçekleri de kabul eder. Kendisinden açıklanması istenen bir başka konu da şudur:

Bugün olup biten her şey Nietzsche’ye göre daha önce de olmuştu. Ona göre, hepimiz yeniden dünyaya geleceğiz ve şimdi yaşadığımız yaşamın daha iyi bir biçimini değil,

⁴¹⁴ Keith Ansell-Pearson, *a.g.e.*, s. 79

⁴¹⁵ Keith Ansell-Pearson, *a.g.e.*, 79

aynını yaşayacağız. Sonu olmayan bir olayın sonu olan bir evren dizgesi içinde sürekli yinelandığını kanıtlamaya çalışan filozofa göre buradan da yaşamın sürekliliği ve sonsuzluğu düşüncesine varılabilir.⁴¹⁶

diyerek tekrar dünyaya gelineceği ve hiç değişmeden aynı hayatın tekrar ve sürekli olarak yaşanacağına dair görüşleri üzerinde dikkatle durulmuştur. Nietzsche'nin *Tarih Üzerine* adlı eserinde, 'Friedrich Nietzsche ve Felsefesi Üstüne' başlığıyla yazılan yazıda, 'sürekli döngü' kuramıyla 'üstinsan' kavramı arasındaki çelişkiyi de görmemek olanaksız, denilerek, konu hakkında şu açıklamada bulunulmuştur:

Üstinsan kuramı, sonsuzluk içinde ilerleyen bir gelişme düşüncesine, sürekli ve sonsuz bir gelişme düşüncesine dayanmaktaydı. Varlığın ve olayların aynıyla yineleneyeceği düşüncesi ise böyle bir gelişme ve ilerlemenin tam karşısını ifade eder. Fakat o, bu düşüncelerinin gelecekte gerçekleşmeleri ya da doğruluğu üzerinde bir iddiada bulunmaz; o bu düşünceleriyle asıl, bir yandan yaşamdan yılmayan, öte yandan varlığın sınırlarını aşarak daha güçlü ve daha yeğin bir yaşamı yaratmaya çalışan bir insan türünün yetiştirilmesine yardım etmek istediğini söyler. Nietzsche'de görülen daha pek çok çelişik düşüncenin (hem ulusçu, hem de ulusçuluğa karşı olması; hem modern ırk kuramının yandaşı, hem de bu kuramla alay etmesi; kendisinin bir doğruluk görece'si olduğunu söylemesi gibi) karşıt görüşlerin bulunmasının nedeni onun düşüncelerini usa değil de yaşama, dolayısıyla da tutkulara ve coşkulara dayandırmasındandır. (...) Yaşama istenci ile dopdolu olan Nietzsche'nin düşüncelerinde bir tutarlılık, bir sistem aramak boşunadır. Onda durup dinlenmeyen bir düşünce devingenliği ve en son hakikate ve inanca bağlanmayışı görünmektedir.⁴¹⁷

Bu noktada dile getirilen çelişkileri kısaca şöyle özetleyebiliriz: Nietzsche, Tanrı'nın ölmesi ve temsil ettiği her şeyin çökmesiyle birlikte, Hristiyanlığın değerleri de Avrupa uygarlığına etik ve kültürel yönden temeller sağlayamıyorsa, o zaman varoluşun bir anlamı kalıyor mu sorusuna vermeye çalıştığı cevabın, konunun

⁴¹⁶Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, 'Friedrich Nietzsche ve Felsefesi Üstüne', s.52

⁴¹⁷ Friedrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 52, 53

anlaşılması noktasında yetersiz olduğunu kendisi de kabul etmiştir. Diğer taraftan, yaşama bir erek ve değer yükleme isteği konusunda, bir çaba içerisinde olan birçok önemli etik öğreticisinin ortaya çıkışıyla karakterize edildiğini söylemektedir. Etik öğreticilerin unuttuğu bir şeyin varlığına da dikkat çekmektedir, o da, varoluşun ereğine ilişkin öğretilerinin, zamanın doğası yüzünden, kaçınılmaz olarak demode olacağını ve komik görüneceğini belirtmektedir.

Getirilen eleştiride, ‘sürekli döngü’ kuramıyla ‘üstinsan’ kavramı arasındaki çelişkiye değinmekle kalınmamakta, onun, bu düşüncelerinin doğruluğu konusunda, kendisinin arkasında durmadığı gibi, gelecekte gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda da bir iddiasının olmadığı söylenmektedir. Üstinsan konusunda, yapılan araştırmalarda, ortaya konan görüşlerde, farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür:

“Raks eden bir yıldız olarak Nietzsche’nin rüyasından doğan üstüninsan, Mevlana’nın insan-ı Kamil’i veya İkbâl’in merd-i mümin’inin farklı bir versiyonudur. Üstüninsan, pazıları güçlü bir tiran, zalim, gaddar ve müstebit değildir.”⁴¹⁸ Senail Özkan, Nietzsche’nin böyle bir gücü yüceltmediğini; böyle bir despotu meşrulaştırmak istemediğini, aksine onun kastettiği Üstün-insanın gözü şaşmayan, iradesi kırılmayan, öz-benliğini arındırmış, varoluşun bütün paradokslarını aşmış, nefesine karşı en katı; fakat başkalarına karşı ince ruhlu ve iyi huylu olduğunu ifade etmektedir.

Mustafa Barlas, konu ile ilgili açıklamalarında; Nietzsche’yi okuduğunda, kafasında okuduklarıyla Kur’an’ın bazı bölümleri arasında kendi kendine bir paralellik izlenimi uyandığı, Tîn Suresi’ndeki ‘*Biz insanı en güzel şekilde (Ahsen-i takvim) yarattık. Sonra onu aşağıların en aşağısı (Esfel-i sâfilin) kıldık...*’ ayetiyle

⁴¹⁸ Senail Özkan, *a.g.e.*, önsöz, s. 11

bu paralellik duygusunun pekiştiği, Zerdüşt'ün Ön Konuşması'nın 4. Bölümünde, '*İnsan, hayvanla Üstün insan arasına gerilmiş bir iptir, --uçurum üstünde bir ip.*' diyen Nietzsche'nin bu anlatımından, aklına hemen 'Nefs-i Emmare' (Kötülüğü isteyen ve emreden aşağılık varlık-Esfel-i safilin) düzeyinden Makam-ı Mahmud seviyesine kadar yükselebilecek kabiliyetine sahip olan 'Hazret-i İnsan'ın geldiği, bu bağlantıyı daha da ileri götürerek, Nietzsche'nin üstün insan kavramı ile İslam tasavvufundaki 'İnsan-ı Kâmil' modelinin zihinsel örtüşmesini bütünleyen şeyin aslında, ardından gelen satırlarda yazarın Zerdüşt'ün ağzından 'erdemî' tarif edişinde saklı olduğu⁴¹⁹ şeklinde bir yorum getirmektedir.

Barlas'ın, üstinsan ile insan-ı kâmil arasındaki bağlantıyı kendi intibalarına göre belirttiği görüşlerinden sonra, D. Murat Yücel'in Nietzsche'nin üstinsan algısındaki görüşü daha farklı bir mahiyet arz ettiği görülmektedir. Ona göre, üstinsanın bir amaç ve yönelim olduğu kadar, bir sonuç da olduğudur. Nietzsche anlayışı çerçevesinde, üstinsanın imkânının, aşkın ideallerin iflasına ve Tanrı'nın ölümüne bağlı olduğunu söylemektedir. Bilinemeyen-metafizik öğelerle donatılmış bir düşüncenin üstinsanı oluşturmamayacağını, maddeyi aşan ve bilinmeze dayanan düşüncelerin üstinsana göre olmadığını, üstinsanın, insanlığın ulaşması gereken bir mertebe olduğunu, bugünün insanından en büyük farkının ise ahlaki değerleri ve aşkın olmayan düşünce sahası olduğu şeklinde anlaşıldığını belirtmektedir. Bu açıklamaya göre, üstinsan için tek bir ahlaki prensibin olduğu bunun da güç istemi olduğudur.⁴²⁰

⁴¹⁹Mustafa Barlas, "*Kırbaç ve Kızılık Sopası*", 31 Ocak 2010, <http://haberiniz.com.tr/kose-yazisi/6576/kirbac-ve-kizilcik-sopasi--mustafa-barlas.html> (erişim tarihi: 17.04.2016)

⁴²⁰Doğuhan Murat Yücel, "*Üstinsan nedir Nietzsche Übermensch*", 5 Şubat 2014, (<http://www.dmy.info/ustinsan-nedir-nietzsche/>) (erişim tarihi: 08.2.2016)

Nietzsche, üstinsan düşüncesini oturtmaya çalışırken, onun düştüğü bir takım çelişkiler de göze çarpmaktadır: Bir yandan Dionysus hayat-onaylayıcı cemaat, karşılıklılık ve cinsellik ilkesi yoluyla nihilizme bir alternatif sağlarken, öte yandan Nietzsche'nin sürüyü reddedişi ve üstinsan öğretisinin küçük şeyler öğretisiyle uzlaştırılması zor olduğu ortaya çıkan bir seçkincilik etiğini yaratmış olmaktadır.⁴²¹

“Nietzsche hayatı ve felsefesi” adlı eserin önsözünde bu konunun etraflıca işlendiğini görmek mümkündür:

“Rıza Tevfik’in 1914’te Peyam’ın Edebi ilavesinde yayınlanan tasavvuf edebiyatı üzerine bir makalesi de Nietzsche felsefesinin kültür dünyamıza girişinden bugüne ‘üstinsan’ ve ‘insanı kâmil’ arasında kurulan sorunsal ilişki konusunda getirdiği -olumsuz- yorum bakımından dikkat çekicidir. Nietzsche'nin ‘Superhomme (übermensch) yani ma-fevka'l-beşer’ dediği numune-i insan nazariyesi ile tasavvufun ‘insan-ı kamil’i arasında -müşabehet-i zahire rağmen- hiçbir veçhile münasebet yoktur’ der. Zahire bakıp aldanmamalıdır. Nietzsche’nin bu tasavvuru aristokrasi hissini, fikr-i feylesofaneye tahakkümünden ve biraz da tekamül felsefesine bürünmesinden doğmuştur’. Nietzsche'nin Üstinsanı ‘hayır ve şerrin maverasında’dır. ‘Sair adi insanları istediği gibi tasarruf eder; hayvan kullanır gibi kullanır, ne yaparsa yapsın mesul değildir’. Bu açık tanımlamalardan sonra Rıza Tevfik, Sufiyye'nin ahlaki ve vicdani kemali temsil eden insan-ı kamil’i karşısında Nietzsche’nin ‘fevka'l-beşer nazariyesi’nin sömürgeciliği ‘ve bilhassa istibdadı... yalnız mazur değil, makul ve muhikk gösterdiğini’ belirtir.⁴²²

Rıza Tevfik bu makalesiyle, Nietzsche felsefesinin kültür dünyamıza girişinden sonra, kendi değerlerimizle onun kavramları arasında kurulmaya çalışılan zoraki bağlantı ve ilginin çok sorunlu olduğunu belirtmiştir. Bu sorunlardan biri de onun ‘üstinsan’ ve bizim ‘insan-ı kâmil’ arasında kurulmaya çalışılan sorunsal ilişkidir.

⁴²¹ G. Stauth-B.S.Turner, *a.g.e.*, s.234

⁴²² Ahmet Nebil, Baha Tevfik, Memduh Süleyman, *a.g.e.*, s. 13, 14

Rıza Tevfik'in buna getirdiği olumsuz yaklaşımı, incelenmelidir. O, dış benzerlik dışında aralarında, yakından uzaktan hiçbir ilginin ve münasebetin olmadığını söyleyerek zahire bakıp aldanmamak gerektiğini vurgulamıştır. Nietzsche'nin böyle bir tasavvuru, tamamıyla aristokratik bir hissiyatın eseri ve sonucu olarak ve de hikmetli düşünceye tahakküm etmek istemesinden kaynaklanmakta olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca ahlakı, ahaksızlık olarak gören ve değerlendiren Nietzsche'nin bu görüşü ile tasavvuf erbabının, hem ahlak hem de vicdan açısından bir kemali olgunluğu temsil eden insan-ı kâmilî arasında, hangi mantıkla bir benzerlik kurulmaya çalışıldığı da irdelenmelidir. Neresinden yaklaşılsa yaklaşılsın, bir bağın, bir ilintinin kurulması veya kurulmaya çalışılması, biraz zor gibi durmaktadır. Çünkü Nietzsche'nin üstinsanı, iyinin ve kötünün ötesinde telakki edilmektedir. Bu anlayıştan mülhem olduğu için, Nietzsche'nin üstinsanı zalim, tiran bir karakteri taşıması ve temsil etmesi yönüyle de insan-ı kâmil ile ilintilendirilemeyecektir. Sorumsuzca iradede bulunarak hayvan kullanır gibi diğer insanları kullanabilmekten insancıl bir sonucun çıkması mümkün değildir. Rıza Tevfik, son olarak, Nietzsche'nin 'fevka'l-beşer (üstinsan) nazariyesi'nin sömürgeciliği ve özellikle despotizmi mazur göstermekle kalmamakta aynı zamanda, son derece makul ve gerekli olduğu yönündeki görüşüne dikkat çekmektedir.

Üstinsanın 'Tanrı'lık iddiasının altında yatan gerçek, onun yaratılışı ve kâinatın hikmetini yanlış okumaya başlaması ve kendi kendine bir takım meziyetler atfetmesidir. İnsanları küçümsemesi, keyfine göre onları tasnif etmesi, kimini efendi, kimini sürü, kimini özgür ilan etmesi, kendisini Tanrı yerine konumlandığı içindir. üst tabaka, 'üstinsan' düşüncesi, bu anlayıştan doğmuştur. Bu anlayışın toplumda kabul görmesi için bir zemin/saha çalışması gerekliydi, mevcut yapı da her yönüyle

istismara müsaitti. Olumsuzluklardan hareketle mevcut değerlerin ortadan kaldırılmasının mutlak gerekliliği üzerinde duruldu. Elbette bu değerlerin en başında olan ‘Tanrı’ anlayışı ve inancının ortadan kaldırılması gerekiyordu. Onu öldürmek, bulunabilecek en iyi çözümdü. Tanrı’nın öldürülmesiyle birlikte yerine ikame edilen üstinsan anlayışı ve onun projeleri anlatılmaya başlandı. Ancak bu düşünce ve strateji pek çok eleştiriye muhatap oldu. Bir eleştiriden bazı cümleler şöyledir:

Sürülerin ahlakı da yoktur. Çılgın Nietzsche haksızdır. Çünkü ikiyüzlülük ve kurnazlıklardan insanları ‘bir lokma bir hırka’ya mahkûm ederek sömürenler sorumludur. ‘Kuvvetin yerini kurnazlık, açık düşmanlığın yerini gizli öç, sertliğin yerini acıma, atılımın yerini taklit ve gururun yerini vicdan’ alabilir. Ama, ‘küçük insanların fazilet dedikleri merhamettir’ ne demek bu? Merhamet, utanma duygusu ve acımayı red neye yarar? Asıl suçlanacaklar ve onların kurduğu soygun düzeni niçin unutulur? ‘Kudret iradesi’ne sahip ‘efendiler’de de acıma, vicdan olmayacaksa nasıl yaşanacak? (...) Sahte ahlaklarla savaşmak başka bir şey, fazileti hepten inkâr başka bir şeydir. ‘Papaza kızıp orucu bozmamak’ gerekir. Yoksa acımasız, utanmasız ‘kudret iradesi’ne sahip ‘üstinsan’ın elinde oyuncak olmayacağımızın garantisi ne olur?⁴²³

‘Ahlakın ahlaksızlığı’ konusunda konan doğru bir teşhisten sonra yapılan yanlış bir operasyonun trajedisine tanık olmaktayız. Aynen doğru bir teşhisten sonra operasyonu başarısız bir şekilde gerçekleştiren bir hekimin, tanısının doğru olması, ne yazık ki hastayı ameliyat masasından salimen çıkarmaya yetmediği gibi. Üstinsanın dünyasında insan, kendi kendisinin efendisinin olmasıyla birlikte, toplumda yaygın olan ahlak denen ahlaksızlığı ortadan kaldıracaktı. Böylece o, uzun zamandır tahayyül edilerek kendisine erişilen çağlar öncesinin romantizm dünyasındaki ‘muhayyel hayat’ın mahiyetini anlatmaya başlayacaktı ki, en çok da merak edilen husus buydu, ancak vaat edilen olabilmiş miydi? Mesele budur.

⁴²³ Saadettin Elibol, *Sınıfsız Dünya*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978, s. 98

İnsanla ilgili olarak farklı bir değerlendirme de şöyle yapılabilir: Genel bir çerçeve çizecek olursak, bilgilerin süzgeçten geçirilmesi ve sürekli test edilmesi, sağlıklı bir düşünüşün sonucu olarak kabul edilebilir. Bu anlamda bilginin değeri konusunda felsefe tarihi tartışmalarla doludur. Olması da doğaldır. Önemli olan bir saplantıya girmeden değişik bilgi ve bilgi kaynaklarının olduğunu bilmek ve kabul etmektir. Sözgelimi, dinleri inceleyen bir dinler tarihçisinin, var olan bütün dinleri araştırmak, incelemek ve bilgisini olduğu gibi vermekle yükümlüdür. Faraza, herhangi bir dini istisna ederek dinler hakkında genelleme yaparak bilgi vermeye kalkışırsa, şüphesiz o bilgi, ilmi değeri olmayan bir bilgi hükmünde olur. Durum, insanlar, hayvanlar, bitkiler vs. âlemi için de, uzay dünyası için de aynıdır. Mesela, ormanda hayvanlardan söz ederken bir aslanı veya bir tırtılı, bir solucanı, bir tilkiyi... görmezlikten gelmek mümkün olabilir mi? Durum, ilahiyat dünyası için de böyledir. ‘Tanrı’ meselesi incelenirken tüm özellikleriyle hepsi incelenmelidir; en ilkel inanıştan en mütekâmil inanişâ kadar hepsi hakkında bilgi verilmeli. İstisna edilerek yapılacak bir genelleme doğru sonuca götürmez. Mesela, İslam inancına göre Tanrı anlayışı hakkında etraflı bir bilgi sahibi olmadan, genelleme yaparak ‘Tanrı’ konusunda verilecek bilgi, güvenilir kıstaslara uygun olmayacaktır. Bütün bunlardan önce insanın kendi kendini tanıması gerektiği kanaatindeyiz. Kendini, çevresini, yaşadığı ortamı ve dünyayı iyice tanımalı. Burada nasıl yer alığını ve ne yaptığını, ne olacağını sorgulamalı. Bütün bunları bilmeden yaşanılan dünyada söz sahibi olmanın ne anlamı olabilir ki? İşte bu yoldaki tefekkür insanı olgunlaştırır. Olgunlaştıra olgunlaştıra da ‘insan-ı kâmil’ yolunda mesafe almasını sağlar.

‘İnsan-ı kâmil’ mertebesi, onun şeref ve onuru, insanların üzerine basarak ve onları kullanarak değil, onları severek, onlara hizmet ederek, onlara merhamet ederek

elde edilebilir. Şüphesiz bu yol, ahlaksız ve kötü düşüncelerden arınma yoludur. Bu yolda acılar, paylaşarak azaltılır, bu yolda merhamet, yaygınlaştırılarak toplumun kenetlenmesi sağlanır.*

O kıvrak zekâsına rağmen Nietzsche'nin, içinde bulunduğu kültür ortamının baskısından kendini kurtaramadığı söylenebilir. Düşünürken, eleştirirken bir anlamda onun normlarıyla hareket etmiştir. Mevcut yapıya getirdiği eleştiride, o yapının değer yargılarının etkileri görülmüştür. Bu sebepten dolayı onun değerleri yeniden değerlendirme girişimi 'yeni'ye değil, 'eski'lerin en eskisine götürmüş ve fikri bağlamda müthiş bir tenakuza düşmekten kurtulamamıştır. Bu düşünüşün en bariz göstergesi, düşünceleri arasında meydana gelen tutarsızlık olmuştur. Zaten, Nietzsche'nin düşüncelerinde bir tutarlılığın, bir sistem aramanın boşuna olduğunun söylenmiş olmasından ⁴²⁴, cümleleri arasındaki zıtlığın telif edilemezliğinden kaynaklanmakta olduğu anlamı çıkmaktadır. Şu cümlelerde, insanı bir yandan başarılı bir hayvan olarak görürken diğer yandan da onu, başarısız, hastalıklı ve aşağılık bir varlık olarak tavsif etmekte olduğu; yine aşağıdaki kendisinin Tanrı olarak kabul ettiği Dionysus'a bağlı insanları nasıl övdüğü görülmektedir:

Artık insanın kökeninin izlerini 'ruh'ta, 'kutsallık'ta aramıyoruz; bilakis, insanı, yeniden hayvanlar arasına yerleştirmiş durumdayız. İnsanı, en hünerli, en marifetli varlık olduğu için, en güçlü hayvan olarak görüyoruz: İnsanın spiritüel kişiliği, işte bu olgunun bir neticesidir. Öte yandan, kendimizi, ifadesini burada da bulabilecek kibre karşı korunaklı hale getirmeye çalışıyoruz: İnsanın, hayvan evriminin en büyük esrarengiz hedefi olan kibre karşı. İnsan, hiçbir surette, yaratılmışların yegâne taçlanmış türü değildir: her yaratık, aynı mükemmelleşme aşamasında onun arkasında yer alır... İzafi olarak konuşmak gerekirse, insan, en başarısız hayvandır; en hastalıklı ve hasta edici hayvandır;

* Geniş bilgi için bkz. Yusuf Özkan Özburun, *a.g.m.*

⁴²⁴ Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 53

fitratından uzaklaşan/uzaklaştırılan en tehlikeli varlıktır; bütün bu özellikleriyle birlikte, hiç şüphesiz ki en ilginç varlıktır!⁴²⁵

Nietzsche tarafından, Dionysus'u her yönüyle bir 'Tanrı' mesabesinde gören ve değerlendiren bir anlayış ve hatta bir inanıştan sonra, ona bağlı olan insanın özellikleri sıralanmıştır. Nietzsche, Dionysusçu insanın, ne türden olursa olsun herhangi bir öneriyi/varsayımı anlayamamasının imkânsız olduğunu; çünkü Dionysusçu insanın, duygulardan gelen hiçbir sinyali ihmal etmediğini, geri çevirmediğini, en yüksek derecede bir sanat iletişimine sahip olması gibi, aynı şekilde, en yüksek derecede anlama ve kutsallaştırma tabii kabiliyetine de sahip olduğunu söylemektedir. Dionysusçu insanın, her derinin altına, her duyguya nüfuz edebileceğini ve kendisini sürekli olarak dönüştürebileceğini belirtir.⁴²⁶

İsmet Özel de bir notunda, insanın iğvasının, onun melek olmaya özendirilmesi yahut ebedi devlet gibi insanüstü bir yere onun aday gösterilmesi yoluyla olduğunu, Batı düşüncesinin insanı kendi kendini gerçekleştirme mümkün bir varlık olarak görmekle ve göstermekle şeytana tapıcılığın en katıksız örneğini vermiş olduğunu söylemektedir. Nietzsche'nin, 'İnsan söz verebilen hayvandır' insan tanımına 'hayvan'ı eklemekte gösterdiği titizliğin aslında insanın tatmin vasıtaları karşısındaki zaafını istismar gayesi taşıdığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra insanı çirkinliğine dayanarak üstünlüğe özendirme kurnazlığının da var olduğuna dikkat çekmektedir ve Nietzsche'nin tanımının dinamik oluşunu, üstün insana doğru yol alırken insana kendi hayvanlığından başka (sosyal, siyasi, fizik veya metafizik) dayanak

⁴²⁵ Friedrich Nietzsche, *Decca, l Sahte İsa*, s. 23

⁴²⁶ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığında*, s. 98

aramayına bağlamaktadır ki bu sebeple de bunun katıksız şeytani olduğunu vurgular.⁴²⁷

Üstinsan düşüncesini, insanı istismara, emeğini çalmaya ve sömürmeye yönelik bir düşüncenin ürünü olan kapitalizmin destekçisi olarak gören ve değerlendiren düşünürler de vardır. Onlardan biri de Georg Lukacs'tır. Bu konuda o, üstinsanın kapitalist yaşamdan, onun insanları yozlaştırma ve güdükleştirmesinden doğan sorunlar karşısında kendiliğinden doğan arzuyu tekrar kapitalist çizgiye geri yöneltmek için ortaya çıktığını söyler. Nietzsche'ci mitlerin 'olumlu' yanının bu asalaksal cenneti güç yoluyla kurtarmak için, kapitalizmin yozlaştırdığı insanlardaki tüm çöküş ve barbarlık içgüdülerini harekete geçirmekten başka bir şey olmadığı; bu noktada da Nietzsche'nin felsefesinin sosyalist insancılığa karşı koymak üzere tasarlanmış emperyalist bir mit olduğu yönündedir.⁴²⁸

Bu açıklamaların yanında üstinsan anlayışına farklı ama dikkat çekici açıklamalarda bulunanlar da vardır, mesela Aliya İzzetbegoviç, Nietzsche'nin üstün-insanların zayıf olduğunu söyler. Çünkü onun üstün-insanlarına tavsiye ettiği, sadece kendisi için yaşamamanın, kendi içgüdülerinin peşinden gitmenin kolay olduğunu; mesela, başkaları için ve kendi içgüdülerine karşı yaşamamanın güç olduğunu, misillemede bulunmanın kolay, affetmenin ise güç olduğunu, komşunun karısına göz dikmenin kolay, ayartmaya karşı koymamanın ise güç olduğunu, bunlardan ilkinin insandan daha azını gerektirdiğini, sadece ikincisinin bir üstinsan olmayı gerektirdiğini söylemektedir. Bunun yanında, Nietzsche'nin çok hassas bir adam

⁴²⁷ İsmet Özel, *Üç Mesele, Teknik-Medeniyet-Yabancılaşma*, İstanbul: Düşünce Yayınları, 1978, s. 55,

⁴²⁸ Georg Lukacs, *Akılın Yıkımı*, Birinci Kitap, çev. Ayşen Tekşen Kapkın, İstanbul: Payel Yayınevi, 2006, s. 393

olduğunu ve asla kendi übermensch'i gibi olmadığını açıklar; 44 yaşında delirmesinin sebebini, atını acımasızca kamçılayan bir arabacının kamçılarına mani olmak amacıyla atı şefkatle kucaklayıp ağlaması anında kamçının kendisine isabet etmesi sonucunda orada yığılıp kalmasına bağlar.⁴²⁹

C. Nietzsche Anlayışının Toplumsal Etkileri

Her düşünce, toplum içerisinde makes bulup hayatla, hayatın kalitesi ile bulunduğu oranda anlamlıdır ve değerlidir. Tarih boyunca gelmiş geçmiş filozofların, sosyologların ve bilgelerin, görüşleri bu çerçevede değerlendirildiğinde ortaya konan emek ve çabaların kıymeti de gerçek yerini bulur. Araştırmamız açısından, konumuzla ilgili olarak aydın ve düşünürlerin bu anlamda elde ettikleri konumları ve nasıl bir değer buldukları konusu bizce önemlidir.

Aydınlanma sürecindeki düşünürlerin, Rönesans sürecinde ve pozitivist dönemdeki aydınların ve nihayet farklı görüş, düşünce ve eleştirileriyle Nietzsche'nin, toplumu şu veya bu şekilde, olumlu veya olumsuz olarak etkiledikleri ve tarihe yön verdikleri bilinmektedir. Toplumun, tarihsel, psikolojik ve sosyolojik yapısı üzerinde onun değişimini etkilemiş olan bu düşünce adamlarının varoluş gerçeği yadsınamaz. Hele, din gibi, Tanrı gibi, insan ilişkileri ve bu ilişkilerin mahiyeti ve değeri gibi toplumu çok yakından ilgilendiren ve hatta hayatlarının bir parçası olan bu konularla toplumu ve insanı ayrı tutmak, onların bir iletişim içinde olmamalarını düşünmek muhaldir, tabir caizse, eşyanın tabiatına aykırıdır. Din ve toplum konusunu incelerken Ünver Günay, bu gerçeğe dokunur ve der ki,

⁴²⁹ Aliya İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım Zindandan Notlar*, 21. bs., çev. Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s. 18, 38

Hemen hemen her din bir toplum içerisinde hayatiyet bulduğuna göre, din ve toplum arasında bir takım karşılıklı ilişkilerin ve etkileşimlerin bulunduğunu hesaba katmak gerekir. Her dinin dayandığı bir takım sosyal unsurlar, içerisinde ortaya çıkan sosyal karakterli bir takım dini vakıalar bulunmaktadır. İşte, toplumun dini hayatı, onun dayandığı, sosyal unsurlar ve toplumda ortaya çıkan dini-sosyal hadiseler ve grupların incelenmesi din sosyolojisinin konularını teşkil etmektedir.⁴³⁰

Din ve toplum arasında böylesine etkileşimlerin varlığı gerçeğinden hareketle, Nietzsche'nin bu etkileşimdeki olumlu veya olumsuz yönü ile birlikte, onun din ve Tanrı hakkındaki görüşlerinin açıklanması bu bakımdan oldukça önemlidir. Nietzsche'nin düşüncesi, bu türden konular üzerinde serdedilen görüşlerin ne ilkidir, ne de sonuncusudur. Çünkü sürüp giden hayatta bu konular, insan gerçeğinden hiçbir zaman ve hiçbir şekilde ayrılmamıştır. Birlikte yaşamanın tezahürü olan toplumlardaki her tür inanç ve her tür ibadet ve ritüeller de sürüp gittiğine göre, tarihin her döneminde bu konularla ilgili ve toplumda iletişim içinde olan, etkileyen ve ona yön veren düşünce adamları olacaktır. Bu tarihsel olayların ve tarihsel olguların meydana gelmesinde, ciddi rolü olan bu aktörlerin, toplumla olan iletişimleri ve etkileşimleri sosyologlar açısından her daim araştırılmalı ve incelenmelidir.

Toplumda iz bırakmış, onu derinden etkilemiş ve ona yön vermiş, şekil vermiş düşünce adamlarının görüşlerinin, sadece felsefeye inhisar ettirilerek, dışarıda bırakılmasını, sosyoloji ve din sosyolojisi ilmine yapılacak en büyük kötülük olarak düşünmekteyiz. Bu düşüncüyü kabul ettiğimiz takdirde, bir filozof olduğu tartışmasız olan birçok düşünce adamının mesela Karl Marx'ın, sosyolojinin kuramcılarından olduğu gerçeğini inkâr etmemiz gerekecektir. Onun için, bu düşünce adamlarının

⁴³⁰ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 6. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, s. 50

görüşlerinin yukarıdan aşağıya izah etmeye çalıştığımız gibi, sosyolojik değeri üzerinde durulması gerektiği kanaatindeyiz.

Bu açıklamalardan sonra, biz şimdi Nietzsche'nin düşünce ve anlayışının toplumsal etkileri üzerinde daha somut bir şekilde söz edebiliriz. Bir kere Nietzsche'nin kendisinin, filozof olmaktan çok, bir sosyolog olduğu iddiası vardır: Nietzsche'nin düşünceleri felsefi olmaktan ziyade, daha çok toplum bilimi üstüne olduğu yönündedir. Buna göre, bireyden topluma doğru bir gidişin olduğu, bireyin ontolojisindeki gelişme ve ilerlemenin, doğal olarak toplumu da ilerleteceği yönündedir. Bu yüzden de bireyi toplum içinden öne çıkartmakta, içgüdüler beden ve kültür birikimi insanı ortaya koymaktadır. Bu yönüyle de Nietzsche'nin klasik toplum anlayışının da bir bakıma ilk işçisi olmuştur. Nietzsche'nin toplum, devlet ve din anlayışı, kendinden sonra çok çeşitli ideolojik saptırmalara yol açmıştır. Bir bakıma her görüş, onun düşüncelerini kendine payanda kılmıştır. Özellikle Alman faşizmi Nietzsche'ye çok itibar etmiş olmasına rağmen onun, bu itibara karşılık vermemesinin, onun milliyetçilik diye bir kaygısı ve bir kavramının olmadığına, hatta 1880'li yıllarda Bismarck'çı politikaları reddetmesinin de bunun bir göstergesi olduğu ifade edilmektedir.⁴³¹

Nietzsche'nin parmak bastığı olayla, Avrupa kültürünü değiştiren adam olması, sosyolojik açıdan elbette önemlidir. Üzerinde durduğu konuya gelince, o da şudur: Bir kişi, tıpkı ilerlemeye veya en güçlü olanın hayatta kalacağına vs. inanmayı seçmesi gibi Tanrıya inanmamayı da seçebilir. Çünkü inanç konusu, bir şeyi 'doğru' sayma meselesidir. Nietzsche'nin 'Tanrı öldü' söyleminde, esasen Avrupa kültürünü

⁴³¹Musa Karademir, "Nietzsche'yi Anlamak", 16 Eylül 2014; <https://www.facebook.com/turkce.nietzsche/posts/10152605750032906>(erişim tarihi: 31.03.2016)

ve uygarlığını dönüşü olmayan bir şekilde değiştiren tarihi bir olayı kastetmektedir. Eğer geline nokta itibariyle, Hristiyanlığın inandığı Tanrı'yı kabul etmek ve ona inanmak zorlaşmışsa, artık bu Tanrı ve ona bağlı olan inanç, topluma cevap veremiyor anlamına gelir ki bu da büyük bir arayışı çağrıştıracaktır. Akabinde büyük bir değişimin ayak sesleri olarak kendini gösterecektir. Kastedilen bu değişim, baştan beri Avrupa kültürünün parçası olmuş bir dünyanın ve hayatın yorumunun değişimidir.⁴³²

Bilindiği gibi Nietzsche düşüncesi, toplumun tüm katmanlarını sarmış, her bireyi de bir şekilde etkilemiştir. Bazıları onun düşüncesinin yanında yer almış ve adeta yandaşlık sıfatını da takınmaktan; bazıları da ona karşı gelmekte ve onu ölçü tanımaz bir şekilde ağır eleştirmekten çekinmemiştir.

Nietzsche'nin bazı cümleleri, hakkında polemiklerin ve çeşitli yorumların yapılmasına neden olmuştur. Mesela, “Kadınlara mı gidiyorsun? Kamçıyı unutma!”⁴³³ cümlesini okuyan herkesin, ilk bakışta bundan ne anlayacağı bellidir. Ancak konunun başka şekilde yorumlandığı bilinmektedir, şöyle ki, “Oysa anlatılmak istenen bunun tersidir. Burada, kendisiyle nasıl olsa hiçbir erkeğin ilgilenmeyeceği ‘yaşlı bir kadıncık’ tarafından erkeğe, ‘genç kadıncıklar’ın onu kamçıyla yönetme eğiliminde oldukları gerçeğini unutmaması gerektiği söylenmektedir.”⁴³⁴ Bu yorumda, kendisiyle nasıl olsa hiçbir erkeğin ilgilenmeyeceği ‘yaşlı bir kadıncığın, hemcinslerine karşı duyduğu kıskançlığı ve kötü kalpliliği ifade eden bir anlamı taşıdığı da unutulmamalıdır. Başka bir yoruma göre, bu söz uygulanmaya kalkışıldığında, birisinin karısının ya da sevgilisinin yanına gerçekten

⁴³² Patrick Roney, *a.g.m.*, s. 307

⁴³³ Friedrich Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, s.59, 61

⁴³⁴ Richard Wisser, *a.g.m.*, s. 77

kırbaçla, değnekle gitmesi gerekir. Oysa Nietzsche'nin burada anlatmak istediği, kadının erkeğin gücünü duyması gerekir, çünkü onun yaradılışının bunu böyle gerektirdiğini, ama bu iş için onu kırbaçlanması gerekmediğini söylemektedir. Nietzsche neden açıkça “Kadın senin gücünü duymalı” demiyor da, “Kıbacını unutma” diyor? Bu da şöyle açıklanmaktadır: Birinci deyişin, soyut oluşu sebebiyle, kafada somut bir iz bırakmayacağı, oysa ikinci ifadenin duyulmasıyla birlikte kafalarda bir görüntünün oluşacağı yönündedir. O görüntü de “Eli kırbaçlı bir adamı” gözlerin önüne getirmektedir. Bu şekildeki bir ifadenin anlamının, usla görülemeyen yerlere kadar ulaşacağıdır. Simgelerin dilinin böylesine güçlü etkisinin olduğu anlatılmaktadır.⁴³⁵

Bu konuda olduğu gibi her konuda Nietzsche'nin, neredeyse her cümlesi, toplumda iz bırakmakta ve tartışılmaktadır. Bununla ilgili olarak şu örnekler de verilebilir: Nietzsche, Hristiyanlığın bütün değerleriyle amansız bir savaş başlatarak, o güne kadar söylemeye cesaret edilemeyenleri söylemek suretiyle, papazların, rahiplerin toplum üzerindeki hegemonyalarını yıkmıştır. Nietzsche, akli akılla yıkarak, adeta, bir din haline getirilen pozitivizmi/doğacılığın tüm dayanaklarının yetersizliğini ve topluma hiçbir şey vadedemeyeceğini ilan etmiştir. Nietzsche, ırkçı olmamasına rağmen, ‘üstinsan’ düşüncesi saptırılarak ırkçılar tarafından istismara konu edilmiştir. “Nietzsche için ne Hristiyanlıkta olduğu gibi; her şey onun çevresinde döndüğü sürece, insanın kendi esenliğini borçlu olduğu *Tanrı*, ne de Marxizm'deki gibi; kendi ‘gerçek güneş’i olarak kendisinin çevresinde döndüğü sürece, hayali olan her şeyi dışarıda bırakan *insan* söz konusudur.”⁴³⁶

⁴³⁵ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, s. 15, 16

⁴³⁶ Richard Wisser, *a.g.m.*, s. 87

Nietzsche'nin sosyalizm değerlendirmesi ise, 'sosyalizm'i 'en dūşük olanların son noktasına değin dūşünölmüş tiranlığı', aşığıdan gelen despotizm, kendilerinin ötesine geçmek istemeyenlerin, yalnızca diğerlerinin yeterinden çok sahip oldukları, ama bölüşmek istemedikleri şeyi elde etmek isteyenlerin diktatörlüğü olarak gördüğünü söyler. Nietzsche için sosyalizm bir tür geri tepmenin ifadesidir; onu, dūşünülebilecek tutumlar arasında en geri tepen bir tutumun, bireyselleşmeye karşı dūşmanca bir duygunun ifadesi olarak değerlendirir.⁴³⁷

Nietzsche'nin toplumdaki eşit/eşitsizlik dūşüncesinin, kadınlar üzerinde gerçekleşmesi konusunda son derece acımasızlığı, bir anlamda bunda derin bir tutkuyla bağlandığı Lou Salome'nin ümitsiz aşkının, Nietzsche'nin dünyasında ve ruhunda onulmaz yaralar açmasının etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Bu hadise onu, bir yandan toplumun önyargılarına aykırı dūşürürken, diğer yandan yaşama olan bağlarını kopararak, neredeyse intiharın eşiğine getirmiştir. Nietzsche'nin kadınlarla olan ilişkisinin hep hayal kırıklıklarıyla sonuçlanması, onun aşk dünyasında inkisarları yaşamasına sebep olmuş olabilir.

Bir erkek, bir kadına, iki defa evlenme teklifinde bulunmasına rağmen, her ikisinde de reddedilmesi durumu, bir takım üzüntülerin ve kırgınlıkların yaşanmasına meydan verebilir. Bu, konunun nezaketine binaen öyle kolay kabullenilebilecek bir hal de değildir. Özellikle reddediliş biçiminin insan ruhunda sarsıntılara yol açması beklenen bir sonuçtur. Konunun nasıl olduğu, nasıl geliştiğı ve nasıl sonuçlandığı meselesi kaynaklarıyla birlikte daha önce işlenmişti. Burada dile getirmek ve dikkat çekmek istediğimiz nokta, yaşanmış böyle bir tecrübenin, psikolojik yönden bir sarsıntıya sebebiyet verip vermeyeceğidir. Biz, bu türden olumsuzlukları yaşayan

⁴³⁷ Richard Wisser, *a.g.m.*, s. 92

birinin, bunların sonucunda, sosyal hayatın içinde olan kadın cinsine karşı onun nasıl davranacağı hususunun ilgili bilim dalı tarafından ele alınması gerektiği kanaatindeyiz. Bu ifadelerden ve bu tespitlerden sonra, yaşananları yok sayarak, Nietzsche'yi soyut bir âlemde tahayyül ederek, kadınlar hakkındaki düşünceleri değerlendirilirse, acaba bu yoldan sağlıklı bir neticeye varılabilir mi? Bu bilgilerin hatırlatılmasından sonra, şimdi Nietzsche'nin kadın konusundaki görüşlerini görebiliriz. Bu konuda yapılan bir çalışma bizlere şu sonuçları vermektedir:

Nietzsche, kadınlarla erkekler arasında var olan doğal eşitsizliğe inanmaktadır. Bu eşitsizliği de, aşkın (nesnel dünyanın ötesinde kalan) kadınlarla erkekler üzerinde meydana getirdiği etki ile tayin etmektedir. Erkeğin saadeti için sadece istemesi yetmektedir. Bu isteğe karşılık vermek, onu yerine getirmek kadının birinci görevidir. Burada geçerli olan, bunu erkek istediği için/istiyor diye kadının yapması anlayışıdır. Seven bir kadının kendisini tamamıyla sevdiği erkeğe terk etmesi aşk kanununun bir kaidesidir. Kadınlar sevmek ve itaat etmek için yaratılmıştır. Erkek ise, hükmetmek ve himaye etmek için yaratılmıştır. Yazım dünyasında Nietzsche'yi en fazla kızdıran şey, kadın yazarlar olmaktadır. Çünkü o, bu işin erkek işi olduğunu ve onların bu işe soyunmakla erkek işine karıştıklarını iddia etmektedir. Bu ise, kadınlara yakışmaz, bunu yapmalarını çok çirkin ve kaba görür. O, kadınların bunu yapmasıyla kadınlıklarından bir şey kaybettiğini düşünmektedir.⁴³⁸

Nietzsche, kadın konusundaki değerlendirmelerini aforizmalarında da göstermiştir. Karşı cinslerin birbirlerine karşı davranışlarını, cinsellik ve huzur meselesini şöyle değerlendirir: “Karşı cinsler birbirlerini aldatırlar: Temelde yalnızca kendilerini ya da kendi ideallerini, daha hoş söylersek - işte böyle, erkekler huzurlu

⁴³⁸ Ahmet Nebil, Baha Tevfik, Memduh Süleyman, *a.g.e.*, s. 176

kadınları sever- ama kadınlar aslen huzursuzdur, kedi gibi, ne denli kendilerini huzurlu göstermek için çabalasalar da.” Okuma eğilimi gösteren kadınları da değerlendirmektedir: “Akademisyenliğe eğilimleri olan kadının, genellikle cinselliğinde bozuk bir şey vardır. Doğurgan olmayış kendini belli bir erkeksi beğeniyle ortaya koyar; erkek, eğer denilebilirse, doğurgan olmayan hayvandır.”⁴³⁹ Kadınların ‘aslen’ yani ta temelden huzursuz olmalarının dayanağı belirtilmemekle birlikte onların okuyup akademisyen olmalarının toplum açısından sakıncaları da aynı şekilde kapalı durmaktadır. Yahut da ‘Doğurgan olmayış kendini belli bir erkeksi beğeniyle ortaya koyar’ cümlesinin isabet oranının toplumsal gerçeklikle karşılaştırma yapılması yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Durum ve tespitler her ne olursa olsun, her birinin bireysel ve toplumsal gerçekliğinin olduğu birer vakiadır. Yaşanan bütün bu olayların içinde Nietzsche’nin yeri ve etkisi yadsınamaz. Bu bakımdan olaylar ve olgular muvacehesinde Nietzsche’nin sosyolojideki yeri, etkisi ve öneminin göz önünde bulundurulmasının ilmi bir zaruret ve zorunluluk olduğunu düşünmekteyiz. Bu sebepten dolayıdır ki, bu alanda çok ciddi çalışmaların başlamış olması ve devam etmesi bu ilim adına sevindirici gelişmelerdir. Mesela, Nietzsche’ye yaslanan bir sosyoloji taslağı çalışma girişimleriyle ilgili şu düşünce ve teşebbüs, sosyoloji adına ileriye dönük umutları yeşertmektedir. “Nietzsche’ye yaslanan yeni bir sosyolojinin taslağını çıkarma girişiminde, astrolojik biçimi içerisindeki ütopyacılık ve antropolojik melankolinin olumlu bir görünümü olarak istikrarsızlaştırıcı nostalji arasında yakın bir bağlantı oluşturulmaya”⁴⁴⁰ çalışılmaktadır. Ama her şeye rağmen Nietzsche, düşünceleriyle sadece Weber gibi, Michel Foucault gibi, Blanchot, Derrida gibi önde gelen

⁴³⁹ Friedrich Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, s. 91, 92

⁴⁴⁰ G. Stauth ve B.S. Turner, *a.g.e.*, s. 65

düşünürleri etkilememiş, aynı zamanda yaşadığı toplumu da derinden etkilemiş bir düşünür⁴⁴¹ olarak bu yolda yapılacak olan çalışmaları hak ettiğini düşünmekteyiz.

⁴⁴¹ G. Stauth ve B.S. Turner, *a.g.e.*, ss.9-11, 134

SONUÇ

Düşüncesinin omurgasını oluşturan ‘Tanrı, din, insan, üstinsan, ahlak, erdem, öte dünya, güç istenci, yaşam felsefesi ve değerlerin yeniden değerlendirilmesi’yle özdeşleşen bir anlayışın ve algılayışın sahibi/temsalcisi olan Nietzsche’nin şahsına münhasır bir kişiliğe sahip olduğu, neredeyse herkesçe kabul görmektedir. Onun bu farklı yapısı, kimi zaman merak konusu olmuş, kimi zaman da tartışılmıştır. Öyle ki bu yapısı değerlendirildiğinde ona ‘aykırılık’ vasfını layık görenler, onu aykırı olmakla itham edenler olduğu gibi ‘deha/dâhilik’ mertebesinde görenler de olmuştur. Bu durumda anlaşılan o ki herkesin bakış açısına göre bir Nietzsche profili ortaya çıkmaktadır. Anlatmak istediğimizi bir iki örnekle açıklamaya çalışalım:

Nietzsche kimine göre, geçici hevesin, keyfi seçimin ve belki de bir modanın ürünü olarak öne çıktığı, onun enikonu kültür, bilim ve ilerleme karşıtı bir tercih konusu olduğu yönünde fikirler vardır. Kimine göre onun da bizim gibi bir demokrat, bir âlim, aynı zamanda bir Hristiyan ve asıl olarak da insanlığın geleceği hakkında umut besleyen bir adam, çağdaşlığa giden bir devrimci, döneminin sosyal/kültürel koşulları tarafından kötü muamele görmüş eşi bulunmaz, hassas bir adam olduğu yönünde bir kişilik değerlendirmesi de yapılmaktadır. Ancak bu görüşlerin hepsi birer emare olduğundan, ortaya konan yaklaşımların hepsinin, büyük bir yanlışlık içinde oldukları ifade edilmektedir.⁴⁴² Tanrı, din, ahlak ve diğer konularla ilgili görüşleri üzerinde tartışmalar olmuştur ve kimisi onun Tanrıyı, dini ve ahlakı kabul ettiği, kiminin ise kabul etmediği yönünde görüş belirtmişlerdir.

Nietzsche hakkındaki bu türden yaklaşımların, onun düşüncesini anlamayı zorlaştırdığı açıktır. Esasen her düşünürün kendine özgü düşüncesinin olduğu ve

⁴⁴² Fernando Savater, *Nietzsche’nin İdeası*, çev. Saliha Nilüfer, Ankara: İletişim Yayınları, 2008, s. 15, 16

ancak bunu kendi düşünce dünyası ve muhayyilesi çerçevesinde gerçekleştirebileceğini anlamak gerekir. Çünkü yoğun düşünce atmosferinde, bireyin ve toplumun, dolayısıyla insanlığın yararına, pratik yaşamına yönelik katkı sağlayıcı tespitlerde bulunabilmek ancak bu yolla mümkün olabilir.

Nietzsche felsefesinde esas olan hayattır ve yaşayan canlı olarak insanın ve pratik hayatın önemi büyüktür. Nietzsche bu sebepten dolayı gündelik yaşamda dinin rolünü önemser. İnsanlığın bugüne dek önemle düşünüp durduğu şeylerin gerçek bile olmadığını, yalnızca kuruntular olduğunu ve bunların zararlı, hasta yaratıkların bozulmuş içgüdülerinden doğan *yalanlar* olduklarını söyleyerek bu anlayışın üzerine inşa edildiği ‘Tanrı’, ‘ruh’, ‘erdem’, ‘günah’, ‘öte dünya’, ‘doğru’, ‘bengi yaşam’ gibi kavramların hepsinin de böyle kullanıldığını ifade etmektedir. İnsanoğlunun büyüklüğünü ‘Tanrısallığını’ bunlarda aradıklarını, ‘küçük şeyleri’ yani yaşamın temel konularını küçümsemeyi öğretmekle, en zararlı insanları büyük insan saymakla yurt yönetiminin, toplum düzeninin, eğitimin tüm sorunlarını ta köklerine dek bozduklarını açıklar.⁴⁴³

Esasında Nietzsche’nin dinle, Tanrıyla, ahlakla bir derdinin olmadığı anlaşılmaktadır; onun tek derdi, yaşayan hayatı öteleyenlerle ve onların değerleriyle ilgilidir. Böyle olduğu için Nietzsche, ütöpik/hayali bir dünyanın değerlerinin ötesinde yaşayan ve yaşanan bir zemini; gündelik dünyanın değerlerini görmeyi ve önemsemeyi; hayatın sahici gerçekliğini yakalamayı bize anlatmaktadır. Yine bu sebepten dolayıdır ki Nietzsche’ye göre insanların olaylara ve olgulara yanlış bakışı onları yanlış değerlendirişi problemi doğuran etkenler olarak görünmektedir. Sözelimi nedenlerle sonuçların birbirine karıştırılması yanılgısı, insanlar arasında

⁴⁴³ Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*, s. 40

kutsanarak din, ahlak adını aldığı ifade edilmiştir. Esasen din ve ahlak tarafından geliştirilen her formülasyon, bünyesinde bunu barındırmakta; papazlar ve ahlakçı yargıçlar da, aklın bu yozlaşmasının yazarları olmaktadır.⁴⁴⁴ Nietzsche'nin hayatı yok sayan hâkim değerlerle mücadelesi işte bu noktadan sonra başlamaktadır.

Nietzsche, görünüşte birbirine zıt iki konuya karşı düşünce ve tavrını açıkça belirtmiştir. Biri, bütün dini inançları tekelinde bulunduran geleneksel inancın temsilcisi olan kilisedir. Bu yapı, egemen olan din sınıfı eliyle idare edilmektedir. Diğeri ise, adeta pozitivist bir din inşa eden pozitivist düşüncedir. Nietzsche, bunların her ikisinin de, insanlığa sundukları değerlerin doğru olmadığı, sahte oldukları, insanları yanılttıkları yönündeki kanaatini, düşüncesinin nirengi noktası olarak belirlemiştir. O, bu yanlış değerlerle insanları aldatarak sömürdüklerini, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için beyinleri yıkadıklarını ve insanları sürü haline getirdiklerini anlatmıştır.

Tahrifat üzerine inşa olunan Hristiyanlık, sıkıntılara zemin hazırlayarak toplumun hızla çöküşe sürüklenmesine neden olmuştur. Nietzsche, hayata olumsuz katkısı olan böyle bir dini reddetmiş ve onun Tanrı'sını da öldürmüştür. Ancak bu süreçten sonra da insanlığın bir bocalama sürecine girmiş olduğu söylenebilir. Böylece çaresizlik atmosferinde çare arandı. Modernizm, çağdaş insanın çıkmazına ve çöküntüsüne cevap bulamadı. Tam bu noktada Nietzsche, kendine has fikirleriyle ve yine kendi üslubu ve cümleleriyle tebarüz etti ve tüm değer sistemini yeniden tartışmaya açtı.

Edinilen bilgiler, Batı insanının içine düştüğü çöküntü çıkmazında, Nietzsche'nin bir rolünün ve etkisinin olmadığı yönündedir. Onun ne dekadansın

⁴⁴⁴ Friedrich Nietzsche, *Putların Alacakaranlığında*, s. 53

müsebbibi ne de nihilist bir düşüncenin taraftarı olduğu hususunda önemli görüşler bulunmaktadır. Aksine nihilizme ve nihilizmi besleyip yeşerten; “nihilizmin bir ön hazırlık şekli”⁴⁴⁵ olan pesimizme (kötümserliğe), dekadansa savaş açan ve insana hayatı sevdirmeyi ve hayata tutunmayı öğretmeye çalışan ve bunu kendisine gaye edinen bir düşünür olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen Nietzsche’nin, bu uğraşıda köklü bir pesimizmden kendini kurtaramadığı da söylenebilir.

Bu çalışmada, Tanrı’nın ölümü düşüncesinin, eski değer yargılarının yozlaşmasının ve bu yozlaşmanın insanı nihilizme sürükleyeceğinin bir ifadesi olduğunu söyleyen Nietzsche’nin, nihilizmi insan varlığı için büyük bir tehlike olarak gördüğü⁴⁴⁶ belirtilmektedir. Nietzsche, bu çağın değerlerinin yetersizliğini, bitmişliğini ortaya koyduktan sonra, insanlara huzur, saadet ve mutluluk getirecek reçetesi olan ‘üstinsan’ projesini sunmuştur. Bununla bütün problemlerin giderileceğine inanmıştır ve insanların da buna yani kendi kendilerine inanmalarını istemiştir. Bizim tezimizde de Nietzsche, Tanrı, din ve üstinsan çerçevesindeki toplumsal tahayyülü kendi değerleri üzerinden inşa etmeye çalıştığı düşüncesi araştırılıp ortaya konmuştur.

Bu araştırmanın sonunda nelerin elde edildiği ve amaca ulaşıp ulaşılmadığı meselesinde şu hususlar söylenebilir: Nietzsche, inişli çıkışlı bir süreci yaşayan bir düşünür olarak, değerlerin birbirine girdiği çok karmaşık olan bir çağda; kriz çağında yetişmiş biridir. Çağının yapısını en ince noktasına kadar kavramış, sorunlarını, sıkıntılarını, dertlerini, açmazlarını tespit etmiş bir aydın duyarlılığıyla, bütün bu sorunlardan kurtulmanın yolu ve çaresini göstermeye çalışmıştır. O, bu çağın çarpık

⁴⁴⁵ Friedrich Nietzsche, *Güç istenci*, s. 30

⁴⁴⁶ Celal büyük, *Nietzsche’nin ‘Tanrı öldü’ sözü ve değerler sorunu*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (3): 2013, ss. 1-20

değerlerinden kurtulup değerlerin yeniden tartışılmasını istemiştir. Ona göre, bunalımlı çağın bu halde olmasının ana sebebi mevcut değerler ise, bu çürümüş değerlerin en başında inanç değerleri ve özellikle Tanrı inancı gelmektedir. Bu değerlerin değişmesinin en önemli adımı şüphesiz, Tanrı'nın ölmesi ve onun yerine 'üstinsan'ın ikame edilmesi gelmektedir. Karşı çıktığı yozlaşmış değerlerin değişmesiyle birlikte onların yerine, kendi değerlerini oturtmayı önermiş ve bunların neler olabileceği konusunda bilgiler vermiştir. Ona göre, insanın en temel başarısı ahlak değil sanattır. 'Acının, ancak sanat yordamıyla sevince çevrilebileceğini biliyordu Eski Yunanlılar,'⁴⁴⁷ diyerek o, krizden çıkış yolunun ahlaktan uzaklaşarak sanata sarılmak olduğunu ve bunun üstinsan faktörüyle başarılabileceğini; örneğinin ise Eski Yunanlılar'da olduğunu ifade etmekteydi.

Nietzsche'nin sunduğu hayat görüşü, kendine münhasır bir görüştür. Kendine özgü oluşu, onu temellendirmesiyle alakalıdır. Onun, ikinci bir hayat telakkisi ve beklentisi olmadan sunduğu yaşam biçimine temel kabul ettiği düşüncenin Antik Yunan düşüncesi ve felsefesi olduğu açıktır. Buradan hareketle Nietzsche, Tanrı ve din başta olmak üzere geleneksel tüm değerlerin yok edilmesi gerektiğine inanmaktadır, ama bunun yanında, düşüncesini eski Yunan geleneğine bağlamakta bir sakınca görmemektedir. Nietzsche, din konusunda görüşlerini belirtirken, söylendiği gibi sadece Hristiyan dinini kastetmemiştir, aksine dinlerle ilgili görüşünü açıkladığımız bölümde, ifade edildiği gibi belirli bir dini değil, bütün dinleri içine alacak şekilde düşüncesini genelleştirerek ortaya koymuştur.

Nietzsche'nin 'iyinin ve kötünün ötesi' sözüyle dile getirmek istediği 'öte', belli bir moralin değer yargılarının dışında olma, bunlara dayanarak yargılama

⁴⁴⁷ Oruç, *a.g.t.* s. 78, 79

yapmama isteğidir. Ancak bu arada toplumun muhatap olacağı yeni değer yargılarının olacağı konusu da unutulmamalıdır. Nietzsche, din olgusu kadar bilime de karşıydı: O, 19. Yüzyıl bilimini din yanılısamasının yerini alacak başka bir yanılısama olarak gördü. Tanrı'nın ölümünün ardından dinin otoritesinin yerine bilimin otoritesini koymak Nietzsche'nin amaçlamadığı bir şeydi.⁴⁴⁸ Çalışmamızın içinde de belirttiğimiz gibi o, iki şeye karşı olmuştı: Birisi, dine ve özellikle kilise uygulamalarına, ikincisi, kendisini yeni bir din konumunda gören pozitivist düşünceye yani doğa ilmine karşı.

Nietzsche'nin dinler konusunda yaptığı mütalaaların genellikle beşeri veyahut muharref olan dinlerle ilgili olarak fikirlerini ortaya koymuş olması dinlere sınırlı bir yaklaşımını ve değerlendirişini göstermektedir. Diğer taraftan Nietzsche'nin dinlerle ilgili görüşü konusundaki araştırmaların büyük çoğunluğunun, sadece 'Hristiyan dini'nin temel alınarak yapıldığı söylenebilir. Onun 'İslam dini' ile ilgili görüşlerini konu edinen araştırmalar, neredeyse yok denecek kadar azdır.

Nietzsche'nin 'Tanrı'ya olan inancına açıklık getirme konusunda, Annemaria Schimmel, Muhammed İkbal'in, Cavitnamesi'nde yazdığı önsözde İkbal'in, şunları söylediğini ifade etmektedir: "Nietzsche hakkında ileri sürdüğü bir nokta dikkate değerdir: 'Alman feylesofu, kelimeyi şahadetin la'sında kalıp illa'ya varamamıştır', yani, Allah'ın varlığını inkâr etmekten vaz geçmemiştir."⁴⁴⁹

Nietzsche'ye göre, Muhammed'in, Hristiyanlıktan aldığı şey, Pavlus'un icadı olan, sürüler oluşturmak için ruhbanlık zorbalığını tesis etme araçları ve yollarıdır. Bunlar da, ölümsüzlüğe inançtı; yani kıyamet doktriniydi.⁴⁵⁰ Bunu söyleyen

⁴⁴⁸ G. Stauth ve B.S. Turner, *a.g.e.*, s. 159, 160

⁴⁴⁹ Muhammed İkbal, *a.g.e.*, Önsöz, s. XXIX

⁴⁵⁰ Friedrich Nietzsche, *Deccal, Sahte İsa*, s. 79

Nietzsche, diğer taraftan, hayatı çekilmez ve yaşanılmaz kılan Hıristiyanlığı eleştirmek için de İslam'ı ve Budizm'i bir araç sopa olarak kullanmıştır. Bundan da bu dinlere bir değer atfettiği sonucunun çıkmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁵¹

Üstinsan anlayışı, Nietzsche düşüncesinin ana temellerini oluşturan öncelikli değeridir, belki de en önemlisidir. İnsan da, Nietzsche'ye göre, gerçeği görüp görememelerine ve gerçeği de buna göre değerlendirmelerine göre, tiplere ayrılmıştır. Nietzsche'ye göre bireyler, bir takım sıfatlara haiz 'üstinsan'ın ortaya çıkmasında sadece bir aracılık yapacaklardır. Bunun da normal olduğunu, çünkü bunun, doğanın döktüğü kırıntıları, artıkları olduğunu, bu sebeple bunların kaderinin bu olduğu ve oluşacak olan 'üstinsan'ın ayakları dibinde birer yığın olarak kaderlerine razı olacaklarını belirtmiştir.⁴⁵²

Araştırmada dikkat edilen hususlar yönünden, Nietzsche'nin düşüncesi içerisinde olan 'sürekli döngü' kuramı ile yine çok önemli bir diğer görüşü olan 'üstinsan' kavramı arasındaki çelişki onun düşünce dünyasına önemli bir zafiyet getirdiği söylenebilir. Nietzsche'nin, çağı hakkında koyduğu teşhisle birlikte, Avrupa kültürünü etkilemesi ve onu değiştiren adam olması⁴⁵³, sosyolojik açıdan elbette önemli olmuştur. Nietzsche düşüncesi, toplumun tüm katmanlarını sarmış; her bireyi de bir şekilde etkilemiştir, ancak şuna da dikkat etmek gerekir: Nietzsche'nin tüm iddialı savları yeni bir düşüncenin ve korkusuz bir duruşun sonucu olmayıp, yaşam tecrübesi olmuş bir medeniyetin ürünü ve sonucu olmuştur. Onun felsefesi üzerine yazılan yazıda, onun, "Hayallerden ve öte dünya tasarımlarından kurtulup insan doğasındaki kötülükleri ahlaksallaştırmaya çalışarak güzelleştirmeden, bu yaşamı

⁴⁵¹ G. Stauth ve B.S. Turner, *a.g.e.*, s. 153

⁴⁵² Friedrich Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 51

⁴⁵³ Parick Roney, *a.g.m.*, s. 207

olduğu gibi görmek ve her şeye karşın onu olurlamak gerektiğini söyler. Bu amaca da ancak Eski Yunan Ozanları ve Rihart Wagner gibi Tragedya sanatçıları erişebilirler. Çünkü Tragedya bize yaşamı olduğu gibi gösteren ve onu onaylamayı öğreten biricik sanattır." dediği anlatılır.⁴⁵⁴

Batı medeniyetinin temerküz ettiği temel değerlerinin kaynağının, Antik Yunan ve diğerinin de Hristiyanlık olduğunu belirtmiştik. Batı düşüncesi ve medeniyetinin pozitivist çağda, insana sunduğu yaşam şartlarının ona huzur, saadet ve mutluluk getirmediğini de söylemiştik. Oysa doğa bilimlerinin verdiği güven ve onun sağladığı rahatlık atmosferinde ona yaslanma öylesine bir hal almıştı, öylesine bir boyut kazanmıştı ki, insanın kendisini ‘Tanrı’ yerine konumlandırmasına kadar işi götürmüştü. İşte akıl putuna olan bu aşırı güven, çağın insanını, sonu gelmez beklentilere ve umutlara sokmuştu. Gün geçmiyordu ki, yeni beklentilere kapı aralanmamış ve ardından çaresiz umutlar onu takip etmemiş olsun. Nietzsche, “Nihilizm bir neden değil, sadece çöküşün mantıklı bir sonucudur. ‘İyi’ ve ‘kötü’ insanlar sadece iki farklı türden çöküştür: Tüm temel fenomenler de aynıdır. Sosyal sorunlar, çöküşün bir sonucudur,”⁴⁵⁵ derken bu gerçeğe dikkat çekmiştir.

Tasavvur ettiği insan tipi, cari olan tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi; Tanrı, din, ahlak ve birçok kavramların yeniden anlamlandırılması, ‘coşkulu yaşam sevgisi’, Nietzsche düşüncesinin esasını oluşturmuştur. O, değerlerini oturtmaya, ‘Tanrı’yı öldürerek başlar. Çünkü ancak Tanrı’nın ölmesiyle üstinsanı, onun yerine oturabileceğini düşünür. Bu sebeple yazılarının büyük bir bölümünde bu temayı işlemiştir.

⁴⁵⁴Friedrich, Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 48

⁴⁵⁵ Friedrich Nietzsche, *Güç istenci*, s. 48

‘Üstinsan’ kuramı, sonsuzluk içinde ilerleyen, sürekli ve sonsuz bir gelişme düşüncesine dayanmaktadır. Varlığın ve olayların aynıyla yineleneyeceği düşüncesi ise böyle bir gelişme ve ilerlemenin tam karşısını ifade etmektedir. O bu düşünceleriyle bir yandan yaşamdan yılmayan, öte yandan varlığın sınırlarını aşarak daha güçlü ve daha yeğin bir yaşamı yaratmaya çalışan bir insan türünün yetiştirilmesine yardım etmek istediğini söylemektedir.⁴⁵⁶ Nietzsche’nin toplum, devlet ve din anlayışının etkileri daha sonraları çeşitli ideolojik saptırmalara yol açtığı belirtilmişti. Bu sebeptendir ki, tarihsel olayların ve olguların meydana gelmesinde, ciddi rolü olan bu aktörlerin, toplumla olan iletişimleri ve etkileşimleri sosyologlar açısından her daim araştırılmalı ve incelenmelidir. Nietzsche, ortaya koyduğu ve savunduğu fikirler ne kadar tartışmalı olursa olsun, durduğu yerin Batı; kabul ettiği değerlerin de Batı değerleri olduğu anlaşılmıştır. O, kaynağını Antik Yunan’dan ve Roma’dan alan ve bu değerlerle beslenen bir yapının yanında durmaktadır.

Bu açıklamalara bakarak Nietzsche için "O, hangi medeniyete mensuptur veya hangi medeniyetin bir üyesidir?" sorularına karşılık olarak, onun Antik Yunan’la, Yunanistan’la ve Yunan kültürüyle ilgili olarak yaptığı açıklamalar hatırlanacak olursa bu soruların cevabının bulunması zor olmayacaktır. Bizzat kendisinin Batı medeniyeti ile ilgili olarak ortada olan referansları, ifadeleri ve tüm yaşananlar bu gerçeği işaret etmektedir. Esasen onun fikri gelişmesini sağlayan da, olgunlaşmasına katkı veren de Batı’dır, Batılılar’dır, çevresidir, arkadaşlarıdır. Hal böyleyse, o zaman Nietzsche’nin, kendi kültürünü ve medeniyetini acımasızca eleştirmesinin sebebi ne olabilir ki? Cevap olarak önümüze çıkan gerçek şu olmaktadır; İslam dini ile ilgili görüşlerini anlamaya çalıştığımızda, orada yaptığı itiraflar ve açıklamalar, bu hususu

⁴⁵⁶ Friedrich, Nietzsche, *Tarih Üzerine*, s. 52

aydınlatmıştı. Nietzsche'nin İslam anlayışından, samimiyetle bir şey çıkarmaya çalışmak boşuna bir çabadır. Çünkü Nietzsche'nin İslam'a yaklaşmasındaki amaç, Hristiyanlığa karşı fikirlerinde haklı çıkmak için onu araçsallaştırması olmuştur. Nietzsche'nin, kendi kültürüne ve aidiyet atfettiği medeniyetine saldırması, tümüyle bu sebeplerden dolayıdır. Duyduğu ezikliğin ve çektiği kahrın kendisini buna zorladığı anlaşılmıştır.

Nietzsche, Rönesans'la başlayıp devam eden Aydınlanma dönemini ve pozitivist çağını eleştiriye tabi tutsa da düşüncesinin temelinde bu kriterlerin yer aldığını da görmek mümkün olmuştur: İnsanın kendisini ve çevresini yeni bir algılama ve kavrama biçimi olan Rönesans anlayışına göre yaşadığımız dünya o kadar ilgi çekici bir yerdi ki, başka dünyaları düşünmenin ve ona hazırlık yapmanın pek bir anlamı olamazdı. Sakin, toplumdan uzak, dünyevi zevklerden yoksun 'münzevi' bir yaşam, hareketli, serüvenlerle dolu ve başarılı bir 'dünyevi' yaşamdan daha saygıdeğer de değildi. İnsan, Tanrı'nın koruyuculuğu altında bile olsa, zayıf bir yaratık olamazdı; gerçekte büyük bir güce sahipti. Bu anlayışın Nietzsche'nin anlayışından çok farklı olduğu söylenebilir mi? Aklın kullanılmaya başlandığı, iradenin kilisenin hegemonyasından, aklın ve ruhun Hristiyan ideolojisinin ipoteğinden kurtulduğu 18. yüzyıl, Avrupa insanının 'sürü teki'nden 'insan bireyi' olduğu yıldır⁴⁵⁷, şeklindeki değerlendirme, çok farklı bir netice vermemektedir. Nietzsche dâhil hepsi birden, Kilise ve değerlerine karşı savaşım verirken güçlerini kültürlerinin ve yaşam biçimlerinin köklerini oluşturan Antik Yunan ve Latin materyalizminden aldıkları fark edilmektedir. Karşı oldukları bu inanç sistemini yıktıktan sonra yerine ikame edebilecekleri yeni bir Tanrı düşünceleri olmadığı gibi

⁴⁵⁷ Tuncar Tuğcu, *a.g.e.*, s. 548

onunla bütünleşmiş yeni bir inanç sistemleri de bulunmamaktaydı. Kilisenin yüzyıllardır sürdürdüğü baskıcı idaresi ve acımasız terörü, Avrupa insanını Tanrı'ya ve inanca ait her türlü kutsaldan ve değerden soğutmuş ve zamanla yabancılaştırmıştı. Önce Rönesans döneminde, sonrasındaki yüzyıllarda ise hümanizm bir din haline getirildi. Buna bağlı olarak 'insan' da Tanrı olarak sunuldu. Ama aydınların bu gayretlerinin tümü, beklentilere cevap vermekten çok uzak kaldı.⁴⁵⁸

Gözden kaçırılmaması gereken husus, kiliseye karşı savaşırken, sırtlarını ve ruhlarını dayadıkları kültürün köklerinin Antik Yunan olmasıdır. Gerek Rönesans hareketi, gerek Aydınlanma çağı ve gerekse onu takip eden pozitivist hareketin esasını ve özünü, eski putperest Yunan ve Roma medeniyetlerinin oluşturduğunu söylemek abartılı olmasa gerektir. Kadim pagan kültürünün, söz konusu medeniyetlere bir hayır getirmediğini, onların tarihi süreçleri göstermektedir. Bu yapıyı örnek alan pozitivist düşüncenin de, toplumu hangi çıkmazlara soktuğu, hangi uçurumlara ittiği, hangi bunalımları yaşatarak toplumu nasıl derin boşluğa sürüklediği tecrübeyle görülmüştür. Batı'nın çıkmazlarını fark eden ve yaşadığı yozlaşmayı tahlil eden ve onu uyaran Nietzsche de bu sarmalın içine düşmekten kendini koruyamamış olduğunu, yaşadığı süreçlerle göstermiştir.

Getirdiği eleştiriler doğru da olsa, Nietzsche'nin de dayandığı temel değerlerin, tıpkı kendisinin eleştiriye tabi tuttuğu değerler gibi, eleştiriye açık pek çok yönünün bulunduğu görülmüştür. Buna rağmen, bu dünyadaki hayatla ilgili tespitlerinin değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz Çünkü hayatın gerçek amacının ve anlamının ancak bu dünyada yaşamakla değer bulacağını ve anlam kazanacağını;

⁴⁵⁸ Tuncar Tuğcu, *a.g.e.*, s. 390, 391

asla ötelere ötelenemeyeceğinin bilinmesi gerekir. Ne var ki Nietzsche, bir değer ifade eden hakikatin de hakikati olan bu anlayışı, polemige açık, başka bir değer yargısına kurban etmiştir, denilebilir.

Nietzsche'nin mücadeleci karakterinin, fikirleriyle de desteklenmiş olmasını istemiş olmak, bir temenniden başka bir şey ifade etmemektedir. Ancak, bir düşünce adamına gösterilmesi gereken saygı bağlamında, onunla ilgili bir araştırmanın, bir çalışmanın yapılması, düşünen, emek veren ve üreten beyinlere saygının bir eseri olarak düşünülebilir. Aliya İzzetbegoviç'in, ifadeleriyle durumun ehemmiyetini anlatmak istediğimizde, şu sözlerine dikkat etmemiz gerekir.

Ben olsam Müslüman Doğu'daki tüm mekteplere '**eleştirel düşünme**' dersleri koyardım. Batı'nın aksine Doğu bu acımasız mektepten geçmemiştir ve birçok zaafın kaynağı budur. (...) XIII. yüzyılda İslam kültüründe tenkitçi düşüncenin sönmesi, her alanda inhitatın ve hızlı çöküşün başlangıcıyla çakıştı. Sonsuz tekrarlar ve skolastik derlemeler önaldı ve XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarına kadar süren tarihi bir kış uykusu dönemi başladı. (...) Müslümanların hızla artan büyük nüfusuyla övünmemiz, bana şişmanlığıyla övünen ve aldığı yeni kilolardan haz duyan bir adamı hatırlatıyor. Ruhumuza, aklımıza ve başarılarımıza vurgu yapmaya ne zaman başlayacağız?⁴⁵⁹

diye parmak bastığı bu gerçeklerin tahakkuku için, nasıl ki Nietzsche, Hristiyan aleminin tüm değerlerini sarsmış ve tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmişse, Müslüman Doğu alemi için de, bu cesaretle ve kapasitede bir aydının eleştirel bir bakış açısına ve eleştirisine ihtiyacımızın olduğunu söylemeliyiz. Belki de Nietzsche'nin İslam âlemine, dolaylı yolla da olsa, olabilecek ve yadsınamayacak en büyük katkısı bu olmuştur.

⁴⁵⁹ Aliya İzzetbegoviç, *a.g.e.*, s. 130, 325, 332

Sözlerimizi özetleyecek olursak şunlar söylenebilir: Araştırmamızın sonunda, karşımıza çıkan sonuç, bir anlamda Nietzsche'nin, bize sunduğu Nietzsche'dir. Nietzsche'nin fikirleridir, onun toplumsal tahayyülüdür. Kabul edilmesi gerekir ki Nietzsche, çağa damgasını vuran bir filozoftur. Eleştirilerinin dozu sert olsa da, düşüncelerinden herkesin yararlandığı söylenebilir.

Araştırmanın konusu ve amacının kendi sınırları içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Araştırdığımız konu, bu çalışmayla nihayete erdirilemeyeceği gibi, bu hususta verilmiş son hüküm niteliğinde de değildir. Ancak biz, çok önemli gördüğümüz bir konuyu el verdiğince araştırıp istifadeye sunmaya çalıştık. Araştırması yapılan konu ile hayat arasındaki gerçeklik bağı kurulmaya çalışıldığı oranda, çalışmanın faydaya dönüştüğünü/dönüşebileceğini söyleyebiliriz. İşte bu manada araştırma yapacak olanlara katkı sağlamasını ümit etmekteyiz.

Bu çalışmada bizim üzerinde önemle durduğumuz husus, Nietzsche'nin, sadece Hıristiyanlığı inhisar eden bir din ve Tanrı anlayışının değil, onun ötesinde genel manada 'din' olgusuna olan yaklaşımını anlamak ve bütün hakikatiyle ortaya koymak olmuştur. İnancımız ve ümidimiz odur ki, imkânlar dâhilinde araştırdığımız bu konunun, hakkında uzun tartışmaların sürüp gittiği bir polemik, bir karmaşa ortamından kurtulup, düşüncenin, berraklaşmasına katkı sağlamış olsun. Soran, sorgulayan, doğruyu, eğriyi, hakkı hakikati araştıran, nedenini ve niçinini bilen, akleden, fehmeden ve sorumluluk bilinci taşıyan bir toplum ve o toplumun bireyleri olarak, uyanışlara vesile olduysa, araştırdığımız bu konunun mesajı yerini bulmuş demektir. Bu denli hassas konulardaki araştırmaların, soru işaretlerinin giderilmesi, düşüncelerin tavrı, din olgusunun çok daha iyi anlaşılması, sosyolojik açıdan

toplumun din olgusuna karşı güven ve eğiliminin artmasına zemin hazırlayabileceği umudunu taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- Adam,** Baki, **Yahudilik-I**, Mehmet Katar, (ed.), *Dinler Tarihi*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009
- Akarsu,** Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975
- Akşit,** Niyazi (haz.) Rönesans, *A'dan Z'ye Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, c. 2, Ankara: Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, Serhat Yayınevi, 2004, 257-258
- Akyüz,** Niyazi; İhsan Çapcıoğlu, “Din Sosyolojisinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ankara: 2012, Grafiker Yayınları, ss. 71-108
- Aldridge,** Alan “Sekülerleşmenin Yükselişi: Dinin Toplumsal Önemi Kaybetmesi”, çev. İhsan Çapcıoğlu, Sinan Yılmaz, M. Ali Kirman; İhsan Çapcıoğlu, *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara: Otto Yayın, 2015
- Almond,** Ian, “*Nietzsche'nin İslam ile Barışı: Düşmanımın Düşmanı, Dostumdur*”, çev. Celal Türer, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III: 1 (2003), ss. 251-266
- Alptekin,** Mehmet (çev.), önsöz, Yusuf El- Kardavi, *Tevhid'in Hakikati*, Malatya: Saff Yayınları, 1986
- Aron,** Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, 2. bs., Çev. Korkmaz Alemdar, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1989
- Atay,** Hüseyin, Y. N. Öztürk, B. Bilgin vdğ., *İslam Gerçeği*, 4. bs., Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1995
- Avcı,** Nabi, *Düşünce ve Uygarlık Tarihi*, Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları,

1987

Barlas, ‘Mustafa, Kırbaç ve Kızılılık Sopası’, 31 Ocak 2010,

<http://haberiniz.com.tr/kose-yazisi/6576/kirbac-ve-kizilcik-sopasi--mustafa-barlas.html> (erişim tarihi: 17.04.2016)

Başlangıçtan Bugüne Dünya Tarihi, c.1, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1974

Becermen, Metin, “Nietzsche’de ‘Güç İstemi’ ve Hakikat İlişkisi Üzerine Bir

İnceleme”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler*

Dergisi, 11: 19, 2010/2, ss. 361-370

Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985

Bolay, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, 5. bs, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990

Bull, Malcolm, *Anti-Nietzsche*, çev. Murat Bülent Tokdemir, İstanbul: Doruk

Yayınları, 2013

Budizm, <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=690>, Güncelleme Tarihi,

13 Aralık 2016 Salı

Büyük, Celal, *Nietzsche’nin ‘Tanrı öldü’ Sözü ve Değerler Sorunu*, Atatürk

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (3): (2013), ss. 1-20

Carrel, Alexis, *İnsan Bu Meçhul*, çev. M. Tuncer, İstanbul, 1971

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, 5. bs., İstanbul: Say Yayınları, 2014

Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi: Platon*, 4. bs., çev. Aziz Yardımlı, İstanbul:

c.1, İdea Yayınevi, 1998

Çakar, Muharrem, *Varlığın Sebebi Allah: Felsefenin Temel Meselesi*, İstanbul: Türk

Kültür Yayınları, 1977

Demirhan, Ahmet, *Nietzsche ve Din*, Ankara: Nirengi Kitap, Birleşik Kitabevi,

2012

Duran, Nizamettin, *Kültür Uygarlık ve Spor*, Antakya: Hatay’a Hizmet Vakfı Yayınları, 2003

Doğu, İsmail, “Arafta Bir Aydın Olarak Cemil Meriç”, *Umrandan Uygarlığa Cemil Meriç Paneli*, (Eğitim Bir-Sen Hatay Şubesi, 31.06.2008 Hatay, Kültür Merkezi, Antakya)

Dok, Birol, *Nietzsche’nin Nihilizmi*, Ankara: Seba Yayınları, 1996

Elibol, Saadettin, *Sınıfsız Dünya*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978

Emre, Ahmet Selçuk, *Marksizm Yargılanıyor*, 3. bs., İstanbul: Berekat Yayınları, 1976

Erdem, Hüseyin Subhi, *Nietzsche, Perspektivizm, Anlam ve Yorum*, Van: Bilge Adamlar Yayınevi, 2007

Erdem, Selman, *Liseler için Felsefe Ders Kitabı*, İstanbul: Fil Yayınevi 2002

Geçer, Abdussamed, “Nietzsche’nin Kronolojik Yaşam Öyküsü -1”,
(<http://www.edebifikir.com/biyografi/nietzschenin-kronolojik-yasam-oykusu.htm>-16 Ocak 2013)

Giddens, Anthony, *Sosyoloji, Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, 5. bs., çev. Ülgen Yıldız Battal, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013

Gökalp, Yonca, *Modern Dünyanın Sorunu: Değerlerin Değersizleşmesi Siyasal Felsefede Nihilizm ve Nietzsche*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, 28. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016

Granier, Jean, *Nietzsche*, çev. Işık Ergüden, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005

Günay, Mustafa, “Ölümünün Yüzüncü Yılında Nietzsche ve Felsefesi”,

Just anotherWordPress.comweblog

(<https://makalearsivi.wordpress.com/2009/06/24/olumunun-yuzuncu-yilinda-nietzsche-ve-felsefesi-mustafa-gunay/>) (06.02.2016)

Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, 6. bs., İstanbul: İnsan Yayınları, 2005

Güngen, Can, *F. Nietzsche: Hayatı ve Felsefesi*,

(<http://www.cangungen.com/2011/02/23/frederich-nietzsche/>) (erişim tarihi: 22.10.2016)

Hick, John, *Hayatın Dinsel Anlamı: Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, Yayına Haz.

J. Runzo-N. M. Martin, çev. Gamze Varım, İstanbul: Say Yayınları 2002, s.406

Homer, *İlyada*, çev. Azra Arhat, A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları, 1997

-----, *Odysseia*, çev. Azra Arhat, A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları, 1998

İkbal, Muhammed, *Cavidname*, 2. bs., çev. Annemaria Schimmel, Ankara:

çevirmenin önsözü, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000

İncil, (Sevindirici Haber) İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, Ohan

Matbaacılık, 1999

İncil, (Müjde), Ankara: Afşaroğlu Matbaası, 1986

İzzetbegoviç, Aliya, *Özgürlüğe Kaçışım Zindandan Notlar*, 21.bs., çev. Hasan

Tuncay Başoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015

Kahraman, Ahmet, *Dinler Tarihi*, İstanbul: İrfan Yayınevi, İrfan Matbaası, 1975

Kaplan, Yusuf, “Medeniyet Buhranı, Bediüzzaman ve Dil’i: Bir Mîlat ve Üstdil

Kurucu Düşünür Olarak Bediüzzaman”, *KÖPRÜ* - Üç Aylık Fikir

Dergisi, 102: (Bahar 2008),

-----, “Cemil Meriç’in fikriyatı”, *Umrandan Uygarlığa Cemil Meriç*

Paneli, (Eğitim Bir-Sen Hatay Şubesi, 31.06.2008 Hatay, Kültür

Merkezi, Antakya)

Karademir, Musa, “Nietzsche’yi Anlamak”, Friedrich Nietzsche, 16 Eylül 2014;

<https://www.facebook.com/turkce.nietzsche/posts/10152605750032906>

(31.03.2016)

Karakoç, Sezai, *Ruhun Dirilişi*, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1975

-----, *Sur*, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1975

-----, *Yitik Cennet*, İstanbul, Diriliş Yayınları, 2010

Karataş, Turan, "Necip Fazıl'ın Tiyatroları", Mehmet Nuri Şahin, Mehmet Çetin,

(Ed.), *Necip Fazıl Kısakürek*, 3. bs., Ankara: Kültür ve Turizm

Bakanlığı, 2010, ss. 341-379

Keklik, Nihat, *Felsefe, Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, İstanbul: Çağrı

Yayınları, 1978

Kerimoğlu, Yusuf, *Kelimeler ve Kavramlar*, İstanbul: İnkilab Yayınları, 1983

Kısakürek, Necip Fazıl, *İdeolocya Örgüsü*, 3. bs., İstanbul: Büyük Doğu Yayınları,

1976

-----, *Sahte Kahramanlar* (konferans), İstanbul: Büyük Doğu

Yayınları, 1976

Kirman, M. Ali; İhsan Çapcıoğlu, *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*,

Ankara: Otto Yayın, 2015

Kuçuradi, İoanna, *Nietzsche ve İnsan*, 5. bs., Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu,

Özkan Matbaacılık, 2009

Kumeyri Y'den, *İslam Felsefesinin Kaynakları*, çev. Fahrettin Olguner, İstanbul:

Dergâh Yayınları, 1976

Lukacs, Georg, *Aklın Yıkımı, Birinci Kitap*, çev. Ayşen Tekşen Kapkın, İstanbul:

Payel Yayınevi, 2006

Marshall, Gordon, 'Nietzsche Maddesi', *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay-

Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004

Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, 10. bs., Yayına haz. Mahmut Ali Meriç, İstanbul: İletişim

Yayınları, 1995

-----, *Kırk Ambar, Rümuz-ül Edebiyat*, 16. bs., c.1, Yayına haz. Mahmut Ali

Meriç, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014

Meydan Larousse, 'Olimpiyatlar Maddesi', İstanbul: C. 9, Meydan Yayınevi, 1987

Montaigne, *Denemeler*, çev. Sabahaddin Eyyüboğlu, İstanbul: Cem Yayınevi 1999

Nebil, Ahmet; Baha Tevfik; Memduh Süleyman, *Nietzsche Hayatı ve Felsefesi*,

sadeleştirenler ve yayına hazırlayanlar, Ali Utku-M. Abdullah Arslan,

İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001

Nietzsche, Friedrich W., *İyinin ve Kötünün Ötesinde, (Bir Gelecek Felsefesi Açış)*,

çev. Ahmet İnam, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1990

-----, *Tarih Üzerine, Çağa Aykırı Düşüncelerden*, 4. bs., çev.

Nejat Bozkurt, İstanbul: Say Yayınları, 1997

-----, *Ecce Homo, Kişi Nasıl Kendisi Olur*, 3. bs., çev. Can

Alkor, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000

-----, *Deccal, Sahte İsa*, 2. bs., çev. Yusuf Kaplan, İstanbul:

Külliyat Yayınları, 2009

-----, *Dionysos Dithyrambosları*, 3.bs., çev. Murat Batmankaya,

İstanbul: Say Yayınları, 2010,

-----, *Eğitimci Olarak Schopenhauer*, 4. bs., çev. Cemal Atila,

- İstanbul: Say Yayınları, 2011
- , *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, çev. Mahmut Kahraman, İstanbul: Say Yayınları, 2011
- , *Şen Bilim*, Ana Metin 1, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları, 2011
- , *Şen Bilim*, çev. Levent Özşar, Bursa: Asa Kitabevi, 2003
- , *Putların Alacakaranlığında*, 2. bs., çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2011
- , *İnsanca, Pek İnsanca*, 5. bs., 1. Kitap, çev. Cemal Atilla, İstanbul: Say Yayınları, 2011
- , *İnsanca, Pek İnsanca*, 2. bs., 2. Kitap, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları, 2011
- , *Seçilmiş Mektuplar*, çev. Ayşe Yazgan, İstanbul: Say Yayınları, 2012
- , *Seçmeler*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Özgür Yayınları, 2013
- , *Tan Kızılığ, Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler*, 5. bs., çev. Özden Saatçi, İstanbul: Say Yayınları, 2013
- , *Gezgin ile Gölgesi*, 2. bs., çev. Murat Batmankaya, İstanbul: Say Yayınları, 2013
- , *Ahlakın Soy kütüğü Üstüne*, 6. bs., çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları, 2013
- , *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. A. Turan Oflazoğlu, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991

- , *Böyle Söyledi Zerdüşt*, 6. bs., çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014
- , *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, 2. bs., çev. Mustafa Bahar, İstanbul: İskele Yayıncılık, 2009, önsözden.
- , *Güç istenci*, 2. bs., 1. Kitap, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları, 2014
- “Nietzsche’nin İnsan Anlayışı–1”**,
<http://dusundurensozler.blogspot.com.tr/2008/09/nietzschenin-insan-anlayii-1.html> (erişim tar. 07.02.2016)
- Oruç**, Arif, *Yaşamın Anlamı ve Eğitim Sorunsalı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007
- Özburun**, Yusuf Özkan, *Medeniyetlerin Kırılma Noktasında ‘Üstinsan’ ‘Kamil İnsan’a Karşı*, Köprü Dergisi, 87 (Yaz 2004),
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=618> (09.02.2016)
- Özden**, Anıl, *Kazancakis'in Zorba'sında Nietzsche'nin Üstinsan Anlayışının Yansımaları*, (http://www.academia.edu/7310785/Kazancakis_in_Zorbas%C4%B1nda_Nietzschenin_%C3%9Cstinsan_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n_Yans%C4%B1m%C4%B1lar%C4%B1) (erişim tar. 13.02.2014)
- Özel**, İsmet, *Üç Mesele Teknik-Medeniyet-Yabancılaşma*, İstanbul: Düşünce Yayınları, 1978
- Özkan**, Senail, *Nietzsche Kaplan Sırtında Felsefe*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007
- Pearson**, Keith-Ansell, *Kusursuz Nihilist, Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche’ye Giriş*, 2. bs., çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,

2008

Roney, Patrick, “Aşkınlık ve Yaşam: Nietzsche ve 'Tanrı'nın Ölümü' Üzerine”, çev.

Elis Şimşon, *Kaygı, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe*

Dergisi, 20 (2013), ss. 305-321

Ruy, Jules Chaix, *Nietzsche Yaşamı ve Felsefesi*, 3. bs., çev. N. Berna Serveryan,

İstanbul: Çiviyazıları, 2001

Sander, Oral, *Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918'e*, 10.bs., Ankara: İmge Kitabevi,

2002

Savater, Fernando, *Nietzsche'nin İdeası*, çev. Saliha Nilüfer, Ankara: İletişim

Yayımları, 2008

Sevinç, Ayşe, *Fredrich Wilhelm Nietzsche'nin Ahlak Görüşü*, Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

2007

Solmaz, Bünyamin; İhsan Çapcıoğlu, (Ed.), *Din Sosyolojisi, Klasik ve Çağdaş*

Yaklaşımlar, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2006

Spor Ansiklopedisi, ‘Olimpiyatlar Maddesi’, C.3, Tercüman Yayınları, Tarih yok.

Stauth, G.; B.S. Turner, *Nietzsche'nin Dansı, Toplumsal Hayatta Hınç,*

Karşılıklılık ve Şiddet, çev. Mehmet Küçük, Ankara: Ark Yayınevi, 1995

Swingewood, Alan, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay,

İstanbul: Agora kitaplığı, 2010

Şeriati, Ali, *Medeniyet Tarihi II*, çev. İbrahim Keskin, Ankara: Fecir Yayınevi, 1987

Taylan, Necip, *İlim-Din İlişkileri, Sahaları, Sınırları*, İstanbul: Çağrı Yayınları,

1979

Tansal, Deniz, *Varoluşçuluk ve Yeni Kara Film: David Lynch Örneği*, Yüksek

- Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, 2007
- Tekçe**, Sema, *Nietzsche’de Din ve Tanrı Problemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Tarihi Bilim Dalı, 2014
- Thomson**, George, *Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler, Tarih Öncesi Ege, II*, 2. bs., çev. Celal Üster, İstanbul: Payel Yayınevi, 1991
- Tolstoy**, Lev Nikolayeviç, *İtirafımlarım*, çev. İhsan Özdemir, İstanbul: Antik Dünya Klasikleri, 2005
- Tuğcu**, Tuncar, *Batı Felsefe Tarihi*, 3. bs., Ankara: Alesta Yayınları, 2000
- Türer**, Celal; Murtaza Korlaelçi, *Felsefe Tarihi*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, T.y.
- , *Ahmet Demirhan, Nietzsche ve Din*, İslam Araştırmaları Dergisi, 7: (2002), ss. 122-126
- Wisser**, Richard, “Friedrich Nietzsche: Üstinsan Görünürde mi?”, *İstanbul Üniversitesi, Felsefe Arşivi Dergisi*, 27: (1990), ss. 75-97
- Yasa**, Metin, *Bütüncül ve Eleştirel Din Felsefesi Okumaları I- Tanrı ve Felsefe-*, Ankara: Elis Yayınları, 2015
- Yıldırım**, Cemal, *100 Soruda Bilim Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974
- Yıldız**, Ahmet, “Nietzsche: Batı Modernistinin Molla Kasım’ı”, *Risale-i Nur ve Sanat Çalıştayları, I-II-III, Risale Akademi*, Ankara: Merak Yayınları, 2013, ss. 195-199
- Yücel**, Doğuhan Murat, “Üstinsan nedir Nietzsche Übermensch”, 5 Şubat 2014, (<http://www.dmy.info/ustinsan-nedir-nietzsche/>) (08.2.2016)

ÖZET

Nietzsche, bunalımlı bir çağın kendi özelliklerine uygun olarak yetiştirdiği en girift, en aykırı ve en önemli düşünürlerinden biridir. Nietzsche denildiği zaman da ilk akla gelen Tanrı, din, insan-üstinsan, ahlak, erdem, öte dünya, yaşam felsefesi ve özellikle değerlerin yeniden değerlendirilmesidir. Biz, Nietzsche'nin toplumsal tahayyülü çerçevesinde onu, böyle bir değerlendirmeye iten koşulların ve nedenlerin neler olduğunu araştırdık, ardından kendince haklı olan sebeplerini ortaya koyduk, sonra da, insanlığı kurtarma noktasında gösterdiği hedef ve çareleri, bunların sosyal açıdan etkilerini, istenilen amaca götürüp götürmediklerini tespit etmeye çalıştık.

Bunun yanında, bireyi kurtarmak için sunduğu reçetesinin sonuçlarını, daha önemlisi, kendisinin bundan umduğunu bulup bulmadığını gözlemledik. Sonuçta Nietzsche, bu düşüncelerinin, birey ve toplum açısından bir muhasebesini yapma fırsatını bulabilmiş midir; sosyal hayata katkısı, etkisi ve yansıması olmuş mudur, yoksa bir hayal kırıklığının faturası ve bir çıkmaz sokağın neticesi olarak, intihara teşebbüsün kıvılcımlarını mı çakmıştır? Bu araştırma, bunları görmeye yönelik bir çabadır.

Araştırmada üzerinde durulan noktaların ilki, Nietzsche'nin karşı çıktığı hususların neler olduğu ve bunlara neden karşı çıktığıdır? İkincisi ise Nietzsche'nin bunların yerine neyi önerdiği ve bu önerilerinin sosyal açıdan etkilerinin neler olduğudur. Ayrıca araştırma, Nietzsche'nin Din ve Tanrı konularındaki görüşlerinin ve 'üstinsan' projesi/modelinin ne olduğu ve bu modelin, sosyolojik olarak bir şey kazandırıp kazandırmadığının anlaşılmasına yönelik olmuştur.

Anahtar kelimeler: Nietzsche, toplumsal tahayyül, din, Tanrı, Üstinsan, değerler

SUMMARY

Raised by the age of depression and being in keeping with the characteristics of this age, Nietzsche is one of the most intricate, atypical, and important thinkers. God, religion, man- superman (übermensch), ethics, virtue, afterlife, a philosophy of life, and reassessment of values are the concepts coming to mind when it is talked about Nietzsche. In the frame of Nietzsche's social imagination, we investigate the conditions and causes which shape his assessments, and we reveal -from his perspective- rightful reasons of him. Then we try to determine targets and remedies which he suggests in order to save mankind, social effects of them, and whether they serve the intended purpose or not.

Besides that, we observe the results of his remedy to rescue the individual, and more importantly whether he can find what he expected. In conclusion, can Nietzsche have a chance to review his own ideas in terms of individual and society? Do his ideas have any contribution, effect, and reflection on social life? Or do all these ideas pave the way for attempting a suicide as a result of disappointment and failure? This study is an effort to answer these questions.

In this study, firstly we touch on the questions: What are the subjects that Nietzsche opposes? And why does he oppose? Secondly, we try to answer the questions: What are the substitutions that Nietzsche suggests? And what are the effects of these suggestions in social terms? Also this study is an attempt to understand Nietzsche's ideas about religion and God, and his model/Project of superman (übermensch), and whether this model brings novelty in sociology.

Key-words: Nietzsche sociological imagination, religion, God, Übermensch, values